

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

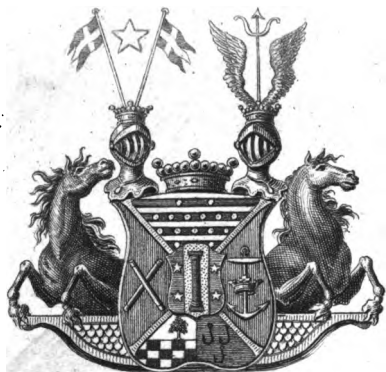
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A 494097

GUSTAF.

AS
28
27

SVENSKA
AKADEMIENS
HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

FÖRSTA DELEN.

STOCKHOLM,
Tryckte hos CARL DELÉN och J. G. FORSGREN,
1801.

Digitized by Google

Lit. Com.

Nijhoff

7-27-25

12138

93 v.

**TILL
KONUNGEN.**

Stormäktigste Allernådigste Konung!

Den Samling af Handlingar, Svenska Akademien nu i underdånighet vågar tillegna Eders Kongl. Maj:t, tager sin början vid den för Fäderneslandet och Akademien lyckliga tidepunkt, då Eders Kongl. Maj:t Sjelf antog Styrelsen öfver Dess ärfda Rike. Om Akademien ifrån denna tid fått räkna en ny varel-

se, och med den en oafbruten fortsättning af beskydd och välgerningar, har hon så mycket lifligare känt de skyldigheter henne åligga. En ibland dem är stadgandet af Svenska Stafsättet, och det är hennes Afhandling i detta ämne, som hon dristar öfverlemna i Eders Kongl. Maj:ts händer, för att på en gång bära vittne om hennes tacksamhet, och tjena till borgen för hennes framgena bemödande att uppfylla sina pligter.

Allernädigste Konung och Herre!

Det arbete Akademien nu fulländat, har varit, och de som för henne återstå, skola blifva följde af möda och svårigheter. Men ledd af känslan för sina skyldigheter, och lifvad af hedern att bära samma namn med den Nation, som vördar Eders Kongl. Maj:ts Spira, eldas hon i sitt nit, då hon ihågkommer, att hon arbetar för ett Språk, som ifrån sin första daning tillhört ett tappert och sjelfständigt Folk; för ett Språk, som varit Eders Kongl. Maj:ts stora Företrädares, som är Eders Kongl.

Maj:ts eget, och af Eders Kongl. Maj:t både älskas och hägnas. Akademien önskar blott, att i sitt närvarande och i sina framtida företag blifva lika lycklig, som hon är nitfull i befrämjandet af sina Konungars höga afsigter. Hon är då säker om ett beskydd, som skall påskynda verkningarne af hennes omsorger, och hvori hon sig underdånigst innesluter, framhårdande med djupaste undersåtliga vördnad, nit och trohet,

Stormäktigste Allernädigste Konung,

Eders Kongl. Maj:ts

allerunderdånigste, tropligtigste
tjenare och undersåter

G. ADLERBETH. G. F. GYLLENBORG. N. v. ROSENSTEIN.
Direktör. Kansler. Sekreterare.

N. P. GYLDENSTOLPE. A. N. EDELCRANTZ. J. A. TINGSTADIUS.
C. FLEMMING. M. LEHNBERG. J. VINGÅRD. A. G. SILVERSTOLPE.
J. G. OXENSTJERNA. C. B. ZIBET. I. R. BLOM. M. RAMEL.
C. G. NORDIN. C. G. LEOPOLD. J. MURBERG. N. L. SJÖBERG.

OFFICE
1890
2000

AFHANDLING
OM
SVENSKA
STAFSÄTTET.

INNEHÅLL:

FÖRETAL, som innefattar orsakerna till det skiljaktiga i svenska skrifningen, under rättelse om dem som skrifvit rörande Stafsättet, samt begrepp om Akademiens arbete.

FÖRSTA AFDELNINGEN. Om de grunder, som vid Stafsättet följas, eller böra följas. S. 1.

ANDRA AFDELNINGEN. Om Konsonanternas fördubbling.

FÖRSTA STYCKET. Allmänna Anmärkningar. S. 37.

ANDRA STYCKET. Försök till regler, grundade på stafbyggnads-arten. S. 47.

TREDJE STYCKET. Om Konsonanternas fördubbling eller ej-fördubbling, när den dubbels ljudande följes inom stafvelsen af en annan, som ej är af samma slag med den föregående. . . . S. 65.

FJERDE STYCKET. Kort öfversigt af allt det föregående, samt om undantagen. S. 82.

BESLUTET, som innefattar sammandrag af reglorna, och vid skrifningen kan rådfrågas. . . . S. 94.

TREDJE AFDELNINGEN. Omvexling af Å och O (omikron), af Ä och E, samt af G med J och K.

FÖRSTA STYCKET. Allmänna Anmärkningar S. 103.

ANDRA STYCKET. Bestämde regler för det omskiftande bruket af Å och O (omikron), samt för ljudet af O, såsom omega eller såsom omikron. S. 132.

TREDJE STYCKET. Allmänna Anmärkningar om bruket af E i stället för Ä. S. 146.

FJERDE STYCKET. Grunder för bestämdt bruk af E i stället för Ä. S. 159.

ALFABETISK MINNESLISTA på de ord i språket, hvilka
böra skrivas med E, i stället för A, dels såsom
lika gällande tecken af detta sistnämnda ljud, dels
för uttalets ovisshet emellan begge. S. 177.

FEMTE STYCKET. Bestämde regler för omvexlingen af
G med J och K. S. 181.

FJERDE AFDELNINGEN. Strödda Anmärknin-
gar. S. 189.

AKADEMIENS BETÄNKANDE, angående stafnin-
gen af de utländska ord, som i språket
upptagas. S. 206.

ALFABETISK FÖRTECKNING på de i Svenskan redan
af bruket upptagna främmande ord, hvilka böra,
genom stafningen, förenas med det öfriga språ-
ket. S. 247.

RÄTTELSER,

Som, till undvikande af förvillelser, böra göras innan läsningen.

Sid. 48. r. 5. står: *be-gynte* — läs: *begyn-te*.

— 84. r. 20. står: *den första ljuder dubbel* — läs: *den första icke ljuder dubbel*.

— 96. r. 10. står: *Red-e-bo-gen* — läs: *Red-e-bog-en*.

— 106. r. 23. står: *Afstå* — läs: *af stå*.

— 180. r. 3. står: *Vexel (omvexla)* — läs: *Vexel. Omvexla*.

— 195. r. 13. står: *Ändelse på et och en* — läs: *ändelse på et*.

De öfriga Rättelser, som blott angå bokstafs-fel, följa efteråt.

FÖRETAL.

Svenska Akademien öfverlemnar nu till Allmänheten ett arbete, som länge med otålighet varit väntadt. Knappt var Akademien inrättad, förrän af henne fordrades att stadga Språkets osäkra och vacklande Ortografi. Att detta icke genast kunde ske, eller ens borde försökas, medgifves lätt af dem, som känna svårigheten af företaget, och estersinna språkets då varande belägenhet. Reglor få ej efter godtsinnande tillskapas för ett redan odladt språk. De måste blifva allmänna slutföljder af samlade anmärkningar, och af en noga kännedom af

språklynnnet. Odlingen af det svenska var nog långt hunnen, att icke tåla sjelfmyndiga föreskrifter. Oaktadt många öfverklagade skiljaktigheter, tyckte Akademien sig likväl förmärka en väckt omtanka och en framskridande gång till likställighet. Behofvet hade hos författarne åstadkommit ett berömligt bemödande att rikta språket med nya ord, nya böjningar och vändningar. Svårigheten, om icke omöjligheten att i den mera vårdade stilen nyttja de främmande ord, hvarmed Svenskan till betydlig mängd blifvit uppfyllt, hade födt flera försök, att, igenom svenskt stafsätt och svensk ändelse, gifva dessa ord svenskt utseende, och såmedelst för alltid införlifva dem med språket. Akademien trodde sig så mycket mera böra afvakta verkan af allt detta, som hon ej utan skäl föreställde sig, att det utmärkta hägn för vitterheten, hvarom hennes Stiftning gaf det mest talande bevis, skulle skänka språket den säkraste utväg till stadgande och förädling; den att se framkallas flera författare af snille och förtjenst. Emedlertid gaf Ordboksarbetet henne ständiga tillfällen till öfverläggningar om stafsättet. Huruvida nu, efter 15 års förlopp, Akademien valt den rätta tiden att framkomma med närvarande ortografiska försök, är icke lätt att afgöra. Det är nog att Akademien icke, utan otacksamhet mot det beskydd hon njutit och ännu njuter, trott sig längre böra dröja att afbörd

en skyldighet, som hennes lagar föreskrifva, och hvars uppfyllande den allmänna rösten påkallat. Detta är allt hvad Akademien i sådant afseende skall säga. Hon känner för öfrigt, att det är arbetets godhet och icke tiden hon derpå användt, som bör blifva föremålet för läsares efterfrågan och stadga deras omdöme.

Ingen kunskapsgren borde genom sin beskaffenhet vara enklare, lättare och säkrare, än Språkens Ortografi. Bokstäfverne äro tecken för de ljud, hvaraf orden sammansättas. Dessa tecken borde derföre vara lika många som de särskilda grundljuden; intetdera kunna beteckna mer än ett ljud, och hvar och ett beständigt behålla sitt eget. På detta sätt skulle både skrifning och läsning blifva lika lätta som säkra. Det skulle då endast återstå att, så vidt möjligt och nödigt vore, för ögat utvisa de skillnader i ljudet, hvilka genom bokstäfver ej kunna betecknas. Sådant har likväl förhållandet icke varit med något af de språk vi känna. Alfabeten hafva särdeles i början varit ofullkomliga. Vissa ljud hafva saknat motsvarande tecken, vissa bokstäfver deremot haft mera än ett ljud. Några ljud hafva genom sammanfogning af tvenne tecken blifvit föreställda. En del bokstäfver hafva i vissa sammansättningar fått ett annat ljud, än de ursprungligen ägt. Sjelfva uttalet har undergått förändringar, utan att

skrifningen derefter blifvit ändrad och rättad. Få språk gifvas ock tilläfsventyrs, som icke blifvit uppblandade med främmande ord. Dessa hafva ofta fullkomligen eller till en betydlig del behållit stamspråkets skrifsätt, utan afseende på stafgrunderne i det språk, hvarmed de införlifvades. Genom dessa och ännu flera orsaker har ortografien af de flesta språk blifvit förvandlad till en särskilt kunskap, hvilken icke genom blotta kännedommen af ljudtecknen kan inhämtas, men fordrar en mängd reglor, som åter nästan alla hafva sina undantag. Det Svenska Språket synes i afseende på ortografien äga stora fördelar. Dess alfabet är ett af de fullständigare, som något språk kan uppvisa. Ljuden å, ä och ö, som i andra tungomål genom tvenne bokstäfver målas, hafva här sina egna tecken. Om man undantager tvenne ljud, hvarom särskilt skall nämnas, saknas icke bokstafstecken för något af de öfriga, som ingå i sammansättningen af svenska ord. Sjelfva bokstafsljuden äro rena och i allmänhet så kallade Lingvaler och Labialer, hvilka genom blotta tungans och läpparnas åtgärd frambringas. Gutturaler, eller de som behöfva ljudets hämtande från strupen, finnas nu mera icke, och af de nasala samt sibilande ljuden blott ett enda af hvardera.

Med alla dessa fördelar, har likväl svenska ortografien fått sina besynnerligheter och

blifvit mindre säker och stadgad, än något annat af de odlade språkens. Orsakerna, hvilka i allmänhet äro desamma som för språken i gemen nyss blifvit uppgifna, förtjena likväl att här närmare undersökas, ur historien upplysas, och till sin verkan bestämmas. Om några omständigheter dervid äfven anföras, hvilkas verkningar upphört, några missbruk som redan äro afskaffade, och besynnerligheter som icke vålla någon oreda; så sker det för mera sammanhang, och lär icke böra anses för öfverflödigt.

Anledningarne till det besynnerliga och osäkra i svenska stafsättet äro hufvudsakligen följande:

1:o Skiljaktigheter och förändringar i talet och språkljudet.

Med dessa skiljaktigheter och ändringar förstås icke de finare böjningar i rösten, dem örat väl fattar, men hvilka hittills icke genom tecken varit utmärkta; och svårligen kunna blifva det. Frågan är endast om sjelfva grundljuden, hvilka genom bokstäfver betecknas. Att i en rätt tidordning följa alla de omvexlingar, svenska språket i detta afseende undergått, skulle fordra en hel afhandling, och den noggrannaste undersökning skulle icke till dem alla nu mera kunna upptäcka anledningen. En hastig öfversigt af

af det vi med någon visshet veta, är allt hvad rummet tillåter och ändamålet kräfver.

I Rikets särskilda landskap hafva samma ord blifvit olika uttalade. Dialekterne äro så många som landskapen. Deras upprinnelse, så vidt den kan kännas, bör sökas i ett längre bibehållande af språkets äldsta uttal; i främmande herravälde; i graunskap med den ena eller andra af våra nabor. Det är dock icke ensamt vid gränssorna, som gemenskapen med utlänningen verkat på talet. Denna verkan har sträckt sig till språket i gemen, särdeles under danska väldet och de tider vi haft tyska regenter, eller ock af andra anledningar, ett tätare umgänge med Tyskorne, hvarom mera nedanföre. Oftast hafva dock talets förändringar haft till orsak en naturlig och otvungen böjelse, gemensam hos alla folkslag, att gifva uttalet större lätthet och behag. Härvid hafva tungan och örat, mer än föresats och eftertanke, varit ledare och läromästare. Om nästan alla språk gäller den anmärkning, att de nya ord, som under deras framskridande odling tillkomma, merendels blifva långa, emedan de tillskapas genom sammansättningar och tilläggningar, då deremot de, som länge varit i bruk, och särdeles de som ofta förekomma, vanligen förkortas. Tungan som skyndar sig att följa tanken, halkar i sitt lopp öfver bokstäfver, stundom öfver stafvelser, och utelemnar dem.

Så har t. ex. i vårt modersmål adjektivernäs fordna ändelse nästan alldeles försvunnit. Det heter nu god, i stället för goder, godvil- lig i stället för godvilluger. Så förkortas haf- ver och blifver vanligen till har och blir; fa- der, moder, broder till far, mor, bror. Så om- bytes nästan dagligen imperfektet af första konjugationen ade till det kortare te, som hör till den andra konjugationen; att förtiga hundra exemplen af samma slag.

Förändringarne i talet bestå ej endast i uteslutande och förkortande; de sträcka sig äfven till sjelfva ljuden. Den ständiga, fast oförmärkta, syftningen till mera lätthet och behag, har ur språket uteslutit vissa ljud, som dels i andra blifvit förbytta, dels alldeles för- svunnit. På detta sätt hafva bokstäfverne hn blifvit förvandlade i kn, och hr i vr, såsom i knapp och wäka, hvilka i äldre tider skref- vos med nyssnämde bokstäfver och förmodli- gen utsades på ett sätt, som är för oss nu mera obekant. Ljudet af den götiska runan Thor, som varit detsamma med Engelsmän- nens th, eller åtminstone nära derintill, har likaledes försvunnit, och dess rum har blifvit intagit af d eller t. H framför l såsom i hlyd- nad, har både till ljud och bruk blifvit bort- lagdt. Någre bland dem som skrifvit om sven- ska stafsättet, omtala ett tjockare l, ett bre- dare a; vokaler, som hade ljudet mellan o och u, o och å, eller som det rättare bör sä-

gas, ett blandadt ljud af de nämnda vokaler. Det är blott i vissa dialekter, som man nu mera igenfinner dessa obehagligare ljud, hvilka af dem, som tala väl, icke ens äro kända. De ljud bokstafven v i början af orden, h framför v och j fordom ägde, höras ej mera; och d samt l framför j äro till största delen stumma.

I många fall hafva bokstäfverne från deras egentliga ljud blifvit öfverförde till närsläktade, lättare för tungan att framföra, och behagligare för örat att emottaga. Vokalerne e och o hade troligen tillförne i långt flera ord, än nu för tiden, sina egna ljud; men hafva gått öfver till ä och å i de flesta stafbyggnader, der de stå framför dubbelt ljudande konsonant. Lika sannolikt, om icke fullkomligen visst, är, att f i ganska många ord haft sitt eget ljud, der det nu höres såsom v. I gamla språket hette det apton och epter. P har i dessa och andra ord blifvit förändradt till f, som framför t är lättare att uttala. K framför e, i, y, ä och ö har fått ljudet af tj, och under danska Unionstiden förbyttes förstnämde konsonant, både vid slutet och inuti många ord, till g, som tillräckligt upplyses af de bekanta exemplen: mig, Sverige, andelig, taga, i stället för mik, Sverike, andelik, taka. Deremot har g efter kort vokal och framför t, fått ljudet af k, såsom i jagt venatio, vigt pondus, m. fl. Den-

na bokstaf har i andra ord blifvit utsagd såsom j, t. ex. högd, nögd, blåögd, färga, berg, talg, borgare; under det samma ord ännu i flera landskap uttalas med ett hårdare g. Sk framför vokalerne e, i, y, ä och ö ljuder nu såsom lj, t. ex. skena, skicka, sky, skära, skön. Ännu flera ljudändringar torde hafva skett, och ganska många förekomma i det dagliga umgängstalet, men de anförda exemplen göra tillfyllest.

Några anmärkningar förtjena dock att tilläggas. Ett af de största bevis på ljudets välde öfver talet och skrifningen, är det som händt med vissa defnita pluraler af substantiver, och med adjektivernas pluraler. Man finner den i språket rådande vokalen a tåga der allt mer och mer öfverhand, men e deremot nyttjas när ljudvexlingen det fordrar. Utredandet häraf skulle föra för långt, och hvad derom kan sägas hör till ett annat ställe. Vi äga en adjektif ändelse på sk, såsom norsk, dansk, amerikansk. I vissa sådana ord tilläggas i, för att göra ljudet behagligare, såsom asiatisk, ostindisk, platonisk, barbarisk. På lika sätt har bokstafven e blifvit instucken i flera ord, såsom märkelig, verkelig, vådelig, förmodeligen, egenteligen o. s. v. I de sammansatta ord, hvaraf svenska språket har ett så stort förråd, insättes vid slutet af första ordet dels e, dels andra vokaler, till exempel: preteståndet, fröjdebetygelse, skaldefång, forge-

qväde, tjenstehjon, ordaförstånd, fidoarf, träto-
broder, läroembete, predikogåfvor, varubyte.

Till någon del har väl talet infört dessa bruk; men förnämligast synas de hafva kommit ifrån författare, som derigenom sökt ett bättre språkljud, och att undvika en obehaglig vokalernas eller konsonanternas sammanstötning. Man märker dock här en strid emellan de tvenne verkande orsaker till talets förändringar: Språkljudets förmildring, som utgör både örats och tungans allmänna fordran, och benägenheten till förkortning, som finner obehvämlig och släpande hvar och en förlängning af orden, som kan umbäras, hvar och en instucken stafvelse, som ej hör till någotdera af de sammanbundna orden; särdeles när den, som t. ex. a i ordaförstånd, herdabref, ordabok, bär stämpeln af ett föräldradt språk. Denna sistnämnda orsak, som är den mest verksamma, börjar allt mer och mer fordra uteslutandet af de instuckna och tillagda bokstäfverna.

De ljud bokstäfverne egenteligen äga eller kunna få, genom vissa röstböjningar, fördelas i hårdare och lindrigare. Att gifva något språk en alltför stor mängd af det ena eller det andra slaget, skulle blifva ett illa förstådt bemödande. Språkens välljud uppkommer genom förrådet af lyckliga ljudskiften, lätta bokstafssammansättningar, vex-

lande och behagliga ändelser. Då fråga vi det föregående varit om det svenska uttalets framskridande till lätthet och förmildring, hafva endast sådana ändringar blifvit anförda, som synligen leda till detta mål, genom förkortningar, genom bortläggande af konstiga röstböjningar, genom lenare ändelser och lättare bokstafsöreningar. Utom dem hafva många andra ljudskiften förefallit. Vokalerne hafva blifvit i vissa ord utvexlade mot hvarandra, likasom äfven konsonanterne. Lägger hette fordom ligr; allvare allvoru; hufvud hofud; brott brutt; röd rudul; lekamen likomen och likama; prakt frakt; loge lofve (area horrei). Det blefve öfverflödigt att länge uppehålla sig vid dessa omskiften, som ej kunna hänföras till någon af de uppgifna allmänna orsaker. Oaktadt Etymologernes försök att uppgifva vissa förvexlingslagar, lär anledningen, som ofta blott varit tillfällig, i många fall förblifva okänd. Undersökningen hör dessutom ej egentligen till ortografien. Antingen förändringarne blifvit i skrifningen redan enstämmigt antagna, eller utgöra ännu skiljaktiga bruk, uppkomna från dialekternas olikhet, finna de sitt behöriga rum endast i en fullständig ordbok, och kunna blott genom en sådan, men icke genom några allmänna stafningsreglor rättas eller stadgas.

Efter allt hvad nu blifvit sagdt, återstår att uppgifva den verkan uttalets skiljaktighe-

ter och förändringar medfört på stafsättet. Hofvets, det högre umgängets och hufvudstadens sätt att utsäga orden, har väl mern dels i skrift blifvit följdt och rådande. Likväl saknas icke exempel på ett annat förhållande och i synnerhet på ett deladt bruk, här rörande från dialekternas olikhet och ifrån vanor hos enskilda, hvartill det, kanhända, icke skulle vara dem lätt att gifva skäl. Med förbigående af mycket annat, kunna såsom exempel anföras: penne och penna, hjerne och hjerna, tanke och tanka, umgås och omgås, värme och värma. I synnerhet visar sig olikheten i substantivernas generer.

Uttalets förändringar hafva i det ofvan anförda blifvit delade i förkortningar, och verkliga ljudskiften. Vissa förkortningar af orden blefvo tidigare införda i skrift, andra åter höllos länge uteslutna derifrån, och dessa voro de talrikaste. Deraf uppkom en skillnad emellan det språk som taltes, och det som skrefs. I den mån flera förkortningar efter hand infördes i skrifningen, uppkommo skiljaktigheter emellan det äldre och nyare sättet att skriva orden, och derigenom ovisshet om det verkliga rätta. En ovisshet, som likväl till större delen upphört, sedan man i allmänhet är ense, dels om ett tvefallt bruk, såsom t. ex. af eller utaf, i eller uti, från eller ifrån, far eller fader, mor eller moder; dels att nyttja förkortnin-

garna i den lägre och friare styl, der de kunna tålas, och till hvilken de egenteligen höra, men deremot undvika dem i den mera vårdade och högtidliga. Detta är dessutom för svenska språket gemensamt med andra af de mest odlade. Bland förkortningar finnas äfven de, hvilka icke i någon skrifart, ehuru familjär den vara må, kunna nyttjas, men blott finna rum på Scenen, då umgängestalet bör fullkomligen härmas. Sådana äro t. ex. mej, dej, i stället för mig, dig; bol, gål, fjäl, i stället för bord, gård, fjärd.

Af en betydligare verkan på stafsättet hafva de ändringar i uttalet varit, hvarigenom vissa ljud försvunnit, blifvit förmildrade eller i andra förbytte. I anseende till dem torde väl i allmänhet det rättaste hafva varit, att efter talet ändra skrifningen, som då bland andra fördelar äfven vunnit den, att förete en historia om språkets uttal. Men detta har likväl sina svårigheter. Många ord skulle i vissa böjningar hafva blifvit svåra att igenkänna. Ändringarne i uttalet hafva dessutom skett småningom, och det har icke varit lätt att bestämma tiden, då det nya uttalet blifvit nog allmänt att tjena till lag för skrifningen. Någre hafva tidigare, andre senare antagit denna lag, hvilken genom tidens längd likväl i många fall slutligen blifvit allmän; men i andra åter icke. Vi hafva ännu kvar h framför v och j, utan att

något ljud svarar deremot. Detta är dock blott en besynnerlighet, och verkar ingen orreda. Den rätta, den med skäl öfverklagade olägenheten, är det skiljaktiga och osäkra i bruket. Man ser ännu i en viss styl skrivas then och thet, ehuru alla säga den och det. Många tro nödigt att, med insättning af j eller i, utvisa det beständiga ljud k och lk fått framför vokalerna e, i, y, ä och ö. Den mesta villrådighet och osäkerhet uppkommer af de bokstäfver, som i vissa stafbyggnader afvikit ifrån sina första ljud, såsom e och o, i stället för ä och å; g i stället för k och j; g och j i hvarandras ställen. På lika sätt har osäkerheten äfven sträckt sig till skrifningen af enkla och sammansatta ord, i hvilka vissa bokstäfver blifvit instuckne.

2:o Öfverflödigt, oriktigt och skiljaktigt bruk af bokstäfver, härrörande från särskilta anledningar.

Vårt Alfabet har icke alltid varit lika rikt som det nu är, och i det gamla runska bokstafstalet saknades flera ljudtecken. Sedan Christna religionen blifvit antagen, afskaffades småningom runorna, och de latinska bokstäfverne infördes. Bristerna blefvo derigenom afhjulpna, och såsom en särskilt förtjenst hos de skrifvande i medeltiden må nämnas, det då antagna och ännu varande bruk af egna tecken för vokalerna å, ä och ö; men

i allt rådfrågades icke språkets art och behof. C, q, x och z blefvo nyttjade, ehuru de svenska bokstäfverne k, s, ks, och ts vid alla tillfällen kunnat göra samma gagn.

Bland besynnerligheter i svenska skrifningen, är utan tvifvel bruket af f för v och af fv, der endast v höres. Bokstafven f, som behåller sitt ljud i början af alla stafvelser, framför konsonanter, och så ofta den höres dubbel, förlorar alltid detta ljud, der den såsom enkel slutar en stafvelse, vare sig i enstafviga eller flerstafviga ord. Man uttalar således glav, blev, liv, rov, skruv, samt hav-a, lev-a, skriv-a, hav-et, brev-et, slav-en, stav-ar, av-linge, ehuru f i alla dessa ord skrives. Det tyckes, som en längre uthållning af det blåsande ljudet varit besvärlig, och att det derföre blifvit öfverfördt till det närslägtade och lättare af v. Att en sådan ändring i uttalet ägt rum, är ofvanföre anmärkt, och bestyrkes af stammen till flera ord, samt af den fastställda skillnaden mellan tecknen för f och v i runalfabetet. Men vid hvad tid ändringen skett, lär blifva svårt att bestämma. Emedlertid kan bruket af f i slutet af enstafviga ord anses såsom urgammalt, och ett i bland dem, hvilka, oaktadt ljudändringen, kvarblifvit. Om orsaken, hvarföre f och v inuti orden blifvit sammanfogade, äro meningarne delade. I våra gamla landskapslagar nyttjas endast v i sådana ord, och fv skela

först finnas i några handlingar från K. Magnus Ladulås och Magnus Smeks tider; hvar-
 efter detta bruk blef allmänt i Konung Chris-
 tofers Lagbok. Någre tro, att f blifvit satt
 framför v, för att undvika tvetydigheten af
 tecknet v, som både bemärkte en vokal och
 en konsonant; på samma sätt som Romarne
 sägas hafva påfunnit q, för att närmare be-
 stämma ljudet af u i vissa ord, såsom qui och
 quidam, hvilka eljest kunnat sammanblandas
 med cui och cuidam. Den allmännaste och
 naturligaste tankan är, att v blifvit fogadt
 till f, för att tydligare utvisa ljudet i två-
 stafviga ord, der igenom en annan stafdel-
 ning f ofta behåller sitt eget ljud, såsom ele-
 fant, ofantlig, o. s. v.

Det tillhör den egentliga språklärdomen
 att utreda allt detta. Följderna på stafsät-
 tet komma här i betraktande. Hvarken f så-
 som v, fv eller q föda någon olägenhet, så
 länge bruket förblifver allmänt; och ett lika
 omdöme kan fällas om x och z, af hvilka
 tvenne bokstäfver, som fordom oftare använ-
 des, den förre numera sällan och den sed-
 nare blott i några få ord förekommer. Der-
 emot har införandet af bokstafven c i skrif-
 ningen alstrat betydliga skiljaktigheter. Flera
 från latinen lånta ord förvandlades väl i
 äldre tider både genom uttal och stafning
 till svenska, såsom krona, kapitel, kamel, kam-
 mare,

mare, kanik, klerk, och äfven kristen, kristnabalker; men detta har ej blifvit beständigt och allmänt. Nästan alla sådana ord hafva sedermera af andra blifvit skrifna med c; och någre hafva gått så långt, att de brukat c i stället för k inuti ord af latinsk härkomst, t. ex. scifva, biscop, predican, hvilket likväl längesedan är aslagdt. Med undantag af vissa äldre bruk, och några nyares försök att alldeles utesluta k, har det blandade bruket af c och k blott ägt rum i ord af främmande härkomst. I de egentligen svenska, har c vanligen endast blifvit nyttjadt framför k, såsom ett vigare fördubblingstecken.

Det fordna stafsättet företer ännu flera besynnerligheter, hvilka man haft den klokheden att fullkomligen bortlägga. Bland dem förtjena likväl tvenne att anföras, såsom bevis huru långt man kan afvika från all rättighet. Den ena var att i sista stafvelsen utesluta bokstafven e, t. ex. afvl, tekn, vapn, vattn. Den andra att nyttja b och p, för att undvika tvåskrifningen af m, hvilken troddes nödvändig, till skillnad från dess enkla ljud i några få ord. Man skref således: lamb, femb, himblar, sampt, nampn.

Vissa bokstäfver äro till ljudet hvarandra närmare. Deraf en möjlighet att nyttja den ena för den andra. Att återkomma till

medeltiden, är troligt att så länge ljuden å och ä ännu tecknades genom två bokstäfver, man ansett beqvämligare att i många ord nyttja de latinska tecknen o och e; och att deri ligger en af orsakerna, hvarföre dessa sistnämnda så ofta intagit de förras ställe. En annan är förut uppgifven, den af uttalets förändring i vissa stafbyggnader, hvarigenom o och e fått ljudet af å och ä. Okunnighet och vårdslöshet hafva sedan gjort, att de förstnämnda ännu oftare i skrifningen blifvit med de sednare sammanblandade, och det till en grad, att det stridiga, som i denna del af stafningen förekommer, varit det svåraste för Akademien att genom säkra reglor rätta och stadga. Detsamma har händt, ehuru i mindre mån, med g i stället för k, sedan det förra i vissa fall fått det sednares ljud, och man har sett skrivas agtning, föragt, pragt, riktig, vagt, vagtmästare, ursägta, tvertemot både ljud och härledning.

G har framför a, o, u, och å ett hårdare, och framför de fem öfriga vokaler ett lenare ljud. Att dess ljud ursprungligen varit detsamma framför alla vokaler, och sedermera framför vissa blifvit ändradt, är sannolikt; men i brist af säkra bevis, har detta icke kunnat upptagas ibland uttalets omskiften. Orsaken till det tvåfaldiga ljudet må för öfrigt vara hvilken som helst, så är ljudet g framför e, i, y, ä och ö nu alldeles

lika med det af konsonanten j. Sämman ljud har således tvenne tecken, hvilket väl kan anses för ett öfverflöd, men dock i vissa fall medför sin nytta. G synes med skäl böra brukas hellre än j i sådana ord, som hafva det hårdare g i sin stam eller i sina böjningar, såsom gaf af gifva, gick af gå. J framför i skulle i gilla, gissa och dylika ord både få ett besynnerligt utseende, och kunna leda till förvillelse. Det dubbla ljudet af g har emedlertid i stafsättet åstadkommit några felaktigheter. Detsamma som händt genom det lindrigare ljudet af k och sk, har äfven här inträffat. Man har orätt trott sig behöfva skriva gjenljud, giespa, gjöromål, eller ock gienljud, giespa, giöromål. Likaledes hafva g och j stundom blifvit förblandade och nyttjade för hvarandra.

De fleste som skrivit om svenska stafsättet, eller bemödat sig om dess stadgande, hafva lagt etymologien till grund för skrifningen af flera ord. Man har påstått, att alla härledda ord eller derivater borde, så vidt möjligt vore, behålla lika stafning med stamorden. Detta, som äger något skäl då fråga är om böjningar af samma ord, har helt visst i svenskan blifvit sträckt för långt. Då ljudändringen bestått i ombyte af vokaler, har man såsom regel antagit, att vissa vokaler ägde en närmare skyldskap med hvarannan, och således voro mera berättigade

att företräda hvarandras ställe. Om ock dessa grundsatser medgifvas, blifver tillämpningen ganska svår och osäker, då stammen till flera ord är föga bekant, och till andra alldeles okänd. Också har etymologiens utsträckt användning på stafsättet, deri åstadkommit mera olikhet än visshet. Bevis och exempel behöfva icke anföras. De igenfinnas i sjelfva Afhandlingen, der detta ämne blifvit omständeligen utfördt.

Den böjelse, för hvilken svenska nationen beskylles, att gifva det utländska företräde för det inhemska, synes äfven hafva sträckt sig till skrif sättet. Det tyckes som hade man varit benägnare att nyttja de bokstäfver, hvilka äro gemensamma med andra språk, än dem som äro oss egna. Man har således hellre skrifvit e och o, än ä och å; c än k*); hvilket dock ofta torde hafva härrört af en större vighet vid skrifningen; äfvensom bruket af den latinska stylen i skrift och tryck, utan tvifvel dertill i sin mån bidragit.

Om af de nu anförda felaktigheter och besynnerligheter, en del redan försvunnit, en annan qvarblifvit, utan att verka någon orreda; så är dock säkert, att det öfriga gif-

*) Detta visar sig i synnerhet vid Slägtnamn. Man skrifver Krona, Ang, Adel, Häll; men det är antagit att med c och e skrifva alla de namn, i vilkas sammansättning dessa ord ingå.

vit anledning till betydliga svårigheter och skiljaktigheter vid svenska stafsättet.

3:o Frågan om bokstäfvers fördubbling.

Att utmärka ett långsammare ljud, har man i svenska skrifningen nyttjat vokalernas, och att utmärka ett hastigare, konsonanternas fördubbling. Förmodligen har det förra af dessa bruk blifvit härmadt efter tyskan och nederländskan, och skola de första exempel deraf finnas i skrifter författade under Konungarne Magnus Ladulås och Magnus Smeks regering. Det tilltog sedan allt mer och mer, och blef i K. Gustaf 1:stes tid antagit för en regel, hvilket synes af Psalmboken 1536, och i synnerhet af Bibelöfversättningen, utgifven 1541. Således skref man faara, beete, flijt, roos, huufvud, ståå, bäär, möö. Äfven var det af några antagit, att i ord, som ifrån tvenne stafvelser förkortades till en, utmärka sammandragningen genom tvenne vokaler, såsom draas af drages; beer af beder; moor, broor af moder, broder. Andre gingo ännu längre, och nyttjade, för att skilja ord af lika bokstafsljud och tonvigt, enkel eller dubbel vokal, och till en tredje skillnad h. Enligt denna grund skref man vara esse, vaara durare, och vahra merx; led patiebatur, leed artus, och lehd adjektif; rike regnum, och rijke divites, hof modus, och hoof ungula; krus af krusa, och kruus cantharus; våg unda, och

vååg libra; vååg pondera, och vååg via; nöt nux, och nööt pecus. Vid slutet af 1600 talet började en del aflägga vokalernas tvåskrifning. Om en större beqvämlichkeit tilläfvventyrs varit första anledningen, så försvarades det sedermera genom skäl, hämtade ifrån vokalernas art, som är att hvar för sig utgöra en stafvelse. Efter någon strid blefvo dessa skäl segrande, och vokalernas tvåskrifning är längesedan såsom oriktig förkastad.

Konsonanternas fördubbling har icke varit lika stadgad. Så länge vokalen tvåskrefs, kunde det anses för mindre nödigt att fördubbla konsonanterna. Det skedde likväl, ehuru med stora olikheter, icke allenast i särskilta personers stafsätt, men äfven ofta uti samma bok; hvaraf tydligen ses, att ingen viss grund varit följd. I samma mån som de dubbla vokalerne bortlades, blef bruket af dubbla konsonanter allmännare och vidsträcktare. Många hafva dock afvikit derifrån, dels af öfvertygelse, dels för att spara sig mödan af tvenne bokstäfvers skrifvande. Både grunderne och tillämpningen hafva länge varit ämne för tvister, hvilka hittills hvarken genom skäl eller bruk blifvit fullkomligen afgjorda. Men oakadt allt hvad man invändt, lär nyttan och rättheten af konsonanternas fördubbling medgifvas, såsom det säkraste medel att utmärka skillnaden emellan ett hastigare eller långsammare ljud. Äfven de,

som påstå att denna skillnad ensamt beror af en längre eller kortare vokalens uthållning, böra erkänna nödvändigheten af ett skriftecken, åtminstone i alla de fall, der en allmän minnesregel icke är att tillgå. Då vokalsens natur förbjuder dess tvåskrifning i samma stafvelse, måste betecknandet ske antingen genom accent eller konsonantens fördubbling, och af dessa tvenne utvägar, äger den sednare derigenom ett ostridigt företräde, att den vid läsning i skrift och tryck låter säkrare och hastigare märka sig. Ännu mera öfvertygas man om riktigheten att tvåskrifva konsonanten, då man ej jäfvar hvad örat verkligen intygar, att dess ljud icke är detsamma efter en hastigare, som efter en långsammare utsagd vokal. Sjelfva frågan är i Afhandlingen till hela sin vidd, och, som Akademien hoppas, rätteligen utredd. Här har den bort framställas, såsom en af de rikaste och allmännaste anledningar till olikhet och osäkerhet i stafsättet.

410 Språkets grammatiska beskaffenhet och konstruktion.

I all ortografi är något, som beror af den del af språkens grammatik, som innefattar ordens olika böjningar, för att uttrycka de olika hänseenden hvori de nyttjas. Ju mera stadgadt och regelbundet ett språk häruti är, ju fullkomligare anses det vara. Dit

bör man ock söka föra alla de språk, som ännu sakna denna fullkomlighet; men sådant bör ske i en naturlig ordning, det vill säga, efter hvar och ett språks särskilda art och lynne. I allmänhet har man sträfvat att föga de nyare språken efter den latinska grammatiken. Hvad fördelar denna ock helst må hafva, är försöket lika oriktigt som fruktlöst, så ofta det strider emot något språks egen beskaffenhet. Det engelska har ibland alla dem, som äro i skyldskap med svenskan, ock tilläfväntyrts bland alla lefvande, gått den naturligaste vägen, och derigenom fått, om ej den rikaste och mest vexlade, åtminstone den enklaste grammatik. Derhän syftar det svenska språkets otvungna gång, och dit kommer det ock förmodligen, med de undantag som vissa olikheter göra nödvändiga. Det ägde fordom kasus i substantiverna; men dessa hafva smänningom försvunnit både ur talet och skrifningen. Talet fann sig utan tvifvel återhållit i sin hastighet genom ordens förlängning, och besväradt, så väl af olika böjningar på samma ord, som af olika böjningsätt för samma kasus i särskilda deklinationer. De flesta kasus behöfdes icke för talets tydlighet, och genitiven behöll ensam en särskilt ändelse. Vokativen hade alltid varit lika med nominativen. Det blef lätt att med en preposition utmärka dativen, på samma sätt som en sådan alltid åtföljt ablativen. Blotta ordställningen utvisade tillräckligen ackusa-

tiven, som alltid följer på sitt verb. Man har sedan velat stadga en skillnad emellan den raka och de böjda kasus i definitiva pluralen, genom ändelsen *e* i den förre och *a* i de sednare, t. ex. herrarne, herrarna. Men af summa skäl, eller skillnadens outhärlighet, har den icke blifvit allmänt iakttagen, och är genom bruket förvandlad till en blott ljudregel.

Olika ändelser, för att åtskilja generer i adjektiver, pronominer och participer, äro genom ingen allmän språknatur nödvändiga, emedan egenskapen och förhållandet blifva desamma, om hvad kön frågan ock är. Det egentligen personliga pronomen *han* och *hon* synes ensamt böra göra undantag. Sådana olika ändelser medföra dock sin nytta för tydligheten och välljudet i de språk, som tillåta en friare ordens omkastning eller inversion. I det svenska hafva adjektiver och pronominer haft kasus, och i dessa kasus, olika ändelser för hvardera af de tre generer. Participerne hafva äfven haft sin generiska skillnad i ändelsebokstafven. Dessa olika böjningar voro dock mindre behöfliga, och äro därför till större delen bortlagde. Kasus hafva här haft samma öde, som i substantiverna. Som ordställningen aldrig lemnar i ovisshet, till hvad substantif ett adjektiv, ett pronomen eller particip hör, så har man funnit mindre nödigt, att för alla tre generer äga en särskilt slut-

bokstaf. Femininer och neutrer hafva behållit a i det definitiva singularot och i begge pluralerna. Den neutrala indefinita ändelsen på dt har äfven förblifvit stadgad och orubbad, hvilket bör tillskrifvas den fastställda och alltid återkommande skillnaden mellan en och et. Men ehuru man länge trott sig böra sluta på e maskulina adjektiver, participer och pronominer, har denna generiska skillnad ej blifvit beständig. Man har funnit bekvämligare, särdeles i talet, att icke behöfva göra en skillnad emellan maskulina och feminina ändelser, helst det ofta är mycken ovisshet underkastadt, till hvilketdera af dessa kön våra substantiver höra. Det större behag svenska öron tyckas finna i vokalen a, har äfven här visat sin verkan. Ändelsen på a har både i tal och skrift blifvit nästan allmän i maskulinerna af de ofvannämnda talets trenne delar; och de reglor hvilka i anseende till bruket af a eller e, i slutet af sådana ord kunna föreskrifvas, bero åtminstone lika så mycket af ljudet, som af den grammatiska ordningen.

Personerne i verber utmärkas hos oss genom pronominer; det är derföre icke besynnerligt, att man i dem aflagt och förbytt vissa fordna ändelser på personerna, såsom t. ex. vi älskom, vi vorom, du äst, du vast, du logst, hvilka nu heta vi älska, vi voro, du är, du var, du log. I dagliga talet går man ännu

längre: man säger vi älskar, ni älskar, de älskar. Ehuru vårdslost detta kan synas, betager likväl det personliga pronomen all otydlighet.

*Det är ovisst, huru vidsträckt bruket af de grammatiska böjningarne varit i sjelfva talet, der de åtminstone icke länge och med noggranhet synas hafva blifvit iakttagne. En del af dem tros vara påfunnen af de skrifvande, som försökt att regelbinda språket, och till den ändan bringa det till så stor likställighet med den latinska grammatiken, som möjligt varit *). Flere lärde män hafva tid efter annan förnyat dessa försök. Deras bemödande har blifvit motarbetadt af sjelfva språkarten, deras regler föga kända, och ännu mindre följda. Man besvärar ej gerna minnet eller tungan med skillnader i orden, som för tydligheten icke fordras. Den större enkelhet, hvartill språkets grammatik småningom blifvit förd genom bruket, har blifvit understödd af ordställningen, som gör både tal och skrift tydliga, utan behof af flera bland de grammatiska skillnader, som i an-*

*) Såsom prof af besynnerliga grammatiska påfund kan anföras, hvad Erik Aurivillius och Urban Hjerne i sina skrifter berätta. För att skilja maskulinet och femininet af en, skrefs det sednare een. Maskulinet af min skrefs minn och femininet min, eller ock enligt ett annat bruk, maskulinet min och femininet mijn.

dra språk äro outhärliga. Denna ordställning har, i vissa af de kvarblifna ändelseformer, gjort undantag och tvåfaldiga bruk nödvändiga; emedan språkljudet dem förutan, i brist af inversioner, oftast skulle blifva monotont. Så länge man icke rätt eftersinnat språkets egen art, och således tvekat antingen man borde följa denna och den enkelhet som derifrån härflutit, eller ock de äldre bruk, som troddes gifva språket en större grammatisk fullkomlighet, har skrifsättet varit underkastadt betydande olikheter och en osäkerhet, som ännu icke är hos alla försvunnen.

Af det nu anförda får likväl icke slutas, att svenska språket saknar all grammatisk ordentlighet. Det har sina obestridda och otryggliga lagar, som blott af okunnighet och sjelfsväld kunna öfverträdas. I flera fall råder, genom hela språket, en analogi, hvilken med få undantag är enstämmig; men äfven denna analogi har påfört stafsättet vissa egenheter och vållat stridiga bruk. Dessa egenheter och stridigheter, hvilka i sjelfva Afhandlingen finnas uppgifna och bestämda, bestå förnämligast i följande: Tillskapandet af de definitiva kasus i substantiver, hvilka slutas på vissa vokaler, såsom i, o, å, ä och ö: huruvida den allmänna regeln, att de substantiver, som hafva ar i pluralen, alltid hafva e, och de deremot som hafva or i plura-

let, alltid a i singularret, icke tål undantag: stafningen af det-definita pluralret arne i vissa ord: bibehållandet eller bortkastandet af det stumma d framför t i vissa perfektter, adjektiver, participer och adverbter: skillnaden mellan perfektet och den neutrala participen, och i hvilka fall d i begge bör skrivas eller icke: afvikelsen i neutrer af främmande härkomst, från den eljest öfver hela språket likstämmiga regeln, att neutrernas indefinita nominatif i pluralret, är lika med singularret: om det icke är rätt och för språket förmånligt, att i participernas neutrala ändelser afvika från analogien, och skriva gifvit, hållit, i stället för gifvet, hållet. Att med exempel vidare utreda dessa frågor, vore endast att förekomma hvad läsaren i Afhandlingen på sitt behöriga ställe bör söka och finna. Den rätta beskaffenheten af språkets grammatik har emedlertid bort i korthet framställas, dels för att visa, att åtskilligt af hvad man gifvit namn af brister och felaktigheter i stafsättet, derifrån verkligen leder sitt ursprung; dels för att i förväg bereda ett stöd för de grunder, dem Akademi en vid frågornas afgörande trott sig böra följa.

5:o Främmande ord och främmande stafsätt.

Ifrån äldsta tider hade svenska språket blifvit uppblandadt med främmande ord. Troligen har någon sammanblandning skett emel-

lan det språk Asarne hitförde, och det som talades af landets äldsta inbyggare; men dess beskaffenhet och följder kunna af oss svårli- gen kännas och bestämmas. Språket tog se- dermera efter hand sin form och sitt lynne. Behof och tillfälligheter hafva tid efter an- nan uppfyllt det med lån ifrån åtskilliga tun- gomål. Förnämligast hafva dock de främ- mande ord vi äga, kommit ifrån dessa fem språk: Latinen, Engelskan, Danskan, Tyskan och Franskan.

Det är förut sagdt, huru flere bokstäf- ver från latinska alfabetet blifvit lånte, att uttrycka svenska ord. Äfven är anmärkt, att de latinska ord, som i början, det vill säga, i de första åldrar af Christendomen, införlif- vades med svenskan, ändrades både till ut- tal och stafsätt; men tillika att detta förnuft- iga bruk icke blef långvarigt. Man afvek derifrån i synnerhet, sedan under en fram- skridande vettenskapsodling, en mängd af ord behöfde tagas från latinen och grekiskan. Om dessa ofta fått svenska ändelser och sven- ska böjningar, hafva de i allt det öfriga bi- behållit sin ursprungliga stafning. Utom de latinska bokstäfver, hvilka blifvit införlifva- de med svenska alfabetet, hafva vi genom de latinska orden fått ljudet ti, som svarar emot tsi, och följande hos oss öfverflödiga ljudtecken: ch, ph, rh och th. Att desse tven- ne sistnämde bokstäfver funnos sammanfoga-

de i några svenska ord, härrörde från runan thor, och ej från det latinska th. Romarne hafva utan tvifvel tillagt dessa h, för att visa huru de från grekiskan lånta orden rätt borde utsägas; men då den grekiska aspirationen icke blifvit i vårt uttal öfversflyttad med sjelfva orden, kunna tecknen med fullt skäl kallas onödiga, och räknas bland besynnerligheter i vårt skriftsätt, åtminstone i alla de ord, hvilka, oaktadt deras upprinnelse, numera böra anses såsom svenska. Så väl här om, som om bruket af de öfriga latinska ljudtecknen, uppgifvas Akademiens tankar i Afhandlingen.

Då Christendomen infördes, fingo vi helt visst ur Engelskan flera ord. Begge språkens gemensamma ursprung, som vid denna epok visade sig i en större likhet än nu för tiden, gjorde dock införlifvandet af dessa ord lätt, och utan betydlig verkan på uttal och skriftsätt; och skulle någon sådan hafva inträffat, förlorar den sig i en ålderdom, der undersökningen blifver svår, om icke omöjlig.

Danskan hade vid Kalmare Unionstiden en ännu större likhet med svenskan. I begge språken voro orden till större delen desamma, och skillnaden bestod förnämligast i deras uttal, böjningar och ändelser. Under danska väldet blef åtskilligt af danska uttalet och af danska böjningarne öfverfördt till

svenskan. En del har kvarblifvit, såsom det redan anförda bruket af g i stället för k i många ord. En annan del åter har gifvit vika för svenska språkets egen art. Deribland kan nämnas ändelsen af verber på e, hvilken man i K. Johan den Tredjes tid förgäfves sökte återföra, sedan hatet till Danmark under dess Faders regering äfven sträckt sig till utrotande af de danska språkbruket. De ord vi tilläfventyrs fått ifrån danskan, äro under tidens längd blifna så fullkomligt svenska, att de blott genom historisk kunskap kunna åtskiljas. Dialekterne i de landskap, som blifvit eröfrade från Danmark, och de som till dessa äro nästgränsande, förete väl ännu mycket som är danskt; men detta stannar inom talet, och har icke på skrifningen haft någon allmän eller betydlig följd.

Det tyska språket är äfven af samma upprinnelse som svenskan; men ju äldre dessa språk blifvit, ju större skiljaktigheter äro emellan dem uppkomne. Anledningarne till tyska språkets inblandning och verkan på det svenska, hafva varit mångfaldiga. I äldre tider var vår handel i Tyskarnes händer; af dem infördes de flesta slöjder, af dem uppbukades våra bergverk, af dem bestod till en stor del borgerskapet och magistraterna i rikets förnämsta städer. Från Tyskland fingo vi Drottningar, äfven Konungar, och med dem

dem tyska hofmän och embetsmän. Från samma land hämtade vi lagar, seder och tidsfördrif, och det var äfven härifrån, som den i så många afseenden betydliga boktryckerikonsten inkom till Sverige. Under trettioåra kriget lärde segervinnaren, på samma sätt som tillförne ofta händt, mycket af den öfvervundna, hvilken hade hunnit längre i odling. Detta krig och de eröfrade landskapen införde en mängd Tyskar i riket, i dess högre och lägre embeten, i handeln och andra rörelser.

Verkningarne häraf på språket hafva varit slerfaldiga. De hafva visat sig i sjelfva uttalet, och ibland annat berättas, att som Tyskarne hade svårt att rätt uttrycka runan Thor, började de i K. Albrekts tid att öfverföra dess ljud till ett rent d eller t, hvilket sedan blef allmänt. En mängd tyska ord hafva tid efter annan blifvit språket påförda, hvaraf många ännu äro kvar, men andra blifvit aflagda. Från tyskan hafva vi fått de mycket allmänna hopläggningspartiklarne eller prefixerne an, be, bi, er, samt i några ord ge, um och un; derifrån äfven ordändelsen het. Tyskarne behöllo sin stafning, och härmades af många svenskar. Derom vittnar K. Christofers Lagbok, och äfven K. Gustaf 1:stes Bibel, i hvilken man med föresats infört flera af de tyska stafsätten. De

tyska boktryckarne följde dessutom ofta af egen myndighet sitt lands vana. En af dem, Ignatius Meurer, skall hafva varit den förste, som nyttjat ch i stället för k i ordet och samt i andra ord. I allmänhet fick man se svenskan skrivas och tryckas såsom hade det varit tyska. Det tyska z fick taga rummet af det svenska s. Man nyttjade ch och sch så ofta man kunde, och bokstafven h infördes öfver allt. Den skulle tjena dels till ordskillnad, dels att utmärka vokalernas längd. Den insattes äfven efter konsonanter, t. ex. lagh, medh, vidh. Det föregifves väl, att denna sista tilläggning hade till ändamål uttalets förmildring genom en aspiration; men om detta ändamål någonsin blifvit ernådt, har verkan åtminstone icke sträckt sig till våra tider.

Här är ej stället att afgöra, hvad vårt språk i allmänhet vunnit eller förlorat, genom blandning med det tyska. Men att de stafningsbruk, som derifrån blifvit tagna, icke instämt med svenska språkets egen art, är en sanning som ej kan nekas; också äro de till största delen utmönstrade. Det enda öfverblifna är um i stället för om, ch, sch och z i vissa ord, samt ett ännu vidsträcktare bruk af e och o, i stället för ä och å. Om aktningen för det tyska språket fordom varit öfverdrifven, har den i sednare tider blifvit satt långt under hvad den borde vara, i synnerhet i afseende på det behof vi hafva af

nya ord, hvilka, med bibehållande af den svenska analogien, lättast kunna hämtas från tyskan. Men ett annat främmande språk har blifvit det rådande, och tagit väldet af det tyska.

Utan att det behöfver sägas, finner hvar och en lätt, att med detta språk menas det Fransyska. Redan i Konung Gustaf Adolfs tid begynte franska ord hos oss införas i tal och skrift. Af hvad orsak detta bruk sedan tilltagit, är lika känt, som den höjd hvar till det hunnit. Man har väl försökt att rensa språket ifrån många af de franska orden, af hvilka dessutom ett ganska ringa antal hittills blifvit upptagit i den högre stilen. Till närvarande föremål hör egentligen att anmärka den verkan de franska orden haft på stafsättet. Dervid bör medgifvas, att de icke åstadkommit någon oreda eller skiljaktighet i skrifningen af svenska ord; men deremot i anseende till deras egen stafning verkat betydande svårigheter. Genom dem hafva lika många nya ljud och ljudtecken inkommit, som de äro hvilka finnas i franska språket, men icke i det svenska. Vissa ord hafva väl fått svensk ändelse, och de flesta svensk böjning i definitiva kasus och i pluralen; men just härigenom möta stora olägenheter vid skrifningen. En del bokstäfver har i det ena språket ett annat ljud, än i det andra. De franska orden kunna således icke rätt lä-

sas af en svensk, som icke tillika lärt sig läsa fransyska. Dessa olägenheter, omöjligheten att umbära alla fransyska ord, och den nästan lika stora omöjligheten att, sådana som de nu skrivas, nyttja dem i den vårda- de stilen, hafva varit insedde af alla dem, som nitälska för svenska språkets odling och tillväxt. Flere hafva trots, att det näppeligen funnes mer än en god utväg: den, att gifva en fullkomlig svensk stafning åt de latinska och fransyska orden. Företaget har förefallit nytt, och därför funnit motsägelse. För Akademien har denna grannlaga fråga varit ett ofta återtagit öfverläggningsämne, och den sista hvarom hon fattat sitt beslut.

Denna teckning, ehuru ofullkomlig, kan likväl gifva ett begrepp om svenska stafsättets öden, och om orsakerna till dess besynnerligheter och öfverklagade osäkerhet. Med dessa orsaker har ännu en sammanstött, som betydligt ökat deras verkan: det ringa afseende man lemnat modersmålet, både vid allmän och enskilt undervisning. De så kallade lärda och öfriga främmande språk hafva blifvit inhämtade efter säkra grunder, och att i deras talande eller skrifvande begå fel, har blifvit ansedt för en vanheder och för en löjlighet. Sedan man lärt läsa svenska in- nantill, har det öfriga fått bero af vana och godtycke. En grammatikalisk kunskap af språket har i allmänhet vid läroverken icke varit

yrkad, vid offentliga förhör ~~icke~~ efterfrågad. Okunnigheten och vårdslösheten hos dem som inträdt i tjenst, här ofta varit så stor, att förmäns af andra göromål upptagna tid icke medgifvit dess rättande. Det bör äfven erkännas, att, sedan skiljaktigheterna i skrifvandet blifvit alltför många, man fäst mindre uppmärksamhet på en likställighet, som man icke hoppades kunna vinna. I umgänget, i den stora verlden har man nöjt sig att omtala språkets fattigdom, dess sträfhhet, dess osäkra grammatik och stafsätt. Långt ifrån att medverka till bristernas afhjelpande, har man dagligen förökt och förvärrat dem. Om någon frågade, efter hvilka grunder svenskan skrefs och talades, torde i anseende till mängden det rättaste svaret hafva varit, att hvar och en skref och stafvade efter ~~sitt~~ eget behag.

Denna klagan öfver språkets vanvårdande har väl i olika tider haft större eller mindre tillämpning, men aldrig varit utan anledning. De som vid början af det sist förflutna seklet försvarade hvad af dem kallades det gamla och antagna stafsättet, påstodo, att detsamma ifrån K. Gustaf 1:s tid varit stadgadt och iakttagit, hvilket i anseende till vissa bruk torde äga grund; men deras motståndare visade, hvad ock måste dem medgifvas, att de tryckte böcker, och ibland dem K. Gustaf 1:s och K. Gustaf A-

dolfs Biblar, ~~hvilka~~ vanligen framsattes till mönster, voro fulla af olikheter. Ännu flera lära upptäckas af dem, som göra sig den mödan att genomgå skrifna handlingar för dessa tider. Olikheten tilltog naturligen, då man började sätta grunderna i tvifvelsmål. Pfeif, som var ibland dem hvilka angrepo dessa grunder, uppgifver några meningar, som kunde skrivas på fyra särskilda sätt, efter olika stafgrunder. Han anför elfva olika sätt att skriva ordet lycksaligheter, alla skyddade af något bruk. Skulle ock häri vara någon öfverdrift, kan likväl icke hvad han och andre säga om brukets osäkerhet och skiljaktighet, bestridas och vederläggas.

Om man här af vill dömma, att svenska språket saknat allt hägn, och att ingen bestit sig om dess stadgande, gör man en stor orättvisa emot våra Regenter, och förolämpar tillika flera kunniga och berömvärda medborgare. Konung Gustaf 1, stor i allt, sträckte sin omtanke äfven till språket med samma varma, som han kände för Rikets sjelfständighet. Konungarne Erik 14 och Carl 9 satte en ära i att skriva sitt språk. Om deras skaldeförsök röja tidens brister, så är Försvaret af Söderköpings Beslut, vid hvilken skrift den sistnämde af dessa Konungar säges hafva lagt hand, ett stort bevis på styrka i tankar och skriftsätt. Konung Johan, sjelf välthelig, dref så långt sin ömhet för renheten af

språket, att han bland villkoren vid Konung Sigismunds afresa till Polen, införde, att svenskan i en framtid icke skulle uppblandas med polska ord och talesätt. Konung Gustaf Adolfs manliga skrifart är känd. Han öfverträffade deri de fleste af sina undersåtare. Denne Herre hade ämnat förordna, att undervisningen i vettenskaperna skulle ske på svenska. Under sin korta regeringstid hann K. Carl 10 ej mycket mer än att föra värjan; men flere föreskrifter till dess embetsmän och ministrar, visa att han med samma färdighet kunde föra pennan. Konung Carl 11 satte stort värde på språket och dess uppodling; och huru högt det af Konung Carl 12 älskades, är allmänt bekant. De regerandes efterdömen är redan mycket. Dervid stannade likväl icke desse Konungar. De skyddade alla dem, som med framgång idkade språket, eller vinnlade sig om dess tillväxt; och om rummet tillät, kunde flera deras författningar anföras, som hafva språket till föremål.

Talet ger språken deras första bildning. De som använda dem till vettenskaper, till skaldekonst och vältalighet, fullkomna dem, och äro deras rätte odlare och lagstiftare. Det skick språken genom bruket och goda författare hafva fått, är föremålet för ordböcker och grammatikor, hvilka mindre böra stifta regler och lagar, än samla och inne-

fatta dem som äro stiftade. Med framgång i den egentliga vitterheten följa bifall, beröm och beundran. Äfven då, när skrifterna genom smakens förändring förlorat af sitt första värde, lefva författarne i människors minne. Rotrou, Balzac, Voiture, Chausser, Spencer, Stjernhjelms nämns med loford, ehuru de icke läsas. Få deremot veta namnet på någon annan grammatika eller ordbok, än den de sjelfve nyttjat. Om ibland grammatiker och lexikografer vissa fått en varaktigare namnkunnighet, är den hos mängden åtföljd af något förringande i omdömet, ofta af något löjligt, som man fäst vid författarens namn eller bokens titel. Ett mindre värde sättes på arbeten, hvilka icke röja uppfinning, icke tala till inbildningen, och stundom, det måste medgifvas, icke tillfredsställa den filosofiska tänkaren. Sjelfva det bruk, man vid första uppfostran gjort af dessa arbeten, nedsätter aktningen för dem, och de dela sällan den man skänker åt skrifter, som sysselsätta och förnöja en mognare ålder. Likväl är grammatiken en af filosofiens sublimare delar, och författandet af en god grammatika eller ordbok fordrar icke endast arbetsamhet, utan äfven omfattning och snille. Den möda dylika arbeten kosta, deras nytta och nödvändighet, borde ensamt vara tillräcklige att försäkra om högaktning och tacksamhet, dem som derpå använda sin tid med uppoffring af mera smickrande företag.

Akademien vet hvad hon jemte hela nationen är i främsta rummet skyldig de snilken, hvilkas skrifter fört språket till den grad af fullkomlighet, hvartill det hittills hunnit. Med föresats att icke försumma andra tillfällen, att förklara hvad hon för dem känner, tror hon sig nu böra egentligen ihågkomma dem, hvilka arbetat på den del af språkkunskapen, som är föremålet för närvarande afhandling. Stafningen af ett särskilt ord, kan anses för obetydlig, men hela stafningsläran är en väsendtelig del af den stadga och fullkomlighet, hvartill språken böra bringas, och utan hvilka ännu ingen nation ägde en fullkomnad förnuftsodling och upplysning. Sedan orsakerna blifvit uppgifne till de brister och skiljaktigheter, hvilka i äldre och sednare tider åtföljt svenska stafningen, synes det billigt att nämna de försök som till dessas afhjelpande blifvit gjorda. Ju mer Akademien under eget bemödande funnit svårigheten af företaget, ju större är hennes tillfredsställelse att egna dem en gärd af offentlig erkänsla, som varit hennes föregångare, banat henne vägen och lättat hennes möda. Till dessa räknar hon ej ensamt dem, som egentligen skrifvit om ortografien eller befattat sig med dess stadgande, utan äfven författarne af grammatikor och ordböcker. Grammatikan inrefattar stafningsläran, och ordens rättskrifning ingår i sammansättningen af ordböcker. Deremot har Akademien för-

bigått det som endast är skrifvit för att upptäcka språkets första upprinnelse, dess slägtkap med andra språk, ordens etymologi, dialekternas upphof och beskaffenhet. Sådana undersökningar äro väl ofta upplysande, men hära egentligen till historien och antiqviteterna. Om ibland de författare som här komma att uppräknas, icke alla äga en lika förtjenst, om några ibland dem begått större eller mindre misstag, om ingen af dem lemnat tillräckliga och fullständiga föreskrifter; så har deras bemödande likväl icke varit fruktööst. Äfven de, hvilka utmärkt sig genom besynnerligheter, hafva icke varit alldeles onyttige, då de äggat uppmärksamheten, och gifvit anledning till försvar och bestånd af det rätta. Akademien har så mycket mindre bort lemna dem obemälte, som hon föresatt sig att gifva sin berättelse all den fullständighet, tillgången på underrättelser och gränsorna af ett företal kunnat medgifva. De omdömen Akademien tillåter sig, hafva till föremål att tillfredsställa dem, som önska närmare känna denna gren af svenska lärdomshistorien.

Munkar och Prester voro under katolska tiden nästan de ende som skrefvo. Dem kan man tillräkna de fördelar och de olägenheter, vår ortografi och öfriga språkodling dragit af latinens efterhärmande, jemte vissa andra främmande bruk. Isländarne bibehöllo

med mera omsorg stamspråkets lynne, och deras förtjenst af den nordiska litteraturen är allmänt känd. Tider kommo, då man i Sverige tog Tyskarne och Danskarne till mönster. Af allt detta kunde hvarken ordning eller stadga uppkomma. Den första, som med säkerhet kan berömmas för ett utmärkt nit om svenska språket, är den i flera afseenden förtjente Ärkebiskopen Jakob Ulfsson. Under hans tillsyn fick skrifningen ett bättre skick, och han gaf den en säkrare utväg att vinna stadga, då han hägnade Tryckerikonsten, som vid den tiden hit infördes.

Bibelns öfversättande företogs i K. Gustaf 1:s tid, och derigenom öppnades ett tillfälle att tänka på språket, dess grammatik och stafning. Trenne ryktbare män fingo befattning med Bibeltolknigen: Kansleren Laurentius Andreæ, och bröderne Olaus och Laurentius Petri. De sökte allt mer och mer, att jemka svenskan efter den latinska grammatiken och efter tyska och nederländska stafsättet. Dermed åsyftade de utan tvifvel stadga och ordentlighet; men förfelade sitt ändamål, i brist af tillräcklig kännedom af språkets rätta art. I sjelfva öfversättningen voro äfven fel begångna. Konung Carl 9 ansåg därför en ny nödvändig, och gick derom i författning. Hans anstalter, afbrutna genom krigsoroligheter, återtogos af hans son Konung Gustaf Adolf. Men äfven nu kommo icko

förbättringarne till verkställighet. Man åtnöjde sig att omtrycka K. Gustaf 1:s Bibel, med få eller inga ändringar. Vården om det som egentligen angår språket, hade vid denna nya upplaga varit anförtrodd åt Jonas och Johan Buræus samt Translatoren Erik Schroderus. Ehuru desse män lemnade nästan allt i sitt forna skick, rättvisade dock Johan Buræus derigenom Konungens val, att han är den förste som utgifvit något om svenska språket. Af honom har man en *Abc bok*, som visar en jemförelse mellan run-alfabetet och det då brukliga, samt *Specimen primariæ linguæ Scantzianæ, 1636*, innehållande deklinationerna, konjugationerna och något af syntaxen. Detta var en förberedelse till en fullständig grammatika, den han påtänkt, men icke fullbordat. En annan Erik Schroderus *Upsaliensis* utgaf 1637 ett latinskt, tyskt, svenskt och finskt lexikon, eller rättare sagdt glosbok.

Georg Stjernhjelm bör icke glömmas ibland dem som arbetat för svenska språket. De som användt ett språk, äro de skickligaste att dömma om dess behof, att rätta dess fel och fylla dess brister. Stjernhjelm såg svenskan öfversvämmas af främmande ord, och trodde denna olägenhet kunna afhjelpas genom återtagande af vissa föräldrade. I sådan afsigt författade han det gamla Svea och Götha målets *fatabur*, hvaraf första bokstafven utkom 1643. Hans mångfaldiga gö-

romål lära hafva hindrat fortsättningen, och kunna derföre tjena till ursäkt. I företalet, som äfven är särskilt tryckt, klagar han öfver det brokiga och vanställda utseende man gifvit språket.

Forskningarne i det gamla språket voro, jemte allt hvad som rörde antiqviteterne, tidens förnämsta yrke. I dessa ämnen var Professoren Olof Verelius en af de lärdeste. Hans *Runographia* tryckt 1675, och hans *Index linguae veteris Sueco-Scandicæ vel Gothicæ*, utgifven efter dess död af Olof Rudbeck, lemna mycken upplysning om de svenska ordens första form och stafsätt. Emedlertid vanvårdades det hufvudsakliga af språkkunskapen, alla skrifter uppfylldes med latin, tyska och fransyska. Ännu ägde man hvarken någon grammatika eller egentligen svensk ordbok; inga säkra regler för stafningen. Andreas Arvidi Stregnesensis hade företagit sig en del af grammatiken, och utgaf 1651 det Svenska Poeterij; och Gabriel Vallenius lät 1682 i Abo trycka projekt till en svensk grammatika, som egenteligen synes hafva varit ämnadt till grund för några ynglingars undervisning, till hvilka denna bok är dedicerad. Arbetet är både i anseende till ortografien och det öfriga ofullständigt.

Det synes som hade svenska ortografien öden varit fästade vid Bibelupplagorna. En

ny och förbättrad beslöts af Konung Carl 11. Textens öfverseende lemnades åt några lärda män. Då fråga blef om tryckningen, tillförordnade Kansli Collegium en Kommission, som skulle fastställa stafsättet. Språket hade undergått betydliga förändringar. Flere hade afvikit från de stafgrunder, hvilka i de äldre Biblarna blifvit iakttagna; i synnerhet hade Censor librorum Clas Örnhielm sökt införa ändringar, som hade till föremål att närmare foga stafningen efter uttalet. Mot dessa nyheter hade den mångkunnige Urban Hjerne uppsatt en skrift, innehållande regler som instämde med det äldre bruket. Han blef äfven ledamot i Kommissionen, hvilken till största delen gillade hans tankar, och uti instruktionen för korrektörerne föreskrefs, att ortografin i K. Gustaf Adolfs Bibel skulle i det närmaste tjena till eftersyn. Den nya Bibelupplagan blef icke färdig i K. Carl 11:s tid, utan är den som bär namn af Konung Carl 12:s Bibel.

Språkets förändrade skick, det skiljaktiga i bruket, äfven frågan om stafsättet i Bibeln, hade fört våra lärda till undersökningar om grammatiken och ortografin. Under det man sysselsatte sig med Bibelupplagan, och sedan den blifvit utgifven, framkommo i dessa ämnen skrifter af större värde, än man förut hade sett.

Erik Aurivillius, Lagfarenhets Professor.

i Uppsala, är den förste, som på ett systematiskt sätt afhandlat svenska ortografien. Dess *disputation de linguæ Suioniæ recta scriptura & pronunciatione* 1693, utmärker sig genom ordning, redighet och enkelhet i framställningen. Han anmärker hvad han trodde vara felaktigt; men med en kanske stundom öfverdrifven aktning för de rådande bruken. Sina egna tankar uppgifver han med foglighet och utan anspråk. Flere af dem äro sådana, att om de blifvit antagne i en tid, då språket ännu icke hunnit långt i odling, hade stafsättet tidigare kommit till stadga, och blifvit befriadt från vissa besynnerligheter, hvilkas afskaffande nu mera icke är att påtänka. Följande året 1694 utkom, under Professoren i Vältaligheten vid samma Akademi, Per Lagerlöf, en *disputation de Linguæ Suecanæ orthographia*, hvaraf en fortsättning utgafs 1695. Stylen i dessa akademiska arbeten är förträfflig, men grundsatserna för obestämde, att med säkerhet kunna tillämpas. I handskrift hafva funnits föreläsningar öfver svenska språket af Lagerlöf, hvilka aldrig blifvit tryckta; men dess *Introductio ad poësin Suecanam* utgafs 1736 af E. Poppelman.

Nils Tjällman utarbetade en *Grammatica Suecana, eller svensk språk- och skrifkonst*, tryckt 1696. Oaktadt en mindre behaglig skrifart, äger denna bok verklitga förtjänster. Sedan författaren uppgifvit några allmänna

grunder för ortografien, och genomgått hvar bokstaf på ett sätt som röjer mycken beläsenhet, sammandrager han stafningsreglor som äro klara, och till en del ännu efterföljliga. I det öfriga af grammatikan visar han sig känna den böjning språket börjat få och ännu vidare skulle taga. Den hedern har ock derföre händt honom, att efter 70 år, vid en längre framskriden språködning, kunna tjena till vägledare för en af våra första grammatister, Herr af Botin.

Jesper Svedberg, slutligen Biskop i Skara, hade haft befattning med Bibelns öfverseende, och äfven varit ledamot i Kansli-Kommissionen, der dess mening likväl icke blifvit rådande. Han utgaf 1716 sitt Schibboleth, eller svenska språkets rykt och riktighet. Detta arbete är fullt af samma besynnerligheter, som finnas i hans öfriga skrifter, och från hvilka han i sin lefnad och uppförande ej skall hafva varit fri. Då man medgifvit detta och att han begått några misstag i ortografien, bör man tillika erkänna, att han i flera hufvudsakliga frågor träffat det rätta. Han ifrar mot det främmande och onödiga bruket af h; visar oriktigheten af vokalernas tvåskrifning, och yrkar deremot konsonanternas fördubbling. Urbän Hjerne, hvars förtjenster äro allmänt kände, hade från längre tid tillbaka varit en ifrig fiende

ende af hvad han kallade den nya ortografien. Svedbergs Schibboleth satte honom åter pennan i handen. Till försvar af det äldre och till vederläggning af det nyare stafsättet, författade han sin *Orthographia Suecana* i samtal emellan Neophilus och Eustathius: en skrift som bär vittne om hans snille och vidsträckta lärdom, men tillika om en hetta som de ofta tillåta sig, hvilka, under skydd af vanans myndighet, försvara åldriga felaktigheter, och strida mot förbättringar. Under ett samtal om ortografien, som K. Carl 12 hade med Svedberg, hvars tankar han tycktes gilla, gaf denne Herré honom att läsa det som utkommit af Hjernes arbete. Svedberg sattes deraf i stor sinnesrörelse; han utbad sig och erhöll Konungens tillstånd, att då genast ifrån katedern i Lund försvara sitt Schibboleth. Vare sig i afseende på det beskydd Svedberg fått ifrån thronen, eller af andra orsaker, så afbröt Hjerne tryckningen af sin ortografi, hvaraf allenast 152 sidor utkommit. Dermed åtnöjdes likväl icke den angrifne, och man fick tvenne år derefter eller 1719 se af trycket utkomma D. Jesper Svedbergs rettmätiga heders försvar emot V. Præsidentens och Archiaterns D. Urban Hjernes obetenckta skrift emot thess Schibboleth*). I detta arbete, söker Svedberg i synnerhet visa, att dess mot-

*) Detta kallas den *Sednare Delen*. *Kansli Collegium* hade icke velat tillåta tryckningen af den Första.

ståndare icke följt några säkra stafsningssgrundere och sjelf ofta afvikit ifrån sina reglor.

*Vid anfall emot förbättringar försummas sällan att låna vapen af sjelfva deras nyhet. Detta vapen vände man äfven emot Svedberg. Flere af tidehvarfvets bästa språkkännare hade dock hyst samma meningar som han. Professor Martin Brunnerus hade utgifvit en Disputation Contra geminationem vocalium, och vid en annan bifogat: Disquisitio brevis de abusu literæ H in scriptura sermonis vernaculi. Vokalernas fördubbling, hvarom i synnerhet tvistades, hade blifvit ansedd oriktig, och på den grund förkastad af GeneralGuvernören Olivecrantz, Örnhjelm, Peringsköld, Tjällman, Aurivillius och slutligen äfven af Lagerlöf *). Det rättaste kan öfverdrivas, och detta händer merendels i början.*

År 1713 eller tre år innan Schibboleth utkom, hade en anhängare af den nya Ortografien, Johan Jacob Pfeiff, utgifvit en bok De habitu et instauratione sermonis Suecani, hvilken, jemte åtskilligt rörande språkets art och förbättrande, äfven handlar om stafsättet. Icke nöjd att förkasta de dubbla vokalerna, fördömmar Pfeiff äfven konsonanter-

**) De trenne förstnämde hafva icke utgifvit något om ortografien; men Olivecrantz hade uppsatt sina tankar i detta ämne, hvilka han meddelat Lagerlöf, som anfört några af dem i 9 Kapitlet af sin Disputation.*

nas fördubbling, och anser tjenligast att nyttja accenter. Utan tillbörlig aktning för bruket, tillstyrker han ännu flera förändringar och nyheter. Om en del af de rättelser han föreslagit, med större lätthet och kanhända med fördel kunnat verkställas innan språket tagit en varaktigare form, så ägde hans stil hvarken i latinen eller svenskan, hvilka båda språk han sammanblandat, det behag och den styrka, som kunde gifva vigt åt hans sats. Han angreps med en vida skickligare penna af Carl Johan Iserhjelms (*Justitie Kansler*), som gifvit sin skrift titel af *Observationes in linguam suecanam, seu examen tractatus J. J. Pfeiffii*. I sjelfva frågorna hade desse tvistande, som det merendels händer, ömsom rätt och orätt.

Biskop Svedberg tröttnade icke i sitt nit för modersmålet. Han hade i sitt Schibboleth icke ensamt sysselsatt sig med stafsättet, utan äfven vidrört andra delar af grammatiken och språkläran. Nära sjuttio år gammal utgaf han år 1722 en kort svensk grammatika, och berättar i företalet, att han i trettio år arbetat på en mindre och en större svensk ordbok. De voro enligt hans uppgift redan i handskrift färdiga, men hafva likväl aldrig af trycket utkommit. Då han i sin grammatika, äfvensom förut i Schibboleth, ville åter upplifva de forna, men merendels afslagda grammatiska böjningar, blef han icke lika lyck-

lig, som i sina ortografiska satser, af hvilka de betydligaste blifvit genom tiden och bruket befästade. Twisten om vokalernas fördubbling har bort få ett utmärkt rum i historien om svenska ortografien. Den fördes, såsom dylika tvister vanligen föras, med ifver och envishet; men tjente till ett nytt bevis, att skäl och förnuft sluthigen segra.

Under denna epok utkom den första Svenska Ordbok. Det är ÅrkeBiskop Haqvin Spegels Glossarium Suiogothicum, tryckt i Lund 1712. Spegel följer i det mesta det nyare staf-sättet. Såsom ordbok är hans arbete visst icke fullständigt; men han har den ostridiga förtjensten, att hafva brutit de första hindren, och på en obanad väg hafva lagt grund för andras lyckligare bemödande *).

*) Johan Schefferus nämner i sin *Suecia Literata* tvänne skrifter, hvilka Akademien förbigått af det skäl, att hon icke sett dem, och således icke kunnat pröfva i hvad mån de röra det i fråga varande ämne. De äro: Martin Nymans *Oratio de conservanda linguæ patriæ rectitudine et sinceritate*, Stockholm 1664; Sven Tillianders, *de cognitione convenientiæ et disconvenientiæ generum in linguis Suetica et Germanica*, tryckt först i Ståde och sedan i Vesterås 1672.

Bland Stjernmans Anonymer nämnes en Förteckning på svenska ord, om hvilkas generer underrättelse kan inhämtas af Svenska Bibeln. Den utkom i Åbo 1694, och författaren är Gabr. Tammelinus.

Schefferus och Stjernman omtala åtskilliga dels påbegynta dels fullkomnade arbeten rörande språket, hvilka författarne lemnat i handskrift. Man

Drottning Ulrika Eleonoras korta regeringstid upptogs af den ändring i grundlagarna och det fredsverk, hvilka i början af K. Fredriks fullbordades. Det återvundna lugnet användes till fredliga yrken och bokliga konster. Sverige såg, efter andra länders föresyn, lärda samfund inrättas. Det äldsta ibland dem, Vettenskaps Societeten i Upsala, företog sig utarbetandet af en svensk ordbok, som fördelades emellan ledamöterna. Ett stycke af bokstafven A, författadt af DomProbsten Olof Celsius, finnes tryckt i Societetens handlingar för år 1732. Hela arbetet uppdrogs sedermera åt en enda ledamot, Herr Ihre, som ombytte planen af Lexikon till den af ett Glossarium. En annan ledamot, Professoren, sedan Biskopen Erik Alstrin, uppsatte regler för ortografin, hvilka förmodligen äro desamma, som Sahlstedt bifogat vid anmärkningarna öfver sin Grammatika, tryckta år 1753. Dessa regler äro författade med redighet; men hvarken nog utförliga, eller af nog säker tillämpning att fullkomligen uppfylla ändamålet.

Vettenskaps Akademien stiftades, detta Samfund, som så utmärkt hedrat och gagnat fäderneslandet. Bland Akademiens föremål

har trots uppräknandet af dessa otryckta skrifter blott leda till en onödig vidlyftighet; men ibland dem bör likväl nämnas, att Erik Aurivillius uppsatt Præcepta Grammaticæ Sueticæ.

var äfven Språket; men hennes tid, egentligen uppoftad åt de praktiska vettenskaperna, har icke tillåtit henne att åt dess stadgande lemna en fortsatt och förenad åtgärd. Hon har dock gjort mycket för detta språk, då de slerfaldiga ämnen hennes handlingar innehålla, derpå blifvit afhandlade och utgifna. Några ledamöter hafva i Tal, hållna för Akademien, tagit modersmålet till ämne, såsom Herr RiksRådet Grefve Tessin: om Svenska språkets rykt och uppodlande, 1746; Biskopen Olof Celsius: om smaken i den svenska, så bundna som obundna värtaligheten, 1768; Herr RiksRådet Grefve Rudensköld: om Svenska Språkets nuvarande bruk och art, 1772; Justitie Kansleren Liljestråle: om Talekonsten, 1784. I Akademiens handlingar har stafsättet efter tiderna varit olika. Sekreteraren Vargentin sökte att deri gifva en eftersyn af likställighet, och följde till den ändan de af Sahlstedt uppgifna grunder. Alla de som arbetat i språket och vändt sig till Akademien, hafva af henne blifvit uppmuntrade.

Det hägn vettenskaper och vittighet njöto, af Konung Adolf Fredrik och Drottning Lovisa Ulrika, kan aldrig förgätas. Drottningen lemnade stiftningen af Vittighetens Akademien till ett varaktigt vedermåle af sitt tankesätt. Denna Akademies arbeten hafva tvenne gånger varit afstrutna; först genom politiska händelser, sedan genom den höga Stiftarinnans

död. Då Akademien åter upplifvades af Konung Gustaf 3, blefvo hennes föremål till en del förändrade, och vården öfver svenska språket uppdragen åt ett annat Samfund. Det enda, som i hennes handlingar förekommer, rörande sjelfva språkkunskapen, är en afhandling af Akademiens Sekreterare, Erik af Sötberg, kallad Anmärkningar om svenska språket, hvori äfven något nämnes om stafsättet. Den är införd i andra delen af de äldre handlingar, och värdig sin författare.

Det gifves i historien af alla odlade språk en tidpunkt, då de kunna sägas hafva fått en form, som de i det hufvudsakliga skola behålla, och som väl kan förbättras, men icke föråldras. Allt det som föregått, får en stämpel af gammalt; det som följer efter, utbildar endast, förbättrar och fullkomnar. Denna form fick det svenska af Dalin, och kanske har aldrig något språk på en gång och genom en enda författare gjort ett större steg. Hvar och en som jemför honom med hans närmaste föregångare, öfvertygas lätt derom. Smaken har sedan blifvit stadgad, skaldekonst och vältalighet gjort stora framsteg; men Dalins Svenska har icke föråldrats. Efter den omskapning han gaf språket, efter den odling och tillväxt det sedermera fått, hade alla de bort rätta sig, som befattat sig med språkreglorna. Någre hafva iakttagit denna pligt; men andre gifvas,

hvilka brött sig sjelfmyndigt kunna stifta lagar. Se här förteckningen på dem, som i sednare tider skrifvit om språkläran, och i synnerhet om stafsättet.

Erik Julius Björner gjorde sig den mödan, att författa en lärd afhandling om runan Thor, och huru i anledning deraf pronominerne Du och De rätteligen borde skrivas: jemte några anmärkningar om språket. Den utkom 1742, och har till titel: Cogitationes critico - philologicæ de orthographia linguæ Suiogothicæ tam runica quam vulgari, a corrupto medii ævi stylo vindicanda, occasione amicæ disceptationis, de pronominum Tu et Illi rectiore Suedica scriptione per Du et De quam Tu et The etc.

Anders Lallerstedt utgaf år 1743 Tankar om svenska stafsättet, *hvilka innehålla åtskiligt som är rätt; men helt visst icke äro tillräcklige att häfva alla tvifvelsmål och afskaffa skiljaktigheterna.*

Olof Svensson Bromans Uphov til en bättrad Stavsättning i flere än tuhundrad Grundeller Stamm-ord, tryckt 1748, *här till föremål att förvandla bruket af th i d; att afskaffa allt öfverflödigt bruk af h, och i synnerhet af f och fv, der ljudet fordrar v.*

Lars Laurel, Professor i Lund, tillegnade 1748 Vettenskaps Akademien sitt Förslag til Svenske Skriv-Lagen, och utgaf 1750 Inledning

til rætta færstandet af Suenske Skrivlagen, samt 1756 en Räfst med sina orthographiska arbeten, tillika med en orthographisk Tavla. Dessutom har han i akademiska disputationer afhandlat detta ämne. Hans tekniska termer, dem han ifrån latinska förvandlat till svenska; hans stil, hans föreställningssätt, hans regler äro af en utmärkt besynnerlighet, den han dref till sin höjd i det så kallade Nordens Huvud Document eller Runa-Alphabetets Hemlighet, tryckt år 1768, hvori han bland annat af de hebreiska och runska alfabeten sammansatt ett törnekrönt hufvud. Om dylika påfund vanhedra människosnillet, förtjena de likväl att nämnas, för att visa huru mycken fara man löper i alla ämnen, så snart man afviker ifrån den väg sunnda förnuftet utstakar.

Sven Hof, Professor och Lektor i Skara, framgaf 1753 till Vettenskaps Akademien Svänksa Språkets rätta Skriftsätt med sina bevis. Af alla som skrivit om svenska stafningen, är han utan tvifvel den, som fattat ämnet i den största vidd. Det är af honom afhandladt efter den då rådande Wolfianska metoden. Såsom hufvudreglor antager han, att ögat bör se hvad örat hör, att intet ljud bör hafva tvenne tecken, och intet tecken mer än ett ljud, samt att både skrifning och läsning böra göras så lätta som möjligt är. Vissa af dess ortografiska satsar borde således strida

mot bruket, från hvilket han likväl sjelf uti skrifningen icke mycket afvek. Detta lemnar emedlertid läsaren i ovisshet, och i allmänhet torde felas Professor Hof den förtjensten, att hafva gjort sin afhandling lika lätt och säker i tillämpningen, som den är grundlig och ordentlig i afhandlingssättet. Han beskylldes, och i synnerhet af Ekholm, att vilja ändra bruket och införa ett alldeles nytt skrif-sätt. Deremot försvarade han sig genom Anmärkningar öfver tvänne af trycket utgifne Skrifter angående Svänksa Skrif- och Stafnings-sättet, tryckte 1760. År 1772 utgaf han sin Dialectus Vestrogothica, hvarigenom han sökte upplysa så väl det äldre som nyare språket.

Carl Fredrik Ljungberg, DomProbst i Strängnäs, har författat en Grammatika, kallad Svenska Språkets redighet, tryckt 1756. Stafningsgrunderna leder han från en fördelning af bokstäfverna efter deras särskilta art; från det förhållande de hafva i vissa sammansättningar, och från hvad han kallar ljudets jemnhet, höjning och sänkning. Hans reglor sakna tydlighet, säkerhet och en rätt utförlighet. Det som i dem är riktigt, vanställes genom den onödiga fördelningen af bokstäfverna och genom benämningar, förut i Svenskan alldeles okända. Alla grammatiska termer försvenskas, och med hvad framgång, kan af följande exempel dömmas: Andestaf, Samstaf, Efterstaf. Pronomen heter Binamn;

Participium, Tideord; Conjunctio, Band; Præpositio, Tillsats; Interjectio, Inskott; Indicativus, Imperativus, Conjunctivus och Infinitivus, Känne- Bjud- Binde- och Nämne-Sätt. *Så väl denna nya och besynnerliga terminologi, som sjelfva föreställningssättet, göra hela arbetet tröttande för begreppet, besvärligt för minnet, villsammt i tillämpningen, och således o-tjenligt till ändamålet. Han insåg och upp-gaf den rätta stafdelningen, som är grundad i språkets art, till ex. bord-et, bok-en, håll-a, qvinn-an, goss-ar; men då han ville föreskrifva den till efterföljd, ihågkom han icke, huru svårt det är att ändra ett långvarigt bruk. Ljungberg ådrog sig flera kritiker, dem han bød till att vederlägga. Skriftvexlingen fördes förnämligast i de då varande jurnaler, och igenfinnes i den Svenska Mercurius och Salvii Lärda Tidningar.*

Erik Ekholm hade redan 1748 till Vetenskaps Akademien inlemnad en Afhandling rörande Skriftsättet, hvori han jemte annat föreslagit samma stafdelning, som Ljungberg sedermera antog. Han påstod sig under samtal hafva gifvit DomProbsten begrepp derom, och förbehöll sig hedern af uppfinningen i en skrift, med titel: Det rätta Stafningssättet i Svenskan; tryckt 1758. Han anför deri skälen till sitt förslag. Samma år utgaf han: Det rätta Skriftsättet i vissa ord, som innehåller en vederläggning af några Professors Hofs sat-

ser, och tillika Ekholms tankar om trenne ändringar i bruket, med hvilket han i allt öfrigt förenade sig. Dessa ändringar äro, 1:o att v borde uteslutas i de ord, der det finnes förenadt med f, och dessa skrivas endast med f, såsom hafa, lifet, skriften; 2:o att i fördubblingar i stället för ck borde nyttjas kk; 3:o att konjunktionen och borde skrivas ok *). I sina Kritiska och Historiska Handlingar; som utkommo 1760, fortsatte han de påbegynta tvister med Professoren Hof och DomProsten Ljungberg, samt bestyrker sin stafdelning med nya bevis. Ekholm har äfven skrivit åtskiligt om språket i den tidens periodiska arbeten. De ändringar han föreslog, hafva icke blifvit antagne; men den hedern tillkommer honom, att hafva vågat verkställa hvad andre tänkt, om nödvändigheten att gifva främmande ord svensk stafning.

Carl Brunkman, Magister i Filosofien, företog sig en omskapning af svenska stafsättet, som han ville föra till en större likhet med uttalet. Han uteslöt äfven ur vårt alfabet bokstäfverne c, q, z och det dubbla w. Dessa sina satser har han framställt i fyra skrifter: Sättet till svensk pennelag; Nödvändigaste grunden til borgerlig sällhet; Språk-känning; För-

*) En Abc-bok utkom 1758, som är inrättad efter Ekholms stafdelning och öfriga grundsatser, och som förmodligen är af honom, ehuru dess namn icke är utsatt.

beredelse till en Svensk Grammatika, utgifna åren 1765, 1766 och 1767. De äro till sin beskaffenhet obetydliga, men hafva bort nämnas, emedan författaren ådrog sig en uppmärksamhet, som likväl icke var smickrande för honom. Alla främmande ord ville han utesluta ur språket, och befattade sig således icke med sättet att skriva dem*).

Abraham Sahlstedt, Kongl. Sekreterare, äger ostridig förtjenst genom den trägna och långvariga möda han använde på svenska språket. Han utgaf 1747 Försök till Svensk Grammatika, hvilket han sedan upplyste genom Anmärkningar tryckte 1753. Flera stycken i dess år 1759 utgifna Critiska Samlingar innehålla förklaring och utvidgning af dess ortografiska och öfriga grammatiska principer, jemte andra anmärkningar öfver språket. Dermed fortfor han i sitt veckoblad 1767, och sedan det afstannat, i Dagligt Allehanda. Han tros äfven vara författare till Sagan om Tuppen och Tuppen om Sagan; tvenne satiriska skrifter, som röra språket och ortografien.

* Den som vill känna Brunkmans stafsätt, hvilket han icke i de uppräknade skrifter till alla delar nyttjat, kan derom få begrepp i ett hans Tal på vers, som har denna titel: Rikens Sällhet grundad på enighet i lagen, vid Rikets Höglåvliga Ständers lycklige sammankommt till Riksdagen, åg i deras höga närvaro den 29 Novemb. år 1760, på Riddare-hus-Salen i ett önnfalligt Tal på Hög befallning föreställdt av C. B.

*Efter dessa förberedelser lemnade han allmänheten 1769 en förbättrad Svensk Grammatika, som är öfversatt både på fransyska och tyska *). Tvenne ordböcker äro äfven utgifne af honom; en mindre tryckt 1757, och en större 1773, samt dessutom ett Lexicon Pseudo-Suecanum, tryckt 1769 i Vesterås, och innehållande de främmande ord, hvilkas nyttjande han trodde oriktigt och onödigt. Sahlstedt ansåg bruket för den högsta lagen i stafningsläran, och instämde i det mesta med Vettenskaps Societetens och Ihres ortografiska reglor. Han är fri för alla egensinniga fördomar och besynnerligheter; men lika med flera af våra ortografer, har han försummat att rätt utstaka gränsorna och tillämpningen af de särskilda grunder, som de för skrifningen antagit. Den del af dess grammatika, som angår ortografien, är mycket kort, och i allt hvad han tror, tvistigt och osäkert, hänvisar han till Ordboken. Hans arbeten äro så allmänt kända, att Akademien icke längre behöfver uppehålla sig vid dem, utan endast betyga den verkliga aktning hon hyser för denna författare.*

Akademien har spart att tala om Johan Ihre, ehuru han tidigare än visse af de förstnämnda började arbeta för svenska språket. Knappt lär någon af hans föregångare kun-

**) Han utgaf 1774 ett utdrag af denna grammatika till skolornas tjänst.*

na jemföras med honom i filologisk kunskap, i skarpsinnighet, omdöme och smak; åtminstone har ingen öfverträffat honom. Hans Glossarium Suiogothicum är ett af de arbeten, som vara genom alla åldrar. Hans öfriga skrifter rörande det äldre och nyare språket, hvaribland äro ett stort antal disputationer, äga alla ett utmärkt värde. Uppräknandet blefve här öfverflödigt, då hvar och en som älskar denna lärdomsgren, antingen känner dessa skrifter, eller lätt kan om dem skaffa sig kunskap. 1742 utkom under dess inseende en Disputation af Olof Gråberg: De Orthographiæ linguæ suecanæ usu simpliciori in præcipuis, de quibus controvertitur casibus. Deref-ter utgaf han 1745 sitt Utkast till föreläsningar öfver Svenska Språket *), som innefattar hans tankar om stafsättet. De vittna om hans snille och urskillning. Han har merendels insett och utvisat det rätta. Man bör endast beklaga, att han icke alltid genom egen fastställelse gifvit nog säkerhet deråt, och att han icke fortsatt sina tryckta föreläsningar. En Disputation af Dan. Scheidenburg, kallad Stricturæ criticæ in linguam Sueogothicam, under hans inseende utgifven 1752, innehåller dock åtskilligt rörande språkets grammatik, och kan i det afseendet anses såsom en fortsättning af nyssnämnda Utkast. Flere af Akademien ledamöter hafva den hedern att

*) Det är tryckt i Upsala; en sednare men oförändrad upplaga utkom i Stockholm 1751.

vara Ihres lärjungar, och Akademien samfält skulle vara otacksam, om hon icke erkände det ljus hon hämtat från hans arbeten.

Näst Ihre kommer ordningen till ännu en man af onekligt snille, och hvilken Akademien haft den lyckan räkna bland sina ledamöter. Det är Anders af Botin. Hans bok under titel af Svenska Språket i tal och skrift, är i allas händer. Om den icke vunnit allmän efterföljd, har den dock gifvit författaren ett utmärkt rum bland våra grammatister. Akademien har icke underlåtit, att sorgfälligt rådfråga detta verkligen goda arbete. Om något omdöme öfver den ortografiska delen skulle af henne äskas, så framlyser det säkrast i sjelfva Afhandlingen, genom efterföljd eller afvikelse från Herr af Botins regler. Det enda bör Akademien nu anmärka, att hon icke funnit dessa regler tillräckligen och med säkerhet upplösa förekommande frågor.

Utom de nu anförda, hafva trenne smärre skrifter utkommit rörande svenska ortografien, hvilka för fullständigheten icke böra förbigås. De äro: Caspar Christopher Hanells Försök om sättet att rätteligen sätta skiljomärken uti skrifvandet, såsom någon hjälpreda till en redig skrifart, tryckt 1764. En Anonyms Försök till stadgad redighet uti Svenska Språkets tal och skrifkonst, tryckt i Upsala 1775.

Det

Det är på 8 sidor, och innehåller endast fem deklinationer eller, som de der kallas, böjningar. Kämnären Peter Planbergs Grundreglor til den svenska orthographien, jemte underrättelse om bruket af skiljetecken, som äfven är ganska kort.

Post-Kommissarien Georg Giædda har väl icke skrifvit om stafningen; men ville i den brukliga införa förändringar, ledande till skrifningens förkortande. Hvari de bestodo, kan inhämtas af dess år 1765 tryckta öfversättning af Taciti Vita Agricolaë, der dessa förändringar finnas iakttagne.

Det nyaste som rörande stafsättet blifvit utgifvit, är Försök till Hjelpreda i svenska Orthographien för Cadetterne vid Kongl. Krigs-Academien; Stockholm 1796. Författaren, Lektoren vid denna Akademi, Petter Moberg, har väl icke utsatt sitt namn, men bör här nämnas med den aktning, som tillhör dess berömliga omsorg att handleda ungdomen i denna del af språkkunskapen.

Dessa äro de arbeten, hvilka kommit till Akademiens kännedom. Dertill tror hon föga annat kunna läggas, än hvad om stafsättet förekommer i vissa akademiska disputationer, som handla om språket, samt i de tid efter annan utkomna periodiska skrifter, tidningar och dagblad. Att nämna och utvisa allt detta skulle leda till en så mycket

onödigare vidlyftighet, som på de förra eller disputationerna förteckningar äro att tillgå, och det sednare slaget af skrifter ej annat i förevarande ämne innehåller, än recensioner, kritiker och försvar, jemte några smärre stycken. Såsom exempel af de sistnämnda kan i förbigående anföras: *Biskopen Doktor Rhyzelii Oförgripeliga och välmenta hem- och understellning om svenska språkets önskelige inrettning och ändteliga stadgande, införd i Svenska Mercurius 1758, Februari och Mars. Lektoren Johan Rosén om Svenska Rättskrifningen i Götheborgska Magazinet 1759 N:o 37 och 38. Några Anmärkningar rörande Svenska rättskrifningen, af Magister Peter Lor. Enander, i N:o 39 af samma Magazin, hvari regler för bruket af enkel eller dubbel konsonant hämtas ifrån konsonanternas fördelning i stumma eller mutæ, och halfvokaler eller liquidæ. Några särskilt tryckta stridskrifter har Akademien icke velat nämna af det skäl, att de synas endast hafva varit ämnade för den tid då de skrefvos, och förlorat sitt värde sedan tvisterne afstannat *).*

Så många författare och så många skrifter hafva visst icke varit utan nytta; men det måste dock medgifvas, att de icke förmått

*) *Akademien har i allmänhet, vid anförandet af titlarna på de arbeten som blifvit uppräknade, icke nyttjat sin egen, utan författarnes ortografi. Hon har derigenom trott sig gifva ännu en utväg att känna deras stafsningrunder.*

bringa stafsättet till en fullkomlig stadga. Orsaken bör sökas dels i sjelfva skrifterna, dels i tiden och andra omständigheter. De äldre författare med mer och mindre förtjenst, då de sinsemellan jemföras, hade alla det gemensamma öde, att arbeta för ett språk, som ännu var långt ifrån sin rätta bildning. Allt hvad af dem kunde förväntas, var att afskaffa gamla missbruk, att föra till en viss likställighet, och att vägleda sina samtida. Fullkomliga och oföränderliga lagar kunde icke stiftas, då språket ännu hade att undergå betydliga förändringar. Ibland de nyare ortografer, hvilkas särskilta värde af det föregående lätt kan inhämtas, hafva någre inskränkt sig till vissa delar af skrifningen. Andre hafva, i stället för att rätta och stadga, velat förändra och omskapa; men motsagde af bruket, ofta af förnustet, hafva de intet uträttat. De verkliga goda författare, de som skrifvit med klokhet och urskillning, hafva dock lemnat mycket ogjort. Antingen lägga de till grund för stafningen alla eller åtminstone de flesta af dessa fem principer: 1:o Uttalet; 2:o Etymologien; 3:o Bruket och analogien; 4:o Ordskillnaden eller olika skrifning af ord med samma ljud, men olika bemärkelse; 5:o En större vighet vid skrifningen. Men ingen af dem har uppdragit de rätta råmärken emellan dessa åtskilda principer; ingen tillräckligen visat, huru de stridigheter böra afgöras, som dem emellan

vid tillämpningen ofta förekomma. Det syntes således återstå, att finna en grund som förenade dem alla; att i följd deraf fastställa allmänna lagar, så vidt de äro möjliga; att uppgifva särskilda minnesreglor för de fall, der dessa sistnämnda behövas och kunna gifvas; att, då både lagar och minnesreglor tryta, genom ordlistor bestämma rättskrifningen. Detta förutan, kunna stadga och säkerhet aldrig vinnas. Men om ock de framfarne författare fullgjort hvad hos dem saknas, så hade stafsättet likafullt förblifvit deladt och vacklande, så länge hvar och en trodde sig berättigad att skrifva efter eget behag.

Sådant var förhållandet, då Konung Gustaf 3 stiftade Svenska Akademien. Att nämna denna Konung, är att nämna den största Beskyddare och Befordrare af vettenskaper och vitterhet, som sutit på Sveriges thron. Han ansåg ett odladt och stadgadt språk utgöra en väsendtlig del af nationens ära. Sjelf både älskare och idkare af vitterhet, dömde Han med säkerhet hvad dertill fordrades. Han var öfvertygad, att aldrig ett språk går annan väg till höjd och fullkomlighet, än genom skaldekonst och vältalighet; aldrig annan väg till ordning och stadga, än genom fastställda reglor. Men för stor kännare att tro dessa föremål kunna åtskiljas, öfverlemnade Han åt samma Samfund, att arbeta på språkets stadgande, som Han ålagt att be-

främja den bundna och obundna skrifartens framsteg genom täflan och belöningar. Det tillhör icke Akademien att dömma, i hvad mån denna stora Konungs afsigter af henne blifvit uppfyllda. Henne tillhör blott att känna sin förbindelse och att nu redovisa för den del af sina pligter, som hon genom närvarande afhandling sökt fullgöra. Hon har anfört hvad före hennes tid blifvit gjordt till stafsättets stadgande. Det återstår att säga något om det hon sjelf budit till att verkställa.

Det fordrades icke en vidlyftig undersökning för att finna, att svenska stafningen icke ägde stadga och säkerhet; att de uppgifna reglor, långt ifrån att undanrödja all skiljaktighet, stundom tillskapat nya svårigheter; att hos de flesta bland de skrifvande saknades både visshet om skälen till det rätta, och kunskap att reda sig ifrån förekommande tvifvelsmål. Men tillika fann Akademien, att betydliga steg voro tagna till en förbättrad skrifning. Atskilliga äldre felaktigheter och besynnerligheter voro afskaffade. En del af de i stafsättet kvarblifna egenheter hade fått häfd och stadga. Sjelfva språket hade vunnit nog odling att äga en form, som kunde läggas till grund för dess grammatik och stafning. Om allmänheten var osäker och villrådig, så syntes goda författare allt mer och mer närma sig till öfverens-

stämme i vissa omtvistade frågor. De egenheter, som åstadkommo den mesta oreda, funnos, vid en nogare granskning, hafva sin grund i sjelfva språkarten, och skiljaktigheterna således genom dess närmare kännedom och undersökning kunna föras till förening och likställighet. De författare, som afhandlat stafningsläran, hade spart Akademien den mödan, att uppehålla sig vid vissa forskningar och grundsatser, hvilka dels af dem blifvit tillräckligen fullbordade och undersökta, dels genom erfarenheten befundne mindre nödvändiga. Akademien kunde utan vidlyftig omgång se stafningen sådan, som den var i sin fastställda likhet och i sina öfverblifna skiljaktigheter. Hennes egentliga göromål syntes böra blifva, att visa skäl till bruket, att rätta några felaktigheter, och att af delade bruk bestämma det hon trodde rättast, eller i vissa fall begge. Men då hon företog sig detta arbete, hvilket haft sina stora svårigheter, hade hon felat emot sin öfvertygelse, om hon betraktat stafsättet såsom ett särskilt ämne, afsöndradt ifrån den öfriga språkdaningen. Hon borde se det i sammanhang med språkets lynne, med dess redan uppnådda odling och med de förbättringar, som ännu återstodo att fullkomna eller bereda. I detta afseende har hon, vid sina öfverläggningar och beslut, alltid haft uppmärksamheten fästad vid följande tre hufvudsakliga föremål.

1:o Att icke ändra, hvad bruket stadgat.

Den svenska stafningen har utan tvifvel sina onödigheter och besynnerligheter. Dessa, hvilka ofvanföre blifvit vidlyftigare framställda, bestå förnämligast i fyra öfverflödiga bokstäfver, c, q, x, z; i bruket af f och sv i stället för v; i det af h framför j och v; i de ljud som g, k, lk hafva framför vokallerna e, i, y, ä och ö; i bruket af e för ä, o för å, och af g, der ljudet fordrar k eller j. En och annan af våra ortografer har velat afskaffa dessa egenheter, och i allt rätta stafningen efter uttalet. Ehuru rätt detta kan synas efter idealet af en fullkomlig ortografi, har Akademien varit vida skild ifrån att understödjå sådana förändringar. Det är icke blotta svårigheten att omskapa bruket, som derifrån afhållit henne. Då hittills ingen nation betydligt ändrat sitt stafsätt, sedan språket hunnit en viss grad af odling, vore det icke heller för den svenska klokt och rådligt att göra det. Minst borde Akademien våga ett försök, hvilket, om det kunde lyckas, skulle i anseende till stafningen gifva ett åldradt och vanstäldt utseende åt våra bästa författares arbeten, åt arbeten, som förtjena att tagas till mönster, och som äro säkra att gå till efterverlden. Akademien har således ansett brukets bibehållande vara bland vettenskapernas och vitterhetens fordringar. Antingen detta bruk fullkomligen instämde med uttalet eller derifrån afvek, har hon an-

tagit det för en orygglig lag, och trott sin åtgärd endast böra sträcka sig till osäkerhetens och skiljaktigheternas afhjelpande.

På denna grund kunde Akademien ännu mindre föreslå bortläggandet af vissa skriftecken, hvilka väl i det dagliga talet sakna motsvarande ljud, men vid ett mera vårdadt och högtidligt uttal låta höra detsamma. Sådana äro d och l framför j, t. ex. djup, ljus och dylika ord, samt st framför j, t. ex. stjer-na, stjelk.

Om svenska alfabetet äger öfverflödiga bokstäfver, har man deremot trott andra verkligt nödvändiga deri saknas. Lagerlöf omtalar förslag till tre felande ljudtecken, dem han likväl icke uppgifver. Ihre anser tvenne bokstäfver fattas i vårt alfabet, nemligen den ena för det ljud som nu uttryckes genom ng, och den andra för en vokal, hvars ljud är emellan o och å, såsom i kol, (carbo). Hof uppräknar nio sådana felande bokstafstecken, hvaraf han dock endast tror fyra oömbärliga, hvilka äro, utom de tvenne nyssnämnda, ett för det ljud hvilket nu betecknas genom sch, och ett som han kallar ki, och hvilket skulle utmärka ljudet af k framför vokalerna e, i, y, ä och ö. Härvid bör till en början anmärkas, att den omtalte vokalen så mycket mindre synes behöfva ett eget tecken, som detta blandade ljud af o och å nu mera från det bättre talet alldeles för-

svurmit. Ljudet af k framför de fem upp-
räknade vokalerna synes, som det nu utta-
las, vara sammansatt af tvenne bokstafsljud,
t och j. Dess betecknande genom k i stället
för t, är väl en af svenska skrifningens egen-
heter, men då den icke föder någon oreda,
är dess bibehållande visserligen rådligare, än
all ändring, som kunde uppfinnas. De tven-
ne ljud hvilka nu tecknas, det ena med två
bokstäfver ng eller gn, såsom i lång, tung,
många, vagn, regn, det andra åter med tre
bokstäfver sch, t. ex. schack, schabrak, marsch,
hafva hos Akademien kommit i närmare öf-
vervägande. Förslag till hvarderas beteck-
nande genom en särskilt bokstaf, har äfven
blifvit underkastadt hennes pröfning. Hos A-
kademien har tvekan uppstått, om det förra
ljudet, som är nasalt, och det sednare, som
är sibilerande, samt de enda af dessa slag
språket nu för tiden äger, verkligen äro enk-
la ljud, eller icke snarare att anse såsom böj-
ningar och sammansättningar af andra re-
dan betecknade bokstafsljud. Men om ock
förhållandet vore annorlunda, och om i beg-
ge fallen, genom särskilda tecken en större al-
fabetisk fullkomlighet skulle vinnas, så kän-
ner Akademien för väl svårigheten att verk-
ställa sådana nyheter, för att icke inskränka
sig till blotta anförandet af hvad härom va-
rit under öfverläggning, och som hon lem-
nar till framtidens eftersinnande.

2:o. Språkljudet.

Det får icke nekas, att vårt modersmål, med sina fördelar i anseende till ljudet, äfven har sina brister och olägenheter. Med förbigående af vissa hårdare bokstafsöreningar i flera ord, gör det tillfyllest att nämna beskaffenheten af våra grammatiska böjningar. Ändelse-formen på åtskilliga af dem är för hvardera densamma öfver hela språket, eller åtminstone föga vexlad. Således slutas alla genitiver på s, alla neutrer på t, de fleste aktiva infinitiver på a, samt de öfriga äfven med en vokal. Våra adjektiver hafva alla i definitet en vokal till slutbokstaf. Ehuru dessa ändelser icke i sig sjelfva kunna kallas obehagliga, förörsaka de ofta missljud genom sammanstötningen af lika bokstäfver, och i synnerhet af vokaler, hvilket är så mycket omöjligare att undvika, som ordställningen i många fall, bunden till en viss ordning, icke medgifver ordens omkastning. Vid ett sådant förhållande har Akademien icke allenast ansett förmånliga de tvåfaldiga bruk, som bestå i förlängning eller förkortning af vissa ord; men äfven trott, att ännu flera kunna med nytta bibehållas. Hon tror derföre, att man efter örats fordran både kan och bör skrifva af eller utaf, i eller uti, från eller ifrån, genom eller igenom, mer eller mera, far eller fader, mor eller moder, o. s. v. Detsamma tror hon stundom gälla i anseende till instuckna bokstäfver i vissa enkla eller sam-

mansatta ord, hvarå exempel ofaansföre blifvit anförda). Långt ifrån att fördömma de tvenne ändelser, som några grammatiska böjningar fått, har Akademien funnit dem för språkljudet icke kunna umbäras. De som här emot anföra nödvändigheten af den grammatiska ordningen, glömma den ännu större nödvändigheten att äga ett välljudande och användligt språk. Om något annat skäl än detta behöfves, kan det hämtas ifrån bruket i andra odlade språk. För att vinna ett bättre ljud, har fransyskan flera egenheter, såsom t. ex. dessa: a-t-on, veillé-je, l'on eller on, och hvad ännu mer är, utsäges i deklamationen af detta språk samma ord olika, då det följande börjas med en vokal, och då det börjas med en konsonant. Sjelfva latinen, som äger så fria inversioner, företer exempel af vaxlade bruk i afseende på partiklar, hvilka ofta förekomma och icke kunna i konstruktionen skiljas ifrån de ord hvar till de höra, såsom: a patre, ab amico, e domo, ex usu. Både förnuft och efterdömen sammanstämma således att bekräfta de ljudreglor, som finnas i vårt språk af bruket införda, och dem Akademien för sin del varit mån att bevara. Hvilka de äro, ses af sjelfva Afhandlingen, och i synnerhet af dess fjerde afdelning.*

*) Se sid. 9 och 10.

3:o Språkets tillväxt och riktande.

Hvar och en som genom eget längre bruk deraf, fullkomligen känner det svenska språket, har tvifvelsutän funnit, att det inom sig saknar flera nödvändiga ord. Bristen röjer sig förnämligast, då fråga är att afhandla vettenskaperna, att uttrycka vissa finare tankeskillnader, eller att skillra umgänget. Det tyckes ej gifvas mer än tvenne utvägar att afhjelpa denna brist: den ena, att tillskapa nya ord; den andra, att ifrån främmande språk låna dem, som i vårt eget behöfvas. Man har väl föreslagit en tredje, att upplifva föråldrade ord. Hvad Stjernhjelms i detta afseende börjat, och hvad Verelius fullgjort, är förut nämndt. Svedberg uppgifver i sitt Schibboleth en förteckning på gamla ord och talesätt, som han trodde kunna återtagas. I nyare tider hafva äfven sådana försök blifvit gjorda, och Akademien har af den arbetsamma och nitiska Assessoren Samuel Gagnerus emottagit en hel samling af åldriga ord, genom hvilka i hans tanka språkets behof till en del kunde fyllas). Den som rätt känner dessa behof, har dock svårt att föreställa sig, att hjälpen bör hämtas ifrån de tider, då vettenskaperna voro okända eller vanställda, och då begrepp, seder och umgänge voro i sin råhet, eller åtminstone i odling föga framskridna. Om ett*

*) Ett profstycke af denna Samling hade Gagnerus lärt införa i Lärda Tidningarna 1774.

och annat ord ifrån det äldre språket kunnat och ännu skulle kunna återskänkas det nyare, lär det dock i anseende till mängden af gamla ord blifva en fruktlös möda, att draga dem ur den förgätenhet, hvartill de länge sedan äro dömda. Samma omdöme kan fyllas om landskapsord, af hvilka ganska få äro tjenliga att i det odlade språket upptagas. De tvenne förstnämnda utvägar synas således ensamt öfverblifva. Af dem förtjenar utan tvifvel skapelsen af nya ord, då den är lycklig, både uppmuntran och beröm, men den rör icke stafningsläran. Likasom de nya orden i sin sammansättning böra följa språkets analogi, bör deras stafning ostridigt rättas efter de redan antagna grunder. Detta sker ock, utan att någon särskilt föreskrift dertill behöfves. Men de främmande orden, böra de behålla sitt eget stafsätt, eller iklädas det svenska? Se der en fråga, som under Akademiens öfverläggningar om ortografien, nödvändigt skulle fästa hennes uppmärksamhet och fordra hennes pröfning. En annan synes väl böra föregå. Kunna de främmande orden umbäras eller icke? Några nitfulla språklärare hafva varit af den förra mening. Akademien förbigår dem, hvilka af sitt nit blifvit förda till misslyckade och besynnerliga försvenskningar. Men Svedberg har i sitt oftanämnda Schibboleth en förteckning på onödiga främmande ord och motsvarande svenska, hvilka i deras ställe kunde nyttjas. Hjer-

ne synes sorgfällig att undvika dessa främmande ord, och emot dem ifrar äfven Pfeif. De hade utan tvifvel rätt i en tid, då missbruket hade stigit till en stor höjd. De som i sednare tider klandrat dylika missbruk och nitälskat för språkets renhet, hafva äfven haft skäl, så ofta de icke öfverdrifvit sitt nit, och utan ersättning velat beröfva språket hvad det behöfde och stundom redan ägde. Annat är, att onödigtvis öfverhopa språket med främmande ord, att genom dem uttränga de inhemska, eller att söka hämma skapningen af nya; annat åter, att efter andra nationers och våra förfäders exempel genom lån utvidga vårt ordförråd, i synnerhet att behålla det som redan genom bruket är infördt. I detta, som i allt öfrigt, gifves en medelväg, och det är den som våra bästa språklärare, en Hof, en Sahlstedt och en Ihre gillat och utvist. Sedan den sistnämde af dessa författare talt om bruket eller förkastandet af främmande ord, slutar han med att afgöra: att om man å ena sidan kan gå för långt i deras nyttjande, skulle deremot deras utmönstring borttaga en stor del af språket. Ord gifvas dessutom i alla språk, hvilka, utan att förlora dervid, icke på ett annat kunna öfversättas, och om valet honom lemnades, säger han sig hellre vilja fe-la med Engelsmannen, som lånar ifrån alla språk, än att med det Fruktbärande Sällskapet i Tyskland, som förkastade allt främmande.

snarare roa än gagna den lärda världen. Både han och Hof trodde de outhärliga främmande ord böra skrivas på svenskt sätt. Ihres egna uttryck äro: «Om våra ögon i början ej för mycket ledo, borde vi vid främmande ords stafvande föra oss till sinnes, «att vi skriva för svenska, och ej för dem, «som lärt stafva i Frankrike. De Romare och «Greker skrefvo främmande ord på sitt vis; «så göra ock än i dag andra folkslag. Italiennaren och Spanioren skriva filosofi med «f; Fransosen Ægypten med E. Men vi sätta oss i nödvändighet att förstå hela fransyska ortografien, innan vi med trygghet «kunna läsa och skriva vårt eget. Med Tytskan bruka vi vår rättighet - - ».

För egen del har Akademien ansett frågorna om de utländska orden och deras skrifning, vara för språket af den största vikt. Vid deras afgörande har hon lagt till grund, att det största fel i ett språk är, att icke kunna uttrycka begreppen, och den största orimlighet, att i samma språk äga tvenne olika stafsätt, det ena som förstås, och det andra som icke förstås af de infödda. Dessa obestridliga sanningar synas väl redan tillräcklige, att försvara den mening Akademien fattat. Hon har likväl trott ämnet förtjena, att i hela sin vidd betraktas, och har derföre i ett särskilt Betänkande framställt de skäl, som på båda sidor kunna anföras,

och de tankar, hvori hon efter deras jemförande siannat. I förväg bör hon emedlertid förekomma tvenne beskyllningar. Det torde förebrås henne, att söka införa en nyhet genom den svenska skrifningen af främmande ord. Akademien har dertfore visat, huru våra bästa språklärare derom tänkt, och får nu tillägga, att flere af de författare, som allmänheten i våra tider godkänt, icke allenast varit af samma mening, men äfven i sina skrifter gifvit esterdömen af hvad de trodde vara rätt. Ibland dessa författare, skall Akademien endast nämna den af henne och fäderneslandet saknade Kellgren. Dertnäst torde invändas, att Akademien vikit ifrån den lag hon sig föreskrifvit, att icke ändra bruket. Men långt ifrån att den nyssnämnda skrifningen gör någon ändring i det svenska stafsättet, befastes detta stafsätt härigenom och bringas till likhet och enkelhet. Frågan är icke att skrifva främmande ord på ett nytt sätt, så länge de för främmande böra anses, men att på svenskt sätt skrifva ord,, som varit främmande, men blifvit svenska. Det är ock blott genom en sådan stafning de kunna i all skrifart få den rätt, som de genom talet redan erhållit, att i det svenska språket införlifvas, och denna deras rätt skulle Akademien icke hafva varit sorgfällig att bevaka, om den icke varit förenad med modersmålets behof af större vidd och rikedom.

rikedom. Mera skall icke Akademien nu i detta ämne anföra. Hon har haft språkets tillväxt, ortografiens öfverensstämmelse och nationens heder till föremål. Hon har följt sin öfvertygelse och våra förfäders efterdöme. Hennes företag, ehuru nytt man torde vilja finna det, är i grunden lika gammalt med språkodlingen hos oss. Det är blott ett tillagdt steg på den väg man redan i långliga tider följt, och Akademien bör förmoda, att samma allmänna förnuft, som gifvit språket derigenom en stor del af sin närvarande förkofring, skall också på lika sätt hädanefter segra öfver yngre vanor och enskilda sjelftycken.

Dessa hafva varit Akademiens föremål. Grunderne till stafningen, de flera frågor som vid tillämpningen förekomma, och hela Stafningsläran, sådan som den nu framgifves, hafva varit ämnen för täta öfverläggningar och för beslut, hvilka icke utan den sorgfälligaste pröfning blifvit fattade. Afhandlingen har blifvit fördelt efter de hufvudsakliga frågor, om hvilka man hittills i skrifningen icke varit ense. Akademien har trott sig så mycket mer böra gifva någon omständlighet åt undersökningen derom, som hon är långt ifrån allt annat anspråk, än det som kan stödjas på framlagda skäl. Arbetet har derigenom fått en större vidd, än

stafningsläror vanligen hafva, i hvilka man merendels åtnöjer sig med blotta föreskrifterna. För att lätta Läsares möda, och i synnerhet deras, som vid förefallande tvifvelsmål önska känna Akademiens tankar, finnes vid slutet af hvar fråga allt sammandragit i korta och bestämda reglor, hvilka under skrifningen med lätthet och säkerhet kunna rådföras.

Alla de ämnen, som genom allmänna grunder och minnesreglor kunnat upplysas, har Akademien sökt i sin Afhandling utreda, men hon känner likväl, ätt icke allt dermed är fullkomnad. Tvenne slags frågor förekomma i skrifningen af alla språk; hvilka icke genom ortografiska reglor kunna afgöras. Till det förra slaget hör det som ensamt ankommer på kännedomen af de grammatiska böjningarna, deras paradigmer och vissa ords afvikelser derifrån. Sådant måste läras icke genom ortografien, utan genom den delen af grammatikan, som kallas etymologi. Det andra slaget består af ord, i hvilka fråga icke är om det ena eller andra ljudets betecknande genom den eller den bokstafven, utan om sjelfva ordets ljud eller huru det rätteligen heter. Ännu är t. ex. icke hos alla fullkomligen afgjort, hvilket är rättare, Furste eller Förste, Tjugu eller Tjugo, ömrig eller ymrig, värma eller varma, sysslosätta eller sysselsätta, m. m. I andra fall är

äter fråga om nyttjandet eller bortläggandet af någon enda bokstaf. Man har länge skrivit prins, krans, dans, men i andra lika beskäffade ord bibehålles den i de nyssnämnda bortkastade bokstafven t. Somliga utesluta b i Probst och t i spatsëra; andra s och t i slutet af orden tillsammans och straxt. Välljudet kan fordra, att i sådana ord som de sistnämnda, den umbärliga slutbokstafven må kunna efter behag bortläggas eller bibehållas: i allmänhet är dock troligt, att alla till ljudets betecknande öfverflödiga bokstäfver, som icke höra till språkartan eller den grammatiska analogien, småningom skola försvinna, helst då goda författare börja aflägga dem. Akademien har väl i de strödda anmärkningarna vidrört några frågor, som kunna synas af lika beskaffenhet med de nu anförda; men då hafva de medgifvit någon allmänare vägledning. De flesta sådana måste antingen utredas genom grammatikan, eller för hvart särskilt ord afgöras, i hvilket sednare fall det är först i Ordboken, som Akademien derom kan meddela sitt beslut. I anledning häraf får hon nu nämna sin föresats, att så snart det blir för henne möjligt, utgifva en svensk Grammatika. Den bör föregå Ordboken, på hvilken hon alltifrån sin första inrättning användt ett fortsatt arbete, men hvars fullbordande ännu fordrar mycken tid och möda. Hvad som derunder tillfredsställer Akademien, är hoppet, att då den en

dag blifver färdig, den skall innehålla ett stadgadt och utvidgadt språk.

Den varsamhet, hvarmed Akademien gått till väga, har icke tillåtit henne att stadga sitt beslut om de främmande ordens strifning, förrän, sent, och sedan en del af den egentliga svenska Ortografien redan var tryckt. Hennes första tanke var, att endast använda den svenska stafningen inuti och vid slutet af de såsom svenska redan antagna främmande ord; men att lemna begynnelse-bokstafven oförändrad. Till följd häraf finner man i Afhandlingen c bibehållit i början af sådana ord, ehuru inuti ombytt till k. Likaledes äro ch, ph och th nyttjade, emedan Akademien ännu icke hade fastställt deras bortläggande. Efter någon tvekan om hvad hon borde väga, fann hon det vid närmare eftersinnande, blifva en verklig motsägelse, att icke i allt vara sig lik, och att om svensk stafning vore det enda sättet att med språket införlifva de utländska ord, som deri nödvändigt behöfvas, så borde denna stafning icke blott till hälften göras svensk, utan fullkomligen blifva det. Om hon häri likväl gjort ett eller annat undantag, så äro skälen dertill i Betänkandet tillräckligen uppgifna. I öfrigt bör hon vid detta tillfälle nämna, så väl sin egen omsorg att göra upplagan af Stafningsläran i det möjligaste selfri, som den utmärkta skicklighet, kunskap

och urskillning, hvarmed Notarien och Boktryckaren Carl Delén gått henne vid tryckningen till handa.

Akademien får till slut förklara det nöje, hvarmed hon skall emottaga alla anmärkningar, hvilka göras af dem, som röja insigt i det ämne hon afhandlat. Hennes visa Lagstiftare har icke tillåtit henne att inlåta sig i andra skriftväxlingar, än dem som tjena till verklig upplysning eller till ett alldeles oundgängligt försvar. Hon afhålles både genom lagar och egna tänkesätt från onödiga tvister, men skall icke försumma att lemna alla de upplysningar, som kunna lända till ändamålets befrämjande; och om hon blir öfvertygad om något misstag, skall hennes öfvertygelse följas af den rättelse, som hon i sådant fall anser både för en skyldighet och en heder att tillkännagifva. Akademiens enda föremål har varit det rätta, och hennes enda afsigt att gagna. Ehuru afskild från all tanka om egen ofelbarhet, kan hon icke neka sig den förmodan, att hon i det hufvudsakliga funnit det rätta hon sökt. Hon hade i annat fall icke lagt sitt arbete under Allmänhetens ögon. Om hon lyckats i sitt bemödande, äger hon den tillfredsställelsen, att hafva uppfyllt en af hennes Stiftares och Vägörars afsigter. Hon torde äfven då få smickra sig, att hafva funnit en utväg till ådagaläggande af sin lifliga tacksamhet emot

*den Konung, som med sin Faders Spira ärft
Hans kärlek till det Svenska namnet, och af
hvars hand Akademien, som bär detta äre-
fulla namn, fått ofta emottaga förnyade ve-
dermälen af nåd och hägnande omsorg.*

FÖRSTA AFDELNINGEN.

*Om de grunder som vid Staffättet
följas, eller böra följas.*

Att utreda principerna för Staffättet, är ej att göra ett nytt, eller ens att till någon del förändra det närvarande. Det är att lägga Bruket till grund, och att af dess öfverensstämmelser utleta reglorna.

Ett företag som troligen aldrig skulle lyckas, vore att nu mera vilja införa nyheter i stafningen, hvilken regelbundenhet som också derigenom kunde vinnas. För just denna orsak skull hafva de förfök, som hittills blifvit gjorda, få ofta misslyckats. Man har påstått, att stadga rättskrifningen, då man nästan ej gjort annat än omkastat den.

Sedan ett Språk hunnit till den grad af odling, som vårt redan äger, gifves blott ett enda medel till framgång i orthographiska regler; det är deras fullkomliga öfverensstämmelse med det allmänna bruket. Desse begge, *Regeln* och *Bruket*, böra sammanhållne, lika få noga svara

emot hvarandra, som myntet och prägeln. Hvad är då i denna bemärkelse en stadgad orthografi, eller hvad kan den vara? Med två ord: *Ordning i Bruket, skäl till Vanan. a)*

Man klagar temmeligen allmänt deröfver, att bland alla Europas odlade Språk, Vårt synes vara det minst orthographiskt regelbundna. Det är sant, att man ännu i allmänhet föga känner deri några afgjorda grundfatser; men att ej veta regeln, är dock lika få litet att vara den förutan, som mennisko-kroppen kunde sägas röra sig omechaniskt, derföre att man tilläfventyrs vore okunnig om dess hemliga rörelse-

a) Med *Bruket* förstås här, som hvar och en lätt infer, det allmänt öfverensstämmande. Att denna öfverensstämmelse icke alltid är *fullkomligt allmän*, hindrar ej dess lagmyndighet, få snart öfvervigten på någondera fidan är stor och oförneklig. I denna mening blir *Brukets* grundfats icke annat än åtföljden, af det allmänaste Staf-fättet, hurudant det må vara; och skiljer sig ifrån *Regeln*, som vifar det i och genom sig sjelf rätta i stafningen, och innehåller orfaken till denna rätthet.

Men, invänder någon tilläfventyrs, hvari ligger då sjelfva denna orsak till rättheten, om icke i vissa allmänna öfverensstämmelser stadgade genom ett långt bruk? och blifva ej derigenom *Bruk* och *Regel* i grunden fullkomligen desamma?

Dertill svaras, att dem emellan finnes alltid en betydlig åtskillnad, den nemligen, att regeln är en allmän fats, som innefattar under sig hela språkets förhållande, i alla fall af lika slag; men *Bruket* i dess vanliga bemärkelse, blott ett minne af stafningen i hvart särskilt fall. Man måste dessutom skilja emellan

lagar. Vi hafva haft några omilda Lagstiftare, som förfökt att tvinga språket efter deras oböjliga meningar. Vi hafva haft en ännu större mängd af smärre språklärare, som i den allmänna ovissheten gjort sig nästan hvar och en sitt eget stoffätt, efter deras olika tycken. Allt detta har kunnat förorsaka någon oreda.

Brukets öfverensstämmelser och sjelfva Språket. Med de förra förstås blott det skrifvande antalets. Men med Språkets, hvarpå regeln måste grundas, alla språkarters likheter och inbördes beroenden af hvarandra, vare sig i grammatiskt eller orthographiskt afseende: Stafningslagar, hvilka Bruket ofta ganska riktigt följer af minne och vana; utan att veta orsaken hvarföre så skrifves, bättre än annorlunda, det vill säga; utan att ens känna dem såsom språkarters öfverensstämmelser fins emellan. Man ser således, att Bruket och Regeln visserligen icke äro samma sak, ehuru sammanstående de också böra finnas, eller verkligen finnas. De åtskiljas ganska klart derigenom, att det ena är det skrifvande antalets öfverensstämmelser, det andra sjelfva språkarters. En annan fråga blir, hvilken af begge delarne bör, i fall af stridighet, vika för den andra? Dertill svaras: utan tvifvel *Regeln*, så snart den först upptäcker sedan Bruket redan stadgat sig. På samma sätt måste den äfven, fastän förut känd, gifva vika, då dess lag blifvit länge förfummad. Orthographien i ett språk af denna beskaffenhet, kan således aldrig blifva annat, än en sammanhållning emellan språkarters öfverensstämmelser och det gångbara Brukets. I den mån de sammanträffa, uppkomma deraf allmänna och obeftrideliga orthographiska lagar; så snart de åtskilja sig, gör Bruket undantag. Språkarters öfverensstämmelser med tillägg af Brukets undantag; se der följaktligen all Stafningslag i dess allmännaste och rättaste förstånd.

Det är sant, man kan ej vägra ett förtjent loford åt några af våra Språklärda. Men ett öfvervinneligt hinder låg i de äldres väg: Språkets ännu alltför ofullkomnade utbildning. Af de yngre åter, hade fordrats en närmare, fullständigare undersökning af det närvarande språket, och dess mekaniska art, än någon af dem gifvit sig mödan att företaga. Några ungefärliga regler efter vana och tycke, några etymologiska härledningar af färskilta ord, som aldrig kunnat sammanföras under allmänna grundsatser, se der de flestas bemödande hitintills.

Auktorn till *Svenska Språket i Tal och Skrift* anses, och med skäl, för en af våra bästa grammatiska författare. Emedlertid, hvilken ovisshet, och hvilka oundvikliga motfägelser i de flesta af hans orthographiska undervisningar?

Först fastställer han, såfom regel, *att ord som uttalas lika, böra också i skrift med samma tecken uttryckas*. Därefter stadgar han likväl, att man bör skriva *låf* (beröm) med *å*, men *låf* (tillåtelse) med *o*, efter detta sednare ord härleder sig från *löfte*; således för etymologiens skull.

Vidare fastställer han, *att ord af olika uttal, böra också skrivas olika*, hvarefter han likväl strax afgör, att man måste skriva på lika sätt *vin* (vinum) och *vin* (opera), *fan* (diabolus) och *fan* (reperiebat), utan att, efter uttalets fordran, fördubbla *n* i de sednare orden. Som skäl dertill anför han, att Bruket är den

högsta lagen, och att *m* och *n*, i slutet af orden, aldrig fördubblas.

Men skrifer då någon efter Bruket verkligen *stin*, *brun*, *lön*, i stället för *stinn*, *brunn*, *lönn*? Skrifer man, *äta sig stin*, — gå till *en brun*, — sitta under *en lön*? Skrifer någon med ett enda *n*, och utan fara för tvetydighet: *Svin bort*, *svin undan*; (imperat. af *svinna* eller *försvinna*) ett talfätt som hos poëterna stundom förekommer? Skrifer någon: *han van*, *han han*, i stället för *han vann*, *han hann*? o. s. v.

Låt det vara lofligt att bortlemna fördubblingen i några få öfverenskomna ord, sådana som *han*, *man*, *den*, m. fl. men är det lofligt att alltid bortlemna den? Kan man utan orimlighet skriva på samma sätt *förfvann* och *svan*, *rönn* och *rön*, *finn* och *fin*, *tenn* och *ten*, *granv* och *gran*, *vann* och *van*, då det likväl gifves ett så lätt fätt att åtskilja dem? Huru öfverensstämmer ett sådant stalfätt med sjelfva den första hufvudregeln, *att teckna olika ljud på olika fätt*? eller hvartill tjena reglorna, om de ligga i beständig delo, nu med bruket, nu åter med etymologien, och om dessa begge göra undantagen lika få många som exemplen af det regelbundna skriffättet?

Innan vi inlåta oss i någon egen underfökning om reglorna för Svenska orthographien, torde det ej vara onyttigt, att först lemna någon närmare uppmärksamhet åt de grunder,

hvarur man hittills påstått att härleda dem. De två förnämsta deribland hafva varit de begge nyssnämnda; *Bruket* och *Etymologien*.

Låtom oss i få ord betrakta dem begge till deras värde och tillräcklighet.

Hvad *Bruket* först angår, få finner hvar och en, vid minsta efterfinnande, att om det gör lag, få kan det ej vara genom annat än en allmän och varaktig öfverensstämmelse; emedan en sådan allmän öfverensstämmelse är just hvad man söker, och emedan den tillika förutfätter den troligaste enlighet med sjelfva Språk-arten. Man kan nästan i alla ämnen taga för säkert, att hvad hvar och en, fastän på ett mörkt sätt, känner och finner vara rätt, det skall ock få finnas rätt, äfven vid den skarpsinnigaste pröfning.

Således må visse af våra äldre Språklärare, en PERIF och hans efterföljare, påstå, ännu få envist, att en vokal aldrig inspirerar mer än en enda consonant. Lärde och olärde skola icke dess mindre fortsara att skriva *oss, hopp, stått*, icke *os, hop, ståt*; — *slippa, soppa, brädden*, icke *slipa, sopa, bräden*. Orimligheten vore alltför klar, och af denna klara orimlighet uppkommer alltid en ganska stor visshet om motsatsens rätthet.

Af just sådana vissheter, hvori alla personer med fund urkillning öfverensstämma, dans det allmänna Språkbruket, och dess lag-gillighet. Men jemte sina gifna oföränderliga öfverensstämmelser, har bruket äfven hos de bästa För-

fattare fina skiljaktigheter, fina irringar. Det är klart, att dessa ej kunna göra regel, efter det är just de som behöfva regel för att afdömmas. Allt hvad som Brukets lag vid fådana färskilta tillfällen synes ålägga, det är, att af skiljaktiga bruk, när fådana förekomma, ettdera må fastställas, icke något helt nytt i stället införas.

Man bör således förstå med Brukets lag i dess fannaste och renaste begrepp, egentligen följande två fordringar. Den första: *att aldrig afvika från Stafningens fullkomligt allmänna öfverensstämmelser.* Den andra: *att i utslag mellan stridigheter, alltid behålla någotdera af de brukliga sätten, och aldrig, i kraft af någon grund eller regel, påtruga Språket i något ord, ännu mindre i flera, en fullkomlig nystafning.*

Men om Bruket, i brist af närmare föreskrifter, alltid blir det tryggaste att följa, och om man åtminstone kan hoppas, att minst fela, då man låter leda sig deraf, äger det likväl, på långt när, ej dugligheten af en verklig princip för rättkrifningen. Det visar huru man vanligen skrifer, och skrifer troligen rättast; icke hvarföre det är rätt att skriva på det sättet. Det uppfyller minnet med färskilta lagar för hvårt ords stafning; men det ger åt begreppet inga allmänna Språkgrunder, hvarestefter all stafning bör inrättas, och hvarestefter Brukets egna skiljaktigheter kunna afdömmas. Desfa allmänna grunder äro då de, hvilka egentligen kunna få

namn af rättskrifnings-principer; hvilka således böra fökas, och hvarförutan man till sjelfva Brukets rätthet icke kan vifa nöjaktiga skäl.

Detta om Bruket; nu om Etymologien.

För att utan förbehåll yttra en mening, det är sant, något ovanlig, synes det, som man i fråga om rättskrifning, något för mycket och för ensamt fäst sig vid omsorgen för den så kallade etymologiska riktigheten. Man tyckes hafva trott, att allt bestode deri; att orthographien vore ej annat än en fullständig samling af ordens härledning, och rättskrifningen fullkomlig, så snart hvart ord genom sjelfva skriftecknen hänvisade på sitt ursprung.

I fanning tyckes ock vid första tanken på detta ämne, som det knappt kunde gifvas en annan eller fåkrare grund för rättskrifningen, än ordens teckning i närmaste enlighet med deras uppfökta stamgrunder. Emedeltid torde för ett genom bruket redan mycket förändradt Språk, föga kunna upptänkas någon orthographisk princip, mindre tjenlig, ja äfven mindre möjlig att följa, än just denna vid första påseende så rätta och naturliga.

Vi hafva kommit öfverens om Brukets nödvändiga Lagmyndighet i dess redan allmänna öfverensstämmelser. Tag bort denna lagmyndighet, och vi hafva ej mera något Språk, något Staffätt: ingen ting är fast och afgjordt; allt kan ombytas efter ett påstådt rättare tycke, eller efter hvilka andra grunder som må förebä-

tas. Vi hafva derföre kommit öfverens om nödvändigheten af Brukets allmänna Lagmyndighet.

Men sedan under Seklernas framskridande, hela Språket få långt afvikit ifrån dess förtä ursprunglighet, huru vill man väl nu 'mera genom fjelfva stafningen återkalla ordens påstådda stamgrunder, utan att mer eller mindre afvika från det närvarande bruket, som visserligen ej i sina hvarjehanda böjningar kunnat alltid följa härlednings grunder, förlorade ur dess hågkomst, eller alldeles bortgömda för dess kännedom? Att således antaga etymologien såsom den enda fanna Stafnings-lagen, är det ej att antaga en rättskrifnings-princip, rakt stridande mot den i alla Språk högsta och nödvändigaste: det redan gällande Brukets helgd och oföränderlighet?

Medgifvom, att förändringar af ett allmänt Stafningsbruk, kunna någon gång utan orimlighet förefås. De kunde äga rum, tilläfventyrs, när fjelfva fallet vore tydligt uttakadt, och skälen viktiga. Så har man i Fransyskan föreslagit icke länge sedan, att byta i *ai*, det i detta språk vanliga *oi*, hvars föränderliga uttal ej annat kan än medföra förvillelser. Men förändringens gräns är här tydligen uttakad, och skälen viktiga. Brukets hela vidsträckta lag blir ej härigenom ogilltig; den ombytes blott i en enda punkt. Långt annorlunda förhåller det sig med en allmän Stafnings-princip, sådan som Etymologiens, hvars utsträckning öfver hela Språket skulle efter hand leda till förändringar,

omöjliga att förut bestämman. Genom en sådan princip skulle tydligen Brukets lag, icke såsom vid ofvannämde fall, i någon enda viss gifven omständighet förändras, utan rent af kullkastas till hela sin allmänna gillighet. Man skulle nödgas uppoffra äfven det mest antagna Bruk för den påstådda etymologiska riktigheten. Man skulle nödgas göra det, vid det ena tillfället, som vid det andra, således vid alla; med ett ord: Brukets lag skulle icke mera gifvas.

Till huru många orimligheter ett af denna grundfats uppeldadt Språk nit möjligen kan förläda, det är lätt att af fakens egen natur inse, och lika lätt att bevisa af alla de förfök till Stafningslagar, som af vissa bekanta Etymologer tid efter annan blifvit byggda på föregifven kännedom af den gamla Göthiskan och ordens deri befintliga äldsta stamgrunder.

Det är utan tvifvel nyttigt, att i flexioner af verber i de neutrala ändelser af adjectiver, och vid flera tillfällen, gifva, genom sjelfva stafningen, ett slags anvisning på stamordet. Man måste således skriva *förråd* med *å* och *d* af *förråda*, (icke *förrött*) *sagt*, med *g* af *fäga*; neutrum *röd* med *d* af *röd*, och till skillnad ifrån *rött* præter. af *röta*, flera sådana exempel att förtiga. Detta ursprungstecken för ögat, ger hastighet åt fattningen och hindrar förvillelsen. Också är detta slags etymologi (om böjningarnes likstafvighet med sjelfva hufvudordet annars förtenar att få kallas) af Bruket i

alla sådana ord, sorgfälligt bibehållen, emedan hvarje fund urskillning strax infer nyttan deraf. På lika sätt blir tanken på det enkla ordet alltid en säker rättsskrifnings-grund i sammanfattningen. Man måste t. ex. skriva *gilltig* med två *l* af *gill*, neutr. *gillt-ig*. Man bör skriva *kallt* och *fällt*, af *kall* och *fäll*; *alldes* och *alltid* med dubbelt *l*, af *all* och *del*, *all* och *tid*; *fördubbla* med två *b*, af *dubbel* o. f. v. En sådan Rättsskrifnings-grund är visserligen lika så nyttig som lättfattelig, och språket kan ej sägas derigenom undergå en enda bokstafs förändring.

Men hvartill det deremot skulle tjena, att genom införande af ny stafning, och någon gång nytt uttal, bryta bekanta, och till stafningsfattet aldrig omtvistade ord, tillbaka till ett obekant eller förgäta, men alltid likgilltigt ursprung, det är något, som icke torde låta så lätt förklara sig. Ty icke behöfves det att genom hänvisning på deras uråldriga ursprung, undervisa om betydelsen af allmänt bekanta ord, hvilka man gemenligen långt bättre förstår än de äldre hvarifrån man påstår att härleda dem.

Alla fornfökare, det är sant, påstå ej derföre, att helt och hållet omskapa Språket. Någre gifvas af äfven så mycken smak och vis urskillning, som aktningsvärda infigter. Men alle försvarare af etymologiska grunder älska att, så långt möjligt är, återföra orden i stafningen till deras förmenta rätta upprinnelse. Så snart

De trott sig finna denna, anse de sig hafva funnit den punkt, hvarifrån Bruket afkilt sig, och till hvilken det måste återföras, om det ej skall irra oupphörligt.

Man må således ej invända, att det gifves, som i allt annat, äfven häruti, en gräns, som af förnuftiga Språkforskare ej lär öfverskridas. Så länge man hyfer den öfvertygelsen, att stamningens närmaste enlighet med ordens äldsta stamgrunder, utgör den enda verkliga rättkrifningen, så länge skall man också hvarken tro sig kunna umbära etymologiens djupare underföknings, eller utan svårighet afhålla sig att i skrifningen använda de upptäckter man deri kan hafva gjort. Men ville man också inkränka den etymologiska principen till vissa färskilta tillfällen, och derigenom till ett ringare antal ord, så frågas, efter hvilken lag en sådan inkränkning då skall uttakas och verkställas? Hvilka äro de tillfällen och de ord, hvarvid sådana etymologiska omkapelser böra anses tillåtna? Är det ej klart, att gränsen blefve, i sådan händelse, beroende af hvars och ens enskilda godtycke, och gafs någon en sämre rättkrifnings-grund?

Man måste för öfrigt besinna, att det förhåller sig med ett Språks uttal som med så många andra saker. Det förändrar sig i tidens längd genom ett flags hemlig och beständig yftning till förbättring. Hvert och ett Språk danar sig på det lättet vanligen, ifrån ett gröfre, bredare och

hårdare ljud, till ett finare och lindrigare; och man torde kunna med visshet antaga, att desfa uttalets succesiva böjningar nästan alltid leda till en viss slutelig förädling af sjelfva Språkljudet. Så har, för att här af anföra något exempel, det gamla hårdslagda ordet *fiande*, genom uttalets förädling, i småningom ombytt sitt breda och sträfvade ljud till det mera slutna och lindrigare *fiende*. Så har, på samma sätt, det forna gröfre och mycket obehagliga folk-ordet *illak*, i småningom, förändrat sig till det af umgänget likafom finslipade ordet *elak*. Att nu för härledningens skull återtaga det forna *illak* och förbyta e till ä i *fiände*, vore det att gagna eller skada uttalet? Det breda och djupa ä brukas likväl aldrig i kort stafvelse, och kan ej beqvämligen få sitt rum i ordet *fiende*, efter uttalet derigenom nödvändigt skulle komma att tynga på mellanstafvelsen, tvertemot ordets hittills vanliga tonvigt. För en blott bevisning, en Skrift utan fordran på ljudets behag, må desfa finheter vara likgilliga; men Poëten och Väktalaren skola aldrig säga *illakt uppsåt*, *illake rådgifvare*, i stället för *elakt uppsåt*, *elake rådgifvare*.

Det är i synnerhet en viss påstådd släktskap emellan somliga vokaler, hvarpå etymologerne pläga göra det högsta afseende. Vår berömde *Lagerlöf* är onekeligen en af dem, som afhandlat denna fråga med den största urskillning, klarhet och användlighet. Hans *Dis-*

sertatio de Linguae Svecanæ Orthographia, utgifven i Upsala 1694, förtjenar att läsas såsom ett märkvärdigt prof af en dagsljus och behaglig skrifart, äfven i detta invecklade och föga underhållande ämne. Ibland andra Orthographiens principer, handlar han der jemväl om Etymologien, dess nytta och användning. Men långt ifrån att sträcka den ända till ordens äldsta ursprung, synes han tvertom inkränka den endast till de i Språket närvarande Stam- eller Slägt-orden. Hans mening är den, hvilken ockfå med flera lyckligt hittade exempel styrkes, att det finnes emellan vissa vokaler i Språket en viss skyldskap, hvarest deras förändringar gemenligen rätta sig, och hvarigenom man kan af ett ords i Språket ännu närvarande stam- eller slägtord, fluta till den vokal som bör brukas i stafningen. Sålunda anmärker han t. ex. att *A* lättare och vanligare förbytes i *å* och *ä*; *O*, lättare och vanligare i *ö*; *U*, lättare och vanligare i *y*, än i någon annan vokal. I följd häraf påttar han, och visserligen ej utan all grund, att man hellre bör skriva *mäktig* med *ä*, än med *e*, emedan det kommer af *makt*, *Adel* hellre med *ä* än *e*, efter det kommer af *Adel*; *losa* med *o*, af *lös*; *lofva* i likhet med *löfte*; *somna* i likhet med *fömn*; *rymma* icke *römma*, af *rum*; *ömsa*, *ömkelig*, icke *ymfa*, *ynkelig*, af *om* och *öm*. Flera exempel att förtiga.

Många af dem, som läsa detta, lära ej underlåta att strax bifalla denna stafnings-grund.

Den äger verkligen ett slags anseende af sanning och användlighet. Också har den varit intill våra dagar en af de mest gällande; och tillräckligt öfvertygad genom några få exemplers öfverensstämmelse dermed, har man, som vanligt är i dessa ämnen, icke vidare tviflat om dugligheten deraf. Man har alltid anfört samma få exempel, och i kraft af dem trott sig kunna anse denna regel såsom god och allmänt gällande för rättskrifningen.

Det är likväl ej svårt att, vid minsta pröfning, inse dess fullkomliga otjenlighet till en allmän stafsning-grund. Se här i hastig öfverfikt några påminnelser, hvilka torde tillräckligt upplysa om dess fanna värde och brukbarhet.

1:ö *Är det alldeles ej bevisligt, att vokalerne verkligen följa, i deras omväxlingar, den uppgifna Slägtgrunden, eller ens någon sådan.* Af 10, 20, 50 exempel som kunna sammanletas, bevisas ej mer än af 10, 20, 50 andra som röja motsatsen. Det är icke här rum att vara vidlyftig; emedlertid må några ord till prof anföras. *Stråke* kommer otvifvelaktigt af *stryka*. *Y* förbytes här i *å*, emot all slägtgrund. På samma sätt i *bråte*, hvilket troligen har sitt ursprung af *bryta*. *Krossa* synes tydligen vara i slägtskap med ordet *kras*, emedlertid hvarken skrives eller bör det skrivas med *å*, hvilket likväl skulle följa af slägtgrunden. *Knippe* af *knäppa*, *vigt* af *väga*, *borg* af *berga*, *konst* af *kunna*, *krympa* af *kram*, *röja*.

ingendera sin slägtkap med stamordet, genom den art af vokalvexling, som man velat fastfästa för dessa ordledningar. *Frände* är emot all slägtgrund likväl stamordet till *befrynda*; mångfaldigt flera exempel att förtiga, hvilka alla visa, huru litet Språket i allmänhet formerat sig efter det slags filiation af vokaler, som man nu senare vill lägga till grund för stafningsläran.

2:o *Är det i de flesta fall omöjligt, att vara rätt viss hvarken om det stam man ger orden, eller den slägtskap man vill finna dem emellan.* Man skall visserligen icke lätt påfinna, att *lyfta*, som *Lagerlöf* antager, härleder sig ifrån *luft*; det torde blifva likafå svårt att afgöra, om *hända* (tilldraga sig) äger verkligen sin stam i ordet *hand*, eller om *hämta* skrives rättare med *e* af *taga hem*, än med *ä* af det gamla ordet *hänta*. Att *fråssa* kommer af *fräta*, och bör således enligt slägtgrunden stafvas med *å* hellre än *o*, kan vara en trolig gissning af dess fordnas stafning med *t*, *fråtsa*. Men hvem skall afgöra, om t. ex. *tråsbotten* skrives rättare med *å*, efter *Stjernhjelm*s härledning ifrån *träda* eller *tråda*, än med *o*, *trossbotten*, af *trod*, *stör*, *stafver*, hvilket är det ursprung som *Ihre* gifver deråt?

3:o *Är satsen om vokalernas omvexlingar efter Slägtgrunden, icke allenast rakt motsagd af mångfaldiga exempel, icke allenast*

lenast högst osäker genom så många obevis-
ta gissningar, utan äfven såsom en allmän
stafnings-grund högst otillräcklig. Det må
vara, att godt måste skrivas med *o*, icke med
å, af god, men Slott, spott, lott, blott, med
oändeligt flera, hvar finna de sina slägtgrunder
för stafningen med *o* snarare än med *å*? Om
ordet löfte visar att lofva måste stafvas med *o*;
ordet fömn, att sofva bör skrivas med samma
vokal; orden löpa och spörja, att lopp och
sporr på lika lätt icke hafva *å* utan *o*; af hvil-
ka slägtord förklarar man då stafningen med *o*,
i orden skofla, sofra, i hopp, kropp, knopp,
topp, stopp, tropp, i morra, knorra, borra,
sporre, med otaligt flera? Det är ej otroligt
att orden stärka, fästa, fänka, hafva deras
ä ifrån det *a* som finnes i stark, fast, sank,
likasom tänka af tanke. Men slämta, skämta,
klämta, slänga, svänga, läska, häfta, med
hundrade andra, hvarifrån hafva de denna sam-
ma vokal, och hvad bevisar i anseende till dem,
Brukets rätt att stafva dem sålunda, tvert emot
vår yppersta Glosso-graph Ihre, som ger ett *e*
åt många deribland? Man ser då af allt detta,
huru litet den så ofta åberopade slägtkapen
emellan vokalerna, som är intet annat än en
tillfällig, ofta osäker härlednings-princip, kan
tjeaa til någon allmän och fullgiltig stafnings-
grund.

Den nytta man öker med en fastställd rätt-
skrifnings-grund, består egentligen mindre uti,

att kunna efter den tvinga Bruket till en viss lärdare riktighet, än att öfver hela språket förena stafningen till en fullkomlig likställighet, och att göra denna likställighet för framtiden beständig. Hvilken den princip må vara, som, utan att införa nyheter, uppfyller detta ändamål, få är det den som bör framför alla andra gillas och antagas.

Frågas nu slutligen: kan etymologien möjligtvis tjena till en sådan princip? Den skulle innehålla stafningsgrunder hämtade från ordens härledningar eller fläktkaper; men då hvar och ett ord måste efter sådan grund blifva ämne för en särskilt undersökning, uppkommer deraf, som hvar och en lär med lätthet finna af det redan anförda, nödvändigt följande tre hufvudsakliga svårigheter.

1:o Att en stafningslag, härledd ifrån blott etymologiska grunder, skulle komma att utgöra en famling af otaliga små särskilda ord-lagar, svåra att behålla i minnet, och omöjliga att förena under några få allmänna grundsatser, hvilket likväl är för all regel nödvändigt.

2:o Att då man är oviss om många ords härledning, och alldeles okunnig om andras, skulle regeln blifva osäker i de förra, och alldeles ingen regel gifvas för de sednare, med mindre man ville uppfinna för dem ännu någon särskilt princip, hvaräfter deras staffätt skulle tills vidare afgöras.

3:o Att då Etymologien vore högsta staf-

ningslagen, och man alltid kan göra deri nya upptäckter, skulle aldrig något staffätt kunna fullkomligen stadgas, emedan hvar ny och rättare härledning skulle nödvändigt medföra förändringar, och språket ligga som ett vax i hvar fornfökares händer, under beständig fara, att till större eller mindre del ombildas.

Ingen ting är då hvarken mindre möjligt, eller, om det vore möjligt, mindre rådligt, än att efter de förändringar, som ett språk under flera seklers tid undergått, återföra orden i stamningen, vare sig till de så kallade första rätta stamtecknen, eller till en alltför noggrann enlighet med deras påstådda slägtkaper. Ingen ting deremot nödvändigare, än att 1:o i skrifningen uttrycka uttalet, sådant som det genom allmänt bruk ändteligen stadgat sig, och 2:o i tecknens val bibehålla ordning och likställighet. Detta enbart är rättkrifning.

Äfven då stamljuden höras dagligen i språket bredvid afvikelserna, synes dock, sådant oaktadt, ingen förändring af de sistnämnda böra tillåtas. De som således skriva *vetenskap*, icke *wetenskap*, efter *vata* är stamordet; *begrep*, icke *begrepp*, efter *begripa* är stamordet, tyckas väl, åtminstone vid förflöta påseende, ej hafva orätt efter etymologien, men, utan motfäggelse, efter den nödvändiga grundsatsen, att *det verkliga uttalet bör öfverallt af skrifningen uttryckas*. En alltför sträng riktighet, grundad på ordens antingen härledningar eller slägtkaper, skulle vid dessa tillfällen mera skada genom sjelfva

hufvudprincipens rubbning, som är talets rätta uttryck i skrift, än den möjligen kunde gagna genom några få obetydliga rättelser i anseende till härledningen. Man skall troligen aldrig upphöra att säga *begrepp* och *vettensskap*: man bör då äfven skriva på samma sätt. Man skall säga *begär att veta*, men knappt någonsin *vetbegär*, *vetgirighet*. *Vettgirighet*, få har det allmänna talet tillskapat detta ljud, och vore det än orätt efter stamordet, gjorde man dock bäst att låta det förblifva dervid. Det vore i sådant fall nog, att känna hvarifrån det har sin betydelse, och att Bruket tillagt detta *t*, som åtminstone lättar och skyndar uttalet.

Men ett bevis, huru man stundom vågar förändringar i den allmänna stafningen, ganska riktigt efter det första stamordet, och likväl föga enligt med sjelfva språkarten, är just detta ordet *vettensskap*, hvilket man redan begynner att temmeligen allmänt stafva med ett enda *t*, af *veta*. Det är nemligen en anmärkning, grundad på alla exempel som i språket kunna framföras, att ändelsen *skap* alltid sammanbindes med ett nomen, och har aldrig af ett verbum den hufvudstafvelse hvartill den fogas. *Skyldskap*, *vänskap*, *frändskap*, *huldskap*, *mågskap*, *broderskap*, *släktskap*, *kundskap*, (numera *kunskap*) *prästerskap*, *borgerenskap*, *adelenskap*, *grefskap*, *redskap*, *mästerskap*, *barnskap*, *arfskap*, *herrskap*, *skaldskap* äro alla sammanfatta med något nomen: likaså *egenenskap*, *quarlåtenskap*, *galenskap*. Hvad

angår fädana ord som *köpen-skap*, *drycken-skap*, så är förhållandet dermed alldeles detfamma. Dessa ord äro sammanfatta af substantiverna *köp* och *dryck*, med ändelsen *en*; som blifvit för ljudets skull mellanstucken. I ordet *äk-tensskap* har blott *a* gått bort af adjectivum *äk-ta*, hvaraf sedan *äkt-en-skap*. I ordet *räken-skap* har *ing* gått bort af *räkning-skap*. Man ser då ganska klart, att *vetensskap* icke är någon med språklagarna enligt sammanfättning. Man måste substantivera verbum *veta* till *vett*, innan det kan brukas i denna ordfogning. Också har ordet *vett* ursprungligen just den bemärkelse af *kunskap*, som behöfves till denna sammanfättning. Att bruket sedermera gifvit deråt ännu en annan, nämligen af *umgängs-vishet*, betager ej rättigheten att någon gång använda det i sin rätta ursprungliga betydelse. Dessutom är denna första betydelse af ordet *vett* icke bortlagd ur språket. *Med mitt vett har det eller det ej händt vill icke säga: så långt jag äger umgängs-vishet, utan så långt jag vet, så långt min kunskap sträcker sig.* Det är därför sällsamt, att fast man således dagligen nyttjar ordet *vett* i betydelse af kunskap, underrättelse, man likväl icke velat tillåta det bibehållas med denna bemärkelse i orden *Vettenskap* och *Vettgirighet*.

Oaktadt allt det värde, som etymologiska härledningar någon gång kunna äga, tyckas de således likväl ej utan mycken inskränkning böra antagas såsom grund för rättkrifningen. Men

det är ej nog att finna nödvändigheten af denna inskränkning; den måste äfven till fjelfva dess gränсор uttahas med tydlighet. Medelvägen torde i detta lom i andra fall vara den vifaste, och det synes som Akademien, utan förkastande af etymologiens biträde, likasom utan att vänta allt deraf, kan och bör inom följande gränсор för alltid inskränka dess bruk i orthographien:

1:0 Att Stamorden, som äberopas för rättskrifningen, böra finnas i det närvarande språket, samt vara icke allenast ännu kända och gångbara, utan äfven nödvändiga till ordmeningen: (till ex. *grensle* af *gren*); dock ändå med undantag af uttalets redan fastställda afvikelser, der sådana finnas.

2:0 Att deremot inga obekanta, inga ur minnet bortkomna ord af det äldre språket, eller till ordmeningen likgilltiga slägtskaper af det närvarande, böra, såsom grunder för rättskrifningen, gälla till förändring af hvad ett allmänt skrifbruk eller allmänt uttal redan fastställt.

Så snart man icke antager dessa två nödvändiga föreskrifter, hvilka i grunden utgöra blott en enda, och strängt håller sig dervid, har stafningen icke mera någon säkerhet för etymologiska förändringar; gränsen för dessa blir omöjlig att utfätta; antagandet, beroende af olika tycken; och just det förloras, som man derigenom ville vinna för språket: ändtelig stadga och likställighet. Etymologien säger: detta

är rätt efter ordens upprinnelse; Bruket svarar: detta är bättre, ty det är lindrigare, vackrare, och framför allt af vanan antagit. Hvem dömer dem emellan, få länge, nemligen, härledningens grundfats forfar att gälla med lika myndighet som det allmänna Bruket?

Ännu en annan stafningsgrund, (ty man har påfunnit flera,) och som här ej torde böra förbigås, är den så kallade *ordskillnads Principen*. Den består i, att genom stafningens förändring åtskilja från hvarandra lika ord af olika betydelse. Så har man till ex. fökt, att genom olika stafning åtskilja för ögat *kol* (brännkol) ifrån *kål* (matkål) — *egg* (fågelegg) ifrån *ägg* (fvärdsägg) — *bleck* (jernbleck) ifrån *bläck* (skrifbläck) — *verk* (gerning) ifrån *värk* (plåga) — *pligt* (skyldighet) ifrån *plikt* (böter) o. f. v. Således har man för blott 8 eller 10 ord antagit en färskilt stafningsgrund, utan besinnande, att språket har kanske hundra af lika tvetydighet, eller rättare sagdt, flertydighet, hvaraf meningens förblandelse genom ett sådant medel på intet sätt kunde undanrödjas. Blott de tre orden *Så*, *Lag*, *Vind*, hafva åtminstone fyra eller fem olika betydelse hvardera, och se der strax 12 eller 15 tve- och tretydigheter, hvilka genom ingen förändrad stafning möjligen kunna undvikas. Men man måste ihågkomma, att nästan alla språk hafva mer eller mindre samma olägenheter, och att dessa olägenheter äro att anse såsom små eller inga, då någon verklig förvillelse i meningen deraf fallan eller aldrig in-

träffar. Emedlertid kan den få ofta återopade ordskillnads-principen åtminstone räknas till klassen af de ofkyldiga medel, som väl till ingen ting hjälpa, men som ej heller skada, och kan, såsom genom sin natur inskränkt till ett ganska ringa antal af ord, utan hvarken god eller elak verkan för Språket, för det antagna Brukets skull, bibehållas.

Af allt detta, hvilken blir nu flutföljden? Den, utan tvifvel, att ingendera af de två här underfökta hufvudgrunder för stafningen, hvarken Bruket eller Etymologien kunna antagas såsom någon allmän, egentlig och tillräckligt upplysande princip. Det synes då ännu felas någon sådan, öfrig att fökas. Låtom oss bjuda till att upptäcka den.

Begynnom med att, till den ändan, återkalla i minnet sjelfva de svårigheter som behöva upplösas, och till hvilkas upplösande en för alltid stadgad grundfats egentligen skulle tjena. De viktigaste deribland torde kunna innefattas i följande frågor:

1:o Är det nödvändigt att med dubbel bokstaf alltid uttrycka consonantens dubbla ljud, eller när kan det undvikas?

2:o När måste ljuden *å* och *ä* i skrift uttryckas genom sjelfva dessa bokstäfver, såsom i orden *fått* och *vän*, *fåra* och *våga*, eller när böra bokstäfverne *å* och *ä* förbytas i *o* och *e*, såsom i orden *son* och *den*, *pocka* och *desa*, m. fl. dylika?

3:o När förbytes consonanten *g* i *k*, såsom i *prakt*, *makt*; eller när måste *g*, fast med ljud af *k*, bibehållas, såsom i orden *sagt*, *bragt*, *vigt*, m. fl.?

4:o När brukas *j* i stället för *g*, såsom i *höjd* af *hög*, eller när bör *g*, fast med ljud af *j*, bibehållas?

Svenska orthographien har otvifvelaktigt ännu flera ovissheter, än de här uppräknade: men alla de öfriga äro af vida ringare betydhet. Man ser således, att consonantens fördubbling, jämte bruket af *o* i stället för *å*, af *e* i stället för *ä*, af *k* eller *j* i stället för *g*, utgöra i Svenska rättskrifningen de förnämsta svårigheter. Men medlet att derur utreda sig, hvar finner man detta, sedan etymologiens o-tjenlighet dertill synes blifva allt mer och mer tydelig? Sökom det åtminstone.

Det är klart först och främst af det nyss anförda, att om hvart och ett af språkljuden uttrycktes på papperet med alltid samma skriftecken, skulle aldrig någon stafningstvist uppkomma. Men deraf att samma ljud har flera olika tecken för ögat, hvilkas val tyckes ibland äga alldeles ingen annan grund än ett blott godtycke; deraf, att man kan skrifva ljudet *å* på två fätt, *ä* på två fätt, *j* på två fätt, *k* på två fätt, och uttrycka på två fätt consonantens dubbla ljud, nemligen med en eller två bokstäver, deraf uppkommer, som hvar och en lätt finner, nästan all stafningens ovisshet. Man vet

ej hvilketdera tecknet, som på det ena eller andra stället rättast brukas, eller hvilken lag man dervid skall följa. Det nödvändiga att finna, så framt rättskrifningen någontin skall stadgas, blir då någon fäker och tydelig regel för bruket af de olika skriftecken, hvarmed samma ljud uttryckas. Ju allmännare denna regel är, ju flera fall den omfattar i enlighet med det antagna bruket, ju fullkomligare är den; en sådan regel är då det som fökes: allt består deri.

I fall det nu skulle finnas vid en närmare pröfning, att de olika skriftecken eller bokstäfver, hvarmed samma ljud ömfevis uttryckes, omkifta verkligen i Svenska skrifningen, icke så slumpvis, som man vanligen klagat, utan efter en temligt stadgad ordning; om det skulle befinnas, att teckningen af consonantens dubbla ljud med en eller två bokstäfver; att teckningen af ljudet *å* med *a* eller *o*, äfven som ofta af ljudet *ä* med *ä* eller *e*, o. f. v. temligt ordentligen rättar sig efter bokstäfvernas olika sammanställningar: månne man ej deraf skulle böra sluta, att dessa skriftecknens variationer, i stället för att bero, som man hittills trott, af ordens ursprung, bero tilläfsventyrs snarare af sjelfva stafbyggnadens beskaffenhet, samt de olika slagen deraf, och äga således verkligen i språket en viss allmän fast hemlig regel, hvilken skulle förtjena att fökas, såsom ännu en tredje hufvudgrund för rättskrifningen, kan hända lämpligare och allmännare än någon af de öfriga?

En sådan Princip, om den finnes, skulle förtjena namn af *Stafbyggnads-Grund*.

Det är svårt, kanske omöjligt, att göra sig i detta ämne strax i de första uttrycken fullkomligt tydlig. Uttrycket *stafbyggnad*, och antagandet af mer än ett slag deraf, kan medföra något mörker; men man skall, vid minsta förklaring, snart och med lätthet finna, att ingen ting är i sjelfva verket begripligare.

Stafbyggnads-arter kunna vara flera; men här förtås egentligen de deribland, af hvilka de tvåfaldiga tecknens rätta bruk kan bestämmas; det vill säga, hvaraf man kan veta med hvilket tecken ett vokalljud, som har två sådana, bör skrivas, samt huruvida ljudet af dubbel consonant behöfver tvåskrivas eller ej. Dessa stafbyggnads arter äro *fem*.

En vokal kan utgöra en stafvelse ensam, såsom i *å-stunda*, *o-trogen*; kan sluta en stafvelse af en enda enkel consonant, såsom *bestå*, *bero*, eller kan följas i samma stafvelse af en enda enkel consonant, såsom i *sår*, *ljud*, *sak*. m. fl. Se der redan tre särskilda slag af stafbyggnad. — Den kan också följas af en fördubblad, eller två gånger skriven consonant, såsom i orden *lott*, *sedd*, *trodd*; *skatt*, *skall* m. fl. Se der ännu ett fjerde slag af stafbyggnad. Den kan ändteligen också följas af två eller tre consonanter som icke äro de samma, utan af olika slag, såsom i orden *bröst*, *fält*, *sundt*, *saft*, m. fl. Se der slutligen en

femte art af stafvelse. Det är denna stafvelsernas olika beskaffenhet som här förstås med uttrycket *art* eller *slag af stafbyggnad*. Meningen af denna term är då ej svår hvarken att förklara eller att begripa.

Att nu få väl efter desfa särskilda slag af stafvelser, som äfven någon gång efter vissa andra bokstäfvernas sammanställningar, bruket af de olika tecknen för samma ljud verkligen i allmänhet rättar sig, det är det som bör bevisas, och kan bevisas utan svårighet. Hvaraf kommer annars, att till ex. ljudet *å*, som har två olika tecken, likväl alltid öfver hela språket tecknas med bokstafven *å*, så snart detta ljud antingen ensamt utgör stafvelsen, eller slutar den, såsom i *åtal*, *åhåga*, *stå*, *gå*, *få blå*, *förmå*, men deremot aldrig vid desfa tillfällen med *o*, (omikron)? Hvaraf kommer annars, att samma bokstaf, på lika sätt, mest alltid brukas, så snart ljudet *å* blott följes af en enda consonant, såsom i orden *får*, *får*, *bår*, *nåd*, *ståt*, *lån*; några få ord undantagna, hvilka merndels hafva sina särskilda grunder till undantaget? Hvaraf kommer deremot, att samma ljud *å*, i ett annat slag af stafbyggnad, eller då tvenne consonanter följa detta ljud, merndels alltid öfver hela språket tecknas med bokstafven *o*, (omikron) hvaraf exempel finnas i orden *skrock*, *pock*, *stock*, *dock*, *lott*, *brott*, *boll*, *troll*, *groll*, *bobb*, *foppa*, *hoppa*, med hundrade flera? och detta nästan utan andra

betydliga undantag, än endast böjningarna af sådana ord, hvilkas ursprungliga ändelse är på *å*, såsom i *fått* af *få*, *spått* af *spå*, *blått* af *blå*, o. s. v? Hvaraf kommer, att ljudet *ä* framför en enda consonant, eller när det slutar en stafvelse, eller när det följes antingen af en enda consonant, eller två utan dubbelt ljud, (några få ord undantagna), aldrig tecknas i skrifningen med *e*, på fött som sker i *eller*, *herre*, *efter*, utan nästan beständigt med *ä*, såsom i *fjät*, *själ*, *bär*, *qväst*? flera exempel att förtiga. Hvaraf kommer, att samma ljud *ä*, efter eller framför *j*, vanligen tecknas i skrifningen med *e*, såsom i *sjelf*, *hjelte*, *bjelke*, *bjesse*, *hjesse*, *hjerta*, *stjelke*, *hjerpe*, *nej*, *ej*, *lejon*, *hejda*, o. s. v.? Hvaraf kommer ändteligen, att consonanternas dubbla ljud, uttryckt vanligen med dubbel bokstav, likväl ej fordrar den i sådana staf-byggnader, der vokalen följes af två consonanter som ej äro af samma slag, till ex. i *sant*, *bekant*, *bröst*, *röst*, *höst*, *taft*, *skaft*, *saft*, *salt*, *gestalt*, *malt*, o. s. v.? vid hvilka tillfällen den ljuder dubbel, utan att någon sin behöfva skrivas två gånger, ja, utan att ens kunna tecknas öfver allt på det föttet *).

*) Stafbyggnads-principen, sådan som den blifvit här tillkännagifven, kan betraktas under ett dubbelt hänseende, nemligen ett inkränkt och egentligt, och ett annat allmänare. I sin inkränkta och egentliga bemärkelse innefattar han blott och endast vokalens längre eller kortare, samt consonantens enkla eller dubbla ljud, efter deras förhållande till hvarannan inom stafvelsen; det

Man torde begynna att redan af desfa få uppgifter inse, huru stor del sjelfva stafvellsens natur och beskaffenhet verkligen äger i bruket af de olika skriftecken, hvarmed samma ljud uttryckas, och som utgöra alla stafningens svårigheter. Ett eller annat exempel lär tillräckligt upplysa användningen af denna nya stafningsgrund.

Ordet *rodnad* skrives till ex. vanligen med *o*, och man anför såsom skäl dertill dess härledning ifrån adject. *röd*, likfom figurernas likhet emellan *o* och *ö* vore en god och antagelig rättskrifnings grund. Man stafvar på samma sätt ordet *kol* (*carbo*) vanligen med *o*, och förebär såsom skäl dertill behovet att åtskilja *brännkol* ifrån *matkål*, hvilket sednare deremot skrives med *å*. Det är icke svårt att finna svagheten af desfa stafningsgrunder. En bättre och allmännare finner man då visserligen i den

vill säga, efter som vokalen följes antingen af ingen consonant, eller en enda, eller flera, af samma eller olika slag. I dess mera vidsträckta bemärkelse förstås åter dermed all stafningslag som ej är etymologisk, utan uppkommer af, eller såsom kännetecken fäster sig vid, ordens blotta bokstafsbyggnad, hurudan denne fistnämde ock må vara. Ljudet af *e* såsom *ä*, framför och efter consonanten *j*, är ett exempel af sednare slaget. Ehuru mörk-denna anmärkning nu genast må förekomma Läsfaren, har man dock anfett nyttigt att göra den, på det när han i det följande finner stafbyggnads grunden någon gång utvidgas äfven till denna sednare mera allmänna bemärkelse, ingen förvillelse om dess rätta och egenteliga begrepp må deraf uppkomma.

öfvan anförda anmärkningen, att ljudet *å*, få snart det följes i samma stafvelse af blott en enda consonant, som i orden *kol* och *rodnad*, öfver hela språket vanligen tecknas med bokstafven *å*, nästan aldrig med *o*, utom i några få Brukets irringar. Det blir här af lätt att fluta hvilketdera i de anförda orden vore det rätta stafättet, i fall en högre regel icke befallte att behålla Brukets afvikelser, (lyckligtvis få till antalet) och att blott anmärka dem såsom sådana.

Tilläggom ännu ett exempel, för att desto tydligare visa tillämpningen af denna nya stafningsgrund. Man stafvar orden *rock* och *lock*, jemte åtkilliga andra af samma slag, ömfevis med *å* och *o*. Bruket är häri deladt. Efter hvilken grundfats skall nu detta delade Bruk förenas och stadgas? Ur etymologiska undersökningar ville svårligen några säkra föreskrifter kunna ledas, ens för hvart särskilt ord, mindre någon för dem alla gemensamt gällande. En sådan allmän stafningsgrund befinnes deremot vara i detta fall redan fullkomligt gifven, få snart man blott inhämtar af ögats vittnesbörd, och vill märka dertill, att ljudet *å*, likasom det framför en enda consonant nästan alltid tecknas med bokstafven *å*, skrives deremot, få snart det följes af tvenne consonanter eller en dubbelt ljudande, öfver hela språket vanligtvis med *o*, (omikron), hvarom de nyss anförda exemplen tillräckligt vittna. *Rock* och *lock* böra då äfven följa denna allmänna regel, efter

ett ännu deladt Bruk gör valet emellan begge fätten ännu tillåtligt.

Hvad här blifvit anfördt, långt ifrån att motfägas af några få ord, i hvilka ljudet *å*, enligt det äldre stäffättet, tecknas med *o* (omikron) framför en enda consonant, vinner tvertom fördubblad styrka, då man blir varse vid efterseende, att nästan alla dessa ord blifvit genom det allmänna Bruket till stäffningen rättade just efter den här angifna grundsats. Det som är märkvärdigt dervid, det är att dessa rättelser alldeles oförmärkt gjort sig sjelfva, och likasom efter allmän öfverenskommelse, eller hellre sagdt, likasom af en allmän känsla af deras nödvändighet; utan att regeln, som fordrar dem, kan hända uppkommit i någons efterfinnande. Således skrifer man icke mera med *o* på gamla stäffet, orden *hol, bol, tol, tolig, boge, tog*, (rep) *hog, nogot, knoda, skoda, boda, fole*, etc. Man känner att *o* här skulle ljuda snarare omega än omikron. Man skrifer allmänt och nästan utan undantag nu mera: *hål, bål, tål, tålig, båge, tåg, håg, något, knåda, skåda, båda, fåle*, o. s. v. endast ordet *fogel*, (jemte måhända några få andra som skola på sitt ställe anföras) synes ännu hittills förblifva vid den gamla stäffningen, eller i det minsta höra till det delade Bruket, och skrivas ömfevis *fogel* eller *fågel*, vid hvilket sednare stäffningen likväl synes böra, utan all tvekan, stadgas.

Det

Det är icke nog, att det allmänna Bruket i förenämnda affeende rättat sig fjelf i enlighet med regeln, fastän utan att känna den. Det har i andra fall förblifvit den trogen, fast med lika okunnighet derom, oaktadt alla förfök, som blifvit gjorda af vissa enskilda. Någre halva, nemligen, efter enskilt tycke, bemödat sig, att i en stor hop ord byta det framför två confonanter vanliga *o* (omikron) i bokstafven *å*, hvars rätta rum icke är i sådan stafbyggnad. Man har förfökt att stafva *klåcka* (af klang), *håppas* (af happen, se Ihre), *knårra* (af knarr), *klåster* (af claustrum), *båll* (af balle), *kråsa* (af kras,) *råck* (af räcka), *blåss* (af blåsa). — Man har förfökt att införa *å* i orden *gåse*, *bålfster*, *trålla*, *fjållig*, *tålka*, med ett stort antal flera. Emedlertid har detta aldrig kunnat lyckas att blifva antagit. Det allmännare Bruket (nästan alltid det fundare) har, fastän utan all kunskap om regel, likväl genom ett slags mörk känsla af obehörigheten, förklarar sig deremot. Modet af denna stafning har, till största delen, af sig fjelf försvunnit. Man skrifver allmänt nu för tiden: *klocka*, *hoppas*, *hnorra*, *kloster*, *boll*, *krosfa*, *rock*, *bloss*, *gosse*, *bolster*, *trolla*, *fjollig*, *tolka*; och om i ett och annat af desfa ord någre ännu bibehålla *å*, är det merendels sådane, som ej gifvit nog akt på Brukets allmännare förändring. De ord, hvori Bruket utan all delning ännu bibehåller *å* framför tvenne confonanter, äro, (utom några få särskilda

hvilka öfver hela språket ej utgöra 20 till antalet) egentligen blott böjningar af verber, eller neutrer af adjectiver som hafva i infinitiven eller i masculinet *å* till ändelse-vokal (såsom *stått* af *stå*, *grått* af *grå*). Lägg till sådana ord, som fluta sig, eller åtminstone första stafvelsen, på *ng* och *nd* (till ex. *stång* och *stånd*, *mång-la*, *stånd-aktig*), så äro de alla räknade.

Man kan ej se utan ett slags förundran denna enkla stafnings-regel vara, öfver hela Språket, om ej till alla delar följd, åtminstone genom dess allmänna ord-byggnad, tillkännagifven; och verkligen hafva blifvit genom sjelfva Bruket, fast utan kunskap derom, den mest rådande, oaktadt flera förfök som blifvit gjorda deremot, dels genom exempel, dels genom stridiga grundfats. Ty hvad är meningen om vissa vokalers förvandling i vissa andra, och ordens deraf följande stafning enligt vokalernes slägtkap, annat än en, mot den anförda stafbyggnads principen, ofta och nästan alltid stridig grundfats? Men hvad har det allmänna Bruket gjort? Jo, det har låtit den gälla vid alla de tillfällen, då den varit förenlig med den förstnämnda, till ex. i *losa* af *lös*, *somna* af *fömn*, o. f. v.; men deremot, (som man kan se af de ofvanföre uppräknade exempel) afvikit derifrån nästan lika få ofta, som den befunnits i stridighet med stafbyggnadens här utmärkta allmänna mekaniska lag.

En anmärkning som bestyrker detta, och

som ej bör förbigås, är, att i sådana ord, hvar-
af Bruket gjort, genom uttalets skiljaktighet, li-
kasom två af *ett*, till ex. *sporr* och *spår*, *bor-
ra* och *båra*, *posfar* och *påfar*, m. fl. dylika,
stafningen alltid förändrat *o* till *å*, så snart den
dubbla consonanten blifvit förbytt i en enkel.
Ingen ting tyckes bättre bevisa naturligheten af
denna mekaniska stafningsgrund.

Man kan häraf draga två anmärkningar,
tjenliga för närvarande ämne. Den första: att
om Bruket i sina allmänna öfverensstämmelser
fåledes verkligen följt en viss regel, utan att
ens vara medvetande deraf, så måste denna
regel visserligen vara högst naturlig och dess
grund igenfinnas i sjelfva språkarten; den an-
dra: att om, oaktadt vokalernas klara slägt-
skap i många ord, och oaktadt påstådd klar
regel derom, Bruket likväl ej dess mindre all-
männeligen fastställt i samma ord ett helt an-
nat stafningsfätt, (se de ofvan anförda exem-
plen: *klåcka*, *båll*, *tålk*, *håppas* etc.) så måste
en sådan regel om vokalernas slägtskap, icke
på långt när, hvarken med samma kraft eller
lika allmänt som den förra, hafva låtit känna
sin behörighet. Om nu denna sednare regel
dertill med befinnes i större delen af språket
antingen motfagd till sin fanning, eller oläm-
pelig till sin användning, så tyckes följa deraf
med temmelig klarhet, att den i alla ännu oaf-
gjorda fall bör vika för den förra, i händelse
af begges stridighet.

Af allt hvad nu blifvit omständeligen anfördt, torde ändteligen vara fyllest begripligt, så väl hvad man bör förstå med den nya rättsskrifningsgrund, hvilken synes ligga i fjelfva Stafbyggnaden, eller den mekaniska arten af stafvelferna, som äfven, skälen till dess antagande och nyttan deraf. Det är sant, att i språket förekomma ännu några svårigheter, hvilka ej låta sig genom denna grundfats förklaras. Den är ej enfamt gällande, ej oinskränkt allmän. Hvad följer deraf? Måne att den förtjenar ingen uppmärksamhet? Nej; men att den bör förenas med de ofvannämnda tvenne, af hvilka den likväl, utan motsägelse, är den allmännast gällande, den, hvarigenom de flesta ovissheter låta stadga sig till ordning och visshet. I sanning; hvar skulle man väl finna någon mer än denna, grundad i fjelfva Språkarten, fjelfva ljudets natur, och som ägde på en gång samma tydlighet för ögat, samma lätthet för minnet att behålla? Ehuru nyfunnen den ock må synas, är den likväl i sig fjelf ingalunda ny: den är lika få gammal som vårt nuvarande Stafnings-bruk.

Man har anfett för tjenligt att förutfända desfa anmärkningar, sålom en förberedelse till påföljande afhandling om *Svenska Rättsskrifningen*. De hafva bort innehålla en redogörelse för de grunder, som i det af Akademien kungjorda arbete blifvit följde, och hvaraf tillämpningen lär vid hvart steg visa sig.

ANDRA AFDELNINGEN.

Om Consonanternas fördubbling.

I. STYCKET.

Allmänna Anmärkningar.

De som älska ordning och regel i språket, klaga öfver den synnerliga olikhet som i detta afseende råder emellan stafningen och uttalet. Nästan på hvar rad, säga de, finner man ord, i hvilka *consonanten* ljuder dubbel, utan att så skrivas, eller ens kunna skrivas. Hvar och en medger till ex. att *ståt* låter annorlunda än *stått*, *hat* än *hatt*, *mat* än *matt*; också skrivas åtminstone desä ord vanligen olika. Men den skillnad man genom slutconsonantens fördubbling gör dem emellan, finner man betänkligt att i lika fall öfver allt iakttaga: man borde i sådan händelse, säga man, skriva till ex. *stör* i *störta* med två *r*, till skillnad ifrån *stör* i *störa*, *hand* med två *n*, till skillnad ifrån *vand*, *bröst* med två *s*, till skillnad ifrån *öst*, och så vidare.

Fruktan för consonanternas gränslösa fördubbling och misshaget dertill, har fört somliga på den fällsamma afvägen, att förkasta all slags fördubbling, såsom barbarisk, och att till och med af princip bestrida den. Deras påstående är: 1:o, att samma vokal aldrig kan inspi-rera mer än en enda consonant, och 2:o: att

olika ljud tecknade genom lika bokstäfver, icke kunna medföra större förvillelser, än få många lika ord som i alla språk hafva olika betydelse.

Det första af dessa påståenden är lika få falskt, som det är gammalt och ofta upprepat. *Pfeiff* skref i förra seklet en hel Bok i detta ämne, som, efter vanan, ej bevisar och ej utreder något. Många påstå att de aldrig kunnat förstå hvad man velat säga dermed, att en vokal aldrig inspirerar mer än en enda consonant; och det kan misstänkas, att de som upfunnit, äfven som de, hvilka upprepat denna fällsamhet, icke förstått den bättre. Efter det gifves en skillnad i ljudet emellan *rät* och *rätt*, måste väl denna skillnad kunna med bokstäfver uttryckas, och huru skulle det ske på annat sätt än med två *t* efter *ä*, som få begge sitt ljud derifrån? Om hvar consonant fordrar, som de säga, sin egen vokal för att hafva ett ljud, huru uttala de då sådana ord, som hafva flera consonanter af olika slag efter en enda vokal, t. ex. *sagt*, *gjordt*, *allt*, *falskt*, m. fl. Skulle icke dessa ord; i följd af deras påstående, nödvändigt böra uttalas *saget*, *gjoredet*, *alelet*, *falefeket*? Om så likväl icke sker, och om alla dessa påföljande consonanter tydeligen få sitt ljud i uttalet af samma vokal, mycket olika det ljud som de hafva af sig sjelfva, bevisar då icke sådant påtagligen, att deras sats är orimlig, och att samma vokal icke allenast kan inspirera flera consonanter, utan också i nästan hvart annat Svenskt ord gör det verkligen?

Det är ej ett grundligare förmenande, att olika ljud målade för ögat utan någon skiljaktighet af tecken, icke skulle medföra större förvillelse än samma ord som betyder olika saker. Man skall aldrig taga *så* (således) för *sa* (beså åkern) men väl skall man oftare läsa *hop* för *hopp*, *ståt* för *stätt*, *led* för *tedd*, i fall ingen olikhet i skrifningen hastigt utmärker skillnaden. Meningen upplyser lätteligen om de lika ordens olika betydelse, men ingen mening upplyser främlingen om ordens ljud och uttal. Det händer i alla språk, att ett och samma ord har flera bemärkelser, och det är ännu ovisst, om det är en verklig ofullkomlighet. Men det är säkert en stor ofullkomlighet, att tvenne olika ljud någonsin tecknas på alldeles lika sätt, utan viss regel för uttalets skiljaktighet. Det är för öfrigt bokstafveringens ändamål, att icke allenast efter möjligheten uttrycka uttalet, utan äfven att, så långt ske kan, stadga och fästa det. Började man att skriva *spåt* i stället för *spätt*, *bet* i stället för *bett*, *vis* i stället för *viss*, *gran* i stället för *grann*, skulle icke allenast förvillelsorna i meningen bli flera; sjelfva uttalet skulle i småningom derefter förändra sig, blifva släpigt och trånande.

Man förmodar ej, att någon man af om-döme skall åt desfa skäl neka sitt bifall. Men andre gifvas, som ur gilltigare orsaker, om ej bestrida consonanternas fördubbling, åtminstone frukta den, och bekymras deraf. De föregifva, och icke utan grund, att språket på sådant sätt

fnart skulle öfverhopas af consonanter, och blifva derigenom, om icke hårdare till uttalet, åtminstone obehagligt och barbariskt för ögat, äfven som för handen betydligt vidlyftigare.

Medgifvom desfa, hvad man svårligen skulle kunna bestrida dem, att de hafva åtminstone långt mindre orätt än de förstnämde. Det är ganska sant, att gränsen för consonanternas fördubbling ej låtit hitills finna sig, och att man knappt skulle veta hvar man borde stanna, i fall blotta ljudet här skulle tjena till regel. Denna sanning har blifvit så ofta erkänd af dem som skrifvit i detta ämne, och sednast af Herr *Kellgren* i Akademiens egna Handlingar, att den här icke behöfver styrkas genom sammanföakta exempel.

Emellan desfa begge ytterligheter, den att aldrig fördubbla consonanten, och den, att efter ljudets anledning alltid fördubbla honom, har man sett uppkomma en tredje mellanmening som yrkar fördubblingen med undantag. Egentligen har man för desfa undantag ännu ej uppgifvit några stadgade grunder. Man har deri följt tycke och godtfinnande. Allmännast har man nöjt sig att fördubbla consonanten i vissa tvetydiga ord, såsom i *korrt* och *borrt*, till skillnad ifrån *kort* och *bort*: någon gång i *största*, *förste*, *kunnde*, *satts* m. fl. ord, under det man i anseende till hundradetals andra af alldeles lika fordran på tecknens och ljudens motfvarighet, lemnat frågan oafgjord, och bruket i dess gamla vacklande skick.

För att finna, hvad genom en sådan medelväg möjligen kan uträttas, och hvar till den kunde tjena, låtom oss göra mer än man ännu gjort; låtom oss förföka att tydligen fastställa alla de möjliga undantagen. Deraf skall sedan finnas, om antingen hela den öfriga fördubblingen kan blifva draglig för språket, eller efter behag, utan förvillelse underlätas. Med möjliga undantag förstås här blott sådana, som kunna genom någon viss på skäl grundad regel utmärkas. Undantagom således:

1:o Slut-ändelserna på *at, ar, or, en, et, it, er, an, el, elt*, i ord som hafva fista stafvelfen kort: till ex. *tegat, fruktar, tankar, pennor, käppen, linnat, skrifvit, läser, samman, amman, pigan, usel, uselt*, med flera af samma slag.

2:o Mellan-bokstafven *m* i alla ord, hvar est den följes af en annan consonant, till ex. *skymta, flämta, hämta, samtelig*, med flera; emedan detta en gång antagit, icke kan orsaka någon förvillelse i uttalet, då *m* i sådan sammanfättning aldrig har ett enkelt ljud; *tamt, lamt, sämt, grämt, beqvämt, förnämt* endast undantagna.

3:o Slut-bokstafven *n* i vissa ord, såsom: *an, den, din, han, hin, hon, igen, in, kan, man, men, min, mun, män, sen, sin, vän, än*, emedan fördubblingen i dessa ofta återkommande ord skulle blifva ledsam för ögat, liksom för handen, och emedan ett litet fast-

ställdt undantag af ett visst antal enstafviga ord, icke kan blifva svårt att i minnet behålla.

Utom dessa tre undantag, synes ej några finnas, som kunna utan förvillelse tillåtas, det vill säga, hvaråt man kan gifva tydligheten af bestämd och stadgad regel. Ty det vore ej frågan om ännu flera undantag, endast dessa kunde genom regel utmärkas. Der detta ej kan ske, der måste fördubblingen begynna, efter ljudets strängaste fordringar, eller ingen reda mera finnas.

Hvad således t. ex. angår den få ofta upprepade regeln, att *m* och *n* enligt brukets lag aldrig fördubblas i slutet af orden; så svaras dertill: Man har ofvanföre i anseende till *n* bevisat falskheten deraf. Hvad *m* beträffar, anmärkes blott, att så länge *strömm*, *grymm*, *rymm*, *skymm*, m. fl. dylika ord, efter en del språkkännarens bruk, ännu skrivas med dubbelt *m*, så kan väl med goda skäl förmodas att detta bruk är oriktigt, men man kan, utan en närmare underfökning af denna bokstafs natur, icke lätteligen göra en regel af det ena eller andra stoffättet.

Detta således riktigt afgjort, låtom oss nu tillse, huruvida, med undantag af de tre ofvannämnda fall, fördubblingen i allt öfrigt låter, utan obehärlighet och utan förderf för språket, verkställa sig. Låtom oss ej nämna *borrt*, *korrt*, *svarrt*, *förrste*, *störreta*, med flera, som vi redan äga ett slags vana, att se

i allmänt tryck stafvade med fördubblad con-
 fonant. Men måste icke äfven andra ord,
 till *ex. ärrt, snärrt, mörrt, örret, bjerrt,*
störreste, m. fl. för samma orfaks skull skrivas
 på lika sätt? Om *m* i *rymm, lamm, damm,*
skymm, fordrar fördubbling, måste då samma
 fördubbling ej äfven finna rum i sjelfva detta
 ord *rumm*, i *grymm, dumm, stumm, ömm,*
drömm, glömm, tömm, dömm, kamm,
framm, stamm, skamm, med oändeligt flera
 af samma ändelse? Efter *l* i *qvall, betalt,*
halt, (af *hal*) ljuder enkelt, måste det ej då, till
 skillnad derifrån fördubblas i *mallt, fallt, hallt,*
spallt, gallt, gestallt, med flera af lika ljud?
 Då det vore nödvändigt att skriva med två *n*
grannt, sannt, huru skulle det ej vara lika
 nödvändigt att skriva på lika sätt *förvannt,*
bekannt, pannt, slannt, drabannt, till skill-
 nad i ljudet ifrån *vant, förmant, dant*, med
 flera dylika? Måste man ej af lika nödvändig-
 het skriva *bunnt, strunnt, pynnta, begynnta,*
vannte, till skillnad ifrån *brunt, försynta,*
förmante o. s. v.? Nödgas man ej fördub-
 bla *s* i *mässte, visste, misste, list, brisst,*
tvisst, till skillnad ifrån *bläste, vifte, förlist,*
bevist? — I *fässt, hässt, prässt, bässt, resst,*
messt, till skillnad ifrån *fräst, läst, qväst,*
snäst? — I *jässt*, nomen, till skillnad ifrån
jäst, verbum? — I *lusst, pusst, musst*, till
 skillnad ifrån *tjust, ljust*, m. m. — I *brösst,*
rösst, hösst, trösst, till skillnad ifrån *öst, föst,*
löst, med flera? — I *fysster, ysster, lysster,*

till skillnad ifrån *myste, lyste, hyste, o. f. v.*? Måste man ej genom ett fördubbladt *ff* skilja *kräft, täft, skäft, häft, säft*, ifrån *be-graft, qväft* och *kraft*, af kräfva? och när skulle man sluta, om man ville uppräknat alla de fördubblingar som ljudets fordringar och bristen af andra regler för undantag, än de tre ofvannämnda, nödvändigt ålägga?

Men hvem dristar säga, att ett sålunda på en gång stadgadt stäffätt, skulle vara för ögat eller handen uthärdeligt, och hvar finnes det Samfund, stiftadt för Språkets förädling, som skulle äga mod att påbjuda det? Om det kunnat tålas, om ej hvart öga af ett slags naturligt misshag till det alldeles olämpliga, studfede tillbaka vid första åsynen deraf, skulle det visserligen längesedan vara antagit; ty utan tvivel finnes ej något lättare och klarare sätt att på en gång sluta all tvist i detta ämne, och för evigt stadga rättskrifningen. Emedlertid se vi ej, att ens någon enda i hela dess vidd antagit det. Man hjälper sig i tvetydiga fall med fem sex i sednare tider likafom på förfök antagna fördubblingar, och icke ens alla dessa hafva blifvit af våra goda Författare auktoriserade. I allt öfrigt bibehåller stäffättet sig ungefärligen i sitt gamla skick, med undantag af några bortlagda onödiga bokstäver, och någon större öfverensstämmelse i bruket, verkad genom några Författare af smak och kunskaper. Hvad sjelfva hufvudfrågan åter beträffar, eller om regeln för stäffkillnaden emellan de enkla

och dubbla ljuden, så är den bland våra författare ännu i detta ögonblick likafå oafgjord, som den någonsin varit, och sjelfva sakens natur, som man här fökt att med all tydlighet framställa, ger i sanning föga hopp att den någonsin skall kunna, efter den method man hittills brukat, med fullkomlighet utredas och fastställas. Man skrifer således ännu som fordom, mer efter ett antagit bruk än efter orthographiska grunder, och lemnar åt Läsarens minne och vana, att i uttalet åtskilja de oftast med lika tecken uttryckta dubbla och enkla ljuden. Så länge likväl ingen viss regel i detta ämne finnes, kan hvarken språket hoppas någon fullkomlig stadga, eller Akademien enligt sin pligt företaga utgifvandet hvarken af sin Ordbok eller sin Grammatika.

Man föreslog i förra seklet införandet af accenter. Herr *Kellgren* i Akademiens Handlingar förnyade detta förslag. Men utom de yttre svårigheterna af all sådan nyhet, synes det blifva en annan och föga lättare fråga, huru och hvar desä accenter borde användas; åtminstone skulle de länge förorfaka hos Allmänheten en förvillelse i bruket, hvartill man icke synes böra, utan högsta nödfall, genom nya inrättningar föranleda.

Emedlertid, som redan blifvit anmärkt, och som åter här sluteligen upprepas, råder, oaktadt allt detta, hos nästan alla våra goda Författare en alltför stor enlighet i stafsättet,

för att den skulle kunna antingen tillräknas en blott slump, eller vara ett blott minnesverk. Deraf synes kunna slutas, att det verkligen finnes i språket någon allmän regel som man följer af en mörk känsla, och som man blott behöfver upptäcka, för att på en gång utreda sig ur hela denna ovisshet. Kanske har det ej hittills skett, därför att man fökt den på en väg, helt och hållet motvänd från den rätta och naturliga. Huruvida man i denna gissning bedragit sig eller ej, det är något hvarom fäkrast lärers dömas, sedan man gjort sig mödan att med uppmärksamhet genomläsa nästföljande underfökning.

ANDRA AFDELNINGEN.

II. STYCKET.

*Förfök till Reglor, grundade på
Stafbyggnads-arten.*

Den allmänna frågan om Consonanternas fördubbling eller ej fördubbling delar sig i följande sex punkter eller mindre frågor.

Är det nödigt att fördubbla Consonanten:

- a) i korta slutstafvelfer af dubbelt ljud, sådana som *ätit, brutit, ändteligen, lagom, pennor, lagar*, m. fl.?
- b) i monosyllaber och långa stafvelfer af dubbelt ändelse-ljud, der samma consonant flutar ordet, till ex. *lott, hatt, sett, stått, knorr, hopp, stock, förstått, befann*, m. fl.?
- c) i sammanfättningar af tvenne ord, sådana som *natt-vak, hatt-foder, upp-lysa*, m. fl.?
- d) emellan två vokaler i verber eller andra ord, när ljudet är dubbelt, till ex. *sätta, finna, käppar, bösför*, m. fl.?
- e) i sammanfättningar med nominala eller verbala slutändelser, t. ex. *käbbla, grubbla, fördubbling, sluttning*, af *käbel, grubbel, dubbel, slutta*, o. f. v.?
- f) i ord, der det dubbla ljudet antingen följes af en annan consonant inom

samma stafvelse, såsom i *fält, gestalt, svart, kort, (stackig) prakt*, till skillnad ifrån *qvält, valt, rart, kort, (spel) slakt*; eller ockfå står ensamt i stafvelsen, t. ex. *be-gynte, vän-de, kryss-te, skäm-de, sal-ta, het-sa*, till skillnad ifrån *syn-tes, län-ta, hys-te, täm-de, betal-ta, ret-lig*, o. s. v.? — Se der alla frågor som i detta ämne förekomma.

För att nu annorlunda än efter godtycke besvara desä frågor, blir det nödigt att uppstiga till en grundsats af en fullkomligt sjelftydlig gilltighet, och således ingen motfägelse underkastad. Af sådan beskaffenhet synes denna följande:

Ingen bokstaf i språket, följakteligen ingen consonant, kan ljuda dubbel, utan att antingen skrivas två gånger, eller genom något annat öfverenskommit kännetecken utmärkas såsom sådan; — Med mindre någon skulle finnas, hvars beständiga natur det är att ljuda dubbel, så att han vanligtvis ej ljuder enkel, hvar helst han må förekomma.

Hvar och en consonant deremot, hvars natur det är att ljuda enkel, det vill säga, som öfver hela språket vanligen ljuder som enkel, kan aldrig få ett dubbelt ljud, utan på två sätt: antingen derigenom att den skrives två gånger, eller genom något visst öfverenskommit

öfverenskommit kännetecken, som utmärker dess dubbla ljud.

Man lär nödgas antaga denna princip, såsom ovederfägeligt grundad på sakens egen natur, det vill säga, tecknens och ljudens nödvändiga motfvarighet, hvarförutan det icke vore möjligt att i något språk hafva en rättskrifning.

För att nu veta om alla consonanter i vårt språk hafva af naturen blott ett enkelt ljud, eller om någon ibland dem ljuder af sig sjelf vanligen dubbel, har det varit nödvändigt, att undersöka alla consonanternas vanliga ljud efter alla 9 vokalerna. Det är denna undersökning, som till en början här framlägges i efterföljande Tabell:

Alla Consonanternas ljud efter olika vokaler,

Efter vokalen A.

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
B. Stab, Babel, fabel.	
D. bad, glad, qvad, rad, ftad, m. fl.	
F. af, gaf, glaf, graf, haf, fkaf, ftaf.	
G. behag, drag, lag, flag, tag.	
J.	aj, baj, haj, kaja, Maj, m. fl.
K. bak, rak, fak, flak, smak, tak, vak.	
L. dal, fal, fal, fkal, smal, tal, val.	
M. exc. kram, lam, ram, tam.	fram, gam, glam, kam, skam, stam.
N. fan, kran, man, tran, van.	exc. an, han, kan, man.
P. egenkap, gap, skrap.	

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
R. bar, dar, far, har, qvar, fkar, fvar.	
S. as, dras, flas, karbas, kas, mas, ras.	
T. flat, hat, lat, mat, stat.	
X.	ax, lax, fax, strax, vax.

Efter vokalen E.

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
B. Ebenhols.	
D. bed, besked, fred, led, ned, fed, fned.	
F. blef, bref, dref, fkef, flef, vef.	
G. deg, feg, feg, fteg, teg.	
J.	ej, hej, nej.
K. blek, ek, lek, smek, ftek, fvek, vek.	
L. del, fel, hel, juvel, spel, ftel.	
M.	dem, hem, fem, lem, rem, flem.
N. en, gen, len, men, ren, fen, ten.	exc. den, igen, men, fen, (sedan).
P. flep, grep, knep, rep, fvep.	
R. er, fler, ger, ler, mer, fer, fker.	
S. ges, mes, fes.	
T. bet, get, gret, let, flet.	
X.	hexa, lexa, fex, texel.

Efter vokalen I.

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
B. Caraib.	
D. blid, lid, fprid, tid, vid.	
F. blif, gif, rif, fkrif, tidsfördrif.	
G. blig, dig, krig, fig, ftig, tig, vig.	

*Enkelt ljud.**Dubbelt ljud.*

J.	
K. lik, rik, flik, fpik, fvik, tik, vik.	
L. fil, il, mil, fil, fmil.	
M.	förnim, lim, rim,
	exc. prima, tima. ftim.
N. fin, karbin, latin, lin, fkin, fkrin.	exc. din, in, min.
P. grip, knip, lip, pip, fnip.	
R. blir, Viñir, kliftir.	
S. is, paradis, ris, fpis, vis.	
T. aptit, credit, flit, nit, fplit.	
X.	fix, blix.

*Efter vokalen O, (Omega).**Enkelt ljud.**Dubbelt ljud.*

B. glob.	
D. bod, flod, god, lod, mod, ftod.	
F. behof, bof, graf, lof, tof.	
G. fog, log, nog, plog, flog, tog.	
J.	
K. bok, dok, krok, ok, flok, tok.	
L. fjol, gnol, pol, fol, ftol.	
M.	botn, dom, from,
	gom, lom, tom.
	exc. Rom, kroma, loma.
N. Baron, bron, galon, hon, (af ho)	exc. hon, (illa)
ton, tron.	
P. glop, grop, hop, rop, ftop.	
R. bor, bror, flor, kor, mor, ftor.	
S. kos, mos, nos, os, ros.	
T. bot, emot, fot, hot, rot, fot.	
X.	boxera, fox, koxa,
	oxe.

Efter vokalen O, (omikron).

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
B.	
D.	
F. dof, hof, lof, skof, sof.	
G.	
J.	boj, hojta, koj, koj-
K.	ta, ftoj, voja fig.
L.	
M.	kom, om, fom, tom-
N. fon.	back.
P.	
R.	
S.	
T.	
X.	

Efter vokalen U.

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
B. Cherub, tub.	
D. brud, bud, Gud, ljud, skrud.	
F. ljuf, ftuf, tjuf, uf.	
G. dug, hug, ljug, flug, fug.	
J.	huj.
K. bruk, buk, duk, peruk, fjuk.	
L. ful, gul, hjul, skjul.	
M.	dum, hum, krum, ljum, rum, skum, ftum.
N. bafun, dun, fjun, harpun, kapun.	exc. mun
P. djup, flup, fup.	
R. bur, djur, hur, natur, ur.	
S. dus, hus, lus, krus, rus, fus.	

*Enkelt ljud.**Dubbelt ljud.*

T. drafut, hut, krut, njut, flut, ftut,
trut, ut.

X.

Flux.

*Efter vokalen Y.**Enkelt ljud.**Dubbelt ljud.*

B.

D. lyd, pryd, tyd.

F. klyf, ftyf, yf.

G. betyg, blyg, dryg, tyg.

J.

K. byk, ryk, ftryk.

L. kyl, pryl, fyl.

M.

N. blyn, bryn, dyn, skyn, hyn, fyn.

P. dryp, kyp, nyp, typ.

R. dyr, flyr, fyr, ftyr, yr, äfventyr.

S. hys, lys, mys, rys.

T. byt, flyt, nyt, ryt, fnyt.

X.

grym, rym, skym.

byx, ftyx, yx

*Efter vokalen Ä.**Enkelt ljud.**Dubbelt ljud.*

B.

D. däd, näd, råd.

F. häf. (fisk-redskap)

G. låg, mäg, råg, fåg, tåg, väg.

J.

K. bråk, båk, kåk, pjåk, påk, språk,
ftråk, åk.

L. bäl, käl, mäl, ftäl, täl, äl.

M.

exc. glämig, inkräm, präm,
räms, fkräms, äm.

räm, väm.

Enkelt ljud.

N.	hån, ifrån, mån, fpån, än.
P.	dråp, fkåp, tåp, våp.
R.	bår, går, hår, lår, mår, når, fpår, ftår.
S.	bestås, blås, bås, fås, lås, mås, ås.
T.	båt, förfåt, låt, fstråt, ftåt, åt.
X.

*Dubbelt ljud.**Efter vokalen Ä.**Enkelt ljud.*

B.
D.	gläd, fpäd, fäd, tillftäd, träd.
F.	häf, jäf, qväf, fäf.
G.	fäg, väg, äg.
J.
K.	lik, mjäk, fpäk.
L.	gräl, häl, fjäl, träl, väl.
M.
	exc. beqväm, bräm, kräm; förnäm, gräma, fämja, tämja, vämjas.

Dubbelt ljud.

	fäj, väj.
Kläm, läm, fkräm, fkäm, ftäm.	
	exc. män, vän, än.
N.	hän, län, pjän, vän.
P.	dräp, fläp, fkräp.
R.	bär, här, kär, lär, när, fvär.
S.	fjäs, gräs, lås, näs, fnäs.
T.	fjät, lät, mät, nät, åt.
X.
	våx.

*Efter vokalen Ö.**Enkelt ljud.*

B.
D.	blöd, böd, röd, fnöd, ftöd.
F.	behöf, döf, löf, föf.
G.	drög, hög, flög, wög, tög.

Dubbelt ljud.

<i>Enkelt ljud.</i>	<i>Dubbelt ljud.</i>
J.	böj, dröj, förnöj,
K. förök, krök, kök, lök, rök, fök.	höj, röj.
L. göl, pöl, föl, öl.	
M.	beröm, dröm, döm,
N. dön, grön, lön, mön, rön, fkön.	glöm, göm, ström,
P. dröp, kröp, köp, löp, ftöp.	föm, töm.
R. dör, gör, hör, kör, mör, rör, fkör.	
S. fös, gös, lös, pös, tös, ös.	
T. blöt, flöt, möt, njöt, nöt, fköt, föt.	
X.	

Man lärer ej finna denna Tabell onyttig. Den synes kunna tjena till grund, ej mindre för staffättets stadgande, än sjelfva uttalets.

Det första som deraf inhämtas, är att ingen af de fjorton consonanter i språket, hvilka kunna fluta en stafvelse, ljuder någonfin efter någon enda vokal, af sig sjelf dubbel, de tre *j, m, x*, endast undantagna.

Att *n* i slutet af ett litet antal ord erhållit detta dubbla ljud, utan att behöfva tvåskrifvas, det har tydeligen härledt sig, ej af bokstafvens naturliga (d. ä. vanliga) ljud, utan af öfverenskommelse och antagit bruk. Man behöfver blott påminna sig å ena sidan mängden af alla de nyss uppräknade ord, hvori denna consonant alltid ljuder enkel, och å den andra, alla de öfriga hvori den alltid måste skrivas två gånger för att ljuda dubbel, till ex. *rönn, lönn, brunn, stinn, försvinn, brinn, spinn,*

spänn, ränn, (antalet är stort) för att öfvertygas, att dess rätta egna ljud i språket verkligen är enkelt, och att *han, man, kan, min, din, sin, men, än, den*, med några flera, utgöra blott öfverenskomna undantag. Skälet till desfa undantag är för öfrigt lätt att inse. Desfa ord återkomma beständigt vid skrifningen, hvarigenom den dubbla ritningen af consonanten *n*, skulle i dem blifva både för handen befvärlig, och för ögat obehaglig.

Det andra som af föregående Tabell inhämtas, är att det egna, naturliga, det vill alltid säga, vanliga ljudet af de tre consonanterna *j, m, x*, deremot verkligen är dubbelt. *J, x*, ljuda aldrig enkelt; deras ljud är således af naturen dubbelt *); hvad *m* åter beträffar, få ljuder det väl enkelt i *lam, ram, tam, kram, sämja, tämja, vämjas, främja, gräma, kräm, bräm, förnäm, beqväm, äm*,

*) Man bör ej förstå detta få, som skulle ljudet af *j, x*, vara på det fättet af naturen dubbelt, att ett enkelt ljud deraf vore omöjligt. Man kan visserligen säga, både *āj* och *aj*, *styx* och *styx*. Detta beror tydeligen af vokalens mer eller mindre uthållning. Man bör då förstå med fjelfdubbla, eller af naturen dubbla consonanter, sådana, framför hvilka vokalen, enligt språkljudets fastställda beskaffenhet, antingen aldrig eller högst fällan uthålles. Man må således ej heller, på den grund att *x* är en sammanfatt consonant af *k* och *s*, anse anmärkningen om dess dubbla ljud såsom fjelfklar och derföre öfverflödig. Detta *k, s*, kunde i *yx, byx, styx*, utan omöjlighet, hafva samma ljud som i *fyryks*.

inkräm, präm, råma, skråma, glämig, — Rom, kroma, loma, prima, tima; men dessa 24 ord äro nästan ej att räkna emot hela det öfriga språket hvori det alltid ljuder af sig sjelf dubbelt.

Till skillnad ifrån de 24 orden, hvori *m* ljuder enkelt, behöfver det således aldrig tvåskrifvas i något af de öfriga, till ex. i *ström, kam, fram, stumt, skämt, samt*, m. fl. Det är blott emellan tvenne vokaler såsom i *glömma, berömma, stämma, samma, remmare, komma, glimma*, som bruket fordrar denna fördubbling, hvarifrån dock undantagas nominer på *dom*, eller som härleda sig derifrån, t. ex. *domen, egendomen, Domare, omdöme, her-radöme*, m. fl.

Någon torde invända häremot: att efter *m* icke allenast, å ena sidan, ljuder enkelt i 24 ord af språket, utan måste äfven, å andra sidan, för att höras dubbelt emellan tvenne vokaler, alltid tvåskrifvas; så tyckes det påstådda sjelfdubbla ljudet af *m* i det öfriga språket, vara lika så litet consonantens egna naturliga, och likafå visst, blott en brukets öfverenskom-melse, som det nyss omtalta dubbla ljudet af *n* i vissa öfverenskomna ord. Fråga torde således uppkomma, på hvad grund man här tillägger den ena af dessa consonanter ett af naturen enkelt; den andra deremot, ett af naturen sjelfdubbelt ljud?

Denna invändning skulle vara fullkomligt grundad, i fall med en consonants natur af

enkelt eller fjelfdubbelt ljud, här förstodes o-möjligheten att ljuda annorlunda. Nu bevaras den tillräckligt, genom påminnelsen, att man här, med natur af enkelt eller fjelfdubbelt ljud, endast förstår det slags ljud af begge, som bruk, vana, öfverenskommelse (eller huru man vill kalla orfaken) gifvit deråt: så snart nemligen detta slags ljud är ojemförligt allmännare än undantagen derifrån. På denna grund, och i denna mening är *n* tydligen ett *enkelt*, *m* deremot ett *fjelfdubbelt* ljud *).

Låtom oss nu samla tillhopå våra afgjorda fatser, för att derefter se till, huru långt de ofvan framställda frågorna om consonanternas fördubbling, låta sig derigenom bevaras. Dessa afgjorda fatser fytas blifva följande:

- *) Vid de förut uppräknade 24 undantagen från detta fjelfdubbla ljud af *m* anmärkes till hjälp för minnet, att då 9 ord afräknas, (nemligen *tam*, *ram*, *lam*, *kram*, *Rom*, *loma*, *kroma*, *prima*, *tima*.) höra alla de öfriga 15 till ett enda fall, nemligen: då *m* efter *å* eller *ä* flutar stafvelsen; t. ex. i *pråm*, *inkråm*, *beqväm*, *förnäm*, *täm-ja*, *väm-jelse*. Hvertill räknas äfven *m* i alla derivationer från sådana ord, eller flexioner deraf, fastän det i flexionen eller derivationen icke flutar stafvelsen; t. ex. i *beqvämt* af *beqväm*, *tämt* af *tämja*. o. i. v. Denna regel följ ljudet af *m* efter *å* och *ä* är allmänt gällande, när blott undantag göres af imperativerna *stäm*, *kläm*, *skäm*, m. fl. i. såfom behållande ordets infinitiva ljud, och af de tre orden *väm*, *räm*, *läm*. Utom i de här nämnda två fall, nemligen: 1:o i de 9 anförda orden, 2:o när det efter *å* eller *ä* flutar stafvelsen (tillhopå 24 ord,) samt emellan 2:ne vokaler, gäller *m* öfver allt annars såfom fjelfdubbelt ljud.

1:o Att i all rättkrifning tecknen och ljuden böra äga en viss och beständig motsvarighet; hvarföre alla tecken ockfå böra äga så långt möjligt är deras oföränderligt fixerade ljud.

2:o Att af våra 14 vanliga flutconsonanter, de tre *j*, *m*, *x* ljuda beständigt såsom dubbla, eller som voro de två gånger tecknade, med undantag likväl, 1:o af 24 ord, jemte deras böjningar och härledningar, hvari *m* höres enkelt. 2:o af samma consonant emellan tvenne vokaler, då den lik alla öfriga tvåskrifves för att uttrycka det dubbla ljudet. Det är sagdt förut och behöfver ej här upprepas, att denna tvåskrifning af *m*, emellan tvenne vokaler, likväl ej finner rum i Nominer på *dom* med deras böjningar eller härledningar.

3:o Att alla de öfriga 11 consonanterna ljuda beständigt enkelt; ty man bör ej anse såsom undantag derifrån, ett visst antal ord, hvari bruket öfverenskommit att i slutet ej fördubbla *n*; oaktadt det efter ljudets fordran borde tvåskrifvas. Att så ej sker, bevisar ej att *n* någonsin af sig sjelf ljuder dubbelt. Det bevisar blott att man i desä ofta förekommande ord, anser det enkla tecknet, såsom vore det tvåskrifvit, dels för beqvämlighetens skull, dels för utseendets.

4:o Att i alla ord och stafvelser, hvarest någon consonant höres dubbel utan tvåskrifning, måste det således vara *antingen* en af de tre, som af sig sjelfva äga detta ljud, *eller n*, i de

undantagna orden, (hvilka ords fastställda antal då blifver ett minnestecken, af detta dubbla ljud); *eller* måste det dubbla ljudet genom något nytt, lika säkert och oföränderligt minnestecken utmärkas. Utom i desfa tre fall, måste aldrig någon consonants ljud höras dubbelt utan tvåskrifning.

Hvilka och huru många desfa minnestecken kunna vara, när de alla sammanräknas, det skall i det följande med tydlighet visas.

I anledning af desfa således en gång utredda och fastställda sätser, försök om nu att besvara de ofvan framställda frågorna.

Är det nödigt att fördubbla consonanten:

- a) I korta slutstafvelser af dubbelt ljud, sådana som: *ütit, brutit, ändteligen, lagom, pennor, lagar?*

Sv. Nej; emedan slutconsonanten i korta slutstafvelser alltid genom hufvud denna stafvelses natur måste ljuda dubbel. Consonantens rum på detta ställe utgör då *det första säkra och oföränderliga kännetecknet* af dess dubbla ljud, utan att det behöfver genom verklig fördubbling uttryckas.

- b) I enstafviga ord eller långa stafvelser af dubbelt slutljud på samma consonant, till exempel: *stätt, fett, lott, hatt, stinn, rätt, sött, förmått, besatt, m. fl.?*

Sv. Ja. När slutconsonanten är af de 18 enkla, då den omöjligen kan få ett dubbelt ljud, utan antingen genom dubbel skrifning eller något visst kännetecken. Det enda kännetecken som vid det här i fråga varande tillfälle kan göra fördubblingen umbärlig, det är det fixerade undantaget af de ofvannämnda orden, *min, din, sin, in, hin, sen, men, den, än, igen, vän, man, män, han, hon, kan, an, mun*; i hvilka 18 ord man kommit öfverens att uttala *n* dubbelt, oaktadt det tecknas i skrift blott en enda gång. Detta blir således *det andra kännetecknet af enkel consonants dubbla ljud*, utan tvåskrifning.

Deremot behöfver ej consonanten i långa slutstafveller fördubblas, när den af sin egen natur ljuder dubbel, t. ex. i *sax, ax, lax, aj, Maj, haj, röj, böj, förnöj, dröj, dom, gom, kam, fram, stam, glöm, töm*, o. s. v. Intet slutljud af ord eller stafveller på *j, x, m* behöfver någon sin tecknas dubbelt i skrifningen. Ty det är blott i de 24 undantagna orden med deras böjningar och härledning, som *m* någon sin har ett enkelt ljud. När Läsfaren vet detta, ger han utan svårighet consonanten *m* sitt rätta dubbla ljud i alla öfriga ord och stafveller.

c) I sammanfättningar af två ord, sådana som: *nattvak, hattfoder, upplysa?*

Sv. Denna fråga är redan besvarad genom det nyss föregående. *Natt, hatt, upp, för-*

blifva i sammanfättning alldeles samma ord, som utom den, och böra följakteligen på lika lätt skrivas *).

d) Emellan två vokaler i verber eller andra ord, när ljudet är dubbelt, t. ex. *släppa, hinna, fatta, kappor, bösof?*

Sv. Consonanten måste skrivas två gånger allestädes hvarest den höres dubbel, utom i de ofvan bestämde två fall, nemligen: 1:o när consonanten af sig sjelf ljuder dubbel. 2:o När något antagit och varaktigt kännetecken, som utmärker det dubbla ljudet, gör bokstafs fördubblingen onödig. Intet möjligt kännetecken finnes här, som kunde frikalla från fördubblingen af de 11 enkelt ljudande consonanterna. De böra således i detta fall alltid tvåskrifvas. *J, m, x* borde deremot enligt deras natur af dubbla ljud äfven mellan två vokaler ej behöfva fördubblas; men *m* gör det likväl efter brukets redan fastfälda lag. Således skrifer man *dömma, glömma, berömma, tömmar, strömmar, drömmar, icke döma, glöma, beröma, tömar, strömar, drömar*; undantag blott nominer på dom, till ex. *egendomar, rikedomar, fördomar*; likasom de deraf härledda, såsom *omdöme, herradömen* m. fl.

*) Det förstås af sig sjelf, att när tre consonanter af samma slag skule derigenom sammanstöta, måste den ena utelemnas, således skrives icke *tillika, missfämja, lättrogen*, utan *tillika, misfämja, lättrogen*.

- e) I de dubbla ljudens sammanfästningar med nominala eller verbala flutändelser, till ex. *käbbla*, *grubbla*, *fördubbling*, *sluttning*, af *käbbel*, *grubbel*, *dubbel*, *slutta*, m. fl.

Sv. Dessa ord delas i stafningen sålunda: *käbb-la*, *grubb-la*, *fördubb-la*, *slutt-ning*, och samma regel gäller för consonantens fördubbling i slutet af hvar stafvelse som i slutet af hvart ord. Man måste således skriva *förhoppning*, *förträff-lig*, men *skym-ning*, *grum-lig*, emedan det dubbla ljudet af *m* aldrig fordrar dubbel skrifning, utom emellan 2:ne vokaler.

- f) I ord, der det dubbla ljudet följes af en annan consonant inom samma stafvelse, till ex. *grymt*, *tomt*, *stämt*, *fält*, *gestalt*, *svart*, *kort*, *prakt*, o. f. v.?

Sv. Efter de tre consonanterna *j*, *m*, *x*, för att ljuda dubbelt, aldrig fordra tvåskrifning, utom *m* emellan två vokaler, så blifver ockfå ej nödigt att på något ställe i språket, hvad dessa tre consonanter beträffar, uttrycka deras dubbla ljud genom dubbel skrifning, *m* i nyssnämnda fall endast undantagit. *M*, i *skymt*, *broms*, *sump*, m. fl. sådana ord, ljuda då af sig sjelf dubbelt. Och det är ingen förvillelse att befara i uttalet emellan sådana ord som *stämt* och *tämt*, *samt* och *lamt*, m. fl.; så snart man blott påminner sig att detta enkla

ljud af *m*, endast har rum i 24 undantagna, och tydligen uppräknade ord. Återstår således blott frågan om de 11 enkelt ljudande consonanterna när de stå i lika stafbyggnad.

Som då hvar och en consonant nödvändigt måste skrivas två gånger öfverallt der den höres dubbel, så snart den ej antingen af sig sjelf ljuder sådan, eller något annat bestämdt och oföränderligt kännetecken af detta dubbla ljud icke frikallar ifrån tvåskrifning; och ingen af de 11 återstående consonanterna, som kunna sluta stafvelfer, *) har af sig sjelf ett dubbelt ljud; så blir här frågan: huruvida något sådant kännetecken står att finna, som frikallar ifrån desamma 11 consonanters tvåskrifning, när någonders ljud höres dubbelt i detta slag af stafbyggnad? i annat fall, blir fördubblingen oundviklig. Ett sådant kännetecken, vore om det gafs, *det tredje* som gjorde den enkelt ljudande consonantens tvåskrifning umbärlig.

Men gifves det? Här börjar således denna nya undersökning. Intill denna punkt hafva vi således af de redan fastställda satserna, kunnat besvara alla frågor om consonanternas fördubbling eller ej fördubbling.

*) Man torde vid det anförda antalet af 11 böra anmärka, för noggranhetens skull, att *h* och *z* väl utan omöjlighet kunna sluta stafvelfer, och äfven göra det i vårt språk, t. ex. *Canzli, Ah! Bah!* men som dessa fall äro högst sällsynta, har man ej trott nödigt att göra afseende derpå.

III. STYCKET.

Om Consonanternas fördubbling eller ej fördubbling, när den dubbelt ljudande följes inom stafvelsen af en annan, som ej är af samma slag med den föregående.

Frågan är här denna: när ett dubbelt ljud förekommer sådant som det af *l* i fält, och när detta dubbla ljud är en af de *11* enkla consonanter; måste då consonanten verkeltigen fördubblas? eller gifves något viss! stadgadt tecken af dess dubbla ljud, som gör fördubblingen umbärlig?

Om det kunde visas att i alla stafvelser, hvori två olika consonanter följa en vokal, den förra alltid rätteligen och efter naturliga uttalet ljuder dubbel, så vore det begärta varaktiga minnestecknet sunnit, och den första consonanten af desfa tvenne behöfde uti inge stafvelse skrivas två gånger, för att ljuda dubbel, emedan sjelfva föreningen af tvenne sådana olika consonanter i samma stafvelse redan tillräckligt tillkännagaf den förras dubbla ljud.

Se här till en början en hop exempel, hvori man åtminstone finner denna princip lika som anvisad genom uttalet.

Bunt, - lans, - hals, - hund, - fräls, - frakt, - lukt, - ärt, - ört, - skild, - tält, - tyst, -

röst, - Präst, - fäst, - skast, - taft, - fats, - plats, -
lust, - m. fl.

Det synes af desfa tjugo exempel, hvartill man kunde utan svårighet lägga tufende andra, som sjelfva naturen af uttalet verkligen gifve anledning till en sådan regel. Vore nu inga undantag derifrån, så vore hela svårigheten undanröjd; men det är olyckan att sådana finnas, och ej till ringa antal. Sådana äro t. ex. *förd, hörd, börd, läst*, (af läsa) *qväst, lärt, öst, föst, löst, brunt, grönt, klart*, ganska många andra att förtiga, hvori af två olika consonanter i samma stafvelse den första ingalunda har något dubbelt ljud.

Det är ej nog; samma två consonanter ljuda ofta olika i samma stafbyggnad, t. ex.

<i>bunt</i>	och	<i>brunt.</i>
<i>häst</i>	<i>qväst.</i>
<i>skast</i> , (handtag)		<i>qvast.</i>
<i>tält</i>	<i>qvält.</i>
<i>pynta</i>	<i>synta.</i>
<i>vände</i> (af vända)		<i>vonde.</i> (af vänja)

Det är ej nödigt att göra en lång uppräkning af desfa afvikelser. De finnas öfver allt, vid minsta efterfinnande.

Emedlertid blir det af en oundviklig nödvändighet, att på hvad sätt det må ske, åtskilja från hvarandra, för uttalet, ord af denna beskaffenhet, som med alldeles lika stafbyggnad

ljuda än med dubbel och än med enkel consonant.

Denna skillnad kan, som förut är sagdt, endast verkställas på två sätt:

Antingen genom den första consonantens verkliga fördubbling i skrifningen, öfver allt hvarest den ljuder dubbel, men i det fallet, det har redan blifvit anmärkt, hvilket språk!

Eller genom något säkert, klart och varaktigt *kännetecken*, som utvisar när den första consonanten bör uttalas dubbel eller enkel, hvilket i sådan händelse måste vara en af delarna: accent eller minnes-regel.

Men då accenten ville blifva både svår att införa, och för allmänheten svår att rätt använda, lägg till, obehvämligt i ett språk, som redan förut har flera slags tecken öfver orden, hvarmed den skulle kunna förblandas och sammankränglas; så synes intet annat godt medel öfrigt, än att föka, för skillnaden, någon lätt, klar och pålitlig minnes-regel.

Sådana *minnesreglor* eller *kännetecken* på dubbelt ljud utan tvåskrifning hafva vi redan förut tvenne, som Läsaren torde påminna sig, nemligen:

1:o kort stafvelse, såsom *t* i *berget*, *n* i *klockan*, o. s. v.

2:o *n*, i slutet af vissa ord, hvarest det enligt öfverenskommelse ej tvåskrif-

ves, oaktadt fitt dubbla ljud, såsom i orden: *min, din, än, men, m. fl.*

En regel, som utvifade när af två olika flut-consonanter i en stafvelse, den första måste uttalas dubbel, utan att behöfva tvåkrifvas, skulle således komma att utgöra det *tredje kännetecknet* på dubbelt ljud i uttalet, utan dubbelt tecken för ögat.

Återstår att veta huru ett sådant tredje kännetecken skall fökas och finnas.

Väljom först ett prof af skiljaktigheten, t. ex. de två orden: *Synt* och *Mynt*, eller de två: *qväst* och *Präst*, i hvilka af två flut-consonanter, den första ljuder nu enkel, nu dubbel. Sedan underfökom, hvilken af delarna är i språket beständig eller tillfällig; hvad som således öfverensstämmer med språkljudets rätta beskaffenhet, och hvad för den orsakens skull är i staffättet både allmännast och naturligast. Detta utgör då, om det uttrycket må tillåtas, *sjelfva natur-stafningen*. Det är klart att den måste behållas orubbad, och att hvad derifrån afviker, måste anses endast såsom undantag.

Skulle det nu befinnas att en sådan stafning, som *mynt, präst, skaft*, (handtag) *läst*, (skoläst) verkligen utgör *sjelfva natur-stafningen*; *synt, qväst, begrast*, m. fl. af samma uttal, deremot endast undantaget, så blir, som hvar och en strax finner, just *sjelfva natur-stafningen* i detta fall, *det tredje sökta kännetecknet*.

Vore detta afgjordt återstod blott att fedan fästa undantagen vid vissa fastställda minnes-lagar.

Nu behöfver man blott genom räkning jemföra antalet af de ord och stafveller, hvári af två olika consonanter den första ljuder dubbel, emot antalet af dem hvári af två olika consonanter den första ljuder enkel, för att finna till hvilken betydlig mängd de förras antal öfverträffar de fednares. Det är då naturligtvis desfa fednare, hvilka man måste anse såsom undantag och afvikelser ifrån den allmänna naturstafningen, icke de förra som både fullkomligen riktigt följa språkljudets lagar, och dessutom äro af en mångfaldigt större myckenhet.

Men har man icke hitintills gjort alldeles tvertom? och måne ej deri ligger orsaken, hvarföre man aldrig kunnat utreda sig ur desfa svårigheter? Har man icke immerfort företagit sig att vilja ändra och förderfva hela den naturliga språk-stafningen, för att skilja den ifrån det afvikande ljudet i några få undantag? Emot kanske några tusende stafveller, hvári af två olika consonanter den första alltid höres dubbel, såsom i *luft*, *röst*, *hand*, m. fl. har man tilläventyrs funnit omkring hundrade, hvári af två olika consonanter; den första höres enkel, såsom i *försynt*, *brunt*, *rönt*, m. fl. Och för att nu åtskilja ljuden i begge slagen, huru har man gjort? Jo, i stället för att genom regel eller tecken utmärka undantagen, har man ansett desfa

för det rätta språkljudet, och påstått att, för skillnads skull derifrån, förändra stafningen öfver hela språket i alla de öfriga orden. Man har ej tänkt efter, om det, som man företog sig att mäsra och ombyta, just tilläfventyrs ej vore det rätta och naturliga, och om det som man lemnade orördt, icke snarare borde som undantag och afvikelse anses och utmärkas.

Utan att barbarisera och förderfva språket, skulle man naturligtvis på denna väg aldrig komma fram till det ändamål man sökte: orthographisk enlighet mellan språkljuden och språktecknen; ty en gränslös fördubbling blef här det enda medlet. Det blir då af en alldes bevisad oundviklighet, att vända vägen rakt tillbaka, och att på ett alldes motsatt håll söka utgång ur denna långa oreða. I stället, nemligen, för att af två consonanter i samma stafvelse fördubbla den första derföre, att den höres dubbel, måste man befinna att den höres dubbel derföre att sådan är språknaturen, och blott söka orsaken, hvarföre i vissa undantag den icke höres dubbel, samt vid hvilka kännetecken man kan fästa dessa undantag.

Men ännu är dermed icke hela svårigheten utredd. Man måste påminna sig att dessa undantag blifvit, genom ett lika obesinnande, i stället för att vara ett enda slag, gjorda till tvenne.

Det gifves nemligen icke blott, som vi redan sett, stafvelser med två olika consonan-

ter, hvaraf den första låter dubbel i fohlga ord, och i andra enkel. (såfom t. ex. i *ensald* och *qvald*). Det gifves äfven stafveller, åtminstone så ansedda efter den vanliga staf-läran, med en enda consonant i slutet, i hvilka samma slut-consonant höres nu dubbel, nu åter enkel, t. ex. *fäs-te* och *qväs-te*, *begyn-ta* och *försyn-ta*, *tillhan-da* och *van-da*, hundrade andra att förtiga.

Det kommer då an på att finna regler för begge dessa nyssnämnda fall. Fullkomligheten skulle tvifvelsutan vara, om det kunde bevisas, att de begge i grunden icke utgöra mer än ett enda, och att, i följd deraf, en och samma regel också blir för begge tillräcklig. Detta måste nu således blifva vårt första bemödande.

Hela hufvudfaken kommer här an på ett riktigt besvarande af den frågan: *hvad är en stafvelse?* Ty: om af två olika slut-consonanter i samma stafvelse, den första efter det vanliga språkljudet (här talas ej om undantagen) alltid ljuder dubbel, så blir ju den nödvändigaste frågan af alla, att afgöra: *När s:ne olika slut-consonanter verkligen finnas i samma stafvelse eller ej?* och om, när någon enskrifven consonant ljuder dubbel, (utan att vara antingen *m*, *j*, *x*, eller någon af de undantagna orden på *n*) det ej alltid sker därför att det finnes verkligen två consonanter i samma stafvelse, ehuru den andra af dem genom Skrifbruket tillägges nästa stafvelse?

*Undersökning om Stafvelser och deras rätta delning ifrån hvarandra *).*

Låtom oss välja några exempel. *Hata, gåta, mata, reta, blöta*, huru lära vi att i läsning och skrift stafva desla ord? Jo, på följande fätt: *ha-ta, gå-ta, ma-ta*. På samma fätt *re-ta, blö-ta*, och alla öfriga. Det blir likväl tydligt af orden *hat-full, gåt-lik, mat-lust, ret-lig, blöt-fisk*, att vi stafva orätt, och att *t* i alla desla ord tillhör första stafvelsen och ej den sednare.

Se der strax i alla verber med en enda consonant framför slut-vokalen *a* i infinitiven, denna vokal ensam utgörande den fista stafvelsen.

Att det förhåller sig på samma fätt i alla verber med två consonanter framför slut-vokalen *a*, (vare sig samma consonant fördubblad, eller två olika,) det kan lätt inhämtas af sådana ord, som *finna, lätta, rätta, förvissa, brista, kosta, tystna, tvinga, hänga*, m. fl. De af dem deriverade eller med dem närskylta

*) Att förekomma missförstånd, påminnes här genast att ändamålet med denna undersökning icke är någon förändring af den i skrift brukeliga staf-delningen. Affigten är blott att fastställa en alldeles nödvändig skillnad emellan våra brukliga skrif-stafvelser, och hvad man egentligen bör kalla en grund-stafvelse. Nyttan och behovet af denna skillnad, lära i det följande tydligen visa sig.

orden *rätt, lätt, finn, viss, brist, kost-bar, tyst, tvång, häng* bevisa att den fista slut-vokalen *a* i dessa infinitiver, står äfven här för sig sjelf, och utgör en sam slut-stafvelsen.

Dragom här af den klara och trygga slut-satsen, att slut-vokalen *a* i verber alltid utgör en stafvelse för sig sjelf, och att den ena eller de flera consonanter som den har framför sig, alltid höra till förra stafvelsen.

Hvad ändelserna på *la, ra, na* beträffar, så tyckas de väl göra något undantag härifrån. Egentligen hör dock consonanten, äfven i dessa, icke till slut-vokalen *a*, utan till en föregående. Man ser t. ex. i orden *stämpla, hedra, ruttna*, att de blifvit tydeligen sammanfatta icke af stafvelserna *stämp-hed-rutt-* med tillägg af *la, ra, na*, utan af hela orden *stämpel, heder, rутten*, med tillägg af slut-vokalen *a*. Dessa verber hafva således från början hetat *stämpel-a, heder-a, rутten-a*. Måhända har man i början till och med sagt *hårdena, tystena*, fast genom språkvanan vokalen *e* sedan blifvit utlemnad och *n* tillagdt slut-vokalen. På samma sätt förhåller det sig med slut-ändelsen *ja* i *främja, sämja, stödja* m. fl. infinitiver. Orden hafva rätteligen hetat *främ-a, säm-a, stöd-a*, som de ännu någon gång höras; consonanten *j* har blifvit tillagd för ljudets skull.

Emedlertid utgöra nu *la, ra, na, ja, ma*, (till ex. i för-söt-ma) verbala slutändel-

ser, som blifva slut-stafvelser för sig sjelfva, så ofta consonanten ej kan hänföras till förra stafvelsen, som t. ex. i *domn-a*, *somn-a*, hvilket sednare ganska fällan inträffar.

Men på desä ändelser när, utgör alltid sista vokalen i verber en ensam stafvelse.

Sedan vi således afgjort det infinitiva stafättet, faller det lätt att inse, hurudant det efter sakens natur bör vara i de öfriga moder och tempus. Man stafvar t. ex. vanligen *tryckte*, *lär-des*, *tröt-tad*, *lun-kade*. Det är klart att man borde stafva *tryckt-e*, *lörd-es*, *trött-ad*, *lunk-ade*, och att desä ändelser *e*, *es*, *ad*, *ade* likasom *ats*, *it*, *its*, eller hvilka helst de må vara som i verber förekomma, efter de utgöra en viss beständig form, hvarefter alla verber böjas, icke höra till hvardera ordets egen grund-stafning, och böra således anses såsom stafvelser för sig sjelfva.

Gå vi nu ifrån verbet, till de öfriga talets delar, så finna vi äfven der samma anmärknings riktighet.

Man stafvar:

Man borde stafva:

Stoc-ken, kens, kar, karnas.	Stock-en, ens, ar, arnas.
Re-pet, pets, pen, pens.	Rep-et, ets, en, ens.
Pen-na, nans, nan, nor, nornas.	Penn-a, ans, an, or, ornas.
Her-re, rens, ren, rar, rarnas.	Herr-e, ens, en, ar, arnas.
Grö-na, go-da, lät-ta, fris-ka.	Grön-a, god-a, lätt-a, frisk-a.
For-tare, skö-nast, san-nast, bre-dast.	Fort-are, skön-ast; fann-ast, bred-ast.
Rikt-ig, ha-fti-gast.	Rikt-ig, hast-ig-ast.

Dun-kel, him-melskt.
 äf-ven, gåf-va.

Dunk-el, himm-elskt.
 äfv-en, gåfv-a.

och få vidare.

Man ser af allt detta, att så väl verber som alla andra talets delar, hafva i alla deras böjelser vissa stadgade språkändelser, som efter den grammatiska formens beskaffenhet utgöra stafvelser för sig sjelfva, och skilja sig således lätteligen ifrån sjelfva hufvudordet, eller rättare sagdt, sjelfva stamstafvelsen. Denna sednare består då alltid för sig sjelf, och kan betraktas särskilt ifrån ändelse-formen, till hvilken ingen af dess consonanter egentligen hör, ehuru, efter skrifbruket, stafvelserna på papperet annorlunda indelas. Men den eller de consonanter, som efter det vanliga skrifbruket sålunda likasom frantagas grund-stafvelsen, för att tilläggas ändelse-formen, hafva då ej heller rätteligen sitt rum i tista stafvelsen, utan tillhöra verkeligen den föregående. Således förhåller det sig ej så, som ofvanföre antogs att, t. ex. i orden *läs-ka, het-sa, vän-ta*, den consonant som efter skrifdelningen slutar första stafvelsen, ljuder dubbel, ehuru han är ensam i stafvelsen. Han är ej ensam: ty det är orätt att efter skrifbruket stafva *läs-ka, het-sa, vän-ta*; man måste stafva *läsk-a, hets-a, vänt-a*, och då ljuder första consonanten dubbel, derföre att naturljudet i språket gör alltid af två consonanter i samma stafvelse, den första dubbelt ljudande, när nemligen undantagen äfvidofät-

tas, hvilkas orfaker och regler färskilt måste förkas.

Men innan vi företaga oss detta, uppehållom oss ännu ett ögonblick vid underföknin-gen af själfva grundstafvelserna — hvarmed här bör förstås sådana, som i hvar ord äro, om så må sägas, själfbestående, eller oberoende af alla slags ändelse-former.

Man har visat i det föregående, att ett slags vanliga ändelse-former uppkomma af de grammatiska flexionerna. Man kan nästan taga för afgjort, att alla dessa, (ändelserna på *ne* eller *na* i pluralis undantagna) ursprungeligen begynts på någon vokal. Ännu börjas de flesta dermed. Det gifves dock några som nu hafva consonant framför sig, t. ex. *Med-let*, *ax-lar*, *gaff-lar*, *hed-ren*, hvilket likväl, som ofvanföre visats, icke är annat än en sammandragning af det ursprungliga stoffättet: *Medel-et*, *axel-ar*, *gaffel-ar*, *heder-en*, o. s. v. Emedlertid förblifva nu dessa ändelse-former beständigt, *let*, *lar*, *ren*, och deras begynnelse-consonant lägges aldrig till en förutgående.

Men ännu finnes ett annat slag af ändelse-former, och det utgöres af sådana som icke egentligen uppkomma af grammatiska böjningar, utan höra annars af sig själfva till språkar-ten. Någre af dem börjas med en consonant, såsom:

bar, — tänk-bar, önsk-bar, man-bar.
skap, — kun-skap, måg-skap, vän-skap.
dom, — barn-dom, sjuk-dom, rik-dom.
sam, — ömk-sam, lång-sam, mödo-sam.
de, — inflytan-de, leen-de, påståen-de.
het, — tro-het, vakfam-het, snål-het, liten-het.

Andre begynna med vokal, såsom:

ad, — trån-ad, mån-ad, förvån-ad.
ing, — get-ing, lätt-ing, byt-ing, an-ing.
ig, — tål-ig, tystlåt-ig, smuts-ig, gunst-ig, red-ig, ftad-ig.
isk, — Akadem-isk, Sophist-isk, Polit-isk.
en, — förvet-en, belåt-en, leds-en, harms-en, krums-en, lump-en, trump-en.
el, — tumm-el, skramm-el, krång-el.
else, — gräm-else, kall-else, förarg-else, bekräft-else.

Af några bland desfa hafva troligen genom uteflutandet af en vokal, följande med tiden uppkommit, som nu begynna med consonant:

nad, — tyst-nad, hug-nad, båt-nad, grå-nad, blå-nad.
ning, — giss-ning, stört-ning, ord-ning, flutt-ning, sväng-ning, gry-ning, (af *gry-dagas*.)
ling, — älsk-ling, gunst-ling.
ring, — änd-ring, förbätt-ring, knott-ring.
ma, — fött-ma, fett-ma.
ra, — bjell-ra, fläm-ra.

la, — skram-la, hum-la.

lig, — tem-lig, hem-lig, samt-lig, behag-lig,
van-lig, ytter-lig.

i hvilket sistnämnda flag den utslutna vokalen *e* likväl ännu ofta bibehålles.

Man lär förmodligen ej finna denna föregående underfökning öfverflödig. Ingen ting, upprepom det, är i denna fråga nödvändigare, än att riktigt urkilja hvad som verkeltigen utgör en stafvelse; men denna urskillning blir omöjlig, om man ej iakttaget, att noga fönära från hvarandra sjelfva stam-stafvelsen och ordets ändelse-form. För att leda Läsaren till det klara begreppet om en sådan fönäring, har någon omständighet varit oundärlig, men i allmänhet behöfves dervid ej så mycken finhet. Man kan med temlig trygghet följa den lättare regeln: *att alltid räkna till slutstafvelsen den eller de consonanter, som ej kunna tilläggas den föregående.* Således t. ex. i *Svart-na, viste, borta, lunta, förste*, höra så många bokstäfver till den första stafvelsen som kunna sammanläggas, och de öfverblifna till ändelse-formen. Dessa ord dela sig dertfore på följande sätt: *Svart-na, vist-e, bort-a, lunt-a, först-e*, och icke som man efter det antagna skrifbruket plägar dela dem. Således, ehuru i orden *änd-ring, skall-ring, kull-ring*, *r* icke beqvämigen föres till slutstafvelsen, och verkeltigen ej hör dit, efter förmodeligen orden ursprungligt hetat *änder-ing, skaller-ing, kuller-ing*, måste likväl delningen på det förra

fättet göras för omöjlighetens skull att föra *r* till den förutgående stafvelsen.

Man har vid denna underfökning om stafvelse-naturen blott 2:ne korta påminnelser att ännu tillägga. Den första: att man i detta ämne icke framkommit med någon nyhet. Vår bäste Grammaticus Herr *Botin* har i sin Bok *om Svenska språket i tal och skrift* alldeles samma anmärkning om det brukliga stafättets oriktighet, äfven som före honom en och annan äldre språklärd, fastän ingendera hvarken på det fättet man här fökt göra, utredt ämnet, eller dragit några följder deraf till nytta för språket. Den andra: att man ingalunda härigenom vill hafva påstått någon minsta förändring i den vanliga staf-delningen, sådan som den i skrift nu för tiden brukas. Det bör anses som en hufvudregel, från hvilken man aldrig bör vika, att ingen ting förändra, som af bruket redan blifvit allmänt antagit. Affigten är blott härmed, att för möjligheten af bestämde staf-reglor, med klarhet åtskilja emellan stafvelser efter språk-naturen, och stafvelser efter skrifbruket. Så äro, t. ex. *gjor-de*, *yp-pig*, *kun-de*, *tät-ting*, *stör-ta*, stafvelser efter skrifbruket; efter språk-naturen måste de åter nödvändigt delas på följande sätt: *gjord-e*, *ypp-ig*, *kund-e*, *tätt-ing*, *stört-a*. Både språk-naturen och skrifbruket deremot öfverensstämma i sådana ord som *bygg-ning*, *räff-la*, *äf-las*, *tro-lig*, *stygg-het*, o. s. v.

Sedan det således blifvit utredt hvad som bör räknas för en stafvelse, eller ej bör räknas därför, hvad följer deraf? En på en gång ganska liten och ganska vigtig sak; en upplysning, utom hvilken detta ämne troligen skulle förblifva för alltid outredligt: den att man kan strax med visshet finna, huru många consonanter efter språk-naturen verkligen höra till hvar och en stafvelse.

Så snart detta är gifvit, låter sig också med största lätthet erfara, huruvida det verkligen händer, att blott en enda consonant, (*j*, *m*, *x*, undantagne) inuti sjelfva orden någonfin höres såsom dubbel; och utflaget blir, att öfver hela språket detta fall aldrig i något enda ord inträffar. Öfverallt hvarest en consonant i långa stafvelser inuti ordet höres dubbel, (som icke är *j*, *m*, *x*, och icke *n* i vissa redan undantagna ord) skrives den antingen verkligen dubbel efter det redan allmänna staffättet, eller uppkommer detta ljud af två olika consonanter i samma stafvelse, fast efter den vanliga oriktiga stafvelse-delningen en af dem hänföres till den påföljande stafvelsen.

Med denna enda upplysning försvinner således en af de största svårigheter i detta ämne. Det gifves ej mera några sådana stafvelser som *fäs-te*, *begyn-te*, *fat-ser*, *stör-ta*, hvarest ljudet skulle fordra att fördubbla *s*, *n*, *t*, *r*. Man måste blott lägga ihop på annat fätt; man
måste

måtte stafva *fäst-e*, *begynt-e*, *sats-er*, *stört-a*, och då får man i alla desfa ord två consonanter i stället för en enda i första stafvelsen, hvarigenom den förra consonantens ljud blir efter vanligt uttal, dubbelt, utan behof af dubbel skrifning.

Då det nu således är en fullkomligen bevisad sak, att allt dubbelt ljud i långa stafvelser, som höres utan tvåskrifning för ögat, när det ej uppkommer af någon bland de tre dubbelt ljudande consonanter *j*, *m*, *x*, eller är detta ofta nämnda *n* i vissa undantagna ord, har nödvändigt sin grund i två olika consonanter som följa på hvarandra inom stafvelsen; och när detta aldrig felar att inträffa, månne man ej då ockfå kan med trygghet omvända satsen och antaga som allmän regel: *att hvarest två consonanter stå tillhopa efter en vokal i samma stafvelse, der blir den enas ljud af sig sjelf vanligen dubbelt, utan att den behöfver tecknas dubbel för ögat?* Är det ej efter denna regel som vi, utan att tänka derpå, i *hand*, *land*, *stolt*, *fält*, *bröst*, *röst*, *bunt*, *ärt*, *ört*, och i alla dylika ord uttala den första consonanten alltid dubbel? Vore ej detta uttal grundadt på sjelfva Språk-naturen, skulle ej då, i alla de nyss uppräknade orden och alla af samma art, den första consonanten alltid vanligen skrivas dubbel, för att utmärka det dubbla ljudet? Men sker detta, eller har

det nänsin skett i något enda sådant ord, när vi undantaga 4 eller 5 exempel deraf, till ex. *fatts, korrt, svarrt, ällska*, nyligen införda i språket af några enkiltas godtycke, och som icke höra till det allmänt antagna skriffättet? Vi hafva således verkligen funnit det tredje kännetecknet af den enkla consonantens *ej fördubbling* i skrift, oaktadt dess dubbla ljud för örat, nemligen den allmänna regeln, att *af två olika consonanter i samma stafvelse ljuder den förre af sig sjelf dubbel, utan att behöfva tvåskrifvas*. Att ett förre eller mindre antal undantag finnes, bevisar ej emot den vanliga gilligheten af en regel; det bevisar blott, att den har undantag som nästan alla reglor, och att man till desä undantag blott måste föka skälen och kännetecknen. Det är detta, som oss i närvarande ämne ännu återstår.

IV. STYCKET.

*Kort öfversigt af allt det föregående,
samt om Undantagen.*

Har nu Läsfaren riktigt fattat detta föregående, hvaråt man bemödat sig att gifva den möjligaste grad af tydlighet, få torde han äfven finna med någon tillfredsställelse, huru märkeli-gen hela detta få mörka och sammantrasslade ämne förenklar sig i följande klara och lättfattliga fatser:

Emedan språktecknen och språkljuden böra äga en beständig motfvarighet till hvarannan, få måste ockfå allt ljud af consonant, dubbelt eller enkelt, hafva sina vissa afgjorda skriftecken, som aldrig böra på något ställe låta sakna sig.

Deså vissa afgjorda skriftecken för det dubbla ljudet, bestå antingen i *Consonanternas egen halt* eller i *kännetecken, fastställda genom minnes-regel.*

1:o *Efter Consonanternas egen halt, tecknas det dubbla ljudet*

a) Antingen genom tvåkrifning af någon bland de enkla consonanterna, t. ex. *natt, lott, skall, byggning, fallrep, bräddfull, fördubb-la, hväss-a, gnabb-as.*

b) Eller genom en enda af de tre dubbelt ljudande *j, m, x*, t. ex. *fej-a, ej, käx-a, lax, sam-råda, skam, säj*, m. fl.

Påminnes:

M höres enkelt i 24 ord, och tvåskrifves, oaktadt sin natur af dubbelt ljud, emellan två consonanter, t. ex. *gömma, skämmas*, utom i nominer på *dom* och *döme*, t. ex. *rikedomar, omdömen*, m. fl.

2:o *Genom kännetecken som utgöra minnes-regel, tecknas det dubbla ljudet*

- a) I korta stafveller, såfom den fista i *ätit, lysten*, m. fl.; den medlersta i *hederlig, lysande*, m. fl., hvarest fjelfva dess rum i en sådan kort stafvelse utgör minnes-tecknet.
- b) Eller då ordet är ett af de 18 enstafviga, i hvilka *n* efter öfverenskommelse uttalas dubbelt, till ex. *min, än, han, den*, m. fl.
- c) Eller ändteligen när två consonanter af olika slag förekomma i samma stafvelse, då den första vanligen höres dubbel. Om undantagen från denna regel strax nedanföre.

Utom *verkelig tvåskrifning*, eller *j, m, x*, eller något af nyssnämnda tre *minnestecken*, höres aldrig vid läsningen ljudet af dubbel consonant.

Oftare händer deremot, att af två olika consonanter i samma stafvelse, den första ljuder dubbel. Se här slutligen minnes-reglorna för detta undantag.

Första Fallet.

När ordet är en genitif, hvars nominatif ändar sig på en af de 11 enkla consonanterna, t. ex. *mat, fot, sak, rök, rån, blod, stod, mod*, m. fl. I deras genitiver höres ej den första consonanten dubbel. Man uttalar *mats, fots, saks, röks, råns, blods, stods, mods*,

likaform deras nominativer, med blott tillägg af den genitiva ändelsen, antingen derföre att man vill igenkänna hufvudordets ljud ännu i böjningarna deraf, eller, hvad som ej saknar trolighet, derföre att en vokal ursprungligen funnits i desfa genitiver, som blifvit bortlagd genom sammandragning, och att man verkeli-gen, om ej skrifvit, dock uttalat dem: *modes*, *fotes*, *fakes*, *rökes*, *blodes*, o. s. v. Tanken fätter då, att så må sägas, likaform en apostroph emellan hufvudordet och den genitiva ändel-sen; hvarigenom uttalet blir sådant, som det här tecknas: *mat's*, *fol's*, *fak's*, *rök's*, *rån's*, *blod's*, *stod's*, *mod's*, o. s. v.

Andra Fallet.

Detta fall inträffar, när ordet är neutrum af något adjectif, som flutas i masculinet med en enda af de 11 enkla consonanterna. Såle-des fördubblas ej i uttalet den förre af de två flut-consonanterna i *skönt*, *brunt*, *groft*, *rart*, *klart*, *bart*, *stort*, emedan de äro neutrer af *skön*, *brun*, *grof*, *rar*, *klar*, *bar*, *stor*. Or-saken är här åter, likaform i förra fallet, ellip-sen af en vokal. Man vet att den neutrala ändel-sen är alltid *et*. Om man ville lägga den till *skön*, *brun*, *klar*, *rar*, m. fl. skulle deraf, likaform i *biet*, *fröet*, *fäet*, uppkomma: *skön-et*, *klar-et*, *rar-et*, hvaraf åter, då *e* utslu-tes och de begge fista consonanterna samman-dragas, nödvändigt uppkommer det i desfa neutrer vanliga uttalet, *skön't*, *brun't*, *klar't*,

rar't, o. f. v. Undantag fådana adjectiver som fluta sig på *d* i masculinet, t. ex. *sned, snedt, bred, bredt, god, godt, röd, rödt, blid, blidt*, m. fl.

Tredje Fallet.

När ordet är en flexion af något verbum, som har en enda consonant framför slut-vokalen i infinitiven, såsom t. ex. *höra, ösa, läsa, resa, strypa, duga*, m. fl. I detta fall höres aldrig af två olika slutconsonanter i stafvelsen, den första dubbel. När man således vill veta, huruvida *öst, läste, reste, myste, hört, förde, hvinte, vände*, (af *vänja*) icke hafva, efter den allmänna regeln första consonantén dubbel, i uttalet, likaförm. *miste, tröstade, fäste, fleste, mört, ört, påminte, vände*, (imperf. af *vända*) eller hvarföre de icke uttalas på samma sätt, få behöfver man blott efterfinna, i fall ordet är ett verbum, om dess infinitif har en enda eller två consonanter framför slutvokalen. Man finner då, att *öst, löste, läste, reste, myste*, hafva *ösa, lösa, läsa, resa, mysa*, och således blott en enda consonant framför slutvokalen uti infinitiven; men *tröstade, fäste, miste*, deremot *trösta, fästa, mista*, och således tvenne consonanter framför den infinitiva slutformen: att *hört* och *förde* hafva uti infinitivet *höra* och *föra*: att *hvinde* och *vände* hafva *hvinna* och *vänna*; (detsamma med *vänja*; ty detta *j* är, som nedanföre skall visas, blott en mellanstucken umbärlig bokstaf,) men *påminte* och *vände*, deremot, *påminna* och *vända*. Man ser då lätt

både skälet och kännetecknet till uttalets skillnader.

I alla böjningar af sådana verber, som hafva blott en enda consonant framför *a* i infinitivet, förlorar således, af två olika flutconsonanter i stafvelsen, den första sitt dubbla ljud. Det finnes blott tre undantag från denna regel: det är *viste* af *veta*, *haft* af *hafva*, och *sagt* af *säga*. *)

Orfaken till detta mera släpande uttal i sådana verber synes vara, likafom i de två förra fallen, ellipsen af en vokal, och två consonanters sammandragning, som ursprungligen varit genom denna vokal åtskilde. Man har fordom af deras infinitiver troligen alltid gjort preteritum, med tillägg af ett *t*, *d*, eller *de*. På detta sätt skrifer man ännu ömsevis.

Slösa	- at - de	och	slösa,	slöst,	slöste.
Vifa	- at - de	—	vifa,	vist,	viste.
Löna	- at - de	—	löna,	lönt,	lönte.
Tjena	- at - de	—	tjena;	tjent,	tjente.
Skona	- at - de	—	skona,	skont,	skonte.
Syna	- at - de	och	fyna,	fynt,	fynte.

*) *Anmärkning.* Äfven kunde verbala flexionerna på *dt* räknas till undantagen härifrån. *Trädt, klädt*, af *träda, kläda*, samt *ledt, beredt*, af *leda* och *bereda*, hafva första consonanten dubbelt ljudande. Men *d* kunde i denna sammanfattning icke höras annorlunda än som *t*, hvaraf dubbelt *tt* nödvändigt uppkommer i ljudet. Detta uttal är då mindre ett undantag, än en nödvändighet uppkommande af själva ljud-arten.

Många flera exempel kunde ännu tilläggas. Troligen har man då också ursprungligt sagt *fösat* eller *fösit* och *fösade*; *ösat*, eller *ösit*, och *ösade*; liksom *flösat* och *flösade*. Vokalen *a* eller *i* är då i alla dessa ord förmodligen den utestutna; hvarigenom, då *vis'de*, *flös'de*, *skon'de*, *syn'de*, nödvändigt skulle uppkomma, *d* blifvit för lindrigare ljud sedan ombytt i *t*, hvilket lagt grunden till det fednare uttalet, och dess afvikelse i dessa ord från den allmänna regeln om första consonantens annars alltid dubbla ljud.

Tilläggom här, fast det knappt behöfves, att till infinitiver med en enda consonant framför slutvokalen, räknas äfven följande tvenne slag. 1:o Sådana som hafva *fv* framför ändelse-formen *a*, emedan dessa begge consonanter ljuda tillhopa endast såsom *v*. 2:o Sådana som hafva *j* emellan en annan consonant och slutvokalen *a*. Dessa fednare äro ej allenast ganska få, de behöfva icke ens consonanten *j*, som synes vara en alldeles efter godtycke mellanstucken bokstav. Således, om den ej af ett antagit bruk eller, rättare sagt, ett lindrigare språkljud förklarades, skulle man säga och skriva nästan lika få rätt, *väna sig*, *uttäna*, *täma*, *sämas*, m. fl. som *vänja sig*, *uttänja*, *tänja*, *sänjas*, o. f. v.

För främlingar torde regeln för detta fall, blifva på följande sätt lättast användelig: *Lägg ett a till den consonanten, om hvars enkla*

eller dubbla ljud fråga blifvit väckt. Uppkommer då deraf ordets infinitif, så läses consonanten enkel, i annat fall dubbel, så snart nemligen ordet ej hör under fjerde fallet, t. ex. *spjerna, fullborda, m. fl.*

Således, för att veta om *lyste, qväste, förde, uttände, m. fl.* böra uttalas som *syster, fäste, bekände, störta*, eller ej, behöfver man blott lägga *a* till den omtviflade consonanten *s, n* eller *r*, då deraf uppkommer *lysa, qväfva, föra, uttäna*, (eller *uttänja*;) hvaraf de nyss nämnda ordens rätta uttal genast kan erfaras.

Fjerde Fallet.

Detta fall inträffar i stafvelfer som ända sig med följande slut-consonanter, orden må vara verber eller nominer:

rd. — t. ex. *bard, kard-a, bord, ord, jörd, mord, nord, dyrd, gård, hård, vård, färd, gärd, flärd, börd, skörd, mörd-a, vörd-a, fullbord-a.*

rl. — t. ex. *verld, karl, forl, porl-a, merl-a, perl-a.*

rn. — t. ex. *barn, qvarn, skarn, gern-a, stjern-a, spjern-a, jern, korn, horn, torn, urn-a, burn-a, värn, ärn-a, tärn-a, törn-e, örn, björn.*

art. — t. ex. *fart, art, dart, kart, snart, uppenbart; undantag: hvart, svart, marta, quar-ter, m. n. fl.*

ort. — (omega) t. ex. *hjort, port, fort, lort, kort, bort.*

ärt. — *Märt-en, tärt-a, vårt-a.*

Tillägg: Substant. *best, test*, adverb. *felt*, och några namn, såsom *Lars, Måns, Hans*, hvilka sednare dock bero af uttalets olikhet.

Desa fyra fall utgöra således undantagen från regeln, att af två slut-consonanter i samma stafvelse, ljuder alltid den förre dubbel. Den är för öfrigt fullkomligt allmän.

Man kunde invända emot de tre första, att då de hos främlingen redan förutfatta den kännedom af språket, som fordras för att skilja en genitif, ett verbum och ett neutrum från andra ord i språket, de mindre väl tyckas tjena till hjälp vid första innanläsningen. Men vid hvilket språks rätt-läsning förutfattes ej denna eller andra sådana kunskaper? I Latinen, till exempel, hvilken kännedom af språket behöfves icke redan, för att i alla verber urskilja den rätta infinitiva ändelsen af de 4 conjugationerna, så att man ej säger *sternere* i stället för *sternere*, *dicere* i stället för *dicere*, o. s. v.? Fransiskan och Engelskan förutfatta för uttalet ännu flera regler, som således uti intet af dessa språk, genom blotta skriftecknen strax för ögat uttryckas.

Det sjerde fallet omfattar, det är sant, ett temmeligt antal af ord. Men då det ej kan vara svårt att i minnet behålla de 6 ändelserna

rd, rl, rn, samt *art, ort* och *årt*; låter också regeln för detta slags undantag utan minsta svårighet använda sig.

All fråga om consonanternas fördubbling kunde nu synas vara tillräckligt utredd, och likväl återstår ännu en betydande del deraf. Se här ett nytt pröfnings-ämne.

Gör man rätt att i skrift strängt hålla sig vid detta ofvan bestämde förhållande emellan tecknen och ljuden, så att man uttrycker hvart och ett dubbelt ljud med jemt så många bokstäfver som dertill fordras, eller bör man i vissa fall ännu tillägga andra derutöfver? — Man skrifer till ex. *fält* (*campus*) med ett *l*, och det gör tillfyllest efter språkljudets lag, men bör man också på samma sätt skriva *fält*, *preter. af fälla*? Bör man således skriva *gält*, *släpt*, *täpt*, *tykt*, *spänt*, icke *gällt*, *släppt*, *täppt*, *tyckt*, *spännt*? *Gälde*, *släpte*, *täpte*, *tykte*, *spände*, *rände*, *byggde*, icke *gällde*, *släppte*, *täppte*, *tyckte*, *spännde*, *rännde*, *byggde*? Bör man, med ett ord, gilla eller förkasta bruket att låta i preteriter af dessa och dylika verber igenkänna den dubbla consonanten de hafva i deras infinitif? Och då i vissa andra ord, t. ex. i genitiverne af orden *hopp*, *bock*, *tack*, med många flera, det synes af en oundviklig nödvändighet, att behålla den dubbla consonanten, och att skriva *hopps*, icke *hops*, *bocks*, icke *boks*, *tacks*, icke *taks*,

hatts, icke *hats*, måste man då också i adjectivernas neutrer, som i masculinet hafva två slut-consonanter, behålla begge dessa consonanter framför den neutrala ändelsen, samt skriva *tryggt*, *sannt*, *grannt*, *knappt*, *slappt*, icke *trygt*, *sant*, *grant*, *knap*, *slapt*, o. f. v.? Se der hvad i detta ämne ännu återstår att afgöra.

Det är fönt att ingen ting vore önskligare, än en öfver hela språket allmän öfverensstämmelse emellan ljudet och tecknen, så att de fednare icke allenast å ena sidan fullkomligen uttryckte de förra, utan ock att man, å den andra, icke använde flera bokstäfver dertill än som ljudet nödvändigt fordrar. Det är ock fönt, att *kunnde*, *kännde*, *sannt*, *grannt*, *rännt*, *spännt*, *kysst*, *byggde*, hafva ett visst barbariskt utseende, som på en gång fårar smaken och ögat, liksom att man tilläfventyrs utan stor svårighet skulle vänja sig vid *släpt*, *fält*, *täpt*, *gält*, *bygt*, *trygt*, o. f. v. Emedlertid kunde det befaras, att ett sådant stalfätt, ehuru strängt regelbundet, skulle (utom i ett och annat fall, som skola nämnas strax nedanför) alltför mycket närma sig intill nyhet, och synas öfvergå till en annan ytterlighet, ifrån consonanternas alltför vidsträckta fördubbling. Man skall dessutom svårligen finna sig vid att se *skrält*, *smält*, *hält*, *skräpt*, af *skrälla*, *smälla*, *hälla*, *skrappa*, förlora en bokstaf, hvilken likfom målar deras hvassare ljud; ännu mindre, att se i passivets presens *stäls*, *häls*,

fäls, skäls, skyls, skrivas i ställe för *stalls, hålls, fälls, skälls, skylls*, (der förkortningen af dessa, som någon gång sker, blir nödvändig) flera dylika ovanligheter att förtiga.

Det visaste torde vara, att häruti ingen förändring våga af det allmänna bruket, men att blott söka gifva derät en viss behörighet af på en gång ordning, måtta och smak. Man torde således böra, en gång för alla, antaga och stadga följande tre punkter:

1:o Att alla substantiver, hvilkas nominatif ändas på två consonanter af de 11 enkla, behålla dem begge äfven i genitiven, t. ex. *tagg, taggs, -tapp, tapp, -rock, rocks, -mått, måtts, -lott, lotts, -hatt, hatts, -brädd, brädds*, o. f. v.

2:o Att alla neutrer af adjectiver och participier, hvilkas masculinum ändas på två consonanter af de 11 enkla, behålla dem likaledes i neutrum, de undantagna, som flata sig på två *n* och två *d*; således bör man skriva *tryggt, styggt, slappt, knappt, kallt, fällt, torrt*; men *grant, fant, tunt, icke grannt, sannt, tunnt; försmädt, klädt, tillstادت, understödt, icke kläddt, försmäddt, tillstaddt, understöddt*, m. fl.

3:o Att alla verber, som hafva två consonanter af samma slag framför slutformen *a* uti infinitiven, behålla dem också i alla sina böjningar, undantagande preterit *lagt* af *lägga* samt de

som hafva två *m* och två *n*. Således bör man skrifva *ställt, fällt, hållt, släppt, skräppt, tyckt, ryckt, byggt, ställde, fällde, hällde, släppte, skräppte, byggde, men skrämt, känt, spänt, bränt, skrämde, kände, kunde, spände, brände*, hvarigenom den obehagliga ritningen af *mm* och *nn* öfver hela språket undvikes, utom när de sluta stafveller som hafva tonvigt, då fördubblingen ej kan umbäras, t. ex. i imperfecter eller imperativer, såsom *spänn, fann, hann*, m. fl. *). I passiva participiernas neutrer, som skulle få genom fördubblingen fyra slutconsonanter, utelutes likaledes den ena af de dubbla. Således skrives *fäldt, icke fällt, bestäldt icke beställt, bygd, icke byggd*, o. f. v.

BESLUTET.

Om detta föregående iakttages, synes derigenom hela den svåra och så länge omtvistade frågan, rörande consonanternas fördubbling, vara för alltid afgjord, utan behof hvarken af ac-

*) Man lemnar åt Läfarens öga, att dömma emellan dessa begge skrifningar:

skymt, skymde.	fkymmt, fkymmde.
skrämt, skrämde	skrämmt, skrämde.
känt, kände	kännt, kände.
bränt, brände	brännt, brände.
spänt, spände	spännt, spände.
kan, kunde	kann, kunde, o. f. v.

Det är föga troligt, att någon lærer yrka det fednare staffättet, då det dessutom till uttryckande af ljudet ingalunda behöfves.

center, eller någon bokstafs tillägg öfver det vanliga skrifbruket. Knappast lärer någon, med fund urkillning och oväldigt efterfinnande, vädja ifrån de i denna Afhandling anförda grunder.

Ehuru vidlyftig Afhandlingen kan synas, må man likväl ej invända, att reglorna i detta ämne blifva många och fvara att fatta. Se här ännu en kort öfverfikt af allt när det sammanlägges, som gör nog att behålla i minnet, sedan man först med uppmärksamhet genomläsit det föregående.

Hela detta ämne innefattas i tvenne Hufvud-läror:

- 1:o *Läran om Skrifningen*, då frågan är, att med riktiga skriftecken uttrycka ordens uttal.
- 2:o *Läran om Läsningen*, då frågan är, att gifva ett riktigt ljud åt de brukade skriftecknen.

Förberedelsen till desfa begge läror består af tre punkter, hvilka måste tillräckligt fästas i minnet:

- 1:o Att *j, m, x*, ljuda af sig sjelfva dubbelt, utom *m* i vissa undantag.
- 2:o Att alla språkets öfriga 11 consonanter, som kunna sluta stafvelfer, ljuda af naturen enkelt, och hafva aldrig af sig sjelfva ett dubbelt ljud.

3:o Att det finnes två slags stafvelser, *Skrif-Stafvelser* och *Grund-Stafvelser*. De förra utgöra den i skrift vanliga Stafdelningen; de sednare uppkomma af fjelfva Stam- eller Grund-Stafvelfens rätta delning från ändelse-formen, t. ex.

Skrif-Stafvelsen — Un-der-då-nig.
Grund-Stafvelsen — Und-er-dån-ig.
Skr. Stafv. — Re-de-bo-gen.
Gr. Stafv. — Red-e-bo-gen.
Skr. Stafv. — Yp-per-fta.
Gr. Stafv. — Ypp-erst-a.
Skr. Stafv. — Me-del-måt-tig.
Gr. Stafv. — Med-el-mått-ig.

Det är om desfa sednare, eller om Grund-Stafvelferna, som det endast varit och är fråga i denna Afhandling.

Läran om Skrifningen.

Allt dubbelt ljud, som höres i uttalet, måste hafva i skrift sitt motsvarande tecken. Härifrån måste intet undantag finnas.

Men tecknen (det vill säga: medlen att tillkännagifva för ögat de dubbla ljuden) kunna vara af tre slag: *Consonantens egen halt*, *perkelig fördubbling*, eller *minnes-tecken*.

Consonantens

Consonantens egen halt, (detsamma som sjelfdubbel consonant) *fördubblar ljudet* *)

Öfverallt hvarest den är en af de tre *j*, *m*, *x*. Undantag blott *m* i de 24 orden: *lam*, *ram*, *tam*, *kram*, *sämja*, *tämja*, *främja*, *vämjas*, *gräma*, *kräm*, *bräm*, *förnäm*, *beqväm*, *äm*, *inkräms*, *präm*, *råma*, *skråma*, *glåmig*, *Rom*, *kroma*, *loma*, *prima*, *tima*; äfven som samma consonant emellan två vokaler,

*) Till consonantens egen halt räknades, i den öfverligt som här af gafs ofvanföre, sid. 85, både de *sjelfdubbla consonanterna* och *fördubblingen af de enkla*, såsom begge flagen, fast på olika sätt, uttryckande det dubbla ljudet, genom deras egen *halt*, eller beskaffenhet. Tecknen i skrifningen; för de dubbla ljuden, blefvo derigenom blott två slag, nemligen: 1:o *Consonantens egen halt*; 2:o *Minnesregel*. — Ehuru denna indelning har sin fullkomliga rätthet, och derjemte företrädet af färre rubriker, har man likväl fruktat, att den första af dessa rubriker, genom omfattningen af två olika slag, kunde medföra någon mindre tydlighet, någon förvillelse för minnet. Man har därför hellre valt att här fullkomligen åtskilja tecknen för *dubbelt ljud af consonant*, i så många slag som de tydligast de ja sig sjelfva; utan att som ofvanföre, hopföra flera under en och samma klass. Rubrikerna blifva derigenom, i stället för blott två, dessa följande tre: 1:o *Consonantens egen halt*, det vill säga, *sjelfdubbel consonant*. 2:o *Verklig fördubbling*. 3:o *Minnestecken*. Denna förändring har man anfett nödigt att här anmärka, på det olikheten ej måtte blifva, vid jemförelsen, en anledning till förvillelse.

då den alltid tvåskrifves, utom i nominer på *dom* med deras härledningar.

Den verkliga fördubblingen har rum:

När den dubbelt ljudande consonanten är en af de 11 enkla och flutar en lång stafvelse, till ex. *hatt, brott, förmått, bygg-nad, sysslor, dubb-el, käbb-el.* m. m.

I detta fall uttryekes alltid det dubbla ljudet genom verkelig tvåskrifning, undantagande i följande 18 enstafviga ord, i hvilka consonanten efter regeln äfven skulle tvåskrifvas, men enligt allmän öfverenskommelse tecknas blott enkel: *min, din, sin, in, hin, sen, (sedan) men, den, än, igen, vän, man, män, han, hon, kan, an, mun.* Lägg till det tvåstafviga ordet: *kun-skap.*

Miunes-tecknet eller ej-fördubblingen har rum i följande tre fall:

1:0 Då den dubbelt ljudande consonanten finnes i ett af de nyss uppräknade 18 enstafviga eller i det enda tvåstafviga ordet, hvilka göra undantag ifrån alla enkla consonanters annars nödvändiga fördubbling, så snart det dubbla ljudet flutar en lång stafvelse.

2:0 Då den dubbelt ljudande consonanten flutar en kort stafvelse, till ex. *böcker, offer, sådan, egen, syster, mycket.*

3:o När i långa stafvelser den dubbelt ljudande consonanten icke slutar stafvelsen, utan följes inom stafvelsen af en eller flera consonanter af annat slag, som låna ljud från samma vokal, till *ex. mest, taft, fält, fruktan, lastbur* etc.

I denna händelse tvåkrifves den aldrig, oaktadt sitt dubbla ljud, utom när ordet är ett af följande tre slag, hvarom man af särkilta oraker öfverenskommit.

1:o Genitiven af något Substantif, hvars nominatif ändas på en tvåkrifven consonant, till *ex. topps, af topp; hatts, af hatt; gadds, af gadd; klacks, af kläck; kalls, af kall, officium; tapp, af tapp; o. s. v.*

2:o Neutrum af något adjectif, hvars masculinum ändas på en tvåkrifven consonant, t. *ex. tryggt, af trygg; slappt, af slapp; füllt, af fäll; kallt, af kall, frigidus; torrt, af torr; m. m.*

Undantag sådana adjectiver, som sluta sig i masculinet på *a n* eller *a d*, såsom *grann, fann, Neutr. grant, fant, Klädd, tillstadd, förmådd; Neutr. klädt, tillstادت, förmådt.*

3:o Böjningen af något verbum, som har två consonanter mellan de två första vokalerna i infinitiven, till *ex. ställt, ställde, af ställa; släppt, släppte.*

af släppa; *tyckt, tyckte, af tycka; släckt, släckte, af släcka, m. fl. hvarvid undantages, jemte præterit. lagt af lägga, äfven de som hafva 2 m eller 2 n, af hvilka det förra aldrig tvåskrifves, utan mellan 2 vokaler, och det sednare blott när det slutar stafvelsen, såsom uti imperativerne och imperfecterne finn, bränn, begynn, spann, brann, fann; icke annars; således ej kände, kunde, unnde, m. m. utan kände, kunde, unde, o. s. v.*

Anmärkes, att i neutrer af passiva participier, som skulle få genom fördubblingen fyra consonanter efter hvarandra, tvåskrifves ej heller den dubbelt ljudande consonanten. Man måste till ex. skriva: *bygdt, fäldt, stäldt; icke byggdt, fällt, ställt.*

Läran om Läsningen.

TILL skrifningen göra ofvanstående regler tillfyllest. Det är der blott frågan om, huru en consonant, som höres dubbel i uttalet, skall uttryckas för ögat; om och när den skall skrivas en eller två gånger. För läsningen måste följande påminnelser ännu dertill iakttagas.

M, alltid för öfrigt sjelfdubbelt, ljuder enkelt i 24 ord. (Se sid. 97.)

N, alltid för öfrigt enkelt, ljuder dubbelt i slutet af 18 enstafviga ord och i ett tvåstafvigt. (Se sid. 98)

Det har vidare blifvit sagdt, att hvar och en consonant som icke slutar stafvelsen, utan har efter sig, i samma stafvelse, en eller flera consonanter af samma slag, han må höras dubbel, likväl aldrig tvåskrifves, (nyssnämnda tre fall undantagna.) Således tvåskrifves ej *s* i *prest*, *fäst*, *bröst*, *gäst* etc.; ej *l* i *frälst*, *helst*, *hels-a*; ej *n* i *vänd-a*, *bind-a*, *stink-a*; ej *f* i *taft*, *kraft*, *haft* o. s. v. — Men likväl inträffar ej, att öfverallt, hvarest två olika consonanter stå efter hvarandra i samma stafvelse, den första af dem alltid uttalas dubbel. Ofta höres den blott enkel; till ex. i *qvalt*, *myst*, *öst*, m. fl. Denna svårighet angår dock ej skrifningen, hvars omsorg blott är att måla med sitt rätta tecken det dubbla ljud som höres i uttalet; men för läsningen är det nödvändigt att urskilja, när detta målade tecken betyder enkelt eller dubbelt ljud; det vill säga: när af två olika consonanter, som följa på hvarannan inom stafvelsen, den förra icke måste, som i allmänhet sker, uttalas dubbel, utan få ett enkelt och längre ljud. Dessa fall äro de 4 följande:

- 1:0 Genitiver af sådana substantiver, som ändas med en enda af de 16 enkla consonanter i nominativet; till ex. *hots*, *mots*, *fats* m. m.
- 2:0 Böjningen af verber, som i infinitiven hafva en enda af de 16 enkla consonan-

ter emellan 2:ne vokaler, till ex. *öst*,
rört, *spart*, af *ösa*, *röra*, *spara* m.m.

3:o Neutrer af adjectiver, som i masculinet
 flutas med en enda af de 16 enkla con-
 sonanterna, till ex. *brunt*, *skönt*, *klart*,
 af *brun*, *skön*, *klar*.

4:o Stafvelser, som utan att höra till något
 af de tre föregående slagen, ända lig på
rd, *rl*, *rn*, samt *art*, *ort*, och *årt*;
 lägg till namnet *Lars*.

TREDJE AFDELNINGEN.

*Omväxling af Å och O (omikron) af
Ä och E, samt af G med J och K,*

Första Stycket.

Allmänna Anmärkningar.

SEDAN frågan om consonanternas fördubbling blifvit, som det synes, utredd med nödig tydlighet, återstår att nu komma till de öfriga itafningens, i första afdelningen framställda, svårigheter. Dessa bestodo, som man torde påminna sig:

1:o I valet af rätta skriftecknen för ljuden *ä* och *ä*, hvilka stundom tecknas med sjelfva dessa bokstäfver, stundom med bokstäfverna *o* och *e*,

2:o I valet af rätta skriftecknen för ljuden *j* och *k*, hvilka consonanter i skrifningen ofta omskifta med *g*.

Det är frågan att göra dessa brukets omskiften efter möjlighet regelbundna, och att utmärka de tillfällen, då hvardera af dessa skriftecken finner sitt rätta och otvifvelaktiga rum.

Denna tredje Afdelning kommer således, att besvara följande tre frågor:

- 1:o När tecknas ljudet *å* med sjelfva denna bokstaf, eller med bokstafven *o* (omikron?) och när behåller bokstafven *o* sitt naturliga ljud af *omega*?
- 2:o När tecknas ljudet *ä* med sjelfva denna bokstaf eller med bokstafven *e*? och när behåller *e* sitt naturliga ljud?
- 3:o När tecknas ljuden *j* och *k* med *g*, eller när skrivas dessa begge ljud med deras egna naturliga bokstafs tecken?

Man har kunnat se af föregående afhandling om consonanternas fördubbling, huru mycket den i början anförda staf-byggnadsgrunden bidragit att gifva ljus och visshet åt detta tvistiga ämne; man skall finna samma rättskrifnings princip icke mindre användlig i när-arande afdelning, hvilken man till den ändan afsett nyttigt att begynna med följande efter möjligheten korta *Inledning*.

Om de likljudande tecknens ursprung, och de allmänna reglor som deraf kunna dragas för deras närvarande bruk.

Låtom oss först tala om vokalerna.

Det synes till en början sannolikt, att om enfamt, bland alla vokalerna, ljuden *å* och *ä* hafva, utom dessa begge egentliga bokstafstecken, ännu två andra, nemligen: *o* (omikron) och det så kallade öppna *ø*, (hvarigenom hela

denna förvillelse uppkommit) så tyckes ett sådant tecknens fördubblande icke lätteligen kunna härledas, hvarken från behofvet att äga för dessa begge ljud dubbla tecken, mer än för de öfriga, eller ifrån en blott slump, utan grund och anledning. Man misstänker naturligen något visst ursprungligt skäl dertill, och man vilje, om möjligt vore, finna det.

Låt oss först granska hvad i detta ämne hittills blifvit sagdt och antagit. Sedan föfökom att finna en egen upplösning af förvirringen.

Den vanliga meningen är, som förut blifvit nämndt, att valet af de olika tecknen för samma ljud rättar sig efter härledningen, så att *å* och *ä* i härledningen eller böjningen måste nyttjas när stam-ordet har antingen *a*, eller någon af sjelfva dessa vokaler *å* och *ä*, till ex. *fåll*, af *falla*; *mån*, af *man*; *hvässa* af *hväss*, o. s. v.; men att deremot i andra fall och då härledningen ej fordrar *å* eller *ä*, *o* och *e* stundom kunna nyttjas i deras ställe, t. ex. i *brott*, *hjälp*, o. s. v.

Dertill svaras:

i:o När sjelfva vokal-ljudet blifvit ombytt, det vill säga, när härledningen får en helt annan vokal än stamordet, hvari ligger nödvändigheten att figuren af den nya vokalen då behåller något drag i ritningen som liknar figuren af den förra? Att t. ex. i *skolla* eller *skålla*, af *skallig*, ljudet *a* förbytes i ljudet *å*, det är huf-

vudfaken. Så snart detta skett, är vokalen redan en helt annan än den förra. Huru det nya ljudet sedermera måste ritas, när det har två tecken, det synes (i fall det ej är likgiltigt) böra bero af någon annan orsak, än nägotdera tecknets större likhet med stam-vokalen.

Ögat vill igenkänna stammen, invänder man; men har ej talet samma behof af tydlighet, som skrifningen? Ingen vet likväl om den, som läger *bloss*, läger det med *å* af *blåsa*, eller med omikron. *)

2:o Kyla kommer troligen af *kall*. *A* är här stam-vokalen till *y*. I *hysa* af *hus* är det *u*. I *fynd*, af *finna* eller *funnen*, är det *u* eller *i*. I *hylla*, af *hålla* eller *höll*, är det *å* eller *ö*. *A*, *u*, *i*, *å*, *ö*, äro således flera särskilda stamvokaler, som alla bytas i det enda *y*. Hvarföre har då ej också ljudet *y* flera skriftecken, för

*) Det är fant att ögat vill igenkänna stammen, så snart stammen är allmänt bekant och hvar och en derom påminnes, genom en härledning, omedelbarligen dragen derifrån. Men då bör just samma vokal-ljud också finnas i begge orden, t. ex. *ståndare*, *afstå*, *brådtom* af *bråd*. Så snart åter stam-vokalen till sjelfva ljudet ombytes i en annan till ex. i *människa*, eller *menniska* af *man*, då är redan omvexlingen så stor, att det ena eller andra skriftecknet, hvarmed det nya vokal-ljudet tecknas, icke synes, genom blotta figurens ritning, hafva något företräde.

När åter härledningen ej är immediat, i huru många ord vet man med visshet stammen dertill, och huru skulle den då kunna fordras af ögat?

att hänvisa på dess flera möjliga stam-vokaler? Eller hvarföre skulle denna skriftecknens flerfallighet, för stam-vokalernas olikhets skull, endast vara nödig vid ljuden *å* och *ä*.

3:o Meningen om de likljudande vokaler-
nas rätta användning efter härledningen, vore
den också grundad, upplöser för öfrigt ej sjelf-
va svårigheten. Frågan är icke ännu: när bör
man hellre bruka *å* och *ä*, än *o* och *e*? utan
denna: huru hafva *o* och *e* någonsin kommit
att ljuda som *å* och *ä*?

Orsaken till de likljudande vokal-teck-
nens *befintlighet*, kan då visserligen ej sökas i
den användning deraf, som troligen blifvit vid-
tagen först, sedan de en gång funnos. Ingen
tanke vore deremot naturligare, än den, att
der två olika tecken finnas, der måste också
finnas eller hafva funnits två olika ljud. Man
skulle således lätt falla på den meningen, att
emellan ljuden *å* och *o* (omikron) ljuden *ä* och
det öppna *e* är eller varit någonsin skillnad i
uttalet, som man genom två särskilda tecken ve-
lat utmärka.

Men då man åter besinnar, att bokstäfver-
ne *o* och *e* derigenom också nödvändigt skulle
få hvardera två olika uttal, nemligen: först de-
ras egna dem tillhöriga af *e* och *o*, och der-
till ännu det af halft *å* och halft *ä*; och då
ingen orimlighet tyckes vara större, än att med
flit och från sjelfva början fastställa två olika

uttal för samma bokstafs-tecken, så uppkommer deraf den billigaste tvekan, huruvida någonsin vokalerna *o* och *e*, varit ursprungligen ämnade att tillika ljuda såsom ett slags *å* och *ä*, ehuru de i tidens längd erhållit dessa tvenne olika uttal.

Det synes då högst troligt, att hvar bokstafs-tecken haft ifrån början sitt eget bestämde ljud, och att om *e* och *o* med tiden antagit ljuden af *ä* och *å*, har sådant skett genom tillfälliga orfaker, hvilka förtjena att underlökas. Se här ett förslag till en tvifvelsutän naturligare förklaring af denna orthographiska besynnerlighet.

Påminnom oss, till en början, att sådana ombyten af vissa bokstäfvers ljud, till ljudet af andra bokstäfver, äga rum, äfven ibland sjelfva consonanterna. På detta sätt omvexla med hvarandra *g* och *k*, *g* och *j*, *k* och *tj*. Det slår ej felt, att *g* ju haft ifrån början samma ljud i *höjd* och *makt*, (tillförene *högd* och *magt*) som i *hög* och *låg*. Uttalet har efter hand förändrat sig.

Då man söker orfaken till denna consonanternas ljudvexling, finner man den ligga:

1:o I släktkapen emellan vissa ljud, som vid ett hastigare uttal svårligen låta höra åtskillnaden. Derifrån förvandlingen af *g* till *k*, såsom i *makt*, *prakt*, i stället för *magt*, *pragt* m. fl. Det är nödvändigt *k* som höres, ehuru ordet må tecknas i skrifningen.

2:o I consonantens stundom olika ljud framför olika vokaler, till ex. af *g* i *gifva* och i *ganska*. Deraf har händt, att uttalet på alla sådana ställen sluteligen stannat vid det lindrigaste. *G* i *högd*, *frögd*, *nögd*, *bögd* (som dessa ord tillförene stafvats) kunde till ex. visserligen hafva behållit samma ljud som *g* i *hög*, *trög*, *slög* m. fl., utan att uttalet derigenom betydelsen försvårats. Men då ljudet af *g* i *gifva*, *gynna*, *gälla*, hvarest det höres *j*, befunnits lindrigare, har detta uttal vunnit företräde, äfven i sådana ord som *högd*, *bögd*, *nögd* m. fl., och skrifningen har med tiden rättat sig derefter.

De ord, hvari skrifningen icke på detta sätt förändrat sig med uttalet, äro blott några sådana derivater, hvilka ligga så nära in på själfva stamordet, att den rätta stamconsonanten måst, för släktkapens synbarliga närhets skull, bibehållas oförändrad. Af denna art äro, utom det nyss brukade ordet *släktskap*, af *slag*, äfven orden *vigt* af *väga*, *flygt* af *flyga* o. s. v.

Snårigheten, att, vid ett hastigare uttal bibehålla det rätta egna ljudet af vissa consonanter, är då, åtminstone hvad dessa sednare beträffar, utan tvifvel orsaken till alla sådana ljudväxlingar. Man finner till ex. att *g* låter rätt väl uttala sig med sitt egna ljud i orden *ägt*, *vägt*, *vigt* (af *vig*) hvarest vokalens uthållning ger tillräcklig tid att uttrycka consonantens rätta ljud. Deremot i *bragt* och

vigt. af *väga*, der vokalens hastighet icke lem-
nar nog ljud att inspirera det tunga och tröga
g, uppkommer i uttalet ombytet af *g* till det
lindrigare *k*, genom ett slags natur-nödvändig-
het. *)

Då nu detta äger sin ofelbara riktighet i
anseende till consonanterna, så frågas vidare:
hvar helst man ser samma effekt, har man ej
rätt att gissa till samma orsak, eller någon af
lika art? och kunde således detta icke vara fal-
let, äfven med vokalerna? så att om *o* och *e*
antagit, i en mängd af ord, ljudet af *å* och *ä*,
ockfå detta må hända skett genom deras oftare
ställning i vissa stafbyggnader, hvarest deras e-
get ursprungliga ljud svårigen skulle kunna bi-
behållas af ett förmildradt eller vårdslösare ut-
tal? Släktkapen emellan *o* (omega) och *å*, samt
emellan *e* och *ä*, är af sig sjelf ganska nära,
och ett litet tvång för uttalet, som ibland upp-
kommer af blotta bokstäfvernas sammanställning,
kunde det ej här, likafom det skett med con-
sonanterna, lätteligen förorsaka en förväxling i
ljudet dem emellan, som sedan af vanan bibe-
hållits? Denna troliga mening styrkes vidare,
och intill visshet, af följande grunder:

E och *o* äro, till deras natur, tvenne slut-
na vokal-ljud, som derföre fordra ett slags be-

*) Man kunde invända häremot *bragd*, *sagd*, *lagd* m.
fl. sådana ord. Men det finnes lätt att kort *g* låter möj-
ligen uttala sig med *d*, icke med *t*.

mödande af rösten, att klart uttryckas. Deraf kommer, att de mycket lättare uttalas som *länga*, då ljudet hvilar derpå, än som *korta*, då rösten måste likasom i hastig öfverfart uttrycka dem. I detta sednare fall vilja de gerna förbyta sig till *ä* och *å*.

Man skall således finna, om man lemnar sin uppmärksamhet dertill, att om t. ex. *o* i *bock*, *pock*, *blott*, *stolt*, (hvarest det är kort i stafbyggnaden,) ockfå ursprungeligen hörts *omega*, har det likväl bort, genom språkljudets förmildring, eller om man hellre vill, ett vårdslösadt uttal, halka i uttalet mycket lättare öfver till *å*, än i sådana ord, som *bok*, *sol*, *hot*, hvarest samma vokal dubbelt längre uthålles. Af samma skäl blir äfven tydligt att *e* i *elfva*, *tretton*, *hjelp* m. fl. hade det ockfå ifrån början uttalats som ett slutit *e*, likväl bort, för lättare ljuds skull, öppna sig till en likhet af *ä*, och blifva således, med tiden, ansedt såsom ett nytt skriftecken af denna vokal.

Det går an, fast med något starkare tvång af rösten, att behålla det egna ljudet af *o* och *e* framför dubbla consonanter af samma slag, t. ex. i orden *grodd*, *snedd* m. fl. Nödvändighet och vana hafva lärt oss uttrycka dessa hårdare språkljud, hvori utläningen med all möda sällan lyckas att hürma oss. Dessa ord skola i dess mun alltid ljuda närmare åt *grådd*, och *snädd*. Men af allt är ingenting svårare, än att efter dessa vokaler *o* och *e*, ofta på en

gång slutna och korta, med tydlighet uttala, icke blott två, utan till och med tre påföljande consonanter, hvilket alltid är fallet, så snart vokalen åtföljes af två olika consonanter, hvaraf den förste skall ljuda dubbel, och den sednare likafullt höras. Sådana äro orden *sjelf*, *enkling*, *stjelpa*, och sådana voro äfven orden *stolt*, *tjockt*, *lopps*, i fall i dem *o* uttalades såsom omega.

Man kan då med mycken trolighet antaga, att i många ord i hvilka *o* nu ljuder *å*, och *e* nu ljuder som *ä*, desse vokaler verkeligen ifrån begynnelsen ägt deras egna och slutna ljud af *e* och omega, fastän ett lindrigare uttal sedermera öppnat dem till *ä* eller omikron, och att detta varit första upprinnelsen till de nu befintliga dubbla tecknen af *å* och *ä*.

Bibehållandet af *o* och *e* med deras egna slutna ljud i en mängd sådana ord, som *grodd*, *bebodd*, *rodd*, *fedd*, *beredd*, *skett*, *vett*, *grepp*, *skepp* m. fl., oaktadt påföljande dubbelt ljud af consonant, vederlägger ej denna mening. Det är i *grodd* af *gro*, *rodd* af *ro*, *bebodd* af *bo*, *skedd* af *ske*, *ledd* af *leda*, m. fl. oemotfägligen sjelfva ljudet af stamvokalen, som man ansett nödigt att bibehålla för tydlighetens skull, oaktadt det svårare uttalet. På samma sätt i *bonde* af *bo*; i *onsdag* af *Oden*; i *hetsig* af *het*; *enda* af *en*; o. s. v. När man således undantager ord af detta slag, hvori *e* och *o*,
genom

genom ett slags tvång af färskilt orsak, bibehållit deras egna ljud, oaktadt påföljande dubbelt ljud af consonant, lär man svårligen finna öfver hela språket tjugo ord af lika stafbyggnad, hvari detta för öfrigt inträffar. Öfver allt annars, hvarest *o* eller *e* följes af dubbelt ljudande consonant, är deras ljud *å* eller *ä*. Och emot ett helt språks eljest allmänna öfverensstämmelser, hvad betyda omkring tjugo undantag?

En bevisad sak är det således åtminstone, att vokalerna *e* och *o* icke, utanför färskilta orfaker, och i öfrigt högst fällan, behålla deras egna och slutna uttal framför dubbelt ljud af consonant. När man nu lägger härtill, att de (med lika fällsynpta undantag) tvertom alltid behålla detta egna och slutna ljud framför en enda consonant, eller hvar helst annars vokalen blir lång, och derigenom lättare för uttalet: så tyckes af denna enstämmighet kunna slutas med någon säkerhet, att dessa ljudvexlingar af *e* och *o* till *ä* och *å*, verkligen uppkommit icke af något tveljud, som blifvit dessa vokaler ifrån begynnelsen tillagdt, utan af svårigheten att i vissa stafbyggnader bibehålla deras egna mycket slutna och således hårdare uttal. Man har trott sig nödsakad att öfvervinna denna svårighet i sådana ord, hvilkas stam-vokal det varit, för talets begriplighet, nödvändigt att bibehålla, t. ex. i *trott* af *tro*, *skedt* af *ske* m. fl. I de fleste andra åter, hvarest stam-vokalen antingen ej legat lika nära, eller gått förlorad, eller

hvarvid annars lika omförg ej blifvit iakttagen, synes ett lindrigare uttal hafva förbytt ljudet *o* till *å*, och *e* till *ä*, så snart påföljande dubbel consonant gjort detta ljud svårare att uttrycka.

Det är väl föga möjligt, att med en stor mängd af exempel styrka den anförda meningen om ursprunget till dessa ljudvexlingar, i ett språk, så långt bortkommit ifrån sina urminnes stamgrunder, och som troligen undergått en mängd af ljudets förändringar, innan det ännu skrefs allmäneligen. Emedlertid gifves ännu i språket några spår, som åtminstone fullkomligen instämman med närvarande förklaring. Sådana äro, ibland flera, orden *norr* af *nord*; *godt* af *god*; *kock* af *koka*; *doter* med et t, *dotter*, med två; *docka* af *dok* (klädnad); *tretton*, *trettio* af *tre*; *enka*, *enkling* af *en*; *herre* af *herus*; *renna* af *refna*; *rensa* af *ren*; *helfa* af *hela*; hvilka sistnämnda allesammans haft *ä* i uttalet och ännu vanligen behålla det.

Man behöfver för öfrigt blott öppna Ihres Glossarium, för att finna en stor mängd ord, hvari ljudet *ä*, framför två consonanter, tecknas ännu af honom med *e*, just efter deras förmodade stamgrunder. Detta bevisar tydeligen, att *e* i denna stafbyggnad verkligen måst äga ifrån sjelfva början sitt egna rätta ljud, fast det i tidens längd förvandlat sig till *ä* genom uttalets omskiften. Ty det slår ej felt att, till ex. *rensa* af *ren* i början uttalats med *e*, *ren-sa*, icke *rän-sa* som nu sedermera.

Meningen om ursprunget till de dubbla ljuden af vokalerna *e* och *o* kunde, genom det redan anförda, må hända anses såfom tillräckligt bevisad; men ännu återstår ett bland de starkaste af alla bevis derföre, neml. samma menings användlighet äfven på främmande språk, fullkomligare i den mån språken erkännas för mera harmoniska.

Låtom oss här inkränka oss endast till Latinerna. Ehuru kan hända ingen tillförene gjort den anmärkningen, står likväl fast, att, åtminstone efter det hos oss kända och antagna uttalet af detta vackra och regelbundna språk, knappast ett enda undantag torde deri finnas från den grundfats som blifvit här yrkad *). *O* och *e* be-

*) Man torde invända, at vårt uttal af Latinerna icke är pålitligt. Till bestridande af denna invändning kan väl ingen ting med visshet sägas. Men troligt är det till exempel, att Romarne, som voro ganska väl bekante med det grekiska språket, och ibland hvilka det temmeligen allmänt lästes, skrefs, talades, skulle i deras eget språk umbära en vokal, som fans i det grekiska. Ty om *o* verkligen i Rom uttalades ω , som nu efter Italienska uttalet, så fans i latinerna intet omega, hvilket likväl dageligen hördes i grekiskan. Mycket troligare är det, att, sedan latinska språket ej mera var gängbart, och örat ej mera dageligen påmintes om dess rätta ljud, uttalet deraf småningom förändrat sig efter ljudet af det nya Idiom som deraf tillkapades. Annars skulle också tyngas följa af denna invändning, att Romarne icke heller haft *e* som Grekerne, utan uttalat *lago* i stället för *lego*, *mü* i stället för *me*, och så vidare. Så snart det åter antages, att *o* och ω troligen funnits i latinska

hålla alltid deras egna och flutnaljud öfverallt, hvarest stafbyggnaden förlänger deras uttal, och deremot ombyta det alltid till *å* och *ä*, öfverallt hvarest det af två påföljande consonanter (vare sig i skrifningen eller i blotta uttalet) förkortas. Man uttalar *sol*, med omikron, men *solis* med omega; man säger *nodus*, *homo*, *locus*, *dolus*, *notus*, *potuit* med omega; men *corpus*, *comparare*, *monstrum*, *nox*, *nosse*, *posse*, med omikron. Man säger *repositus*, men *repostus*; *omen*, men *omnis*; *polus*, men *pollutus*; *colere*, men *colligere*. På samma sätt förhåller det sig med omvexlingen af ljuden *e* och *ä*. Man säger *regere*, men *rex*; *legere*, men *lectus*; *erit*, men *est*; *ne*, men *nec*; *sedes*, men *sed*; *aperire*, men *apertus*; *prodere*, men *prodesse*; *queri*, men *questus*; tusende sådana exempel att förtiga, nästan utan ett enda undantag. Tag således blott undan, att enkel consonant i flutet af enstafviga ord alltid ljuder dubbel, till ex. *sed*, *sol*, *cor*, *sub*, *hoc*, *cum*, m. fl. så finnas för öfrigt, (både i anseende till ljudvexlingen af *o* och *e*, och i anseende till consonanternas dubbla ljud utan tvåskrifning,) de samma stafbyggnadslagar följda i latinska språket, som vi redan visat ligga till grund för svenska uttalet och rättskrifningen. Man måste likväl tillstå, att dessa, om de så må kallas, natur-reglor finnas i vårt språk mycket ofullkomligare iakttagna, dels för svårigheter, som

språket, kunde lagarne för deras ljudvexling till *å* och *ä* svårligen vara andra än de här uppgifna.

bero af språkets egen hårdare ljudart, dels för sådana, som uppkommit af oriktiga begrepp om stafgrunderna *).

Bevisligt är väl ej, att någon verkelig kännedom af de allmänna mekaniska lagarna för ett språks ljudvexlingar förorsakat deras införande, eller rättare sagdt någon likhet dertill äfven i vårt språk. Tecknens bruk skulle då mindre ofta, än som skett, afvika ifrån dessa lagar. Troligare är, att de, utan all tanke på regeln, tillkommit, endast genom en mörk känsla af deras behörighet; och, hvad omvexlingen af *å* med *o*, *e* med *ä* beträffar, till en stor del genom vana att se i andra språk vokalerna *e* och *o* brukas som *ä* och *å*. Således synes man hafva begynt med att i stafbyggnader, som göra vokalen kort, uttala *e* och *o* såfom *ä* och *å*; derefter tillåt it sig att ur andra språk införa i Svenskan ord, i hvilka *e* och *o* likafå behållit ljudet af *ä* och *å*; derefter vant sig att anse *e*

* Den största af dessa sistnämnda är visserligen Etymologien, följd nästan som den enda stafningsgrunden, utan afseende på ljudets omkiften. Vi skriva nu med *ä*, och måste nu göra det, *män* af *man*, *stärka* af *stark*. Vi skriva med *g* *vigt* af *väga*, *slägt* af *slag*, *flygt* af *flyga*. Men Latinarn skröf ej *ægi* af *ægo*, ej *frægi* af *frango*, ej *legtus* af *legere*. Hvarhelst lju let ombyttes, ombyttes skrif-tecknet, undantag blott vokalerna *o* och *e*, hvilkas ljudkiften väl icke tecknades med andra bokstafs-tecken, men, som ofvananförda exempel visa, deremot ordentligen och utan all afvikelse tilkännagävos af fjellva stafbyggnaden.

och o såsom alldeles likgiltiga tecken af samma ljud, och ändteligen slutat med att, hvarest *ä* och *å* verkligen sunnits och borde finnas, of- ta ombyta dem i skrifningen til *e* och *o* såsom lika gällande stafnings-tecken, till ex: *hog, tog, (tåg) fogel, der, gerning, spjerna, m. fl.*

Vi igenfinna således häruti grunden både till ombytet af ljuden *e* och *o* i *ä* och *å*, och till de förblandelser, som i stafningen upp- kommit af dessa likljudande vokal-teckens o- regelbundna bruk. Förblandelser, i vissa fall temligt många, i andra åter vida färre, än man verkligen skulle förmoda i ett språk, der man, utan klar kännedom af stafningens mekaniska reg- lor, endast följt antingen blotta örat och tycket, eller ock ovissa härledninggar.

Denna underfökning således fulländad, lä- tem oss nu förföka användningen.

Då vi redan lagt såsom grund för denna stafnings-lära, att ingen ting förändra af brukets redan allmänna öfverensstämmelser, vore det tvifvelsutän ganska oenligt med denna grundfats att, efter något flags nyfundna språklagar, vare sig etymologiska eller blott mekaniska, vilja rubba dessa allmänna öfverensstämmelser, kunde också någon oriktighet deri klarligen visas. Men om de i stafningen ännu ej af allmänt bruk fast- ställda, och således ännu tvistiga, fall, någon- sin skola afgöras, måste väl sådant ske efter nå-

gon viss regel, och denna regel fökas någonstädes. Icke således, för att i trots af bruket, ombyta det redan antagna, utan för att efter någon viss grund afgöra det ännu ofäkra, hvarom bruket delar sig, låtom oss nu tillse hvilka regler för användningen af de likljudande vokal-tecknen kunna ledas af föregående underfökning. Framställom till en början dessa regler sådana, som de i sin ursprungliga allmänhet deraf upkomma, utan afseende på huru långt deras tillämpning nu mera kan sträckas. Deraf skall sedan med lätthet finnas, så väl till hvad grad de blifvit verkligen följda af bruket, eller i hvilka afseenden detta sistnämnda derifrån afvikit, som äfven, huru långt rättelser efter dessa regler kunna i stafningen nu mera införas.

Se här några satser, hvilka tyckas dels omedelbarligen följa af det föregående, dels kunna genom klar slutledning dragas derifrån.

- 1:0 At om ljuden *A* och *Ä* hafva utom sjelfva dessa tecken *å*, *ä*, ännu två andra, neml. *o*, *e*; så kommer sådant ej af behofvet att i skrifningen ombyta vokal-tecknet efter härledningen, utan af en helt tillfällig orsak, neml. den, att *o* och *e* få, med kortuthållning, enligt sjelfva uttalets natur, lätteligen ljud af *å* och *ä*, och hafva på det sättet blifvit nya skrif-tecken för dessa sistnämnda ljud.

- 2:o Att då emedlertid nu, af samma ljud, dessa tvåfalldiga tecken verkligen finnas, och ej kunna ur språket bortläggas, måste de nödvändigt, antingen brukas ömsevis, efter slump och godtycke, eller genom någon regel åtskiljas för bruket.
- 3:o Att denna regel icke kan beqvämligen blifva ordens härledning, emedan den vore otjenlig dertill redan genom sin mångfalldighet, och blir det efter hand ännu mera genom den förgätenhet, hvari de flesta ordens stamgrunder sluteligen måste förlora sig.
- 4:o Att då, i sådan händelse, ingen annan regel för stafningen återstår, än endast ljudens mekaniska bokstafverings lagar, så måste ock dessa en gång blifva de enda fanna och beständiga rättkrifningsgrunder, och således äfven den rätta regeln för bruket af de likljudande tecknen förkas i dem endast.
- 5:o Att dessa ljudens mekaniska bokstafverings lagar kunna innefattas i följande tvenne hufvudgrunder: 1:o Allt ljud måste med visst tecken i skrift uttryckas. 2:o Der tecknen händelsevis äro två för ett ljud, måste hvardera tecknet tillhöra åtminstone någon viss modifikation af samma ljud; hvilka nu dessa modifikationer helst må vara.

- 6:o Att då af alldeles samma vokalljud inga andra modifikationer kunna gifvas, än dess längre eller kortare uthållning, så måste emellan de två tecknen deraf, antingen ingen skillnad gifvas, eller det ena af dem tillhöra dess längre, det andra dess kortare uthållning.

Man har anledning att anse dessa fatser såsom välgrundade. Hvad likväl, innan någon tillämpning deraf kan göras, förekommer att befvare, äro följande tvenne frågor:

- 1:o *På hvad sätt, och efter hvilken regel kan denna vokalljudens längre eller kortare uthållning med visshet bestämmas?*
- 2:o *Efter hvilka andra grunder, än ett blott godtycke, kan det ena eller andra af två tecken för samma vokalljud antagas och fastställas, såsom lämpligast uttryckande, vare sig samma ljuds längre eller dess kortare uthållning?*

Första Frågan. Svar:

Man måste begynna med att noga förekomma all förblandelse emellan vokalens här omtalade längre eller kortare uthållning, och hvad man vanligen kallar sjelfva stafvelfens längd eller korthet efter tonvigtens rum. *Kort eller lång vokal efter stafbyggnaden vill således säga*

helt annat än *kort eller lång stafvelse*. Ehvad likhet termerna må hafva, äga deras betydelsefver likväl en mycket stor och mycket klar åtskillighet, och se här hvori den består. Låtom oss först tala om

Lång och kort Stafvelse.

En *stafvelse* är *lång*, som har *tonvigt*. Sådana äro alla enstafviga ord, på hvilka ljudet nödvändigt måste hvila, såsom *stolt*, *båt*, *måkt*, *här*, *män*, *att* etc. *). Sådana äro af samma grund vissa stafvelser i flerstafviga ord, till ex. första och lista stafvelsen i *öfverflöd*; den lista i *förstå*; den medlersta i *regera*, o. s. v. — En stafvelse är deremot *kort*, som ej har *tonvigt*, såsom den medlersta i *öfverflöd*, den första i *förstå*, den första och lista i *regera*, den andra och fjerde i *medelmåttan*.

Om denna *Stafvelsens* åtskillnad af längd och korthet efter tonvigtens tillfälliga rum, är ej här på minsta fätt fråga. Tvertom, här talas öfver-

*) Anmärkes härvid, att enstafviga ord kunna äfven stundom vara korta, men att skillnad måste göras emellan ursprungligen korta stafvelser, och sådana som blifva det tillfälligt och endast genom sammanfättning. Af sednare slaget äro första stafvelserna af orden *ändå* och *välän*. Både *än* och *väl* äro för sig sjelfva långa stafvelser. I sammanfättning åter blifva de nu långa, nu korta. De äro på detta fätt korta i *ändå* och *välän*; men långa deremot i *fastän*, och *likväl*. På samma fätt är första stafvelsen i *fakta* lång, men kort i *anfakta*. Det synes klart, att denna tillfällighet icke tillintetgör deras natur af långa, i sig sjelfva.

allt blott om *långa stafvelser*, stafvelser med *tonvigt*.

Men just i långa stafvelser, och endast i dessa, kan vokalen vara ömsevis både lång och kort, allt efter *stafbyggnadens beskaffenhet*. Den är, genom blotta tonvigtens saknad, alltid *kort* i korta stafvelser.

Möjligtvis torde någon föreställa sig, att lång stafvelse alltid och endast uppkommer af vokals längre uthållning; hvarigenom kort vokal i lång stafvelse skulle blifva en motfälgelse. Men denna tanke är fullkomligt falsk. En lång stafvelse, så mycket är fant, har alltid uthållning; men denna uthållning hvilar ej alltid på vokalen, utan ofta på nästföljande dubbla consonant, hvarigenom vokals ljud blir nödvändigt hastigare; härom mera, strax nedanföre. Detta om lång och kort stafvelse, nu om

Lång och kort Vokal, i lång stafvelse

I allmänhet urskiljes väl denna vokals längd eller korthet, i långa stafvelser, ganska fullkomligt redan af blotta örat; man hör strax att ljudet *å* i *ståt*, *får*, *låt-a*, som äro långa stafvelser, har en helt annan uthållning än i *lopp*, *lott*, *skock-a*, som också äro långa stafvelser. Örat märker utan svårighet, att, fastän tonvigten gör i begge fallen hela stafvelsen lång, är dock sjelfva vokalen ej lång i begge, utan kort i de sednare. Detta blotta örats vittnesbörd, kunde

redan synas tillräckligt. Men det är nyttigt, för orfaker som snart skola finnas, att göra äfven ögat till domare deröfver.

Förutfatt således r:o att vokalljudets omskiftande längd och korthet efter stafbyggnaden blott har rum i långa stafvelse-slag, 2:o att den måste kunna icke blott höras, utan äfven hafva sitt tecken för ögat; så blir frågan, i sitt rätta skick framställd, denna följande:

Hvad förstås med vokalens omskiftande längd eller korthet i långa stafvelse slag? Och på hvilka kännetecken urskiljes den med lika lätthet både af ögat och örat?

Svar:

Denna vokalens längd eller korthet, grundad på stafbyggnaden, uppkommer alltid genom dubbelt ljud af consonant, eller ej dubbelt ljud af consonant efter vokalen, neml. inom stafvelsen.

Skillnaden emellan dessa begge fall består deri, att i det förra, eller då dubbelt ljud af consonant följer på vokalen, hvilar ljudet icke på sjelfva vokalen, utan förnämligast på nästföljande dubbelt ljudande consonant, (till ex. i orden *rost, kors, lopp*) och gör derigenom vokalen kortare hörd. I det fednare slaget åter, eller då dubbelt ljud af consonant icke följer på vokalen (till ex. i orden *låt, båd-a, skål.*) hvilar ljudet på sjelfva vokalen och gör den

derigenom längre hörd. Man anmärke, att i de anförda exemplen, och i alla sådana, stafvelsen alltid är *lång*, det vill säga: har *tonvigt*, fastän vokalens uthållning omkiftar efter stafbyggnaden.

En vokal blir således alltid lång efter stafbyggnaden. *så snart den ej följes af dubbelt ljudande consonant inom stafvelsen*. Det vill säga: När vokalen antingen gör enfam stafvelse, såsom i *å-beropa*, *o-lustig*, eller slutar stafvelsen, såsom i *förstå*, *bero*, *få*, *se*; eller har blott en enda enkelt ljudande consonant efter sig, såsom i *hot*, *får*, *fjät*, *led*, eller följes af två eller tre consonanter, utan dubbelt ljud, såsom i *vård*, *hårdt*, *best*, *mord*, m. fl. emedan ljudet i alla dessa hvilår på vokalen, och gör den således längre hörd.

En vokal blir deremot alltid kort efter stafbyggnaden, *när den har efter sig dubbelt ljud af consonant inom stafvelsen*; detta dubbla ljud må uppkomma antingen af en sjelfdubbel consonant, såsom i *kom*, *dem*, *sex*, *ej*; eller af en tvåkrifven, såsom i *rock*, *lott*, *dess*, *hjessa*: eller af två olika, såsom i *rost*, *stolt*, *mest*, *helfa*; emedan ljudet i alla dessa fall hvilår på nästa consonant intill vokalen, och gör vokalen derigenom kortare hörd.

Denna vokalens längd eller korthet kan således äfven, utan öratts tillhjälp, af blotta ögat urskiljas. Man behöfver blott se, huru vida vokalen följes eller ej följes af någon antingen

sjelfdubbel' consonant, eller tvenne enkla; ty sådana fall, då dessa icke medföra dubbelt ljud, urskiljas genom de redan uppgifna minnesreglor. (Se sid. 66 och 84.)

Sedan första frågan således blifvit besvarad, och derigenom visadt, huru vokalljudens längre eller kortare uthållning kan med visshet bestämmas efter stafbyggnaden, följer nu att äfven besvara den

Sednare frågan, som var:

Efter hvilka andra grunder än ett blott godtycke, kan man af tvenne skriftecken för samma vokalljud, fastställa det ena såsom svarande emot dess längre, det andra såsom svarande emot dess kortare uthållning? Denna fråga delar sig, som hvar och en lätt finner, i tvenne hänseenden, neml.

1:o Då Vokal-ljuden *å* och *ä* hafva hvardera tvenne skriftecken, neml. *å* och *o* för ljudet *å*, samt *ä* och *e* för ljudet *ä*; så frågas: efter hvilken regel skall man veta, när det ena eller andra rättare nyttjas i skrifningen?

2:o Då vokaltecknen *e* och *o* hafva hvardera tvenne ljud i uttalet, neml. tecknet *e*, ljuden *ä* och *e*, samt tecknet *o*, ljuden *å* och *o*; så frågas: efter hvilken regel skall man veta, när det ena eller andra ljudet rättare höres i läsningen?

Hvad vi till dessa frågors befvande kunna i allmänhet inhämta, af föregående underfökning, består i följande anmärkningar.

*Om de dubbla tecknen för skrifningen af
ljuden å och ä.*

Dervid anmärkes:

1:o At ljuden *å* och *ä*, när de höras långa efter stafbyggnaden, tyckas äga deras naturliga skriftecken i sjelfva dessa bokstäfver *å* och *ä*, såfom i *råd, låt, prål, fjät, lät-e* m. fl. Orfaken dertill är den, att dessa begge bokstäfver, såfom ursprungligen diphtonger, naturligare beteckna ljudets längre, än dess kortare uthållning. Ockfå ser man, att detta begrepp om längd verkligen följer tecknen *å* och *ä* nästan öfver hela språket, hvilket röjes bland annat äfven deraf, att de aldrig nyttjas i *korta stafvelser*. Man har aldrig skrifvit: *någårlunda, morgån, medlät o. s. v.*

2:o Att deremot ljudet *å* och *ä*, när de höras korta efter stafbyggnaden, (förstå när de följas af dubbelt ljudande consonant) utan oenlighet med språkarten, finna eller skulle finna deras skriftecken i *o* och *e*, såfom i *stolt, lopp, sporr, hjälp, mest, tretton*, m. fl.

Orfaken dertill är den, att då dessa listnämnda tecken (*o* och *e*) vanligen

förvandla sig just genom uttalets hastighet til ljuden *å* och *ä*, tyckes deras rätta och naturliga bruk (nemligen såsom *å* och *ä*) också vara, att i skrift teckna den korta uthållningen af dessa begge vokal-ljud.

Om de dubbla ljuden i läsningen af tecknen o och e.

Dervid anmärkes:

1:o Att *e* och *o*, när de stå såsom långa vokaler i stafbyggnaden (förstå när de ej följas af dubbelt ljudande consonant), naturligast behålla i läsningen deras egna slutna ljud af *e* och omega, till ex. *sed*, *red-an*, *hot*, *stor*, o. f. v.

Orfaken dertill är den, att bibehållandet af deras egna och slutna ljud, efter dessa ljud fordra uthållning, just därför också tyckes böra tillkännagifvas och följa af deras längd i stafbyggnaden*).

2:o Att *e* och *o* deremot, när de stå såsom korta vokaler i stafbyggnaden (förstå när de följas af dubbelt ljudande consonant), naturligen böra anses såsom tecken för *å* och *ä*, och få deras ljud i uttalet, t. ex. *mest*, *hjerter*, *nej*, *lejon*, *boll*, *troll*, *kropp*, *rost*.

*) Förstå *längd* för *ögar*, hvilken tillkännagifves deraf att Vokalen antingen har ingen consonant efter sig i stafvelsen, eller blott en enkel, eller två utan dubbelt ljud.

Orfaken

Orsaken dertill är den, att då just genom uttalets hastighet, *o* och *e* vanligen förvandla sig till ljuden af *å* och *ä*, lå tyckes deras korthet, i stafbyggnaden, och deraf följande hastigare uttal, också böra tillkännagifva just denna förändring af deras ljud till *å* och *ä*.

Dessa tre frågor:

Huru kan vokalljudets längre eller kortare uthållning bestämmas? — Hvilket af de två tecknen för samma vokalljud bör väljas, att uttrycka i skrifningen dess längre uthållning, eller dess kortare? — Hvilket af samma teckens tvenne ljud måste vid det ena eller andra tillfället höras i läsningen? Dessa tre frågor, på hvilka all regel i detta ämne oförnekligt beror, hafva således blifvit besvarade ur sjelfva sakens natur, och, som det synes, utan möjelig motfälgelse.

Hade man nu en alldeles ny språkstafning att skapa och regelbinda, icke en redan af bruket antagen att följa och utreda, så vore utan tvifvel de här anförda grundfatser på en gång både de klaraste och säkraste att antaga. De hafva en fullkomlig önlighet med Svenska språkarten i allmänhet.

Men då de hittills icke varit kända, och

bruket således i många afseenden, mera efter tycke och slump, än efter en filosofisk pröfning af själfva språknaturen, tillskapat stafningen; så uppkommer nödvändigt frågan om deras användlighet på vårt närvarande staffätt, och till hvilken större eller mindre del de nu mera kunna tjena såsom grundlagar derföre.

Som detta åter beror af det närvarande brukets större eller mindre afvikelser derifrån, så blir det nödvändigt att, genom en allmän öfverfigt, pröfva och erfara denna brukets nu varande enlighet eller oenlighet dermed.

När man i följd deraf underföker, huru dessa sålunda bestämde lagar för de i fråga varande fyra vokalers bruk eller uttal, också öfverensstämma med språkbruket och verkligheten, så befinnes i allmänhet sagdt:

Att allt långt ljud af *â* eller *ä* har, med få undantag, sitt bestämde skriftecken i själfva dessa bokstäfver.

Att allt kortt ljud af *â* har, med lika få undantag, sitt bestämde skriftecken i bokstafven *ö* (omikron).

Att hvarest *e* och *o* stå såsom långa vokaler i stafbyggnaden, kunna de nästan med trygghet uttalas *e* och omega.

Att hvarest *e* och *o* stå såsom korta vo-

kaler i stafbyggnaden, kunna de nästan alltid med trygghet uttalas *ä* och *å*.

Men,

Att hvarest ljudet *ä* höres kort, kan dess teckning i skrift med *e* eller *ä*, på intet sätt afgöras efter stafbyggnads principen, utan fordrar nya och andra regler, som på deras rum skola tillkännagifvas.

Se der således, i ditt sammandrag, hufvudsumman af denna förutgående underökning. Det återstår nu blott, att omständeligen framställa, så väl fallen af dessa vokalers rätta och vanliga bruk, som af alla i Ipråket förekommande afvikelser derifrån.

TREDJE AFDELNINGEN.

Andra Stycket.

Bestämda Reglor för det omskiftande bruket af Å och Ö (omikron), samt för ljudet af O, såsom omega eller såsom omikron.

HELA denna lära grundar sig på följande fyra allmänna sätser, hvilka dels synas bevisade genom det föregående, dels skola bevisas genom det nu påföljande.

Första Satsen.

Att vokalljudet i alla långa stafvelser, hvilket det helst må vara, har en längre eller kortare uthållning i talet, allt efter som det följes, eller ej följes, af dubbelt ljudande consonant, inom stafvelsen.

Andra Satsen.

Att denna vokalljudets längre eller kortare uthållning, kan icke allenast höras i talet, utan har jemväl sitt kännemärke för ögat, vid läsningen: nemligen, påföljande, eller ej påföljande consonant-fördubbling; utmärkt på sätt som blifvit ofvanföre visadt (sid. 124, 126). Vokalens längre eller kortare uthållning, synbar för ögat

genom detta kännemärke, kallas dess *mekaniska längd* eller *korthet* efter stafbyggnaden.

Tredje Satsen.

1:o Att af de dubbla tecknen för ljuden *å* och *ä*, hafva tecknen *å* och *ä* ett slags naturlig motfvarighet till dessa vokalljuds längre uthållning (til ex. *ståt, själ*); *o* och *e* deremot till deras kortare uthållning (t. ex. *lott, sjelf*); och böra derefter brukas i skrifningen.

2:o Att af de dubbla ljuden som tillhöra tecknen *e* och *o*, hafva ljuden *e* och *omega* en naturlig motfvarighet till dessa vokal-teckens mekaniska längd i stafbyggnaden, (t. ex. *mes, ros*;) *ä* och *omikron* deremot till deras mekaniska korthet (till ex. *mest, rost*), och böra derefter höras i läsningen.

Fjerde Satsen.

Att språkets närvarande skick och det allmänna bruket till det mesta öfverensstämmade dessa allmänna grundfatsar, hvilka således kunna anses såfom gällande, äfven genont det närvarande språkbruket, utom då fråga är om det korta tecknet för ljudet *ä*.

Man skall ej undra på denna omsägning af det förut sagda: ty man kan vid alla underfökningar af denna beskaffenhet icke samla i nog

kort och nog klart begrepp det redan afgjorda hvarpå det följande måste byggas.

Det är således frågan, att nu visa mer omständeligen, huru själfva Språket i verkligheten öfverensstämmer med dessa nyss anförda grundsatser, och att med noggrannhet utmärka alla afvikelser derifrån.

Men som afvikelserna vid teckningen af ljudet *ä*, när det höres kort, äro större och hufvudsakligare, än vid allt det öfriga, hvarigenom nya regler dervid blifva nödvändiga; vilja vi lemna denna svårighet till en sednare särskilt afhandling, och i detta stycke endast uppehålla oss vid *reglorna för omväxlingen af tecknen å och o (omikron) samt för uttalet af sig. o, såsom ljudande nu omega, nu omikron.*

Man skall således på det nogaste visa i detta stycke, 1:o hvarest ljudet *å* tecknas med *ä* eller *o*, i öfverensstämmelse med stafbyggnadens fordran af långt eller kort vokal-tecken. 2:o hvarest tecknet *o* ljuder omega eller omikron, i öfverensstämmelse med stafbyggnadens tillkännagifvande af långt eller kort vokal-ljud; liksom 3:o hvarest, någon gång, ljudet *å* tecknas i skrifning, eller tecknet *o* ljuder i läsning, tvertemot stafbyggnadens fordran eller tillkännagifvande.

Dessa sednare fall äro då, som man lätt finner, blott undantag från de förra, såsom både i saken rättare och till bruket allmännare.

De egentliga undantagen vid denna lära blifva således blott följande fyra, neml.

- 1:o Bokstafven *o* (omikron) brukad i stället för bokstafven *å*, när ljudet *å* är långt, efter stafbyggnaden.
- 2:o Bokstafven *å* brukad i stället för omikron, när ljudet *å* är kort efter stafbyggnaden.
- 3:o Figuren *o*, då den ljuder omikron, fastän lång efter stafbyggnaden.
- 4:o Figuren *o*, då den ljuder omega, fastän kort efter stafbyggnaden.

Dessa fyra undantag skola nedanföre anmärkas hvarterdera på sitt behöriga rum.

Låt oss nu komma til sjelfva reglorna.

I.

Bokstafven *Å*.

Brukas i skrifningen, enligt sin natur af långt vokaltecken, för att måla ljudet *å*, när detta ljud är långt efter stafbyggnaden; det vill säga:

- a) när ljudet *å* gör en sam stafvelse, till ex. i *å-tal*, *å-beropa*; *å-håga*, eller när det flutar stafvelsen, till ex. i *förmå*, *bestå*, *förstå*.

- b) När det följes i stafvelsen af blott en enda consonant, t. ex. i *får, hån, båt, bråk, skräk, förmås, låt, råd, får-a, båt-a, skåd-a*.
- c) När det följes af två consonanter utan dubbelt ljud, t. ex. *vård, gård, svårt, bält, blåst*.

Undantag.

Ehuru ljudet *å* är långt i följande tre fall, tecknas det likväl ej med sitt långa vokaltecken *å*, utan med det kortare *o*:

- a) I tio ord af lika stafändelse: *Hof, lof, skof, skrof, dof, sofva, klofve, ofvan, sofra, förkofra*, med deras flägtord eller alkomlingar: *hofvisk, lofva, skofvel, o, f. v. *)*.
- b) I elfva ord af olika stafändelse: *honom, Kon-ung, hon-ung, kon-a, kol, rod-nad, kora, välbor-en, (Son, moln, dold**)*.

*) Orfaken dertill synes vara, att dessa stafvelseslut på *of*, haft, i den äldre svenskan, ganska ofta två *ff*, hvaraf det ena med tiden blifvit bortlagdt. Men bruket har vid bortläggandet af det dubbla *ff* likväl behållit vokalen, emot rätta stafnings-lagen. Deraf har uppkommit den tillfällighet, hvilken här bör anmärkas såfom minnes regel, att orden *håf*, (*fishhåf*) *gåfva* och *fåfve* endast undantagna, tecknas nu ljudet *å* (fastän lång vokal) framför *f* likväl alltid med omikron. Man bör påminna sig vokalen *o* i dessa orden, såfom ursprungeligen ställd framför 2 consonanter, i hvilket fall den, enligt stafnings-lagen, står på sitt rätta ställe.

***) Dessa tre sista äro dock till uttalet ovissa. Somlige uttala dem *sonn, molln, dolld*.

- c) I tre ord på *rl*: *forl-a*, *morl-a*, *porl-a*; tillägg främmande ord på *rd* eller som hafva främmande ursprung, t. ex. *Lord*, *horder*, *ordning*.

II.

Bokstafven O, (omikron.)

Brukas i skrifningen, enligt sin natur af kort vokal-tecken, för att måla ljudet *å*, när detta ljud är kort efter stafbyggnaden, det vill säga:

- a) När ljudet *å* följes i stafvelsen af sjelfdubbel consonant, t. ex. *boj*, *stoj*, *koja*, *kom*, *som*, *om*.
- b) När det har efter sig i stafvelsen två consonanter med dubbelt ljud, vare sig samma consonant tvåskrifven, eller två olika, t. ex. *off-entelig*, *oll-on*, *lott*, *boll*, *spott-a*, *klock-a*, *goss-ar*, *ork-a*, *godt*, *sold*, *stolt*, m. fl.

Undantag.

Ehuru ljudet *å* är kort genom stafbyggnaden i följande fyra fall, tecknas det likväl ej med sitt korta vokaltecken omikron, utan med det längre *å*,

- a) Framför dubbelt ljudande consonant *m* i orden *våm*, *råm*.
- b) I alla ord, som utgöra blotta böjningar af andra ord, hvilka hafva *å* antingen till än-

delse-ljud eller framför en enda consonant t. ex. *stätt* af *stå*, *förmått* af *förmå*, *blått* af *blå*, *förrådd* af *förråda*, *brådt* af *bråd*.

- c) I alla ord eller stafvelfer som ändas på *nd* eller *ng*, t. ex. *stånd*, *vånd-a*, *månd e*, *stång*, *lång*, *krång-el*, *mång-la* m. fl.
- c) I följande brukets afvikelser, hvaraf åtskilliga tilförene haft omikron: *Hålla*, *fålla*, *fålla*, *vålla*, *fåld*, (af *fälja*), *låtsa*, *fråssa*, (ford. *fråtsa*), *träckla*, *mått*, *månne*, *råtta*, *åtta*, *påstk*, *ålder*, *åska*, *plåster*, *stånka*, *tråss-botten*.

III.

Figuren O. (1).

Höres i läsningen omega, enligt detta vokalljuds natur af längd, så snart stafbyggnads arten tillkännagifver vokalens uthållning; det vill säga:

- a) När denna figur gör enfam stafvelfe eller flutar den, t. ex. *o-trogen*, *o-helig*, *o-försonlig*, *bero*, *tro*, *sko*, m. fl.
- b) När den följes i stafvelfen af en enda consonant, till ex. *not*, *hot*, *mod*, *lod*, *pol*, *sol*, *grof*, *rof*, *behof*, *bok*, *krok*, *mos*, *nos*, m. fl.

c) När den följes af två eller flera consonanter utan dubbelt ljud, t. ex. *port, ort, bord, ord, nord, gjordt, spordt* m. fl.*).

- *) Egentligen inträffar fallet att två consonanter i slutet af orden följa på figuren *o* utan fördubbling, (när man blott undantager orden *groft, skont, försont, orost*, samt genitiver sådana som *mors, blods, rots*,) endast i ändelserna *ord* och *ort*; Men då orden *kort* (stackig) och *bort* (undan) höra just till dessa ändelse-*slag*, så frågas vanligen: huru man utan förblandelse skall åtskilja dem ifrån de öfriga af samma ändelseform, hvilka alla hafva enkelt ljudande *r* och således omega? Dertill svaras: Genom ett medel som ej är svårt och ej osäkert; genom undantag af dessa två ord, de enda i språket, jemte det främmande ordet *fort*, hvilka, med samma ändelse för ögat, likväl ljuda med dubbelt *r*, och således hafva omikron. Man har begynt sedan någon tid att fördubbla, likafom i ljudet, äfven i ikrifningen denna *r* i *kort* och *bort*, till skillnad ifrån *bort* præet. af *böra*, och substantivum *kort* (kortspel). Det är visserligen en stor olägenhet, att samma figur *a* har två så olika ljud; men den fördubbling, som af denna orsak här skulle göras, är ej dess mindre både emot regeln och af ringa nödvändighet. Den är emot regeln, ty utom fallet af engentif, ett verbum, eller ett neutrum af de fastställda *slagen*, kan och bör, som förut är visadt, ingens fördubbling finnas af någon consonant framför en annan af olika *slag*. Den är af ringa nödvändighet; ty då i så många hundra ord af språket, det rätta ljudet af figuren *o*, måste lemnas åt vana eller minnes-regel, och då visserligen ingen minnes-regel kan vara lättare än undantaget af dessa två ord, så finnes väl ingen orsak hvarföre man blott i och för dessa orden, hellre än att antaga minnes-regeln, skulle bryta en allmän stafnings-lag. Det enda, goda skäl vore, om de-

Undantag.

Ehuru Figuren *o* blir i följande tre fall lång efter stafbyggnaden, uttalas den likväl *øj* med sitt långa vokalljud *omega*, utan med sitt korta omikron.

- a) I tio ord af lika stafändelse: *Hof, lof, skof, skrof, dof, sofva, klofve, ofván, sofra, förkofra*, med deras slägtord eller afkomlingar, *hofvisk, lofva, skofvel, o, f. v.*
- b) I elfva ord af olika stafändelse: *honom, kon-ung, hon-ung, kon-a, kol, rod-nad, kora, välboren, son, moln, dold.*
- c) I tre ord på *rl*: *forl, mort-a, porl-a.*

Tillägg främmande ord på *rd*, eller som halva främmande ursprung, till ex. *Lord, horder, ordning* m. fl.

ras ställning i meningen någonsin kunde göra deras betydelse tvetydig och ofäker. Men det kan med trygghet försäkras, att ett sådant fall aldrig inträffar. Ingen skall lätteligen, huru man också vill sammankrängla constructionen, taga adv. *bort* (undån) för præter. *bort*, af böra. Men gafs också ett sådant tillfälle, så borde hellre ett *d* tilläggas i præteritum (bordt) än ett *r* i adverb. och detta kan alltid göras utan felaktighet. Hvad åter angår substantivet *kort*, (spel) så kan det visserligen aldrig förblandas med adject. *kort* (stackig), utan att göras till ett adjectif, hvaraf väl någon likhet inträffar i sådana ord, som *kort-hus, kort-kärlar* m. fl. men aldrig utan begge ordens sammanbindning.

NB. Dessa undantag äro, som man ser, alldeles de samma som förekomma under bokstafven *A* sid. 136.

IV.

Figuren O. (2).

Höres i läsningen Omikron, enligt detta vokalljuds natur af korthet, så snart stafbyggnadsarten tillkännagifver vokalens kortare uthållning. Det vill säga:

- a) När den följes i stafvelsen af sjelfdubbel consonant, t. ex. *boj, stoj, kom, om*, m. fl.
- b) När den har efter sig i stafvelsen två consonanter eller tre, med dubbelt ljud; det dubbla ljudet må härleda sig ifrån tvåskrifning af samma consonant, eller från den första af två olika, t. ex. *off-entlig, ollon, boll, sold, loft, stolt, torstig*, m. fl. *).

Undantag.

Ehuru Figuren *O* blir i följande fyra fall kort, efter stafbyggnaden, uttalas den likväl ej med sitt korta vokalljud omikron, utan med sitt längre, omega,

- *) Fallet är här vid läsningen det samma som bruket af bokstafven *o* i skrifningen, der ljudet *å* är kort efter stafbyggnaden. Se ofvanföre bokstaf. *O* (omikron) sid. 137.

- a) Framför sjelfdubbla consonanten *m* i alla nominer med deras böjningar, som ända sig i nominativen på *om* eller *omme*, t. ex. *gom, tom, dom, from, lom*, (sjöfågel) *ftomme, lomme, gommar, ftommar, lommar* m. fl.
- b) Framför sjelfdubbla consonanten *x*, t. ex. *koxa, boxera, fox, oxe*.
- c) Framför två consonanter med dubbelt ljud, i alla sådana ord som äro blottaböjningar af andra ord, hvilka hafva omega till ändelsebokstaf, t. ex. *trott* af *tro*, *rodd* af *ro*, *skodd* af *sko* o. s. v.
- d) I följande 13 färskilta ord: *onsdag, ond, orin, lots, probst, ost, hosta, foster, knoster, moster, bonde, Olle, otta*.

Dessa äro således de för omvexlingen *ej* mindre af tecknen *å* och *o* (omikron), än af ljuden *o* (omikron) och *o* (omega) bestämde regler, grundade på sakens natur och brukets allmännaste öfverensstämmelser. Det är *ej* underligt, att undantag finnas i ett språk, hvarest man icke allenast aldrig uppstigit till någon fullkomligt allmän regel, men det som är mer ännu, hvarest man länge följt färskilta regler för hvart färskilt ord.

Något som deremot kunde gifva förundran, det är, att den regelbundna omvexlingen af des-

fa vokal-tecken eller vokal-ljud, som så oupphör-
ligen återkomma i och öfver hela språket, såle-
des, när alla undantag sammanräknas, dock icke
har flera än de här anförda; hvaribland ändå
en betydlig del utgöres af ord, hvilka såsom
blotta flexioner af ord på å eller o (omega)
måste behålla vokalen, oaktadt det dubbla lju-
det af påföljande consonant.

SLUTLIGT SAMMANDRAG.

Svårigheten att riktigt veta när ljudet å
måste tecknas med denna bokstaf, eller med o
(omikron) likasom när fig. o ljuder å eller o
(omega) är då ej så stor och förvillande som den
kunnat synas.

Man ihågkomme blott, i anseende till den
första frågan, (teckningen af å, med å eller o
omikron) att bokstafven å alltid brukas när det-
ta ljud är långt, utom i vid pass 20 ord (se un-
dantagen vid bokstafven å, sid. 136) att deremot
bokstafven o (omikron) alltid brukas, när lju-
det å är kort, utom i vid pass 50 ord; se un-
dantagen vid bokstafven o (omikron) sid. 137.

Hvad åter beträffar ljudet af fig. O, som
nu omega, nu omikron, så behöfver man blott
minnas, att den alltid behåller sitt ljud af ome-
ga, när vokalen är lång efter stafbyggnaden, u-
tom i vid pass 20 ord; (se undantagen vid utta-

let af Fig. o. såsom omega sid. 140) alltid deremot förändrar sitt ljud till omikron, der vokalen är kort efter stafbyggnaden, utom vid pass 30 ord; (se undantagen vid uttalet af fig. O: såsom omikron sid. 137).

Sådana äro reglorna i deras allmännaste, kortaste sammmandrag. Hvad för öfrigt ljudvexlingen af *o* (omega) och *o* (omikron) färlkilt angår, så består den vanligaste svårigheten i att, vid läsningen, åtskilja dem i ord af för öfrigt alldeles lika stafning eller flutändelser, t. ex. i

<i>Hof</i> (måtta)	och	<i>Hof</i> (Konungahof).
<i>lof</i> (omgång)		<i>lof</i> (tillåtelse) <i>lof</i> (beröm).
<i>bom, dom, gom,</i>		<i>kom, fom, om.</i>
<i>fromma,</i>		<i>komma.</i>
<i>tomt,</i> (af tom)		<i>tomt,</i> (jordgrund).
<i>kort,</i> (kortspel)		<i>kort,</i> (stäckig)
<i>bort,</i> (af böra)		<i>bort,</i> (undan).

Vanan gör väl, att man fällan eller aldrig felar i läsningen; men regeln måste också både vetas, och vara för minnet alltid med klarhet närvarande.

Således, som förvillelsen verkligen är störst och allmännast i de nyssnämnda fall, det vill säga: vid ändelserna *of, om, omt* och *ort,* så påminnes till öfverflöd ännu fluteligen, att när man undantager,

1:0 tio ord på *of,* neml. *hof,* (Konungahof)
lof,

lof, (tillåtelse) *fkrof*, *dof*, *fkof*, *sofva*,
klofve, *ofvan*, *sofra*, *förkofra*, med de-
 ras slägt-ord eller afkömlingar;

2:o Ord på *om*, som NB. icke äro nomina-
 la ändelser eller derivater derifrån, t. ex.
kom, *kömmu*, *som*, *om*, m. fl.

3:o Orden *somt* och *tomt* (jordgrund); och

4:o Orden *kort* (stackig), *bort* (undan) och
fort;

Så hafva ofvannämde 4 ändelser på *of*,
om, *omt*, *ort*, för öfrigt alltid omega i uttalet.

Man torde ej kunna hinna längre i regel-
 bundenhet, så snart man ej vill gifva sig frihet
 att skapa ett alldeles nytt stafningsfätt, hvori
 bruket skulle ändras efter reglorna.

TREDJE AFDELNINGEN.

Tredje Stycket.

Allmänna anmärkningar om bruket af E i stället för Ä.

Vi hafva hittills härledt reglorna för rättskrifningen nästan ensamt från stafbyggnadsgrunden; det vill säga: vi hafva fäst vid vissa arter af stafbyggnad, valet så väl emellan de dubbla skrif-tecknen för samma ljud, som emellan de dubbla ljuden af samma skrif-tecken; och hafva funnit det allmänna bruket temmeligen öfverensstämmande dermed. Det är här åter, som denna rättskrifningsgrund begynner att förlora sin användlighet. Det omvexlande bruket af *ä* och *e* synes vara, till en mycket ringa och ofullkomlig del; beroende af stafbyggnadens olika arter. Att återkomma till blotta härledningsgrunden, ville blifva att kasta sig i nya ovissheter. Hvad utväg blir då öfrig, för att bestämma bruket af dessa begge nästan slumpvis omskiftande skrif-tecken?

När man säger att stafbyggnadsgrunden här begynner förlora sin användlighet, bör sådant ej förstås, som vore den i denna fråga fullkomligt främmande, och ledande till alldeles

ingen upplysning. Den visar att ljudet *ä* åtminstone aldrig tecknas med *e*, så snart det slutar någon stafvelse; till och med fällan när det har efter sig en enda consonant eller tvenne utan dubbelt ljud, det vill säga: så snart *ä* är lång vokal. Detta är, i anseende till de omvexlande vokal-tecknen, stafbyggnadsgrundens första hufvudpunkt. Den visar vidare: att teckningen af ljudet *ä*, med bokstafven *e*, hvar helst denna teckning inträffar, merendels förutslätter en stafvelse af den art, som gör vokalen kort, till ex. *hjelp, efter, eller, dessa*, m. fl. Detta är stafbyggnadsgrundens andra hufvudpunkt. Men den tredje återstår, och här inträffar afvikelsen. Det är ej nog att *e*, så snart det skall uttalas *ä*, nästan alltid står såsom kort *ä*. Allt kort *ä* skulle efter principen också tecknas med *e*; men olyckligtvis äro de fall då ljudet *ä*, fastän kort, likväl ej tecknas med bokstafven *e*, så ganska många, att de knappt kunna anses såsom blotta undantag, utan tyckas bero af något annat, från stafbyggnadsgrunden, helt åtskilligt språkförhållande.

Men, frågar någon, lemnar icke just denna afvikelse, som således sträcker sig öfver en hel stor del af språket, den klaraste grund till tvifvelsmål emot sjelfva stafbyggnads principens pålitlighet? Borde ej en princip för stafningen, i fall verkeligen grundad i sjelfva språkarten, också vara öfver hela språket lika all-

mänt gällande? Den kan hafva tillfälliga undantag, flera eller färre, men den synes ej böra kunna, i en viss del af språket, förlora på en gång hela sin användlighet.

Emedlertid, då denna princip aldrig varit som regel känd och fastställd, utan blott genom ögats och örats ovissa ledning, ömsevis följd i språket, och försummad, synes man också, å andra sidan, föga böra förundra sig öfver afvikelser derifrån, hurudana eller huru många de helst må befinnas, vid undersökningen.

Skulle, dessutom, en stafningsgrund ej kunna äga en, i och för sig själf, allmän gillighet och likväl förlora sin kraft, för någon viss del af språket, genom särskilda orsaker, det vill säga, genom en viss egen bekaffenhet af denna del, och de tillfälliga svårigheter, som deraf uppkomma? Denna fråga skall snart besvaras af det efterföljande.

Man bör åtminstone ej föreställa sig, att stafbyggnadsprincipen varit, i anseende till användningen af *e* såsom kort *ä*, alltid så oåtföljd som efter vårt närvarande bruk. Med den ringaste uppmärksamhet på stafnings-sättet under ett ej längeledanförflutit tidelopp, röjer man tydeligen en benägenhet i bruket att, i stället för kort *ä*, införa *e* i språket, alldeles på samma sätt som *o* (omikron) redan länge brukats i stället för kort *å*. Många af den tidens skrifter vittna härom. Man

behöfver blott rådföra vår berömda Ihres Glossar. Svio-Goth. Man skall ännu der finna orden *befkerma, dreng, emne, erter, ettika, flesk, felt, flemta, flenga, gella, hefta, kerf, lecker, lemna, leska, prenta, hemta, keftig, herma, herfvel, felle, kerfve, lerka, lespa, mestare, resta, reuna, renta, specka, sverma*, med en mängd flera af samma art, stalfvade med *e* såsom kort *ä*. Det är således blott ett nyare tycke, som infört detta vidsträckta bruk af *ä* i stället för det fordna *e*; hvilket utgör, i denna del af språket, en nu mera oföränderlig afvikelse från stafbyggnads-grunden.

Men då det blifvit sagdt ofvanföre, att det allmänna bruket, så snart det fått tid att stadga sig, nästan i alla ämnen är det fundaste, så frågas med skäl: denna brukets afvikelse ifrån en princip, nyttig för ordning i stafnings-läran, och eljest allmänt gällande, är den ett bevis eller en vederläggning af hvad till brukets loford således blifvit anfördt?

Dertill svaras; att om än bruket i denna afvikelse kunde, nu efteråt, fågas hafva handlat mindre fördelaktigt för den orthographiska ordningen, saknas åtminstone ej skäl, som bort göra den till det visaste beslut, hvilket, efter hittills kända och följda språkgrunder, kunde vidtagas.

Det förhåller sig nemligen icke med *e*

brukadt såsom kort *ä*, fullkomligen på samma sätt som med *o*, brukadt såsom kort *å*. Fig. *a* ljuder alltid ganska bestämdt, antingen *omega* eller *omikron*. Den har aldrig, i sednare fallet, något mellanljud, som väcklar emellan *o* och *å*, och som småningom drar uttalet allt mer och mer tillbaka till bokstafvens egna och slutna ljud. *E* har deremot icke i språket denna för vissa tillfällen bestämdt erkända och antagna natur af *ä*, ehuru ofta det i ljudet också närmar sig dertill. Det har, i egenskap af kort *ä*, icke utgjort likt *o* (omikron) en bokstaf med sitt eget särskilta, fast främmande namn. Deraf har skett, att dess uttal såsom *ä* (när vissa ord undantagas, i hvilka en åldrig vana fullkomligen fastställt detta ljud) nästan alltid behållit en o-viss vackling emellan *e* och *ä*; ofta dragit sig närmare till figurens egna ljud, och i många ord nästan alldeles återtagit det, såsom i *rensa*, *grensle*, *lemna*, *remna*, m. fl. Denna dragning ifrån ljudet *ä* till *e*, är nästan omärklig för örat, och har derföre insmygt sig, utan att man gifvit akt dertill. Dragningen deremot ifrån ljudet omikron till *omega*, vore omöjlig utan att strax röjas och stöta, och har derföre ejkunat inträffa. Många uttala *person*, *gerning*, *jern*, med ganska tydligt *e*, utan att detta uttal mycket märkbart skiljer sig ifrån det allmänna. Men ingen skulle säga med *omega*, *rost*, i stället för *råst*; *kol*, i stället för *kål*; *rock*, i stället

let för *räck*, utan att flöta hvar öra, vant vid det svenska språkljudet.

Under denna obestämda och omkiftande beskaffenhet af vokalen *e*, har man med skäl fruktat, att det oftare och villkorliga bruket af *e* i stället för *ä* i stafningen, skulle slutligen, ockfå i uttalet, ombyta alla dessa ljud af *ä* till *e*; och derigenom till skada för språkljudet, omkapa det. Ty efter hvad grund och genom hvilken fordom känd regel, ville man väl hafva, utan accenter, fastställt ljudet af *ä*, der *e* likväl stod för ögat i skrifningen?

Man fann sig således i ett slags nödvändighet, att förkasta det äldre vidsträcktare bruket af *e* i stället för *ä*, och, så långt det nu mera lät sig göra, återföra vokal-tecknet *ä* öfverallt der ljudet af *ä* borde höras i uttalet.

Ännu en orsak dertill, ligger tvifvelsutän i svårigheten som vid nyssnämnda staf-fätt nödvändigt måste förefalla, att i läsningen åtskilja sådana ord, som *brädd* och *bredd*, *rädd* och *redd*, *hemma* och *hämna*, *fätt* och *fett*, *lätt* och *lett* m. fl. en svårighet som syntes oundviklig, i fall kort *ä* skulle, efter principen, alltid tecknas med *e*.

Man kan ej neka till dessa svårigheter. En annan fråga är, om de vid ett närmare efterfinnande ej bort förfinna, och äfven kunnat med lätthet afhjelpas.

Det ovissa vacklande ljudet af *e*, hade varit för alltid stadgadt genom den enda regeln, att *e*, framför dubbelt ljud af consonant, alltid förlorar sitt eget ljud och antager det af *ä*. Undantagen hade varit lätt upptecknade.

Den lika stafningen af sådana ord som *brädd* och *bredd*, *rädd* och *redd*, var dels ej oundviklig, dels ej så förvillande, som man synes hafva föreställt sig.

Just samma svårighet möter äfven i anseende till *o* i vissa ord, sådana t. ex. som *grodd* och *brodd*, *trott* och *lott*, *tomt* (af *tom*) och *tomt* (jordgrund). Man skall äfven finna vid pröfningen af detta ämne, att undantagen från uttalet af vokalerna *e* och *o*, såsom korta tecken för ljudet *ä* och *å*, hade blifvit för begge af nästan alldeles samma beskaffenhet. Emot verbala flexionerna på *odd* och *ott*, såsom *trodd* och *grott*, (hvari *o* höres *omega* oaktadt kort genom påföljande ljud af dubbel consonant;) hade verbala flexionerna på *edd* och *ett* svarat, såsom i *beredd* och *skett*, hvori *e* på lika sätt behåller sitt slutna ljud, oaktadt kort genom påföljande ljud af dubbel consonant. Emot nominala ändelsen på *om*, i *bom*, *tom*, *gom*; m. fl. som ensam har *omega* framför *m*, till skillnad ifrån verber och andra ord, (såsom *komma*, *somna*, *om*, *som*, *samliga*, *sommar*) hade svarat nominala ändelsen på *em* i *lem*, *rem*, *flem*, *hem*, som, till fullkomlig likhet dermed, ensam har *e* framför *m*, till skillnad ifrån verber och an-

dra ord, såsom *lemna, remna, dem, fem*, m. fl. Emot färskilta undantag såsom *probst, lots, hosta*, hade svarat några äfven få få färskilta undantag, af lika art, såsom *spets, eld, hetsig* o. s. v.

När man ser denna märkvärdiga likhet i undantag som finnes emellan begge fallen, förundrar man sig med skäl, att samma stafnings princip likväl icke blifvit i begge antagen.

Det är sant som nyss ofvanföre blifvit anmärkt, att *brädd* och *bredd*, *rädd* och *redd*, *rätt* och *rett*; *fätt* och *fett*, *lätt* och *lett*, *hämna* och *hemma*, *bäst* och *best*, m. fl. skulle fått, efter regeln, med olika uttal alldeles lika skrifning. Sant, att ljudet af *e* såsom kort *ä*, framför tvåskrifven consonant, kunnat fynas blifva villsammt och ofäkert. Men då regel i allmänhet ej upphäfver tillåtligheten af vissa inskränkingar, vissa sparsamma afvikelser, hade ingenting varit lättare, än att förekomma dessa olägenheter. Man hade blott behöft fastställa:

1:o Att stafändelser på *dd, dt, tt* fått tecknas i skrifningen med *e* och *ä* efter som de hafva i uttalet, det ena eller andra. Derigenom hade ej allenast sådana ord som *brädd* och *bredd*, *fätt* och *fett*, *vätt* och *vett*, *kätta* och *hetta*, fullkomligen kunnat åtskilja sig. Man hade derjente undvikit att skrifva med *e* neutr. *spädt*, *beträdt*, *beklädt*, som man skrifver *bredt*, *sedt*, *skedt*, och hade ej lupit fara att läsa *skädd*, *snädd*, *spätt*, *fätt* i stället för *skedd*, *snedd*, *spett*, *fett*, o. s. v.

2:o Att några särskilta ord, sådana såsom *skepp, grepp, tenn*, m. fl. hvilka ej utgöra sex eller åtta till antalet, behålla *e* i uttalet, oaktadt tvåkrifven consonant, och fastän de ej utgöra, såsom *fett, gett, skett*, verbala böjningar af en infinitif på *e*.

Lägg till dessa undantag af särskilta ord några andra, af olika stafbyggnad och högst ringa antal, och *c* hade för öfrigt, ej allenast kunnat lika få väl tjena att uttrycka kort *ä*, som *o* att uttrycka kort *å*: bruket af *e* såsom kort *ä* hade äfven haft långt enklare lagar, än bruket af *o* såsom kort *å*, och varit derigenom underkastadt långt färre svårigheter.

Man jemföre nu med denna uppgift staf-fä-tet på den äldre tid, då man ofta såg skrivas: *el-ska, venner, oveldig, stemma, hemta, slenga, nebba, fjella, gella, stella, slenda, strengar, hefta, mestare, jef, jette, slemta, lecker, flecka, skerm, smeck, snecka, snell, spennna, renna, sverd, smelta*, men deremot alltid: *gläd-de, trädde, hädde, rätt, fätt, lätt, mätt*; — och man skall finna, huru nära man verkligen varit till en språk-stafning, efter nyss föreslagna regler, och af den möjligast allmänna enlighet med staf byggnads-principen. Det hade varit då, som denna stafning kunnat och kanske bort vidtagas, när ögats vana, icke, som i våra dagar, fullkomligt motsade den. Nu vore den ett våld både på ögat och bruket. Hindret därför låg blott, dels i fördomen om etymologiens enda

behörighet såsom stafningsgrund, dels, och när etymologien öfverensstämde dermed, i den författa omöjligheten att fästa ljudkiftet af vokalen *e* vid något så alldeles synbart och hörbart kännetecken, som stafbyggnads arten; ändtelligt äfven i saknaden af all kunskap om några allmänna och blott mekaniska lagar för språkstafningen; lagar, hvartill man i alla språk likväl sluteligen måste komma, sedan härledningarna begynt förloras ur minnet, och de dubbla bokstafs-tecknen för samma ljud annars skulle komma att sakna all regel för användningen.

Fördelen deraf hade varit, att man kunnat äga bestämda regler både för ljudet och skrifbruket, ej mindre af *e* och *ä*, än af *o* såsom *omega* och *amikron*; och att stafningen öfver hela språket hade hvilat på en enda allmän princip, icke utan undantag, det är sant, men med vissa och lätt fastställda. Den hade ej varit, som den nu är, i frågan om *e* och *ä*, en sammanblandning af två olika staf-sätt, omöjliga att förena under någon allmän regel. Men då man infett svårigheterna, utan att ens gissa till sättet att förekomma dem, har man tvert afskurit knuten i stället för att upplösa den, och på en gång afvikit ifrån den stafning, som man redan hade till betydlig del antagit. Bruket har valt, i stället för all annan regel i anseende till *e* och *ä*, bokstäfvernas egna ljud. Det har likväl på långt när ej kunnat fullkomligen följa den, och se der olägenheten. Om det tillräck-

ligt urfäktas af de ofvananförda skäl, underlåter sådant dock ej att medföra lika vissa och stora olägenheter. Bruket af *e*, som kort *ä*, hvilket kunnat vara regelbundet, är nu öfver hela språket fullkomligen i saknad af allt skäl och all föreskrift. Och en mängd ord, hvåri stafningen med *e* i stället för *ä* redan blifvit en allmän vana, måste såfom en nyck af bruket lemnas åt blotta minnet att behålla, utan att ens vara till antalet bestämmd, eller kunna bestämmas utan mycken svårighet.

Ingen ting skulle således tyckas vara i denna ovisshet enklare och rättare, än att rent af fastställa bruket af bokstafven *ä* för alla de ljud i språket, som synas fordra den, och hvilka ej tydeligen höras *e*. Men det oaktadt har detta förslag, så enkelt det i början må synas, likväl i utöfningen sina ganska stora betänkligheter. Ty först är det svårt, om ej omöjligt för örat, att med visshet urskilja denna ofta sina skillnad i uttalet emellan *ä* och *e*; i synnerhet då sjelfva uttalet ofta befinnes olika och vacklande, såfom emellan *rensa* och *ränsa*, *lemna* och *lämna*, *frästa* och *fresta*. För det andra ville det föga låta göra sig att vänja ögat, äfven då *ä* tydligt höres, vid en sådan stafning som denna: *äller*, *äfter*, *härre*, *däm*, *pänna*, *hänne*, *emällan*, *trätton*, *tränne*, *fjärde*, m. fl. ehuru sant uttryck af sjelfva uttalet den ock skulle synas vara.

Dernäst är det också klart, strax af ögats

vittnesbörd, att ljudet *ä*, som i språket få ofta förekommer, tecknadt som nyss ofvånföre, alltid med bokstafven *ä*, ville gifva åt skrifningen ett visst obehagligt utseende, och åt handen en förökad svårighet genom de vid alla *i*, alla *ä*, alla *ö*, och nu ytterligare vid alla dessa mångfalldiga *ä* ständigt nödvändiga öfverskrifnings-tecken. Så ringa detta fista skäl än må synas, torde det böra komma i betraktande.

Det följer af dessa anmärkningar, att alla ljud på *ä*, eller som, efter vissa orters eller vissa personers uttal, närma sig dertill, icke kunna, för skäl, grundade både i ögats fordringar och språkljudets, beqvämligen tecknas med denna enda bokstaf *ä*. Det öppna *e* synes således böra, såfom en gång antagit i språket, bibehållas; samt, om ej nu mera tillfitt bruk så långt utsträckas, som någre i förra tider försökt, åtminstone icke alltför långt inskränkas. Så långt det kan talas, utan att motsäga bruket, lærer det böra, för många skäl, antagas och fastställas.

Men gränsen och reglorna för bruket deraf, huru skola nu de bestämmas, då ingen enda allmän princip synes vara för hand, som skulle kunna lämpeligen följas? ty bruket är deladt, härledningarne ytterst mörka och tvistiga för en så anfenlig del af språket, och stafbyggnadsgrunden härvid, nästan utan tillämpning. Man brukar *ä* eller öppet *e* ömsevis, och nästan utan regel i sådana stafveller, hvarid det följes af flera än en enda consonant.

Intet annat val synes då vara i detta fall öfrigt, än att af de ord, hvori bruket hitintills mer eller mindre allmänt infört det öppna *e*, stadga, efter godtfinnande, ett visst antal till bibehållande af detta staf-sätt. Ty man måste nödvändigt, ett af två, antingen bortlägga ett skriftecken, för hvilket ingen regel kan med visshet ur sjelfva språknaturen utletas, eller också vidtaga den utvägen, att fastställa såsom regel, ett en gång stadgadt godtfinnande.

Men som alla ord af ett sådant staf-sätt sväriligen skulle kunna i minnet behållas förutan något visst tecken eller några vissa allmänna klasser, hvarunder de kunna föras; och som dessutom sjelfva godtfinnandet tyckes böra äga några grunder, hvarest bruket fastställes af det ena skriftecknet eller det andra: så torde ej vara onyttigt, att till en början framställa de grunder (så goda de låta finna sig) efter hvilka stafningen med det öppna *e*, i stället för *ä*, i någon del af språket skulle kunna bestämmas. Det lär ej fordras, att alla dessa grunder skola äga i sig sjelfva det slags nödvändighet, som gör dem obestridligt gällande. I de fall, der valet måste bero af ett blott godtfinnande, kan man ej skäligen begära, att de grunder, som der till framställas, skola vara annat än försvarliga anledningar eller antagliga kännetecken. Tillägg blott det allmänna och nödvändiga villkoret, att i intet ord någon fullkomlig ny stafning införas, utan att valet stadgas här som tillförne, endast emellan skiljaktiga bruk.

TREDJE AFDELNINGEN.

Fjerde Stycket.

Grunder för bestämdt bruk af E i stället för Ä.

MAN måste begynna med att åtskilja i vissa klasser de ord, i hvilka stafningen med *e* blifvit af bruket införd. Deraf uppkomma genast två hufvudslag: neml. sådana, i hvilka denna stafning synes vara af en nu mera obefridelig visshet, och sådana, hvori den för gilltiga skäl synes böra fastställas.

Det första slaget kan innefattas under tre rubriker, hvilka uttrycka orfaken till denna stafnings oemotfäglighet: *Språk-ljudets beskaffenhet; Brukets allmänna öfverensstämmelse, och egenskap af lån ur främmande språk.*

1:o *Språk-ljudet.* Till denna klass höra alla sådana ord, i hvilka *e* väl fordom haft ljudet af *ä*, och ännu behåller det efter vissa orters eller vissa personers uttal, men likväl enligt andras, antingen helt och hållet, eller ganska mycket begynt närma sig till sitt egna naturliga ljud. Dessa ord äro följande:

A eller E lång vokal.	Å eller E kort vokal.
Evig	Semsk.
med	inhemsk.
djefvul	besk.
dregla	fresta.
refvel	spenslig.
pregla	erg.
egendom, egna	gers.
spenar	lemna.
tvetydig, tvedrägt	remna.
kedja	
kegla	
keke	
gret (af gråta.)	
let (af låta.)	

Alla dessa uttalas ömsevis och åtminstone lika riktigt med *e* som *ä*. Det synes likväl som ljudets höjning närmare åt *e* ville märkas hos dem, af hvilka språket vanligen bäst uttalas. Man måste lemna åt tiden och bruket att stadga det fullkomligt rätta Språkljudet. Emedlertid, då på hvad sätt uttalet också må i dessa ord bestännas, *e* alltid kan höras *ä*, åtminstone framför dubbelt ljud af consonant (och äfven

ven framför enkelt såsom undantag) men å deremot aldrig *e*, blir sådant onekeligen en fullgiltig grund att stafva dessa orden alltid med *e*.

2:o *Brukets allmänna öfverensstämmelse.*

Till denna klass höra alla sådana ord, i hvilkas stafning med *e* allä godkände Författare af antagen vana redan fullkomligt öfverensstämma. Dessa ord äro:

E i stället för *Ä*.

Lång vokal.

Det.

Verld.

Kort vokal.

Den, denna, dem, igen,
men, sen (sedan).

Henne.

Herre.

Dess, dessa, desto.

Detta.

Ebb.

Efter.

Eljest. Eller.

Elfenben.

Hvem.

Offentligen, ordentligen,
egentligen, väsendte-
ligen.

Penna.

Penning. S. I.

Perfedel.

Person.

Peruk.

Prinsessa.

Hvartill kunna läggas alla ord af Nummer-
talet

Fjerde.

Trenne.

Fem, sex, elfva.

Tretton, femton, sexton,
med alla påföljande
10-tal hvori ljudet *ä*
förekommer.

3:o *Lån ur främmande Språk.* Till den-
na klass höra alla sådana ord, som hafva igen-
känneligen utländsk stam, och som i vårt språk
behålla tillika med vokalen *e* äfven dess utländ-
ska ljud af *ä*. Sådana äro:

Kort Vokal.

Arrest.	Reglemente.	Patent.
Text.	Kalender.	Pergament.
Attest.	Kapell.	Pastell.
Sterbhus.	Infekt.	Pendel.
Rest.	Confekt.	Fest.
Testamente.	Respekt.	Tempel.
Nerf.	Process.	Exempel, o. f. v.

Till hvilka kunna läggas alla ord samman-
fatta med det från Tyskan härledda prefixet *er*,
såsom *erbjuda, erlægga, erinna* m. fl.

Man lär emot stafningen med *e*, i alla dessa tre hänseenden föga kunna framställa någon gilltig invändning, hvarföre den ockfå, i anseende till dem, lär kunna antagas såsom af skäl och bruk på en gång fastställd, och således vara genom intet slags godtycke i framtiden föränderlig.

Efter att hafva genomgått det första hufvudflaget af ord, i hvilka stafningen med *e* blifvit af bruket införd och i hvilka denna stafnings rätthet synes vara oemotfägligen bestyrkt, återstår nu att komma till det andra af de tvenne hufvudlagen.

Detta slag består af sådana ord, i hvilka stafningen med *e* synes böra, för gilltiga skäls skull fastställas. Det kan, likasom det förra, innesfattas under tre rubriker, hvilka i sådan händelse blifva: *Stafvelse-måttet, egna härledningarna, och bokstafs-analogien.*

1:o *Stafvelse-måttet.* Härmed förstås egenteligen korta stafveller, såsom för hvilkas alltid korta *ä*, det korta ljud-tecknet *e* ockfå naturligen synes böra väljas; till ex. i *adärton, systerson, frestelse, medlet.* Emedlertid skall man finna, då man ger akt dertill, att det i alla korta stafveller, verkeligen mindre är det korta *ä* som vill tecknas med sitt motsvariga bokstafs-tecken *e*, än sjelfva ljudet *e*, som höres och vill i skrifningen uttryckas. Ingen säger *adärton, systär, medlät*, utan verkeligen

uderton, syster, medlet. Detta uttal måste då äfven i stafningen bibehållas. Sålcdes måste man skrifva:

Fiende icke fiände.

Derest icke deräst.

Hvarest icke hvaräst.

Merendels icke merändels.

Hvilket fednare staf-fätt, hvad det fistnäm-
da ordet beträffar, skulle vara att upplösa sam-
manfättningen och göra tre färskilta ord af ett
enda. Så snart denna upplösning sker, böra
orden åtskiljas och skrivas: *mer än dels*. När
åter deraf göres ett enda ord, blir mellan-staf-
velfen genom sin sammandragning alldeles oför-
enlig med det öppna och djupa *ä*. Man uttalar
denna mellanstafvelse så visst med flutit *e*, icke
med *ä*, att denna vokal, genom sjelfva flutnin-
gen oftast försvinner, och ordet blir tvåstafvigt:
merndels. Det är för öfrigt tyskt till härled-
ningen, likasom *mestendels*, och betyder icke
mer än till en del, utan till *större delen* *)

*) Hvad här säges om ordet *merendels* och om svårighe-
ten att låta höra *ä* i korta mellanstafvelser, utan att
förlänga stafvelfen, tyckes strida mot den ofvan antagna
satsen, att *kort e öppnar sig, för lättare uttal, vanligen*
till ä. Men denna sats gäller blott, om *kort vokal i lån-*
ga stafvelser på hvilka ljudtyngden hvilar. Det förhål-
ler sig på ett alldeles stridigt fätt i korta mellan- eller
flutstafvelser, hvilka vanligen äro blotta ändelse-former
och hafva ingen accent. Att utreda orfaken härtill,
skulle fordra vidlyftighet. Det gör nog att erfarenhe-
ten bevisar begge satserna. Man förföke att uttala,

Men Etymologerne hafva, så långt de kunnat, velat gifva ett svenskt ursprung åt allt, och uttrycka det genom bokstafveringen.

2:o *Egna härledning*ar. Till denna klass höra några få ord, i hvilka stafningen med *e*, hellre än med *ä*, synes vara med skäl antagen, i anseende till deras i språket närvarande stamord. Sådana äro

E i stället för Ä, kort vokal.

Enka, Enkling, enkel	af	<i>en.</i>
Egna	—	<i>egen.</i>
Fleste	—	<i>fler.</i>
Mest	—	<i>mer.</i>
Helg, helgon	—	<i>helig.</i>
Helfa	—	<i>hela.</i>
Renfa	—	<i>ren.</i>
Grenfle	—	<i>gren.</i>
Kexa	—	<i>keke.</i>

Denna art af härledning strider på intet sätt emot hvad ofvanföre blifvit sagdt i detta ämne. Det är ej här frågan, att af två vokaler

tretton, elfva, sjelf, hjelp, med *e*: svårigheten skall ftrax röja sig. Man förlöke derefter att uttala med *ä* *Mästär*bre**f**, *hedär*, *klostär*, så att denna vokal tydliggen skiljer sig ifrån *e*, och man skall finna oundbärlig dervid en tryckning på ljudet, som omärkeligen förlänger stafvelsen. Så snart ordet uttalas som sig bör *klost-er*, *hed-er*, blir det alltid *e*, icke *ä*, lika som det i *tretton, elfva*, tvertom, alltid blir *ä*, icke *e*.

tecken, som intetdera återkallar sjelfva stam-ljudet, välja det, hvars figur har med detta sistnämnda det likaste utseendet; att t. ex. när stamvokalen är *a*, (såsom i *skallig*, hvarifrån *skolla*) då välja i härledningen *å* hellre än *o*, för figurens större likhets skull. Frågan är är deremot här, att i det härledda ordet behålla just samma vokal-tecken, som i sjelfva stamordet, hvilket, när ljudet kan genom samma tecken lika väl uttryckas, och ett deladt bruk ger dertill anledning, visserligen ej kan vara underkastadt någon förnuftig motfälgelse.

3:o *Bokstafs Analogien.* Man bör förstå dermed bruket af *e* såsom *ä*, när detta sistnämnda ljud har en viss consonant för eller efter sig i stafvelsen. Det gifs blott en enda consonant af denna beskaffenhet, och det är *J*. Man kan på några få undantag när, alltid teckna med *e* ljudet *ä*, framför denna consonant, till ex. *ej*, *nej*, *lejon*, äfvenfom efter densamma, så snart den neml. har, framför sig sjelf, ännu en annan consonant, t. ex. *hjesse*, *sjelf*, *stjelke* m. fl., utan att derigenom skilja sig det minsta från det vanliga, fast något delade bruket; och när så är, blir det visserligen långt större skäl, att på detta säkra och tydeliga känne-tecken bygga en allmän, oföränderlig, och med bruket ingalunda stridig regel, fast med sina få undantag, än att lemna utan all regel det delade bruket åt sina beständiga omvexlingar.

E framför J.

Alltid kort Vokal.

Ej.	Lejon.
Nej.	Nejonögon.
Hej, hejda.	Akleja.
Fejd.	Pastej.
Lejd, leja.	Conterfej.
Speja.	Galmeja.
Deja.	Lakej.
Preja.	Ejderdun.
Feja.	Meja.
Dreja.	Peja.
Mejram.	Nejd.

undantag: Fräjd, väja.

Efter J.

Lång Vokal.

Tjena.
Ihjel.
Djekne.
Spjela.
Djefvul.
Hjerna.
Stjerna.
Spjerna.

Kort Vokal.

Sjelf,
Hjelpa,
Tjenst.
Stjelke,
Spjelka,
Hjelte.
Spjell.
Mjelte.
Djerf.

Hjerta.
 Bjelke.
 Bjellror.
 Hjesse.
 Hjelm.
 Bjesse.
 Stjert.
 Fjerran.
 Fjermare.
 Fjesk.
 Fjeggga.
 Fjettrar.
 Bjebba.
 Bjefs.
 Bjert.

Undantag enstafviga: Sjal, tjäll, fjäll,
 mjäll, fjät, fjäs, fjärd, pjän.

Tvåstafviga: Stjåla, fjåder, tjåder, tjåra,
 mjåkig.

Till denna klass af ord kunna föras följande likljudande substantiver:

Perla, merla, fådserla, ferla.

Helg, elg, belg.

Berg, erg, dverg, merg; undantag *färg*.

Man har under de föregående *tvenne hufvud-slagen* och derunder begripna sex klasser, upptagit, lå noga minnet tillåtit, alla de ord, i hvilka stafningen med *ei* stället för *ä*, antingen synes vara utan motfägelse, eller äga sådana skäl för sig, som kunna göra den till allmän regel. Af detta listnämnda slag äro visserligen *Stafvelse-måttet, tydliga härledning* från i språket närvarande *stamord*, och den lå kallade *Bokstafs-Analogien*.

Alla de som återstå, äro af en annan beskaffenhet. Bruket är i anseende till dem ännu mera deladt, ehuru antalet föga anseeligt. Det är svårt att finna, till något bland dem fastställt val, andra grunder, än någon af följande trenne: *ett, som det synes, allmännare bruk, någon icke otydlig utländsk härledning, eller Lexicographernes auktoritet.*

Vi skola därför inkränka oss endast till valet af sådana, för hvilka en eller flera af dessa grunder kunna anföras.

E i stället för Ä.

Lång Vokal.

Kort Vokal.

Der. *Sahlstedt* *).

Barmhertig. S.

Gerna. *Sahlstedt, Ihre.*

Beckafin. S.

Gerning. S. I.

Berg, berga. S. I.

*) Det är sant, att *Sahlstedt* nyttjar detta stafningsfätt blott hänvisningsvis; men äfven detta bevisar redan bruket deraf, som sedan hans tid blifvit ännu mycket allmännare,

Jern. I.

Perlika. I

Neglika. S.

Bleck. (Jernbleck.)

Efsing. S. I.

Elf. S. I.

Elg. S. I.

Embar. I.

Esping. S.

Fernissa. S.

Förderf I.

Hellre, helst. S.

Hermelin. S. I.

Hersgryn. S. I.

Hertig. S.

Hexa, hexeri. S. I.

Invertes.

Kersing. I.

Klerk. (*C lericus*).Lektara. (*Lectrum*) I.Lett, hvitlett (af lett,
färg) I.Lexa. (*Lectio*).

Menniska. S.

Messing. S. I.

Messling. S.

Necken. I.

Omtrent. S.

Penfel. S. I.

Pell. I.

Pels. S. I.
 Pers.
 Perfilja. S.
 Pest. (*pestis*) S.
 Prenta. I.
 Prest. I.
 Perma. S.
 Predika. S. I.
 Regn. S. I.
 Tenlika. S.
 Trens. S. I.
 Tress. S.
 Verk. (*arbete*) S. I.
 Vesla. S.
 Vester, vestan. S.
 Vest. (*vestis*) S.
 Vexel, vexla. S.

Till dessa kunna läggas för lärfskilta orsaker följande ord:

Begge ej *bägge*. Den förra stafningen är måhända äldre, och den sednare ej ännu allmännare. Detta ord, hörande på visst fätt till räkne-talet, skulle utan behof undantagas från den allmänna regeln. Likafå *tvenne*, hvilket dessutom tyckes hafva i stammen det samma gamla ordet *two*, som finnes i *tvedrägt*, *tvetydig*.

Jemra, *jemn*, *jemte*, *jemföra*, *jemväl*, *iemlike*. Stafningen är här mera delad, men regeln fordrar denna anförda. *M* efter *ä* för-

lorar alltid sitt enkla ljud, när det neml. slutar stafvelsen, utom i ordet *läm* och i vissa Imperativer. Man skulle således ej kunna teckna efter ljudet orden: *jemra, jemlike, jemföra* m. fl. få framt man ej här finge tillåta sig att teckna *ä* med *e*, efter hvilken vokal *m* behåller sitt dubbla ljud.

Embete.

Engel.

Engelsman, såsom äldre stafning, och som det tyckes ännu ej förkastad af ett allmännare bruk.

Snert, tvert, tvertom. Sedan man antagit staffkillnads principen i andra ord, som, fast med olika betydelse, likväl ljuda på samma sätt, synes ingen ting billigare än att äfven antaga den i sådana, hvilka tillika med åtskillig betydelse hafva äfven olika ljud. Ty om något bör genom olika stafning åtskiljas, är det visserligen ett olika uttal. *Snert* (pisksnert) och *snärt* (af snärja) uttalas icke på samma sätt. Ihre stafvar dessutom det förstnämnda ordet på det här anförda sätt. Samma åtskillnad både i ljud och mening finnes äfven emellan orden *tvert* och *tvärt*, ehuru begge hafva ett gemenfamt ursprung. Man säger: ett *tvär-t* ansigte, ett *tvärt* bemötande, icke ett *tvert* ansigte ett *tvert* bemötande, hvilket snarare skulle hafva en fysisk än en moralisk bemärkelse. *Slå tvert af* ett anbud, gå *tvert* öfver gatan, *vända sig tvertom* vill säga något helt annat, än flå *tvär-t* af ett

anbud, gå *tvär-t* öfver gatan, *vända sig tvär t om*. Orden *tvär* och på *tvären* böra visserligen behålla deras *ä*, emedan sjelfva ljudet och stafregeln fordrar det. Men både ljudet, stafregeln och meningen fordra, att adverb. *tvärt*, *tvertom* skrivas annorlunda. *Tvers*, *tversföre*, fordra samma stafning för analogiens skull.

Temmeligen. Man har begynt att stafva *tämmeligen* af *täma* sig. Denna härledning är ej fäker. Dessutom borde ordet då skrivas *tämeligen*, hvilket äfven skulle förändra uttalet. Det äldre bruket synes ännu äga åtminstone lika allmänhet och böra bibehållas för contractionen *tämligen*, som skulle utgöra en tvetydighet både till ljud och mening, och som, utan att skrivas fyrstafvigt *tämmeligen*, svårligen kan få sitt rätta uttal, eller åtminstone svårligen skulle utvisa det med tydlighet. På lika lätt förhåller det sig med ordet *nämligen*, som man vill härleda från *namn*. Dess rätta ursprung torde dock ej vara alldeles afgjort. Men äfven, utan afseende på ursprunget, kan ordet för samma orsak, som *jemföra*, *jemlik* m. fl. icke få sin rätta teckning efter uttalet, utan derigenom att ljudet *ä* deri tecknas med *e*.

När man nu i en enda öfverfikt samlar dessa föregående slag, och derifrån afdrager de trefomangå 1:o ord af *vacklande uttal emellan e och ä*, emedan i dem *e* icke bevisligen ljuder *ä*; 2:o *Stafvelse-måttet*, emedan detta slag blott angår korta stafveller; och 3:o *Bokstafs Aralo*.

gien, emedan denna utgör en särskilt regel, oberoende af den egentliga stafbyggnads grunden, så befinnes i anseende till de öfriga, och då man betraktar dem i förhållande till nyssnämnda stafnings princip,

A) *Att ljudet ä, när detta ljud är långt efter stafbyggnads-grunden, alltid tecknas med sitt långa bokstafs-tecken ä, utom i följande fall:*

- a) I Composita med *er*, t. ex. *erbjuda* m. fl.
- b) I ord på *rl*, t. ex. *verld*, *perla*, m. fl.
- c) I följande särskilta ord: *der*, *det*, *gering*, *gerna*, *jern*, *fjerde*, *perfika*, *neglika*.

B) *Att deremot ljudet ä, när det är kort efter stafbyggnaden, ömsevis tecknas med e och ä; likväl så, att det förra staf-fättet endast brukas i vid pass etthundra-defemtio ord af språket, antagna utländska ord oberäknade, hvilka under föregående artiklar blifvit ihågkomna.*

Hvad slutligen angår ljudet af bokstafven *e* i läsningen, så kan förvillelsen i detta afseende ej blifva stor, då denna bokstaf,

150 *Såsom lång vokal i stafbyggnaden, alltid behåller sitt egna ljud, utom i några få ord, hvilka äro de samma hvari ä, fastän långt, tecknas med sitt korta tecken e. Se ofvanf. A) a) b) c).*

2:o Såsom kort vokal i stafbyggnaden alltid antager ljudet af *ä*, utom i följande fall:

- a) I några ord af vacklande uttal, till ex. *rensa*, *spenslig* m. fl. se ofvanföre.
- b) I verbala flexioner, t. ex. *sedd*, *beredd*, *gett*, m. fl.
- c) I vissa neutrer, t. ex. *snedt*, *ledt*, (af *led*, *sned*) m. fl.
- d) I nominala ändelser på *em* och deras flexioner eller derivater, t. ex. *hem*, *lem*, *remsa* m. fl.
- e) I vissa särskilta ord, såsom *skepp*, *grepp*, *hetsig*, *krets*, *eld*, *spets*, *tenn*, *bredd*, *ledd*, *redd*, och till äfventyrs några flera.

Sedan man, så långt möjligt varit, således sökt att bringa denna svåra och ofäkra del af rättkrifningen till regel och tydelighet, torde det ej böra anses öfverflödigt att, för beqvämli- gare bruk, sammanlägga alla ofvan anförda sär- skilta klasser af de ord, i hvilka stafningen med *e* blifvit fastställd, i en enda fullständig alphabetisk förteckning, som kan, i fall af o- visshet, med lätthet rådföras. Det är blott främmande ord och korta stafveller, med *e* i stället för *ä*, som i allmänhet härvid undanta- gas, emedan dels, (som nyss blifvit anmärkt) bruket af *e* i dessa ord och stafveller sällan

eller aldrig är tvifvelaktigt, dels mängden der-
af skulle öfver behof göra förteckningen vidlyf-
tig. Dock skola äfven sådana korta stafveller
här upptagas, i hvilka Vokal-tecknet möjeligen
kan vara någon fråga underkastadt.

Alphabetisk

*Alphabetisk Minnes-Lista
på de ord i Språket, hvilka böra skrivas
med E i stället för Ä, dels såsom
lika gällande tecken af detta
sistnämnda ljud, dels för uttalets
ovisshet emellan begge.*

<i>A.</i>	<i>C.</i>	
Akleja.	Conterfej.	Djerf. Dregla. Dreja. Dverg.
<i>B.</i>	<i>D.</i>	<i>E.</i>
Barmhertig.	Degel.	Ebb.
Beckafin.	Deja.	Efter.
Begge.	Den.	Esping.
Belg.	Denna.	Egendom.
Berg.	Dem.	Egentligen.
Besk.	Der.	Egg (fvärdsegg*).
Bjebba.	Dereft.	Egna.
Bjefs.	Dess.	Ej.
Bjelke.	Dessa.	Ejderdun.
Bjellra.	Desto.	Elf.
Bjert.	Det.	Elfenben.
Bjesse.	Detta.	Elfvä
Bleck (jernbleck.)	Djefvul.	Elg.
	Djekne.	

* Hos *Ihre* stafvas tvertom *fogelleg* och *fvärdsägg*. Då likväl Bruket föga lär medgifva, att skriva med *e*, ägg af fåglar, måste således denna stafning helt och hållit omvändas, i fall ordkillnads-principen skall bibehållas.

Eljest.	Fresta.	Hvem.
Eller.	Förderf.	<i>I.</i>
Embete.	<i>G.</i>	Jemn.
Embar.	Galmeja.	Jemföra.
Emedan.	Gerna.	Jenka.
Emellan.	Gerning.	Jemlike.
Engel.	Gers.	Jemna.
Engelsman.	Grenfle.	Jemte.
Enka.	Gret (af gråta).	Jemväl.
Enkel.	<i>H.</i>	Jern.
Enkling.	Hej.	Igen.
Erg.	Hejda.	Ihjel.
Etsa.	Helg. Helgon.	Inhemsk.
Evig.	Hellre.	Invertes.
<i>F.</i>	Helsa.	<i>K.</i>
Feja.	Helst.	Kedja.
Fejd.	Henne.	Kegla.
Fem.	Hermelin.	Keke.
Femton.	Herre.	Kersing.
Femtio.	Hersgryn.	Kexa.
Ferla.	Hertig.	Klerk.
Fernissa.	Hexa.	
Fest.	Hexeri.	<i>L.</i>
Fjegg.	Hjelm.	Lakej.
Fiende.	Hjelpa.	Leja.
Fjerran.	Hjerne.	Lejd.
Fjermare.	Hjerpe.	Lejon.
Fjerde.	Hjerta.	Lektare.
Fjesk.	Hjesse.	Lemna.
Fjettrar.	Hvarest.	Let (af låta.) (ljuda).
Fleste.		

Lett (färg).	Pejla.	Sen (fedan).
Lexa.	Penna.	Sex.
	Penning.	Sexton.
<i>M.</i>	Penfel.	Sextio.
Med.	Pell.	Sjelf.
Meja.	Pels.	Skallmeja.
Mejram.	Perla.	Snert.
Men.	Perma.	Speja.
Menniska.	Pers.	Spenar.
Merg.	Perfedel.	Spenslig.
Merla.	Persika.	Spjela.
Merendels.	Perfilja.	Spjelka.
Messing.	Perfon.	Spjell.
Mesling.	Peruk.	Spjerna.
Mest.	Pest.	Stjelpa.
Mjelte.	Predika.	Stjerna.
	Pregla.	Stjert.
<i>N.</i>	Preja.	Sädserla.
Necken.	Prenta.	
Neglika.	Prest.	<i>T.</i>
Nej.	Prinsessa.	Temmeligen.
Nejd.		Tenlika.
Nejonögon.	<i>R.</i>	Trenne.
	Ref-orm.	Trens.
<i>O.</i>	Refvel.	Tress.
Ordentligen.	Regn.	Trettio.
Offentligen.	Remna.	Tretton.
Omtrent.	Rensa.	Tvedragt.
		Tvenne.
<i>P.</i>	<i>S.</i>	Tvers.
Pastej.	Semsk.	Tvert.

Tvertom.	Verk. (arbete).	Vestan.
Tvetydig.	Verkeligen.	Vester.
	Vers.	Vexel. (omvex- la).
V.	Vessla.	
Verld.	Vest.	Väsändtligen.

Anmärkning:

Orters och personers namn finnas ej upptagna på denna Förteckning. Enligt det mest antagna bruket, tecknas ljudet *ä* i dem, så snart det är kort, nästan alltid med *e*, t. ex. *Svensk, Velsk, Sverge, Vermland, Vestmanland, Nerke, Venden, Helsingland, Jemtland, Gestrikland, Vestervik, Sven, Elsa, Ebba*, o. f. v.

TREDJE AFDELNINGEN.

Femte Stycket.

Bestämda regler för omvexlingen af G med J och K.

I. G och J.

DE i detta ämne hittills kända regler grunda sig på två fall, neml. det rum consonanten *g* intager i stafvelsen, för eller efter vokal, för eller efter consonant.

i: d G för eller efter vokal.

- a) *G framför vokalerne e, i, y, ä, ö, ljuder alltid j, t. ex. genom, gifva, gilla, gyllen, gynna, gyttja, gälla, gäst, göra, göpen, gördel. J tillägges således alltid oriktigt framför någon af dessa vokaler.*

G förlorar deremot sitt ljud af j framför vokalerne a, o, u, å, t. ex. gafvel, gast, god, golf, gul, Gud, gåta, gåfva. När g således framför o, u, skall höras j, måste det hafva denna fednare consonant efter sig, t. ex. gjorde, gjordt, gjuta, hvilka ockfå äro de enda exempel deraf.

- b) *G efter vokal uttalas alltid utan ljud af j, t. ex. hög, trög, föga, helig.*

2:0 *G* för eller efter consonant.

G för consonant (i början af stafvelsen) behåller alltid sitt eget ljud, t. ex. *gnata*, *gnetig*, *gnola*, *gläda*, *glömma*, *gråta*, *gröt*, o. s. v.

G efter consonant förekommer blott i tre fall, neml. efter consonanterna *l*, *r*, *n*. Efter *l* och *r* ljuder det alltid *j*, t. ex. *belg*, *helg*, *merg*, (undantag *helg-a*, *helg-edom*, *helg-on*). Efter *n* deremot behåller det alltid sitt egna naturliga ljud, t. ex. *trång*, *sväng-a*, *ing-en*.

Förenämnda regler äro till ändamålet så vida tillräckliga, att man genom dem kan med visshet veta,

1:0 När *g* har sitt egna särkilda ljud, utan all blandning af *j*, t. ex. i *gafvel*, *helig*, *gläda*, *lång*, *ring*; m. fl.

2:0 När *g* höres för sig sjelf *j*, utan tilläggning för ögat af denna sistnämnda consonant, t. ex. *gifva*, *göpen*, *belg*, *berg*, m. fl.

3:0 När *g*, för att höras *j*, måste hafva ett *j* efter sig i skrifningen, till ex. *gjuta*, *gjord*, m. fl.

Men se här otillräckligheten. Dessa regler förutfatta alltid sådana tillfällen, då man blott läser, eller vet af vana om *g* skall brukas eller ej. I sådana fall visa de ganska riktigt dess olika ljud framför och efter olika vokaler, eller consonanter. En helt annan fråga är deremot,

huru ljudet *j*, som höres i uttalet, måste tecknas på papperet, och när det bör ske med *j*, eller *g*.

Denna fråga, som ej upplyses genom förenämnda reglor, har tre olika hänseenden, neml. efter rummet som ljudet *j* intager, i början af orden, eller i slutet deraf, eller inuti.

:o I början af orden tecknas consonant-ljudet J

Alltid med J,

a) Framför vokalerna *a*, *o* (omega), *u*, t. ex. *jaga*, *jaka*, *jota*, *jo*, *Jonas*, *jul*, *just*, *jude*, m. fl.

b) Framför vokalerna *e* (ä) och *ø* (omikron), t. ex. *jemn*, *jemmer*, *jemka*, *jern*, *joller*, *Job*, utom i orden *igen*, *gerna*, *gerning*, *gestrike* *).

Alltid med G,

Framför vokalerna *e*, *i*, *y*, *ö*, t. ex. *ge*, *gemenligen*, *gen*, *gyllen*, *gynna*, *göpen*, *göl*, *gömma*, *gördel*, *gör*.

Ömsevis med G och J, framför vokalen ä, neml.

*) I några ord tecknas ljudet *J*, framför *e* (ä), *o* (omega), och *u*, likväl icke med blott *j*, utan med ett förutgående antingen *d*, *g*, *h*, *k*, eller *l*. Dessa ord äro *djevul*, *djekne*, *djup*, *gjorde*, *gjuta*, *hjul*, *hjerna*, *hjesse*, *hjerpe*, *hjelpa*, *hjerta*, *hjerd*, *hjon*, *ljus*, *ljuf*, *ljustra*, *ljumfke*. I några af dessa skiljer sig dock uttalet, och den föregående consonanten höres tillika.

Med *g*, i orden *gärd, gärde, gälla, gäld, gäst, gänglig, gängse, gäck, gäl, gäll, gängor, gädda, gäspa*, och med dem beflägtade; med *j* deremot i orden *jäf, jägare, jätte, jäsa, järf, jär-tecken* och med dem beflägtade.

Anmärkning: framför vokalen *å* förekommer aldrig ljudet *j*, utom i hvardagsordet *ijåns*.

2:o I slutet af orden tecknas ljudet *J*, alltid med *j* efter en vokal, t. ex. *höj, böj, aj, nej, boj, stoj*, men deremot alltid med *g* efter consonant, såsom i *arg, korg, berg, svalg, sorg, varg*, utom i imperativer, t. ex. *följ, dölj, välj, sälj*, m. fl.

3:o Inuti orden tecknas ljudet *J*,

a) När det börjar stafvelsen alltid med *j*, t. ex. *nytt-ja, täm-ja, bryn-ja*, utom i några ord sammanlatta med prefixerne *för* och *be*, och som ej kunna umbära dem, till ex. *förgäta, förgäfves, begynna, begära*. Så snart ordet kan brukas utan prefix, t. ex. *förgöra, bejaka, begifva, förjaga*, rättar sig bruket af *g* eller *j* efter den regeln, som angår dessa begge consonanters rum i början af orden.

b) När det höres näst framför slutconsonanten i stafvelsen, likaså alltid med *j*, t. ex. *höjd, fröjd, fejd-a, röjd-a*, med undantag af ordet *helgd*, och

fammanfatta ord på *ögd* af *öga*, såsom *hål-ögd*, *gråt-ögd*, *blå-ögd*.

c) Ändteligen äfven med *j*, när det slutar stafvelsen, såsom *höj-a*, *följ-a*, *börj-a*, *snärj-a*, *värj-a*, utom i följande tvenne fall:

a) I verber tydeligen gjorda af nominer på *rg* eller *lg*, t. ex. *berg-a*, *färg-a*, *erg-a*, *förborg-a*, *förarg-a*, *talga*, *belg-a*, af *berg*, *färg*, *erg*, *berg*, *arg*, *talg*, *belg*. Likafom äfven i nominala ordledningar från sådana nominer, t. ex. *färgning*, *förargelse*, *borgenärer*, *talgig*, *arghet*, *forgelig*.

Anmärkning. Sådana nominer, som i verber förbyta deras vokal, förbyta också deras ändelse *g* i consonanten *j*, t. ex. *svälja*, af *svalg*, *förja* af *forg*. Så snart vokalen återtages, återtages äfven detta *g*, till ex. *forgelig*.

b) I stafvelser efter *ar* och *or*, till ex. *farg-a*, *targ-a*, *dorg-a*, (bullra, stamma *).

Anmärkn. Det lär knappt behöfva nämnas, att nominer som i nominativen ändas på *g*, behålla *g* i alla deras böjningar, till ex. *talgen*, *belgarne*, *korgen*, *torget*, *vargarne*, m. fl.

* Uttalet är dock här deladt emellan *g* och *j*.

Man har i det föregående fökt att omständeligen visa omvexlingen af *g* och *j*, så väl i början och slutet af ord, som inuti. Såfom kortare och derigenom lättare för minnet, kan man under en och samma regel förena begge de fednare fallen, på följande sätt:

Ljudet *J*, så snart det ej börjar orden, tecknas alltid med *j*, hvarhelst det höres, utom i följande fall:

a) I slutet af alla nominer, t. ex. *berg*, *merg*, *elg*, *talg*, *arg*, *forg*.

b) I verbala äfvensom i nominala ordledningar från sådana nominer, till ex. *talga*, *berga*, *förargelse*, *omsorgsfull*.

NB. Så snart vokalen ej dervid ombytes, på det sätt som i *svälja* af *svalg*, *förja* af *forg*.

c) Efter *ar* och *or*, till ex. *farga*, *targa*, *dorga*, (stimma, bullra).

d) I orden *helg*, *helgd*, och composita på *ögd* af *öga*, t. ex. *gråt-ögd*, *blå-ögd*.

Till hvilka fednare kunna ännu läggas orters namn på *ge* och *get*, t. ex. *Sverige*, *Norge*, *Telge*, jemväl substant. *galge*, och verbum *tälga* (slöjda), till skillnad ifrån *tälja* (räkna).

2. G och K.

Dessa omvexla på följande sätt.

Man skrifer hittills, efter ett deladt bruk, *magt* och *makt*, *slagt* och *slackt*, *försigtig* och *försiktig*, *pragt* och *prakt*, *pligt* och *plikt*, *rigtig* och *riktig*, *tragta* och *trakta*, *digt* och *dikt*, *dugtig* och *duktig*, *flygt* och *flykt*, *agt* och *akt*; man torde få den klaraste regel att följa, om man stadgar, att

G brukas

1:0 I alla flexioner af verber som hafva *g* i infinitiven, t. ex. *sagt*, *bragt*, *lagt*, af *säga*, *bringa*, *lägga*.

2:0 I alla (NB) immediata nominala derivater af någon sådan infinitif, t. ex. *vigt* af *väga*, *flygt* af *flyga*, (men *flykt* af *fly*), *dugtig* af *duga*, *drägt* af *draga* o. f. v.

3:0 I alla neutrer, hvilkas masculiner flutas med *g*, *löjligt*, *försigtigt*.

4:0 I tydliga härledningar från vissa substantiver, t. ex. *slagt* och *slägt* af *slag*, eller ifrån vissa verber, såsom *jägt* af *jaga* m. fl.

K dereremot brukas

I alla öfriga ord, således *prakt*, fast också af *prång*; *makt*, fast af *förmåga*; *riktig*, *präktig*, o. f. v.

Alla sådana härledningar äro antingen längre ifrån dragna, eller ovissa. Ögat behöfver ej

igenkänna i stafningen hvad ej tanken af sig sjelf föker der. Deremot äro stafningens enlighet med ljudet, och regelns klarhet, nödvändiga saker. Således skrifver man efter denna sednare, *lagt, sagt, vigt, flygt*; men *trakt, trakta, dikt, dikta, frakt, fruktan, frukt* m. fl. utan alla etymologiska finheter.

NB. Härifrån undantagas sådana ord, hvilkas staffätt redan blifvit stadgadt genom ordskillnads principen, t. ex. *pligt* (skyldighet) till åtskillnad ifrån *plikt* (böter); jemväl kunna *utsigt, affigt, försigtig*, med *g*, efter den vanliga stafningen, bibehållas, såfom af bruket redan allmänt gillade.

FJERDE AFDELNINGEN.

Strödda Anmärkningar.

M_{AN} har sökt att i de föregående afdelningar af detta arbete, utreda sjelfva hufvudgrunderna till stafningsläran. Den ordning man dervid följt, härleder sig från de fem förnämsta svårigheter som dervid förekomma, neml. 1:o Consonant-fördubblingen. 2:o Bruket af O i stället för Å. 3:o Bruket af E i stället för Ä. 4:o Ljudskiftet af G och J. 5:o Ljudskiftet af G och K.

Det kunde anses behörigt att nu äfven komma till de särkilda fall, hvilka synas fordra någon regel, i anseende till dels det omskiftande ljudet af flera andra bokstäfver än de nyssnämnda, dels vissa brukets egenheter. Sådana äro till exempel, bruket af *fv* och *hv* såsom *v*; ljudet af *k*, såsom *tj*; af *sk*, såsom *sj*; m. fl. men då någon viss regel för dessa olikheter svårligen skulle kunna bestämmas, och då hvar och en litet öfvad i svensk skrifning, utan annan lag därför än brukets och minnets, redan synes vara dermed så fullkomligen bekant, att ingen skiljaktighet af denna beskaffenhet i våra allmänna skrifter någonsin låter förmärka sig, torde blifva lämpeligast att hänskjuta dessa stafningens egenheter i vissa ord, till den Ordbok, som kommer att af Akademien framdeles utgifvas.

De anmärkningar som här skola tilläggas, äro till större delen mera grammatiska, än egentligen hörande till stafningsläran. Då de likväl kunna anses nödvändiga till befordrande af öfverensstämmelse i bruket, har man anlett nyttigt att här förtfända dem, intill dess Akademien hinner att, efter sin önskan, gifva åt språket en fullständig grammatika.

Dessa Anmärkningar angå:

1. *Omvexlingen af E och A.*

a) I substantiva ändelser.

Ändelsen på *e* eller *a*, i Sing. anses vanligen bero af declinationen, det vill säga, huruvida pluralis har *ar* eller *or*. Likväl synes denna regel ej böra med stränghet föreskrivas. Man synes böra, efter ljudets fordran, få säga och skriva *hjesse* och *hjessa*, *hjerne* och *hjer-na*, *skugge* och *skugga*, oaktadt dessa ord hafva *or* i pluralis. Om detta må anses för en oregelbundenhet efter de vanliga grammatiska begreppen, ersättes den fullkomligt genom fördelarna 1:0 af rimmets frihet för Skaldekonsten, 2:0 af möjligheten att derigenom undvika sammanstötningen af två *e* eller två *a*. Som i indefinit casus, bör ock i definit få skrivas *hjes-sen* och *hjessan*, *hjernen* och *hjernan*. Blott måste personliga masculiner och femininer behålla *e* eller *a*, till ex. *make* (vir), *maka* (uxor.) I pluralernas definitiva casus finnes likväl denna generiska åfskillnad mindre nödvändig, äfven då

den är personlig. Man kan säga *döttrarne* och *döttrarna*, *sönerne* och *sönerna*, *herrarne* och *herrarna*, jemväl utan afseende på den böjda casus, hvilken i vårt språk ej nödvändigt behöfver åtskiljas från den så kallade raka. Omvexlingen af *e* och *a* i substantiva ändelser blir således helt och hållet blott en ljudregel. Hvarvid likväl iakttages, att den grammatiska skillnaden mellan rak och böjd casus bör äga företräde, så ofta ljudet eller rimmet ej fordra annorlunda.

b) I adjectiva ändelser.

Man har fökt bringa under regel detta omkifte af *e* och *a*, derigenom att man velat finna i *e* ändelse-formen för masculinets raka casus; i *a* deremot den för femininet, neutrum och alla böjda casus. Det vissa är, att femininet och neutrum böra rätteligen hafva *a* beständigt och i alla casus. Således bör man skriva *detta vackra bord*, *den hushållsaktiga matmodern* o. f. v. Men det förhåller sig annorlunda med masculinet. Ty huru skulle det låta, att skriva eller säga *den länge vackre karlen*, *den store hvite hästen*, *den nye röde rocken*? Flera raka casus på detta fätt sammanträffade, skulle göra språkljudet outhärdeligt. Ovissheten om ordens kön i vårt språk har dessutom gjort, att nästan alla substantiver, som icke äro personliga masculiner, antaga och likasom fordra *a* i adjectivet. Således måste man nödvändigt skriva äfven i rak casus, *den gröna lunden*, *den kla-*

ra himmeln, icke den gröne lunden, den klare himmelen. Återstår således blott bruket af *e*, i rak casus såsom tillhörigt egentligen *personliga masculiner*. Likväl har, ockfå i detta fall, användningen af denna ändelse fina svårigheter; ty först skulle två eller flera sådana adjectiver på *e* äfven här medföra ett lika obehagligt ljud, som hvar helst annars; t. ex. *den unge, snälle betjenten*; för det andra, och äfven då blott ett enda adjectif nyttjades, inträffar ej fällan att ändelsen på *e* alldeles strider emot öra och bruk. Man säger den *tappre, den okände Riddaren*, men säger man någonsin *den svarte, den röde, den hvite Riddaren*? säger man *min vackre gosse, min lille vän* o. s. v? Det är således äfven af *personliga adjectiver*, blott vissa som tåla *e*, fastän i rak casus. Några af dessa synas nödvändigt fordra den. Sådana äro till ex. de som blifvit tillnamn eller epithet, t. ex. *Alexander den store, Ludvig den fromme, Erik läspe och halte*. Man kan säga den *lyckliga Sylla*; men med det honom egnade tillnamn, kallas han rätteligen *den lycklige*, äfven i böjd casus. I alla öfriga *personliga masculiner*, som tåla *e*, synes *e* och *a* i rak casus kunna omskiftas efter ljudets fordran. Hvad ändelsen i böjd casus beträffar; så gäller om den i adjectiver det samma, som förut är sagdt derom i substantiva ord. Då vårt språk icke som det latinska ovillkorligt fordrar den, skulle den, alltför strängt iakttagen, blott blifva en onyttig härmning

härkning deraf, hvars enda följd vore en mängd missljud der de kunnat undvikas. Dock bör den ej derföre förkastas, eller onödigt vis försummas. Den kan och bör såsom ordningsregel alltid iakttagas, utom 1:0 i vissa masculina genitiver: t. ex. *den stores, den ädles, den dygdiges*; 2:0 vid sammanförningen af två *a*. *Jag läser om den oöfvervinnelige Alexander*, säges tvifvelsutan bättre, än: *jag läser om den oöfvervinnelige Alexander*. Härvid göres likväl samma påminnelse som nyss vid den raka casus, nemligen att då icke alla personliga masculiner medgifva ändelsen på *e* i rak casus, bör denna ändelse ej heller för ljudvexlingens skull finna rum i böjd casus, utom i sådana adjectiver som tillåta den i rak. Man kan ej säga *han umgicks med den lille Abben; han nederlade den gröne anföraren; Diana älskade den vackre Acteon; han förföljdes alltid af nye afundsmän*.

c) I Verbala ändelser.

Man har begynt skriva: *vi tänke, vi skrifve, vi vänte, vi fördrage*, för att i pluralis likilja den första personen från den tredje. Men detta bruk är i grunden orätt, och skälet som dertill anföres, af ringa vikt. Ty huru åtskiljas alla tre personerna i singularis? Om man säger utan förvillelse, *jag talar, du talar, han*

talar; hvarföre då ej äfven vi *tala*, de *tala*? Dessutom, huru åtskiljas i pluralis samma begge personer af sådana verber som *förmå*, *förstå*, *bese*, *förströ*? Man har för öfrigt ej betänkt, att den påstådda grammatiska regelbundenheten, ville här blifva snarare en oregelbundenhet, emedan det är oförnekligt, att all passif ändelse uppkommer af den activa med tilläggning af ett *s*. Sålunda uppkomma *älskas*, *hördes*, *flogs*, *brutits*, *rörts*, af *älska*, *hörde*, *flog*, *brutit*, *rört*, genom blotta tilläggningsen af detta *s*. Uti ingen modus, intet tempus, ingen person, tillägger passivet någonsin mer än denna enda bokstaf, och på intet ställe ombyter det den activa slutvokalen. Skulle det nu vara rätt att skriva i activet, vi *älske*, vi *höre*, vi *tage*, vi *bryte*, vi *röre*, så skulle den passiva ändelsen af dessa ord genom tilläggningsen af det vanliga *s*, nödvändigt blifva vi *älskes*, vi *höres*, vi *tages*, vi *brytes*, vi *röres*, hvaraf enhvar utan svårighet lærer inse oriktigheten. Emedlertid då detta felaktiga bruk redan vunnit ett slags allmän häfd, torde det ej böra helt och hållit förkastas, utan få gälla som en, i vissa slags skrifter, eller vissa fall, tillätlig afvikelse från den grammatiska rättheten. Det gör ockfå ej elak verkan för örat i Påbud, Konunga-bref och andra publika handlingar. I egentligen vitter skrifart synes det deremot ej böra vinna rum, utan sparsamt och såsom ljudregel i vissa nödvändiga fall. Ett vidsträcktare bruk deraf skulle medföra en alltför tät

omvexling, i den grammatiska ändelsen, hvaraf enligheten bör få mycket möjligt är bibehållas.

2:o *Neutrala ändelsen i participier.*

Man påstår att den bör vara *gifvet, hållet, taget, skrifvet, blifvet*, och det är sant, att då dessa ord i masculinet heta *gifven, hållen, tagen, skrifven, blifven*, icke *gifvin, hållin, tagin*, o: f. v. synes regeln fordra denna ändelse i neutrum framför den hittills brukligare, *gifvit, hållit, tagit, skrifvit, blifvit*, hvilken rätteligen är blott den af perfectet. Det är blott härvid tvenne svårigheter. Den första, att denna regelbundna ändelse på *et* och *en* är något tyngre för uttalet, hvarföre den i vanliga umgänges-talet svårligen lär blifva den rådande. Man lär alltid säga: *ett gifvit löfte, ett väl skrifvit arbete*. Den andra svårigheten består i det antal rim, som derigenom skulle förloras för Skaldekonsten, då nemligen participiernas neutrer icke längre skulle kunna brukas såsom i rimmet motsvariga till perfectet. Det är sant att det enda ordet *lifvet*, får derigenom flera rim i språket, då det annars knappt äger något; men denna ringa vinst vore alltför liten erfättning för den stora svårigheten att ej kunna rima, som hitintills, participium med perfectet, en frihet som poesien oundgängligt fordrar. Det ville blifva en elak utväg i dessa svårigheter, att föreskrifva *et* såsom den för prosan vanliga och rätta neutrala ändelsen, med frihet likväl för

Skaldekonsten att i behof åfidsätta den grammatiska riktigheten. Ingen god Skald begär någonsin denna eftergifvenhet. Skulle en gång *hållet, gifvet, blifvet*, börja att bli det allmänna uttalet och det vanliga skriffättet, då blefve det ockfå snart oundvikligt för poesien, att bortlägga den nu brukliga participiala ändelsen på *it*; hvilket, i ett språk som har sina mesta rim af verber, ville blifva ett nästan ofördragligt tvång. Kan hända är då bäst, att medan det gamla förmånligare bruket ännu är gängse, både i tal och skrift, stadga regeln dervid, och att i detta fall uppoffra den stränga riktigheten, för uttalets lätthet och poesiens fordringar. Det bör likväl vara skalden tillåtit, att hädanefter som hittills, när nödvändigheten fordrar, nyttja äfven den rättare grammatiska ändelsen. Och ingen ting hindrar denna frihet, så länge de begge hafva en viss grad af rätthet, den ena genom den grammatiska analogien, den andra genom brukets allmänhet.

Det finnes emedlertid en ändelse på *et*, redan så allmänt af bruket antagen, att den icke mera får underlätas; det är den af adjectivernas neutrer, sådana som *mulet* af *mulen*, *ledset* af *ledsen*, *eget* af *egen* m. fl. Riktigt öfvervägd, har denna olikhet i verber och nominer, ingen stridighet och intet obehag.

3:0 *Ändelsen i Perfectet.*

Det har varit frågan om denna bör vara

lik med passiva participiernas neutrum, som har *d*, eller vara detta *d* förutan, och utflaget synes genom sjelfva bruket redan tillräckligt stadgadt. Man skrifver i verbernas perfecter, *gjort, hört, sagt, stadgat, sparad*, utan *d*; med *d* åter participierne *gjordt, hört, sagt, stadgadt, sparadt* m. fl., hvilket ockfå synes vara i alla hänseenden det rättaste. Blott måste dervid anmärkas, att sådana verber, som i infinitiven hafva ett *d* framför slutvokalen *a*, när de äro af en viss conjugation, behålla *d* i perfectet, så att regeln således icke må anses såsom fullkomligt allmän. *Gläda, tillstäda* (eller som det samma är, *tillstädja*), *blöda, föda* och alla af detta slag, hafva i perfectet *gladt, tillstadt, blödt, födt*, icke *glatt, tillstatt, blött, fött* m. fl.

Vid ändelfen på *dt* anmärkes vidare:

1:o Att den icke har rum i sådana participiala neutrer, som hafva framför *t* antingen *k*, såsom *stärkt, bemärkt, kränkt*; eller enkelt ljudande *n*, såsom *försynt, belönt, utrönt, förmant*, (undantag *vandt* af *vänja*, hvilket likväl kanske rättare fades *vant* af *van*) eller enkelt ljudande *p*, såsom *stöpt, döpt, köpt* (hvilket orätt uttalas *köppt*) eller enkelt *s*, såsom *qväst, snäst, läst*, m. fl. f.

2:o Att den adverbiala ändelfen behåller *dt*, med samma undantag som den par-

icipiala; man skrifer *oansedt, oaktadt, oberäknadt*, men *oförmärkt, oförsynt* m. fl. Likafå behållas *dt*, i sådana ord som *landtman, ändteligen, väsendteligen*.

3:o Att orden *färskilt* och *enskilt* deremot förlora *d*, både som adjectiver och adverbier. Hvertill orsaken är, att då det hårda och derigenom svåra uttalet af *färskild* och *enskild*, (till exempel *färskild sak, enskilda personer*,) vant oss att i uttalet gemenligen byta *d* i *t*, tyckes denna lättning för uttalet kunna, utan oenlighet med språkarten, bibehållas, likasom i *försynt* (icke *försynd*), *qväst* (icke *qväsd*). Men då masculinet och femininet förlora sitt *d*, måste neutrum och adverbium äfven göra det. Det är sant, att vi måste behålla *affskild, frånskild, åtskild*; men först har uttalet i dessa ord icke bytt *d* i *t* som i de tvenne ofvannämnda; för det andra äro *färskilt* och *enskilt* icke participiala adjectiver, som *affskild, frånskild*. Vi hafva inga verber *färskilja* och *enskilja*.

4:o *Pluralis i definit casus* af sådana ord som
Fiskare, Domare, Rövare.

Denna fråga har utgjort ett redan gammalt tvistämne. Den rätta moderna pluralis skulle beta: *fiskarne, domarne, rövvarne*, hvilket för

tvetydighetens skull, synes fordra någon förändring. *Fiskarne skrämdes från stranden, Domarne voro orättvisa, man såg en skymt af röfvarne*, låter dels ej förstå, dels ej läga sig. Man har gifvit flera förslag till en förändring af denna pluralis. Det första, att återtaga den gamla Bibliska pluralis på *ena*, dock med förändrad kvantitet, så att orden i pluralis skulle komma att uttalas *Dömarena, Fiskarena, Rövarena*. Skulle denna pluralis i alla sådana ord på samma sätt förändras, vore det visserligen ingen vinst för språket. Man lär dessutom aldrig komma att hvarken uttala eller skriva: *arbarena, skomakarena, skraddarena, slagtarena, besökarena, läkarena* m. fl. Denna släpning, och denna tillagda stafvelse, upprepad öfverallt hvarest den efter regeln borde finnas, ville blifva ofördraglig. Att åter blott antaga den i ofvannämde tre ord och några andra lika tvetydiga, såsom *Murarena, Ringarena, Vägarena* (de som väga varor), tyckes vara ett förslag som förtjenar uppmärksamhet. Det har endast den svårigheten, att så snart detta mellanstuckna *e* skall i uttalet utgöra en för örat märkbar och tydlig stafvelse, faller ordet in i en ganska stark likhet med den gamla bibliska pluralis. Så snart åter detta *e* skulle så märkeligt hastas och förkortas, som den föreflagna nyare kvantiteten synes fordra, stjal det sig med lätthet undan örat och gör nästan alldeles ingen tjänst, utan med villkor att både talare och hörare behaga komma öfverens, att använda den största uppmärksamhet, de

förra på att distinkt utfäga, de fednare på att höra med noggrannhet. Den som till exempel hade att säga inför en domstol eller en allmänhet, *man har gripit en ibland rövvarerna*, behöfde i fanning längre hvila på det mellanstuckna *e*, än den nya föreslagna kvantiteten rätteligen medgifver. I skaldekonst blefve denna pluralis ej mindre brydfam. Gör man ingen stafvelse af det tillagda *e*, utan blott låter det höras i uttalet, så blir versen hård, till exempel:

Mot Rövvarernas försåt.

Gör man åter en verklig stafvelse deraf, hvarpå uttalet aldrig så litet hvilat, såsom till exempel:

Han kom till Rövvarernas kula;

så hafva vi, åtminstone efter den vanliga taktstränga läsningen, den gamla pluralis tillbaka, och det så mycket vissare, som man gifve sig mera möda att undvika tvetydigheten. Utom detta förslag, finnes ännu ett annat. Det vore att förbyta den definitiva pluralis af dessa tvetydiga ord (men välförståendes blott af dessa) till samma declination, efter hvilken man säger i pluralis *kamrarne, hamrarne*, af *kammare, hammare*. En sådan förvexling är ej i andra språk alldeles utan exempel. I allmänhet synes ungängstalets utväg vid tillfällen af sådana svårigheter alltid vara den säkraste, och denna utväg är just den nyss föreslagna. Man säger och lär ej upphöra att säga i vanligt tal: *domrarne, röfvarne, fiskrarne*, och denna om-

vexling af *r*, är så införlifvad i uttalet, att man i allmänt tal fätter den i nästan alla sådana ords pluralis. Således hör man öfverallt lågas *Skräddrarne, Arbetrarne, Röfvarne*, hvilket visserligen bevisar naturligheten af detta fednare förslag. Det är sant att ett eller två ord, t. ex. *Murarne*, låta ej böja sig på samma fätt; men denna svårighet är i sig sjelf föga betydlig. Den möjliga tvetydighet, som af ett eller två sådana ord skulle kunna uppkomma, är först och främst mindre än den som uppkommer af ett större antal, och är dessutom lätt att undvika genom konstruktionen.

s:o Ändelsen ja väl i definit som indefinit casus af ord (hvilket helst deras genus ock må vara), som sluta sig i nominativen på en vokal.

Måste man till ex. skrifva: *philosophi, cavalleri, poesi*, eller *philosophie, cavallerie, poesie*? — *philosophis, poesis*, eller *philosophies, poesies*? — *philosophin, cavallerit*, eller *philosophien, cavalleriet*? o. f. v.

Måste man skrifva *spös, spöt*, eller *spöes, spöet*? *bros, bron*, eller *broes, broen*? *fäs, fät*, eller *fäes, fäet*? Man måste utan tvifvel sluta alla ord på *i* utan tilläggning af *e*, i nominativen, hvilket icke är eller kan vara stumt i någon svensk ändelse, som i fransyskan. Äfven de i svenskan naturaliserade främmande ord, böra förlora deras *e* i nominativen. Det enda rim-

liga skäl som man anför deremot, nemligen att detta tillagda *e* visar slutvokalens längd, som annars kunde tagas för att vara kort, gäller likväl ej, då man föllan lär kunna i svenskan uppvisa slutstavvelser på *i* som ej äro långa. *Slafveri, bryderi, limeri*, flera att förtiga, hafva alla långt *i* uti ändelsen. Det vore då blott i namn hvori vi med tillagd slutändelse af *a*, såsom *Julia, Virginia*, vant oss att finna *i* kort, som detta *e* kunde synas behörigt i franfyska ändelsen, så framt vi ej skulle finna tillbörligare att antaga den svenska.

Deremot synes i alla ord, som ändas på *i* uti nominativet, böra tilläggas ett *e*, så snart en definit casus deraf uppkommer, men icke annars. Således bör man skriva *bi*, genit. *bis*; *limeri*, genit. *limeris*; *slafveri*, genit. *slafveris*; *tryckeri* och *tryckeris*; *philosophi* och *philosophis*; *akademi* och *akademis*; men deremot *biets*, *biets*; *slafveriet*, *slafveriets*; *philosophien*, *philosophiens*; *akademien*, *akademien*. *En* och *et* utgöra i dessa ord artikeln, tillagd efteråt. Alla andra ord än de som ändas på *i*, förlora åter detta *e* efter slutvokalen äfven i definit casus, så snart de icke äro neutrer. Således *bron*, *skon*, *sjön*, icke *broen*, *sko*, *sjö*. Blott neutrer behålla det: således *spöet*, *boet*, *töet*, *fäet*, men i indef. genitif *spös*, *bos*, *tös*, *fäs*.

6:o Utländska Neutrens ändelse i pluralis.

Man skriver i pluralis: *Manuskript, manu-*

skripten, och *manuskripter*, *manuskripterna*; *Magasin*, *magasinen*, och *magasiner*, *magasinerna*. Det ena rättare efter grammatikan; det andra efter Bruket. Det synes som intetdera kan med skäl fördömmas, hvarigenom begge böra blifva tillåtliga. Att en sådan ändelse af neutrer i pluralis blir stundom oundviklig, det kan ses af ordet *partier*, *partiernas*, hvilka ändelser tilläfventyrs ej rätt bekvämt skulle förbytas i de efter grammatikan rättare, *partien*, *partiens*. — *Vin* och *tyg* hafva dessutom, enligt Botins redan gjorde anmärkningar, *viner* och *tyger*. Andra svenska neutrer hafva deremot ej *r*. Man bör skriva *ärenden* icke *ärender*, *påståenden* icke *påståender*, och i definit. pluralis *ärendena*, *påståendena*.

7:0 *Mellan-ändelsen på a, o, eller u, i sammansatta ord.*

Man skrifer efter gammalt bruk: *själavåda*, *syndaträl*, *legohjon*, *läroembete*, *redovisning*, *klagofskrift*, *födslodag*, *ägotvist*, *sagubrott*, *fattigstugu-hjon*, *varu-pris*, *vattu-brist*, *salu-bjudning*. Någre hafva begynt anse dessa mellanbokstäfver *a*, *o* och *u*, såsom föräldrade, och fökt förbyta dem i andra nyare, eller alldeles utefluta dem. Således skrives nu för tiden af somlige, *Läre-embete*, *äge-tvist*, *sag-brott*, *fattig-ftug-hjon*, m. fl. Emedlertid då frågan icke är om annat än en mellanbokstaf, som lättar sammanbindningen, och då man svårligen (åtminstone för det närvarande) lär kunna undvika

att skriva *redovisning*, *varupris*, *känslfull* m. fl. synes den i några ord nödvändiga mellanbokstafven *a*, *o* eller *u*, bättre behållas än med kämbart tvång undvikas. Det är likväl af sig själf begripligt, att den må umbäras i sådana ord der den kan beqvämligen ombytas i en bättre och vanligare. Man må icke skriva *Läre-Embete*, för sammanfötningen af de tvenne *e*, som göra ljudet ganska obehagligt; men väl *klageskrift*, *ärerik*, *sysselsätta*, *vattenbrist* o. f. v. Det är för öfrigt svårt att bestämma rätta gränfen för dessa bokstafsombyten, som bero af nästan ingen annan regel än örats vana. Man kan efter den nu rådande, omöjligen dömma om en sednare tids; och man löper alltid fara att genom reglor af detta slag, i större eller mindre mån hindra språkets utbildning. Må hända skall man med tiden skriva äfven, *känslfull*, *legehjon*, *redegörelse* (likafom *redobogen*). På samma sätt *närvara*, *sammanvara*, i stället för *närvaro*, *sammanvaro*, som i definit casus (*närvaron*, *sammanvaron*) har, man måste tillstå det, någonting fornlådrigt, och gör nödvändiga de längre orden *närvarelsen*, *sammanvarelsen*. Der *a*, *o* eller *u* åter för ljudets skull nödvändigt behövas, synas de böra utan svårighet bibehållas.

s:o Skillnaden i bruket af opp och upp.

Man säger solens *uppgång*, och att solen *går opp*; *uppstiga* till äreställen och *stiga opp* till äreställen; *uppskrifva* sina utgifter, och *skrif-*

va opp sina utgifter; *uppställa* och *ställa opp*. Det förra synes således rättare i sammanfattning, det sednare, när det står ensamt. Dock må härvid anmärkas, att *upp* i stället för *opp*, någon gång synes tjenligare i den högre skrifarten, särdeles i Poesi, till exempel:

Upp Svenskar! väpnen Er m. m.

9:o *Skillnaden i bruket af um och om.*

Man säger ännu *umgås*, *umgänge*, *umbärra*, *umgälla*. I alla öfriga ord *om*, till exempel *omgång*, *omskrifva*, *omtala*, o. s. v.

10:o *Vissa bokstäfvers omflyttning, i synnerhet i pluralis.*

Man tillåter sig någon gång, särdeles i vers för rimmets skull, eller äfven för ljudets sammanstötning, att förändra sådana ord som *längre*, *hellre*, *bättre*, *mindre*, till *längert*, *hellert*, *bättert*, *mindert*. En sådan omflyttning af en enda bokstaf i ord, hvori samma omflyttning oftast förekommer i samtalet, torde ej böra anses otillätlig, då den nyttjas med måtta och urskillning. Om en god vers derigenom uppkommer, är det visserligen en ganska fullkomlig erfattning för denna lilla oriktighet, som kan hända icke ens bör anses för någon.

Ett annat slags omflyttning af consonant och vokal förekommer också stundom i substantiver. Man skrifer *vintren* och *vintern*, *sedlen* och *sedeln*. Det sednare är tvifvelsutan rättast. Välljudet kan dock någon gång fordra det förra, änskönt dessa tillfällen torde vara sällsynta.

AKADEMIENS BETÄNKANDE, *angående stafningen af de utländska ord, som i Språket upptagas.*

Det gifves kan hända bland alla dessa Språkfrågor, icke någon svårare att afgöra än denna. Icke derföre, att den ankommer på något obekant eller inveckladt förhållande af sjelfva språkarten, men derföre att den synes bero till större delen af ett blott tycke, af ögats vana, och i synnerhet af olika tankar om behofvet af utländska ord.

Innan man kan hafva någon på skäl grundad mening i detta ämne, måste man hafva fastfållt eller vederlagt nödvändigheten af utländska ords upptagande i vårt språk. Ty det är af sig sjelf klart, att om alla dessa kunna i språket umbäras; om ingen ting tvingar till deras antagande; om de kunna med lika fördel för språket antingen saknas eller öfverfättas, så äro och blifva alla de som ännu i allmänt tal och vanlig skrift nyttjas, ingenting annat än blotta lån, hvilka man ej bör räkna på att behålla; som man derföre blott nyttjar i väntan på egna, hvarefter deras bruk af sig sjelf förfaller; och hvilka således bättre bibehållas vid hela deras främmande utseende, än genom svensk stafning ännu närmare införlifvas i ett

språk, hvarur de dock äro ämnade att bortkastas.

Hvad nu angår detta behof af vissa utländska ord, så har denna fråga en dubbel sida: en ganska lätt för urskillningen, och en mycket svårare. Det är lätt att uppräknas en mängd ord, hvilka, fast ännu ansedda för utländska och i skrift ofta tecknade med deras främmande stafning, likväl troligen skola hvarken blifva i språket någonsin bortlagda, eller kunna umbäras. Man skall förmodligen aldrig upphöra att nyttja i tal och skrift: *Capitaine, Directeur, Commendeur, Secretaire, Lieutenant, action, acte, acteur, bal, secte, comedie, scene, tragedie, compagnie, cavallerie, credit, charta, collegium, spectacle, supplique, ceremonie, caractere, cabale, contant, Excellence, reflexion, raisonnera, pretera, sublime, maxime, litterature, philosophie, poesie, epoque, periode, paragraphe*, att förtiga hundrade andra, af lika lätt infedd oumbärlighet.

Det svåra af denna fråga är deremot, att bestämman gränsen för dessa utländska lån. Så nödig denna gräns synes vara, om språket ej skall blifva slutligen ett löjligt brokverk af svenska och ofvenska ljud, så omöjligt synes det likväl vara att i förhand och genom några allmänna reglor fullkomligt utstaka den. Orsaken dertill ligger icke ensamt i mängden af sådana ord, hvarigenom många af dem lätteligen undfalla minnet: den ligger fast mera, dels i antalet af

fina betydelse, hvilka ofta först när behovet är för hand, röja otillräckligheten af all förfökt öfverfättning; dels äfven i sjelfva tyngden, stelheten, obehaget af vissa påstådda förfvenskningar; men framför allt i sjelfsväldigheten af det allmänna umgängstalet, som för större bekvämlighet nästan alltid behåller de fransyska orden, och gör derigenom de i svenskan motsvariga, äfven för skrift, särdeles i familjär styl, obrukliga. Ty hvem finner ej att de måste blifva det, genom den tröghet, den ofmidighet, med ett ord, det anseende af pedantism, som alltid åtföljer ord undflydda af det allmänna umgängs språket, aldrig upplifvade af samtals-snillet, och endast gömda, för att i skrift nödfallsvis utbytas emot främmande?

Man kunde uppfylla hela sidor med exempel härpå. Ett och annat torde göra tillfyllest. Man kan öfverfatta *Journal* med *Dagbok*, men är en *Journal* alltid en bok? Ville man bruka *Dagskrifter*, *Veckoskrifter*, *Månadskrifter*, så frågas: är det ingen åtskillnad af betydelse dem emellan? *Argus* var en *Veckoskrift*, och var ej en *Journal*. Låtom oss då föreslå *lärdas dagskrifter*, *veckoskrifter*, *månadskrifter*; men sjelfva *Journalisten*, huru nämner man honom på god svenska, utan en fläpande vidlyftighet?

Älskare, *medälskare*, *medtäflare*, äro ofta förfökta öfverfättningar af *amant* och *rival*. Men hvem brukar dem i umgängstalet? eller

hvem kunde då vid alla tillfällen bruka dem utan en viss ton af tvång och stelhet? Hvem säger om en dam samtalsvis, att hon har *älskare*, i stället för att hon har *amanger*? eller att någon *höll envig med sin medälskare*, i stället för att han *duellerade med sin rival*? Hvem skulle då, i familjer skrift, kunna betjena sig af dessa uttryck utan köjlighet? Sjelfva detta uttryck *familier styl*, huru skall det försvenskas? Skall man säga *förtrolig*, *hvardaglig*, *lägre skrifart*? Intetdera uttrycker ordets hela vidsträckta mening. Intetdera låter vid alla tillfällen bruka sig i umgängs-språket.

Huru skall man med fullkomlig motfvarighet öfverfatta orden, *proposition*, *pretention*, *frondeur*, *fantaisie*, *physionomie*, *compliment*, *fatal*, *methode*, *appel*, *parti*, *sottise*, *reflexion*, *billet*, *affectation*; att förtiga en mängd af samma bekaffenhet, öfverallt antagna af umgängs-talet, men i skrift fördömda af det strängare språk-nitet? Hvilka nya ordskapelser skall man framkalla, som likväl från sjelfva deras födsloftund lynas fullkomligt bekanta för läsaren, och fast aldrig tillförene sedda, likväl tyckas vara de samma, som han alltid nyttjat? Ehuru gåtligt detta låter, är det likväl just hvad man fordrar af sådana försvenskningar, hvaraf man också ser orsaken hvarföre de nästan aldrig lyckas. Hvar ord-bok har tvifvelsutan sådana; men hvad är sällsynta-

re, än att kunna betjena sig af ord-böckernas öfverfättningar? *Billet* till exempel, betyder litet bref eller breflapp; men kan man säga: *jag har fått Er Nåds lilla bref eller breflapp?* *Pretention* är fordran, påstående, anspråk; men en *Dame af pretention*, är det ett fruntimmer med fordringar eller med anspråk? Talar man på det sättet? *Hon dansar med pretention*, säges det med lika liflighet i svensk öfverfättning: *hon dansar med fordringar eller med anspråk?* *Fronder* betyder, enligt ordboken, *klandra*, *yttra missnöje*; *fantaisie*, inbillning; *physionomie*, anfigte, anfigtsdrag; men kan man säga: *han klandrar i hemlighet*; *han yttrar missnöje i hemlighet*, i stället för *han fronderar i hemlighet?* Kan man säga: *han har blifvit klandrare*, i stället för, *han har blifvit frondör?* *Hon har mycket anfigte*, *hon har intet anfigte*, i stället för, *hon har mycken physionomi*, *hon har ingen physionomi?* *Hvar och en har sin inbillning*, i stället för, *hvar och en har sin fantaisi?* — *Presentera* är utan tvifvel, det samma som *framlemna*, *frambära*, *öfverlemna*, *framställa*, *föreställa*; men läger man någonsin: *är ni framställd*, eller *föreställd?* i stället för, *är ni presenterad?* och hvad man ej läger, huru skall man förmås att säga det? Alla dessa öfverfättningar, fastän i en ord-bok oklanderliga, man ser likväl, huru litet de passa för alla tillfällen och betydelse; huru litet de hafva umgängs-talets liflighet, och, om det uttrycket

tillåtes, själen af de främmande orden. Man ser huru det är möjligt, att hafva en ord-bok, utan att hafva ett språk, åtminstone för umgänget, eller för skrifter som skola skillra samtalet; och man borde deraf sluta till omöjligheten, att någonsin måla detta fednare med andra ord och uttryck, än dem det sjelf brukar.

Det är annat med all högre skrifart; och man kan icke från språkets möjliga tillräcklighet för denna, bevisa de främmande ordens onödvändighet för brefstilen, komedien, kort sagdt, för alla skrifter af mera hvardaglig ton. Så snart stilen höjer sig, så snart fältet derigenom öppnas för känslan och bildningen, då öppnas det äfven på samma gång för alla slags nya ord-skapelser, endast de äga kraft, väljud och klar betydelse. Som det just är egenkapen af denna skrifart att undfly det allmänna, det hvardagliga, och att gifva åt uttrycken en viss nyhet, en viss högtidlighet, så blifva derigenom alla de ord, hvilka blott tillhöra umgängstalet, och deribland i synnerhet de främmande, icke allenast af mindre nödvändighet för sådana arbeten, de måste äfven i dem till och med undvikas. Men ännu en gång, slutom icke från lättheten, att i dessa skrifter undfly bruket af utländska ord, till möjligheten att helt och hållit umbära dem. Ingen slutfats vore falskare; ty icke allenast sjelfva den högre stilen, ja sjelfva skaldekonsten behöfver dem någon gång, ehuru sällsynta fallen ock må vara;

men de blifva fullkomligt oundvikliga, få snart stylen fänker sig till afhandlings-tonen, i synnerhet till umgängets, hvaraf orden och uttrycken måste nödvändigt bära brukets lätt-kända stämpel, medföra sin redan bestämde betydelse, och hafva likasom gångbarheten af ett allmänt gällande mynt. Det är häri, som den en gång inrotade språkvanan gäller med en oemotståndlig makt, och som äfven de rikaste språk måste erkänna dess välde. *Visserligen*, säger Cicero, *kunde sådana ifrån Grekiskan lånade ord, som filosofi, geometri, musik, grummatik, dialektik, retorik utbyttas emot egna ur vårt språk härledda; men då de blifvit från ålder införda, och genom allmänt bruk redan gångbara, såsom nu mera latinska ord, låtom dem äfven för framtiden bibehålla anseendet deraf, och räknas såsom vårt språk verkligen tillhöriga *)*. Se der, i fall auktoritet behöfdes, utan tvifvel den största som kan fökas, för att i denna fråga leda och stadga våra omdömen.

Af allt detta synes följa, att en mängd utländska ord, nästan oåterkalleligen antagna af bruket, och derigenom att anse såsom redan införlifvade i vårt språk, icke kunna utan alltför stor svårighet, nu mera afföndras derifrån. Men när detta medgifves, få uppkommer naturligen den frågan: bör deras främmande stafning dervid också bibehållas? eller måste de,

*) De finib. bonor. et malor. Lib. III.

antagna och brukade såsom svenska ord, på svenskt fätt äfven stafvas?

Det kommer an på att här jemföra skälen med och mot, för att deraf finna hvilka som blifva öfvervägande. Låtom oss begynna med dem som yrka den främmande stafningens bortläggande. Och då af dessa förändringar från utländsk till svensk stafning, ombytet af det utländska *c* till vårt inhemska *k*, träffar på en gång både den talrikaste klassen af ord, och synes, åtminstone i vissa fall, ännu motfågas af det allmännare bruket, blir det nyttigt att framställa våra anmärkningar med ett mera särskilt hänseende till detta bokstafs-ombyte.

Den första frågan härvid blifver: då ritningen af en bokstaf, med rakt strek som *k*, eller med en krokig som *c*, visserligen är i sin natur en fullkomlig likgiltighet, så snart begge uttrycka samma ljud, huruvida, i sådant fall, bruket af det ena eller andra tecknet, icke måste anses bero af hvilketdera tecknet som blifvit i språket antagit, att uttrycka det ifrågavarande ljudet? Och då ljudet *k* i svenskan aldrig tecknas med *c*, utom blott vid fördubblingar af detta ljud; då det för öfrigt aldrig finner rum hvarken i början eller på något ställe inuti ord, antingen verkligen svenska, eller som vi redan räkna för våra: så synes, om skäl följas, ojäfaktigt, att det icke heller bör finnas i något ord, af hvad ursprung det må vara, som blifvit, eller måste blifva i svens-

ka språket antagit såsom oumbärligt, och till beständigt bruk dermed införlifvadt.

Hafva vi nog misstroende till vårt eget omdöme, att ännu tveka om gilltigheten af denna lättgjorda och tydliga slutsats; välja vi att hellre ledas af andras urskillning, andras bruk, så uppkommer frågan, hvilka efterdömet vi häri hafva att följa, och huruvida något annat af de mest odlade språken, lemnar oss exempel af en sådan oenlighet i stafningen, en sådan sammanblandning af egna och främmande stafnings-grunder? Grekiskan lästes, taltes, skrefs i Rom, alldeles på samma sätt som fransyskan hos oss. En mängd ord, lånade ur detta forna språk för vitterheten, lärdomen och de finare federna, gingo öfver i det ännu rå latinska, och begynte att grundlägga odlingen, rikedomerna deraf. Romarna bytte dervid det grekiska *k*, alltid utan minsta betänkande i sitt *c*, efter sådant var i latinen skriftecknet för detta ljud. Det behöfs ej, att genom exempel härom öfvertyga någon, som äger med begge språken den ringaste bekantskap. För dem som icke äga den, må några allmänna ord, tagna, som de uppfalla i ord-boken, och endast såsom prof för ögat, framläggas med deras jemförda grekiska och latinska stafning:

Akademia	- -	Academia.
Bibliothäkä	- -	Bibliotheca.
Komodla	- -	Comœdia.

Kolossos	- -	Colossus	(colosse.)
Krokodilos	- -	Crocodilus.	
Krystallos	- -	Crystallus.	
Krokos	- -	Crocus	(saffran.)
Kycklos	- -	Circulus	(cirkel).
Kyknos	- -	Cygnus	(Cygne.)
Komä	- -	Coma	(hår.)
Klangä	- -	Clangor	(dån, ljud, hvaraf vårt <i>Klang.</i>)
Kontos	- -	Contus	(båtshake.)
Kranon	- -	Cranium	(crâne.)
Kokkys	- -	Cuculus	(Kuku. hvar- ifrån cocu.)

Grekiskan var, som nyss fades, Roms fransyska, latinska språket deremot ännu i sin första grad af uppodling; emedlertid anfågs af ingen för orimligt eller olärtdt, att skriva de antagna grekiska orden med det latinska språkets egna staf-tecken, och att undvika en främmande bokstaf, som ej vanligen brukades i den latinska stafningen. Man gjorde detta ej allenast i ord, som lånades af grekiskan, men äfven i personers och orters namn, få snart de i romersk skrift förekommo. *Kimón* skrefs *Cimón*; *Kallimachus*, *Callimachus*; *Kyklades*, *cyclades*; *Kilikeia*, *cilicia*; *Kypris*, *cypris*. På detta fött blef snart det latinska språket icke mera, som vårt, ett brok-verk af inhemska och främmande ord, åtkilda för ögat genom olika

stafnings-fätt. Det antog öfver allt ett eget och enstämmigt utseende, hvaraf hände, att de främmande orden utan svårighet blandade sig med de inländska, och sammanfömlte slutligen till ett enda rikt, harmoniskt och i allt flags skönhet, allt flags odling med sjelfva grekiskan täflande språk. Det skulle vara fällsam, om efterföljden af sådana mönster borde hos oss anses för orimlig. Ännu fällsamare om bokstafven *k*, hvarmed detta ljud beständigt tecknades, i det vackraste, finaste, mest odlade språk i världen, skulle derföre, att den blifvit nu senare äfven vår, finnas för olärd och barbarisk, att brukas i vissa ord, lånta från det fransyska eller latinska språket, ja äfven då dessa ord verkligen hafva just samma *k*, i sjelfva deras grekiska ursprung.

Ifrån de äldre språken, låtom oss komma till de nyare. Italienskan upprunnen af latinen, och, om få må sägas, skapad af dess ämne, skulle om något annat språk synas böra värda den romerska stafningen. Men man behöfver blott påminna sig dess allmänna utslutande af *ph* såfom *f*, af *th* såfom *t*, likasom dess bruk af *z* såfom *ti*, o. s. v. för att finna huru litet den låtit hindra sig af sjelfva modersspråket, att lämpa sig efter sitt eget förändrade lynne, och att införa i sitt nya stafnings-fätt, öfverallt en fullkomlig enlighet. Fransyskan, likasom latinen, har ej *k*, den byter likväl ofta latinska ordens fordna *c* i sitt eget *qu*, när språkets art

fordrar det. Och om den tilläfsventyrs nödgats låna en mängd ord ifrån främmande språk, till ex. från fjelfva våra nordiska, månne den väl skulle hafva bibehållit, i dessa främmande ord, äfven deras främmande bokstafs-tecken, för att på sådant sätt föreviga minnet af deras utländska natur? Detta nyssnämnda fall, är ej en blott förutsatt möjlighet. Det har verkligen inträffat. Det är bevisadt genom lärda mäns underfökningar, så mycket någonting kan bevisas i dessa mörka ämnen, att fjelfva fransyskan, detta nu för tiden få odlade språk, likafom nästan alla nyare, utgör ursprungligen intet annat än en sammangjutning af flera främmande. Men huru skulle det ej nu falla oss orimligt i ögonen, att se skrivas *Koifir a)* (i stället för *Choirfir*.) *Kravatte b)* *Kompagnon c)* *Kourtois d)* *ekaille e)* *Kalotte f)* *Mareskal g)* med hundrade sådana ord, lånade från våra egna språk-källor? Man har visserligen gjort ganska rätt, att strax omkläda eller hellre sagdt förticka dessa lån under drägten af ett allmänt och enformigt stafnings-sätt. Och om detta skett redan i äldre tider, hvarigenom det utländska utfeendet af alla dessa ord fullkomligen försvunnit, och fjelfva spåren af deras främmande

- a)* af *Kiora*, Isl. ord, vårt *kora*; *b)* af *Krav*, Isl. ord, vårt *kräfsve*, och *vad*, duk, vårt *vadd*; *c)* af *Kompan*, stallbroder, Isl. ord; *d)* af *Kurteis*, Isl. ord skicklig, höflig, artig; *e)* af *Skaljas* hos Ulph. vårt *skal*; *f)* fordom *escallotte*, af *skalle* (Ihre efter *Menage*); *g)* af *skalk*, tjenare, hos Ulph. och *mar* eller *mür* häst; vårt *Marfchalk*; derifrån *marechal ferrant*, Hofflagare.

ursprung blifvit länge sedan tillhöljda, hvad bevisar det annat, än att man i fransyskan följt, från långt tillbaka, en grundfats, hvilken vi skulle hafva få mycket större orätt att aldrig antaga?

Det kunde invändas häremot, att engelskan icke följt detta efterdöme, och att den, fastän likafom vårt språk till stor del af göthiskt ursprung, likväl icke förbytt *c* till *k* i de upptagna latinska eller fransyska orden. Men man iakttagade dervid, att *c* äger i fjelfva det engelska språket ljud af *k*, både framför och efter vokalerna; hvarigenom de främmande orden genast och lätteligen förenat sig med fjelfva stam-språket, utan att, såfom hos oss, genom olika stafnings-grunder för alltid åtskilja sig derifrån. Detta exempel blir således icke ett för oss. Om vi deremot rådföra våra närmare grannar tyskarne, hvilkas språk äger en med vårt enligare natur, så finna vi deras bästa författare redan temmeligen öfverens, att teckna med *k* detta utländska *c*, i sådana ord som de nödgats låna ur främmande språk.

Men utom andra nationers efterdöme, återstår ännu ett, att här anföras, som synes förtjena all vår uppmärksamhet; och detta efterdöme, det är vårt eget, hvarmed bör förstås, våra närmaste förfäders. Just det, hvarom vi strida, var hos dem vidtagit; hvad vi tveka att våga, det hafva de länge sedan verkfållt. De som ej

känna eller ej gifvit akt till ordens vanliga öfvergångar från det ena tungomålet i det andra, och alla språks behof af hvarandra, likasom sjelfva nationernas, föreställa sig vanligen, att, de utländska ord undantagna, om hvilka det är nu bland oss fråga, hela det öfriga språket tillhör oss sjelfva och uppväxt, att få må fägas, från egen grund. Kan hända skola desse med någon förundran erifara, att om det itafningsfätt, hvilket här föreflås, varit i den äldre svenskan så bestridt, som man fökt i sednare tider göra det, skulle språket i denna stund sakna en högst betydlig del af sjelfva de ord, hvaraf man nu betjenar sig såfom fullkomligt svenska, utan att ihågkomma eller kanske ens misstänka deras utländska ursprung. Att ej nämna alla öfriga lån af denna beskaffenhet, gjorda från äldre och nyare språk, kunde lätteligen flera sidor uppfyllas endast med sådana ord, tagna ur latinen, i hvilka det främmande *c* lemnat, redan från ålder, sitt rum åt vårt inhemska *k*. För att likväl hvarken falla i vidlyftighet eller brista i bevis, skola vi inkränka oss till det möjligast ringa antal, hvori man skall finna de nu mera fullkomligt svenska orden ställda, för jemförelses skull, bredvid deras latinska ursprung.

Kalk	af Calx.	Kysk	af Castus.
Kammare	Camera.	Källare	Cella.
Koppar	Cuprum.	Kampe	Campus.
Kanna	Cantharus.		(häst.) G. E.

Kap.	} af Capere.	Karm	af Carmentum.
Kapare.		Kork	Cortex.
Karda	Cardo. B. L.	Kloster	Clastrum.
Kår	Carus.	Krita	Creta.
Karp	Carpio.	Krona	Corona.
Katta	Catta.	Ankar	Anchora.
Klafben	Clavicula.	Riktig	Rectus.
Klang	Clangor.	Täckt	Tectus.
Klar	Clarus.	Trakt	Ttractus.
Kista	Cista.	Koka	Coqvere.
Kärra	Carrus.	Kratta	Cratire.
Kasse	Cassis.	Klifva	af Clivus.
Katig	Catus.	Kalla	Calare. G. L.
Koppel	Copula.	Skrifva	Scribere.
Kort	Curtus.		

Man skulle kanhända föga bedraga sig, i fall man på lika lätt härledde *kopp* ifrån *coupe*, *koftan* ifrån *caffetan*, *koller* ifrån *colère*, *kerfvel* ifrån *cerfeuille*, *kagge* ifrån *caque*, *klapper* ifrån *clapier*, *klocka* ifrån *cloche*, att ej uppräknat alla öfriga som kunde tilläggas. Men då i det mörker, som höljer språkens ursprung och spridningar, det ofta är svårt att med visshet afgöra, hvilketdera af de nyare språken lånat från det andras stam-grunder, och till hvilketdera ett ord således ursprungligt hör; utelemnom alla exempel som kunde göras

på sådan grund fridiga. Anmärkom blott i allmänhet, att hvilken ovisshet som må kunna invändas emot det ena eller andra deribland, blir det likväl alltid oförnekligt, att svenskan äger en mängd ord, lånade äfven från de moderna språken, och hvarvid en sådan stafningsförändring, som den ifrågavarande, nödvändigt föregått.

Hade nu i alla dessa fordom främmande ord, samma stafning blifvit beständigt nyttjad som man ännu, när man vill visa sig rätt purist, bibehåller i *class, cabal, canon, camererare, caliber, controll, canzli, camerad, credit, calas, carduan, cancel, cattun, cassa, contant*, med oändeligt flera, så ser en hvar utan svårighet, huru stor del af vårt nuvarande språk derigenom förblifvit beständigt utländsk och oss otillhörig. Den princip man således tror sig böra följa, att genom deras utländska stafning samvetsgrant utmärka alla sådana ord, som ej ursprungligen tillhöra vårt eget språk, är väl derföre, så snart den följes utan undantag, af alla språk-principer, den minst kloka, fägom fritt ut, den mest skadliga som någonsin kunnat upptänkas. Man skulle ej behöfva en annan, för att göra nästan all nyare språk-ökning omöjlig. Ty det tål ej tvifvelsmål, att dessa främmande ord, så ofrånkiljeligen de må nu mera tillhöra vårt språk, skola likväl genom bibehållandet af deras ofvenska bokstafs-drägt, alltid blifva främmande för ögat och tanken,

och aldrig rätt införlifva sig med det öfriga språket. Deremot om den utländska stafningen ombytes till svensk, skall icke allenast vinnas derigenom en öfverensstämmelse i stafnings-grunder, som synes blifva, mer och mer, ett slags ordnings fordran i hvart och ett odladt tungomål; utan sjelfva de främmande orden skola innan kort upphöra att synas främmande och skola antaga, man tillåte detta uttryck, samma inhemska anfigte med de öfriga. Detta skäl, redan tillräckligt genom sin blotta förnufts-riktighet, bestyrkes äfven till öfverflöd genom erfarenhet och exempel, hvaraf ett temmeligt antal blifvit anfördt nyss ofvanföre. Ingen, i främmande språk okunnig, misstänker att han skrifer latin eller fransyska när han skrifer, *betäckt, riktig, trakt, klifva, kammare, dans, flöjt, lans*, med flera sådana ord. Emedlertid är ingenting vissare. Behåll blott den utländska stafningen, och ordet skall aldrig blifva svenskt.

Om vi nu ifrån alla dessa äldre efterdömen, vända oss till oss sjelfva, och rådföra, icke våra meningar eller hvilken sats vi antaga såsom gällande, utan hvad vi i sjelfva verket göra, få torde deraf finnas, huru mycket vi redan i sjelfva skrifningen verkligen närma oss till hvad vi likväl i sin princip ogilla. Just under det att vi påftå bibehållandet af de främmande ordens utländska stafning, aflägsna vi oss oförmärkt mer och mer derifrån. Sålunda skriva vi redan öj mera få allmänt som tillförene

diète, maxime, principe med deras fransyska *e. qu.* är nästan allmänt bortlagdt i *supplique, tactique, rubrique* och alla sådana ord. Men dessa afvikelser från sjelfva grundfatsen, som blifva dagligt talrikare, hvad bevisa de om ej att vi hemligen erkänna rättheten af hvad vi likväl af vana och fördom ännu bestrida? Det kommer då blott an på att fortfara, som vi begynt i utöfningen, och att blifva med oss sjelfva fullkomligt enliga. Om vi redan skrifva *trakt* med *k* af *tractus*, hvarföre ej äfven *contract*, *abstrakt*, *traktamente*, o. f. v. efter de likväl komma alla från just samma ord? Då vi likafå skrifva längesedan med *k*, *riktig* af *rectus*, hvarföre ej äfven *Rektor*, *direkt*, *correktur*, o. f. v. Efter vi stafva på samma sätt med *k*, ordet *skrifva* af *scribere*, hvarföre ej äfven *skribent*, *reskript*, *manuskript*, med alla öfriga. Hvarföre ej architekt (af tekton) likafå väl som *betäckt* af *tectus*? Då vi skrifva *tactik*, *practik* med *k* i slutet, hvarföre ej äfven *taktik*, *praktik* med samma bokstaf inuti ordet? Är det mera orimligt, att byta i *k* det ena än det andra? mera orimligt, att i samma ord bruka denna bokstaf på det ena stället än på ett annat? och består ej orimligheten snarare i att vara sig inom samma stafvelse fullkomligt olik. Men om vi töras bruka *k*, på detta sätt, både i slutet af orden och äfven inuti, och om detta blir slutligen ett slags nödvändighet, huru skulle det vara löjligt, att bruka det äfven i början af sådana ord, hvilka måste antagas så-

som tillhörande vårt språk, och måste blifva svenska slutligen? Hvarföre ej *kapiten, kanal, kalender, kammerer, kapitel, kardus, kalott, kasern, kastell, katalog, kantor, kavalleri, karrikatur, katastrof, klåver, kokard, koffert, kolik, kollektör, koloni, kommandör?* att ej nämna hundrade andra af samma beskaffenhet? Vi skrifva temmeligen allmänt med *ö*, *directör, actor, tractor*; hvarföre icke äfven då med *k*, efter dertill är just samma skäl; och efter ingenting synes orimligare, än att icke våga följa skäl mer än till hälften eller tredjedelen? Ändteligen, efter vi skrifva med *s*, *lans, dans*, hvarföre ej äfven med *s*, *ballans, existens, konferens, excellens?* Efter vi skrifva *flöjt*, och icke *flute*, hvarföre ej *löjtnant, familj, biljet* med *j*, enligt samma stafsingsgrund?

Men det är tillbörligt, att nu äfven höra försvararne af den motsatta meningen. Deras första och mest berömliga skäl är, tvifvelsutan, nitet för språkets renhet och heder: det vill säga, hedern att draga allt från egen grund, och att låna ingenting af främmande. Men man har kunnat fluta af det föregående, huruvida något språk, att begynna från latinen, kunnat någonsin berömma sig af denna ära, och det vore ej svårt att visa genom talrika exempel, huru litet sjelfvä fransyskan kan tillegna sig den. Det är dessutom för oss något sent, att

eftersträffa

eftersträfvä denna heder, sedan vårt språk redan består af en ofantlig mängd äldre utländska lån. Men detta nit för språkets så kallade renhet och heder, är till öfverflöd i många afseenden stridande mot både möjligheten och språkets större fördelar; och det är detta som här återstår att bevisa. Ty det bör vetas och befinnas: att om den nation som först uppstiger till höjden af odling, drar i småningom, tillika med begreppen och uppfinningarna, äfven alla orden och uttrycken från egen grund, sker detta aldrig med de öfriga, som vid skenet af den förras upplysning, springa, att så må sägas, på en gång fram ifrån råheten till en rikedom af begrepp, en förfining af känslor och lefnadsfätt, hvartill, efter sakernas naturliga gång, seklers tid annars fordrades. En sådan nation har ej i sitt språk, och kan ej hafva den oafbrutna slägt-följd af begrepp, som gör, för hvar sak, egna hemfödda uttryck möjliga. De nya orden skulle derigenom nödvändigt blifva mera främmande, än sjelfva de utländska. Ty alla nya ord måste göras af andra, närgränsande till dem i betydelse. Hvarje sådan språk-skapelse, när den ej är ett rent lån, kan blott vara ett slags nydaning eller hopfättning af det som redan finnes. Sjelfva skapelse-ämnet måste då ligga förut i språket, och det kan, vid en genom främmande litteratur fortskyndad odling, svårligen finnas der. De på en gång öfversprungna graderna äro för mån-

ga, för att ej hafva lemnat bakom sig tomheter i språket, hvarifrån ingenting kan dragas. Men blefve också tillverkningen af nya ord i stället för främmande efter hand möjlig: de skola likväl alltid hos oss mötas eller åtföljas af två stora svårigheter, hvilka låta fällan öfvervinna sig: först umgängs-talets redan antagna bruk af de utländska; för det andra det tyngre, ofmidigare, obehägnare ljudfall, som inträffar nästan vid all ordfogning, hoptvungen genom blott öfverfättning af främmande ord; särdeles i ett språk som vårt, så litet beräknadt i sjelfva sina stamgrunder, för harmoniska stafvelleskiften eller något slags metrisk sammanfättning.

Det andra skälet emot den i fråga varande stafningen, består i dess föregifna obehörighet i anseende till ordens utländska natur, och i det för ögat stötande utseende, som man påstår finna deri. Man kan ej glömma, heter det, så länge man ännu dagligen talar, läser, skrifer det fransyska språket, att de flesta af dessa ord tillhöra ursprungligen detta språk, icke vårt eget; och skall man således ej genom svensk bokstafvering deraf, utan att göra dem mera svenska, blott gifva dem ett mera ovanligt och befunnerligt utseende?

Svar: det som gör orden af ett språk, egna, och detta språk verkligen tillhöriga, det är mindre sjelfva deras inhemska stamgrunder (i hvilket fall hvarken fransyskan eller engelskan kunde göra anspråk på att bestå af egna

dem tillhöriga ord) än uttalet, ändelsen, böjningarna. Hvert och ett ord, som undergått denna omskapelse, tillhör det språk hvori det upptages, och bör efter dess grunder tecknas i skrifningen. Och hvilken befunnerlighet ligger väl deri, att de som känna fransyskan, finna vissa ord af detta språk äfven antagna i svenskan, med en, efter dess art lämpad förändring af böjningar och bokstafstecken? De som känna både grekiskan och latinen och italienskan och fransyskan och engelskan, förundra de sig, att i alla dessa fem språk, samma ord någon gång återkommer med nästan likafå många särskilta förändringar af stafätt och böjningar? Huru vande man sig i Rom, att se grekiska ord tecknas med latinsk stafning? Huru hafva vi kunnat glömma, att *lans*, *flöjt*, *dans*, *lyster*, *äfventyr*, *port*, m. fl. äro rena fransyska ord? Måste man då, i fråga om skäl, aldrig se annat, aldrig tänka på mera, än blott på effekten för det första ögonblicket? icke på sakens verkliga grunder, icke på behofvet, icke på alla redan gifna efterdömen, icke på den nytta för språket, som skall deraf i en framtid uppkomma?

Tilläggom ett ord om det ovanliga för ögat. Det skulle se underligt ut, säger man, och nästan barbariskt, att se skrivas med *k*, en hop sådana ord, som *kampera*, *kommando*, *konstituera*, *korsett*, *kornett*, *kuliss*, *kritik*, *kredit*, *kassera*, *klass*, *kantor*, *karta*, *kronisk*, *klavér*, o. s. v. Men då förnuftskälet

dertill synes vara utan motfägelse, och då frågan således uppkommer om stafningens ovanlighet för ögat, så frågas hvarföre det må hållas för mer underligt, mer barbariskt, att se stafvas med *k*, *kampera* än *kampe*; *kommando* än *kommande*; *konstituera* än *konstig*; *korsett* än *korset*; *kornett* än *kornet*; *kuliss* än *kula*; *kritik* än *krita*; *kredit* än *kreatur*; *kassera* än *kasse* (fisk-kasse); *klass* än *klase*; *kantor* än *kanter*; *karta* än *kart*; *kronisk* än *krona*; *klaver* än *klafve*; att förtiga oändeligt flera? hvaraf man ser att nästan alla de utländska orden hafva i sjelfva svenskan, redan förut, hvart och ett fina likljudande, i hvilka alldeles samma stafning förekommer, utan att ögat deraf på minsta fått stötes. Alla de ord, dessutom, nu anfedda som svenska, hvilka likväl blifvit lånade, antingen från latinen eller andra språk, hafva de ej varit för några ögonblick, för några dagar, för några veckor, lika så litet vanliga för ögat? och skulle ej deras främmande stafning hafva bort, med lika goda skäl, för alltid bibehållas?

Men det fanna skälet emot denna stafning, är i grunden intetdera af de två anförda. Det är ej språk-nitet; ty de fleste bland dem som derpå hitintills beropat sig, skulle i sådant fall hafva bevisat detta nit bättre och nyttigare, med att hafva beslitat sig om en närmare kändedom af modersmålet än i allmänhet skett; med att mindre utestluta bruket deraf från de

högre eller finare umgängskretsar; med att ej, när det någon gång brukats, ända till ytterlighet vanfälla det genom uppblandning af utländska ord och talfätt; ändteligen med att hafva gifvit, likasom engelsmännen längesedan gjort, ett inhemskt uttal åt de utländska ord, som blifvit för oss ounbärliga.

Likafå litet är det fanna skälet mot denna stafning, något verkligen flötande för ögat i ett bokstafsombyte, som bruket redan till en stor del infört, och som har ingenting mera fällsamt i sitt utseende, än sammanställningen af samma bokstäfver i en mängd fullkomligt svenska ord. Den rätta orfaken, om det må tillåtas att här våga en gissning derom, torde snarare igenfinnas i den benägenhet, som varit rådande hos oss, mer än hos någon annan samtida nation, att finna mindre ädelt, mindre hyfsadt, till och med i språkljud och språkstafning, allt som framställt ett fullkomligt svenskt utseende, allt som ej behållit för ögat eller örat någon färg, någon form, någon böjning, kort sagdt, någon likhet af utländsk natur. Denna svaghet har ej varit så ny och enfamt vår, som man väl skulle förmoda. Det fans redan i Rom, säger Cicero, en mängd fint folk, *som hellre ville anses för Greker än Romare* *), och för hvilkas öron Lucretii språk och Ciceros behöll alltid det stora felet, att ej vara det som taltes bortom Jöniska hafvet. Detta rådande tycke,

*) *Qui se Græcos quam nostros haberi malunt. De finib. bonor. et malor. L. M.*

fägom hellre, denna ovillkorligä högaktning för allt främmande, fåsom någonting mer värdigt, mer prydligt, mer åtfkiljande från den lägre hopen, var det ej den som gjorde att våra lärde fordom talte eller skrefvo latin på svenska? var det ej den, som gjorde att icke rätt, länge fedan hela vårt svenska samtals-språk, åtminstone för vissa umgängs-klasser, hade kunnat beqvämligen bringas till en kort lista af förenings-ord, hvarigenom de fransyska orden och talfätten sammanbundos i meningar? Och hvarföre skulle det hafva förhållit sig med skrifningen annorlunda, än med talet? Det företräde man gaf i samtalen åt de fransyska orden, ehuru bekanta och brukbara de svenska varit, huru skulle man ej gifva samma företräde, äfven i skrift, och af samma grunder, åt ordens fransyska målning för ögat? Döljom det ej: man har funnit ädlare, prydligare, af mera fin odling, den utländska teckningen, likafom det utländska ljudet. Man har ej velat att denna likafom förnämre drägt, afkläddes orden; och man har derföre envisats, att så långt möjligt varit, hålla för utländska alla ord som kunnat bära den: ehuru oförnekligt svenska de ockfä längfedan blifvit, genom svensk böjning, allmänt bruk, och erkänd outhärlighet. Således, och just derföre, att denna stafning varit utländsk, har man hellre skrifvit *camerad* än *kamrat*; *claver* än *klaver*; *canon* än *kanon*; *class* än *klass*; *acteur* än *aktör*; *capitaine* än *kapiten*; *lieutenant* än *löjtnant*; *secretaire* än *sekreter*;

famille än *familj*; *billet* än *biljett*; *comédie* än *komedi*; *spectacle* än *spektakel*, o. f. v. på samma sätt, som man i val mellan de fransyska och svenska orden, just därför, att de sednare varit svenska och allmänna, hellre sagt *raffaichera* än *förfriska*; *conservera* än *bevåra*; *confirmer* än *bekräfta*; *desapprouver* än *ögilla*; *faciliter* än *lätta*; *comparer* än *jemföra*; *partager* än *dela*; *rapprocher* än *närma*; *reprocher* än *förebrå*; *rapporter* än *berätta*; *exponer* än *blottställa*; *plaisanter* än *skämta*; *indiquer* än *utmärka*; *excuser* än *urfäkta*; *repetér* än *upprepa*; *restituer* än *återställa*; *encourager* än *uppmuntra*; *remarquer* än *anmärka*; *desister* än *afstå*; *reponder* än *ansvara*; *expliquer* än *förklara*; o. f. v. hela språket igenom.

Man må härvid ej invända, att Akademien, genom upptagande af en mängd utländska ord, gör sig sjelf skyldig till samma förebråelse. Det är tvenne olika saker: att antaga till bibehållande ett visst antal utländska ord, som språket ej mera kan hvarken umbära eller ombyta, och att i samtal eller skrift med flit undvika det egna inhemska ordet, så bekant, så lämpligt det än må vara. Alla nationer hafva gjort det förra; knappast någon har, till den grad som vi, gjort det sednare. Men att det hos oss länge och vanligen skett, hvaraf har det kommit, om ej af den rådande fördom som fatt kännetecknet, af bättre uppfostran, bättre stånd,

bättre umgängen förnämligast i bruket af det fransyska språket, i detta tankens och tungans införlifvande dermed, i följd hvaraf de fransyska uttrycken alltid löpa framom de svenska, och ställa sig i deras rum, såfom af ädlare natur och bättre fällskapston? Denna omsorg, att vid alla tillfällen röja sin hemvana, sin förtrolighet med det fransyska tungomålet, såfom moder-språket för hofven och den högre verlden; denna fordna affektation hos mången, att med svårighet finna det inhemska ordet, att knappt veta huru något heter eller läges på svenska, huru skulle den hafva varit utan inflytande äfven på stafningen? Huru skulle den hafva mer älskat språkets målning för ögat, än dess ljud för örat? ja, hvad mer är, fördragit, att till och med fransyskt ljud kläddes i våra nordiska bokstafstecken, och förringades till svenskt utseende? Förgäfves hade man fökt visa, för några år sedan, att fransyskan förhållit sig på samma sätt med sina lån ur andra språk. Man hade svarat dertill: att göra till fransyskt hvad helst annat, det är att upphöja och försköna det; men att göra till svenskt det förut fransyska, det är att förderfva det i sig sjelf ädla och fullkomliga.

De som ej mera styras af denna fördom, finna andra betänkligheter. Man fruktar det lika som olärdare utseendet af svensk bokstafvering; man fruktar att misstänkas för okunnighet om ordens rätta fransyska stafning. Hvar

handtverkare, fäger man, hvar person af hopen, skulle ungefär stafva orden på detta sätt: då vore det otillbörligt, att en väl uppfostrad person icke gäve dem i skrift ett mera främmande utseende! Men skall då vårt språk hafva inga egna, inga allmänt gällande stafnings-grunder, derföre att man ej vill synas okunnig om ett främmandes? Skall den svenska skrifningen tjena oupphörligt, blott till bevis derpå, att hvar och en hos oss kan fransyska? Antingen lägg bort, ur tal och skrift, hvart enda till sitt ursprung främmande ord, eller en gång antagit, gångbart, outhärligt, håll det för svenskt, och bruka och skrif det i enlighet dermed. Dessutom, detta anseende af okunnighet, som man vill undvika, faller man ej deri genom sjelfva fruktan derföre? Ty man svare blott: kan det påstås med rimlighet, att alla ord, fransyska eller ej, måste dock af oss skrivas med fransysk stafning, så snart fransyskan en gång ur andra språk tillegnat sig dem? Men om intet påstående kan vara orimligare, så följer åtminstone deraf, att ett ords stafning i det språk hvarur det blifvit från början tagit, borde visserligen af oss föredragas framför den fransyska, så ofta denna första rättare stafning bättre öfverensstämmer med vår egen. Ingen ting synes mer otvifvelaktigt: och likväl har detta ej skett. Man har aldrig, förr än helt nyligen, stafvat hos oss med *k*, som i grekiskan, *akademi*, *komedi*, *kolonn*, *kristall*, *koloss*, att ej uppräknat alla öfriga ord af lika ur-

prung. Hvarföre? derföre att fransyskan stafvar alla dessa ord med *c*, och derföre att vi dels föga känna något annat urspråk för våra ordlån än detta nyssnämnda, dels äfven från älder mindre efterfrågat, huruvida något öfverensstämt med vårt behof, vårt klimat, vårt språk, än huruvida det varit enligt med fransysk sedvana. Men det är i sanning svårt att begripa, hvarföre det ej skulle vara svenskan tillåtit att göra fina lån rakt ifrån samma källor som latinen eller fransyskan, och att hellre behålla ordens rätta stafning, när den instämmer med dess egen, än att antaga ett fednare språks, tvert emot naturen af fina egna stafnings-grunder.

Näppligen lär således, då allt detta öfverväges, något enda antagligt skäl finnas, hvarföre, då både latinen och fransyskan utan minsta svårighet omkapa, efter sitt eget språklynne, en främmande stafning som ej kommer öfverens dermed, samma nödvändiga frihet ej skulle vara äfven oss medgifven, då vi likväl föras der till både af lika förnufts-orfaker och af sjelfva dessa språks efterdömen.

Akademien tror på alla dessa grunder, att i de utländska ord, hvilka nu mera icke kunna från vårt språk afföndras, den främmande stafningen både kan och bör ombytas till enlighet med våra egna stafnings-lagar. Horr har ej underlåtit att dervid förutse de motfågelfer, som i alla sådana ämnen, blifva, genom olika

tycken och meningar, till någon tid oundvikliga. Men hon förmodar, att de skäl hvar på hon stadgat sin öfvertygelse, och hvaråt hon sökt gifva all nödig tydlighet, skola icke allenast, hos den förnuftigare delen, fullkomligt rättvisa hennes beslut, men äfven blifva efter hand allmänt antagna och gällande.

Det hufvudsakligaste som torde kunna invändas emot allt det föregående, är Akademiens egen fastfälda grundfats, att lägga det allmänna bruket till grund för stafningen, och att så litet möjligt vore, afvika derifrån. Men hvar tänkande läsare finner tvifvelsutän med lätthet, att om denna princip må anses såsom den bästa och visaste i afseende på stafningen af de inhemska orden, hvarförutan sjelfva massan af språket skulle hafva blifvit underkastad en mängd förändringar, kan den icke med lika förnufts-riktighet utsträckas äfven till de utländska orden, och till en annan främmande nations bruk att stafva dem. Denna stafning tillhör ej vårt språk, är ej vårt lätt att skriva, utan ett annat folkslags, och kan, fastän hittills bibehållen i vissa ord, så länge de varit ansedda för främmande, med allt skäl bortläggas, så snart de måste erkännas såsom egna och med vårt språk införlifvade. Långt ifrån, att deraf uppkommer någon stridighet med våra svenska af bruket antagna stafnings-grunder, tjenar en sådan förändring tvertom att göra enligheten dermed öfver hela språket allmännare och fullkomligare.

Att Akademien, i anseende till ord af främmande ursprung, ej följt sjelf i hela dess vidd denna stafnings-princip, hvarken i detta föregående ortografiska arbete, eller i det första bandet af sina äldre handlingar, som nu tillika utgifves, sådant härleder sig derifrån, att frågan om de utländska orden, ehuru ett äldre öfverläggnings-ämne, likväl ej hunnit blifva fullkomligt utredd och afgjord, förr än efter fullbordandet af sjelfva den svenska ortografien, och till en del under sjelfva tryckningen deraf. Men Akademiens grundsatser och beslut i detta mål, ändteligen fastställda, komma att hädanefter utan undantag följas i alla hennes påföljande arbeten och handlingar.

De främmande ordens stafning efter svenska språk-grunder sålunda rättvisad, återstår att veta efter hvilka lagar detta stafnings-ombyte kan verkställas, så att en allmän öfverensstämmelse i bruket derigenom erhålles, och de skiljaktigheter undvikas, som kunde härleda sig från olika sätt att uttrycka de utländska ljuden. Det är detta hvaröfver Akademien har att ännu yttra sig, och hvarvid hon föreslår, till iakttagande, följande allmänna påminnelser, hvilka hon till egen efterföljd föreskrifvit sig.

1:o Att *c*, i de antagna främmande orden, bibehålles vid dess vanliga ljud och bruk såsom *s*; till ex. *citadell*, *civil*, *centner*, *ceder*, *cylinderen*, *producera*, *citera*, o. f. v. Emedan då både latinen, fransyskan och engelskan haf-

va samma *s* som *vi*, och likväl nyttja *c* i en mängd ord såsom tecken för *s*, synes någon förändring af detta, med nästan alla språks gemensamma stafnings-bruk, blifva äfven för oss mindre trängande. Att likafå *g* och *j*, uti några ord bibehållas vid deras utländska ljud, till ex. *tragedi*, *geni*, *jurnal*; emedan då teckningen af detta ljud annars nödvändigt fordrade flera bokstäfver, af hvilka det ändå svårigen skulle fullkomligt uttryckas, och dessutom antalet af dessa ord är högst obetydligt; synes olägenheten af ett sådant ombyte från en enda bokstaf till två eller tre, och ovanligheten deraf för ögat, icke erfattas genom den ringa fördel som deraf kunde uppkomma *). Att ändteligen äfven *ch* för samma orsak bibehålles i ett ringa tal af ord, till ex. *charm*, *chokolad*, *charlatan*; emedan detta ljud äfven i svensk stafning, icke kunde uttryckas utan genom samma bokstäfver, med ett tillagdt *s* framföre, som, åtminstone i början af orden, skulle utan nödvändighet, föröka bokstafstalet. Det är annat i slutet af stafyelfer, t. ex. *marsch*, *affisch*, hvar-est *ch*, genom utelemnandet af det fransyska *e* skulle få ljud af *k*.

2:o Att deremot i alla ord, som blifva svenska språket tillhöriga, ljudet *k* tecknas med denna bokstaf, icke med det utländska *c*, utom i tvenne fall, hvilka synas böra undanta-

*) Vårt språk har dessutom, redan förut detta samma *g* i *fastage*, *lastage* med flera ord af lika beskaffenhet.

gas. Det första: när ordet är latinskt, och behåller icke allenast i nominativen utan äfven i genitiven dess latinska ändelse, till ex. *Conistorium* — ii, *Collegium* — ii, så framt man, i anseende till det fistnämnda, ej ville öfverenskomma att hellre deklinera *Kollegie, giet, gier*; likasom redan sker i maskulina ord, *Notarie, Referendarie*, o. s. v. det andra: när tvenne *cc* följa hvarandra inuti ordet, och det sednare *c* derigenom får ljud af *s*, t. ex. *accis, accessit, accent*, i hvilket fall ett *k* framför *c* skulle blifva, emot allt språk-bruk, nödvändigt. Då dessa ord dessutom äro i språket öfvermåttan fällsynta och knappast lära i antalet öfverfiftiga åtta eller tio, har Akademien anfett dem kunna bibehållas vid deras vanliga stafning, utan olägenhet. Det lär knappt behöfva nämnas, att denna stafning med *k* i stället för *c* icke förändrar det vanliga bruket af *qv*; likasom att der tvenne ljud af *k* följa hvarandra i samma ord, det förra, enligt från ålder antagit bruk, alltid uttryckes med *c*, till exempel *icke, ack, ackompanjera*.

3:o Att den fransyska stafningen efter en viss beständig analogi ombytes i svensk, till ex.

Inuti orden: stafvelse-ljudet *ai* i *ä* eller *e*, såfom *mätress, resonnera*; — *ou* i *u*, såfom *jurnal, kurage, kupp*; — *eu, ú* *ieu* i *öj*, såfom *flöjt, löjtnant*; — *oeu* i *ö*, såfom *manöver*; — *gu* i *g*, såfom *harangera, baggett*, o. s. v.

I slutet af orden: ändelfen aire i är, ar, eller er, såsom arbiträr, korsar, sekreter; — eur i ör, såsom direktör, aktör, frondör; — ille eller aille i lj, såsom familj, flottilj, batalj; — re i er, såsom massaker; le i el, såsom kapabel, o. s. v., hvarvid i allmänhet påminnes, att alla fransyska slut-e utelemnas, såsom uti: intermed, sublim, habil, recett, merit, symbol, sofism, princip, med alla öfriga af samma slag.

Men det gör ej tillfyllest, att på detta fätt genom stafningen förvandla de främmande orden till egna. Detta ändamål sökes förgäfvat, om ej uttalets förändring kommer efter hand till hjälp, och om ej svensk stafning, i talet, äfven med svenskt ljud uttryckes. Man hör således både skriva och uttala *audiens, auspicer, aulid* likasom *auktor*; — *kadans, balans* likasom *dans*; — *sentens, reverens, konferens, existens* likasom *excellens*; — *kompliment, indifferent, present* likasom *patent*; — *briljant* likasom *kontant* o. s. v. Men fransyskan har i synnerhet tvenne stafvelse-ljud, hvilka troligen skola medföra någon större villrådighet i skrifningen, och hvaröfver Akademien således finner nödvändigt att färskilt yttra sig. Dessa äro de på *ng* och på *y*, till *ex. amant, entrepreneur, enthousiasme, envoyé, encadrera, endossera, ballon, fallon, bassin, clavessin, blessure, parure, allure, rhûme, statue, buste*, med flere af samma beskaffenhet. Att efter

deras nuvarande fransyska uttal, teckna i stafningen alla de förstnämnda med *ang*, *ong*, *äng*, och alla de fednare med *y*, ville tilläventyrs synas vågfarande, och för långt afvikande från ögats ännu rådande vana. Likväl ligger det första hindret derföre dock ej i detta skäl. Det ligger i den mängd ord af samma stafvelse-ljud, som i kraft af att hafva varit länge och allmänt brukade, alldeles afvikit ifrån det fransyska uttalet, och antagit ett fullkomligen svenskt. Sådana äro till exempel *galant*, *kontant*, *emfas*, *entusiasm*, *baron*, *dragon*, *portion*, *refon*, *bataljon*, *konfusion*, *legion*, *million*, *patron*, *kanton*, *pardon*, *fason*, *satin*, *latin*, *fin*, *vin*, *jakobin*, *gredelin*, *kusin*, *natur*, *figur*, *skulptur*, *rup-tur*, *karrikatur*, *asur*, *korrektur*, *litteratur*, *statur*, *kultur*, *sublim*, *posthum*, *supponera*, *konsumera*, *produktion*, *allusion*, *illumination*, med många flera, som en hvar lätteligen tillägger. Då man deraf tydligen ser den förändring till svenskt uttal, som så många af dessa främmande stafvelse-ljud, genom ett allmännare bruk, redan undergått, och då det kan förmodas, att äfven de öfriga af detta slag torde med tiden närma sig till samma inhemska uttal, (hvilket vore för språket utan tvifvel det förmånligaste), anser Akademien sig icke tillåtit, att genom bokstafvering efter deras ännu vanliga fransyska språkljud, fastställa för alltid det främmande uttalet deraf. Hon föreställer

föreställer sig såsom icke otroligt, att åtminstone många deribland torde, likasom så många föregående, efter handen draga sig närmare det rätta svenska bokstafsljudet; att t. ex. *endossera*, *enlevera*, *entreprenör*, *embuskad*, torde antaga samma uttal som *entusiast*, *emfas*, *entologi*; — *balkon*, *fallon*, *ballon*, samma uttal som *gallon*, *pardon*, *fason*; — *bassin*, *klavessin* samma uttal som *satin*, *kusin*, *gredelin*; — *blessur*, *armur*, samma uttal som *figur*, *partitur*, *kultur*, *frisur*, *ruptur*; — *bust*, *kostum*, *debutt* samma uttal som *suplik*, *lakun*, *latitud*, *allusion*, o. s. v. Om detta än icke skulle inträffa, tror Akademien sig dock böra tills vidare förutsätta möjligheten deraf. Den visasté medelvägen synes henne således den, att för närvarande hvarken införa i sådana ord någon stafning som uttrycker deras fransyska ljud, eller föreskrifva för uttalet någon sträng lagbundenhet till de svenska bokstafsljuden. På denna grund fastställer hon, att så mycket enligheten med det öfriga språket fordrar, blott aflägsna från ögat den fransyska stafningen; lemnande uttalet emedlertid sin fullkomliga frihet, till dess det fått med tiden stadga sig. Akademien torde derefter blifva i stånd, att i den Ordbok hon framdeles kommer att utgifva, närmare lämpa stafningen af dessa ord efter deras då mera fastställda svenska eller fransyska uttal: i fall, oakadt allt, detta sednare skulle då befinnas det ännu rådande. De få undantag härifrån, som redan för det närvarande synas kunna med trygghet vågas, skola finnas på sina behöriga rum antecknade.

Att införandet af accenter i språket, blir genom allt detta, i ett och annat fall, nödvändigt, torde ej behöfva påminnas.

Dessa fall äro, 1:o ändelsen på *e* i orden *armé, elysé, fé, fojé, spondé, kommité* med öfriga af samma ändelse, i hvilka tonvigtens rum bör utmärkas genom en akut; 2:o några få ord sådana som *dóm, ról*, med flera, hvori ögat synes behöfva till sin rättelse, att uttalet genom en cirkumflex tillkännagifves. I alla öfriga ord, (skulle också någon förvillelse om tonvigtens rum blifva någon gång möjlig,) synes likväl bättre, att hänskjuta undervisningen derom till vanan och bruket, än att införa i språket en vidsträcktare användning af dessa främmande tecken. Anmärkes likaledes, att då ljudlagarne för *f, m, n, o*, i de från andra språk upptagna ord, stundom något åtskilja sig ifrån dem som gälla i de ursprungligt inhemska, till ex. i *strof, dam, (dame) entusiast, ekonomi*, måste denna obetydliga skiljaktighet, på lika sätt, åtminstone tills vidare, af bruket inhämtas.

Akademien tillägger till dessa smärre påminnelser, att då *ph* såsom *f*, och *th* såsom *t*, icke allenast äro i sig sjelfva fullkomligt onödiga, men äfven begynt, att af andra nationer bortläggas, har hon icke kunnat anse dem såsom för vårt språk mera omistliga än för sjelfva italienskan, hvilken redan längesedan upphört att bruka dem. Akademien har därför trott dem kunna, jemväl i svensk skrift, utan saknad umbäras. På lika sätt har hon äfven

anfett bruket af bokstafven z, inuti orden eller i flutet deraf. Ändteligen må äfven ihågkommas, i anseende till utländska namn, att Akademien anfett de äldre folkslagens, (orters eller personers) kunna och böra tecknas efter våra egna stafnings-lagar. Hon förstår här med de äldre folkslagens namn, sådana, som vanligen och allmänast kännas, genom de romerska häfderna, och således blott i *latinsk omstafning*. Akademien tror hvar nation kunna, med lika goda grunder af förnuft och smak, nyttja till sådana namn, sina egna bokstafstecken. Att de i fransyskan, italienskan, engelskan m. fl. sådana språk, stafvas på det latinska sättet, har sin fullkomligt gilliga orsak deri, att dessa språk nyttja antingen beständigt eller i allmänhet det latinska staffättet. Det förhåller sig med vårt på ett mycket olika sätt. Den som skulle finna föllsam att se skrivas *Kartago, Kastor, Kreon*, m. fl. bör påminnas, att dessa namn i sjelfva det grekiska språket icke skrefvos annorlunda.

Hvad åter angår de latinska namnen, de må vara i detta språk ursprungliga, eller blott romerska genom de personer och orter som dem burit, tror Akademien dem böra lemnas till deras stafning orubbade. Så snart det är frågan om ett namns verkligt fanna stafning, hos det folk till hvilket det hört, eller ännu anses hörande, är det Akademiens mening att den bör bibehållas, så långt den kan uttryckas genom kända och brukade bokstafstecken.

En annan och svårare fråga uppkommer om våra egna, äldre och nyare. Visserligen borde dessa, framför alla andra, rättas efter vår egen språkstafning, så snart de nemligen icke äro tillnamn, det vill säga, beroende af enskilt behag och nästan icke underkastade några allmänna språklagar. Men sådant är i den delen brukets och vanans välde, att Akademien vågar ännu i detta mål ingenting afgöra. Det är redan ej alldeles ovanligt att se skrivas *Albrekt, Erik, Knutson*; men ögat skulle kanhända svärigen väna sig vid att se skrivas på samma sätt; *Karl, Kristina, Kristoffer* m. fl. Troligen skall ett allmännare bruk af vårt eget inhemska *k*, smänningom införa denna rättare stafning; och Akademien skall för sin del icke vara, i sådant fall, den sista att antaga den.

Slutligen, och då Akademien räknar för fördels pligt omsorgen att dessa föreslagna förändringar vid de upptagna främmande ordens stafning, icke må genom missbruk och illa förstådd användning, leda till skada för språket, och till införande af främmande ord, öfver behof och mått, har hon varit betänkt på, att i tid möta denna olägenhet, och att fatta, så långt på henne ankommer, en gräns för öfverdriften.

Det gifves först och främst några främmande ord, hvilka, ehuru i tal och skrift allmänt antagna och äfven i flera fall behöfliga, likväl skulle till deras stafning mindre lyckligen förändras och låta, under denna nya bokstafsdrägt, mindre igenkänna sig. Sådana äro t. ex. orden

grace, cour, shor, rhume, corps, med några flera. Akademien anser dessa kunna lå mycket hellre nyttjas med deras brukliga utländska stafning, som de behålla i allmänna talet, äfven deras utländska ljud, icke, som ordet *lieutenant*, helt och hållit förlorat sitt främmande uttal: en omständighet, hvarigenom (i förbigående sagdt,) bokstafveringen af detta listnämnda ord, lika lå mycket motfäget det svenska uttalet deraf, som om man till ex. uttalade *memorier*, fastän man skref *memoires*, eller ännu fortfor att skriva *état* och *Episcopus*, fastän man uttalar *stat* och *Biskop*. Det högst ringa antalet af dessa till stafningen oföränderliga ord, gör dessutom, att de kunna, såsom erkända främmande lån, tålas utan svårighet, och kunna ej, (hvad genom hela den öfriga mängden nödvändigt skulle ske) gifva åt språket ett, af utländsk och inhemsk stafning, hopflickadt utseende.

På det för öfrigt ingen må anse sig genom Akademiens råd eller efterdöme, bemyndigad, att, i upptagandet af utländska ord och deras nystafning, förfara efter ett alldeles enskilt och egenvilligt godtycke, hvilket kunde slutligen blifva för språket löga förmånligt, har hon vidtagit, att till närvarande ortografiska arbete bifoga en förteckning på de ord af främmande ursprung, i hvilka någon förändrad stafning synes böra införas eller bibehållas. Blott egentliga vetenskaps-ord, mod-termer, och andra ord af lika slag, hafva blifvit deri, till större delen, förbigångna; såsom dels ledande till vidlyfthet,

dels ej svåra att rätta i stafningen efter analogien med de öfriga. Akademien påminner ännu, för tydlighets skull, att denna förteckning icke innehåller alla de främmande ord, hvilka kunna och böra anses såsom vårt språk redan tillhöriga; utan blott dem, (så långt några deribland icke undfallit uppmärksamheten) hvari någon skiljaktighet från den utländska stafningen, synes blifva nödvändig. Som likväl det fullkomligt bestämde antalet af sådana ord, beror af en mycket noggrann och oändeligt svår pröfning, kan Akademien väl icke ogilla, om af goda författare, några flera ord öfver denna förteckning, skulle med förändrad stafning ännu till bruk införas. Hon önskar likväl, att man ville i allmänhet, så mycket möjligt är, inkränka sig dervid, och hellre, än att öfver behof utvidga antalet af främmande lån, försöka dessa lyckliga skapelser af egna uttryck, hvaraf det nyare språket lemna några efterdömen. Om det är fällsynt, att dessa försök göra det utländska ordet fullkomligen umbärligt, är sådant dock ej en omöjlighet, och förtjenar alltid det bemödande som derpå användes. Akademien skall å sin sida ej förlumma, att både efter förmåga bidraga till detta goda ändamål, och att i den Ordbok hvarpå hon arbetar, när den kommer att framdeles utgifvas, tillägga alla de förmodligen få ord af främmande slag, hvilka i närvarande ordlista kunna vara, möjligtvis, förbigångna.

*Alfabetisk Förteckning
på de i Svenskan redan af Bruket upp-
tagna främmande ord, hvilka böra,
genom stafningen, förenas med det
öfriga Språket.*

A.

Absolut.	Aktion, Akt. (Dram. T.
Abstrakt.	Aktionera, Aktion.
Accept.	Aktor.
Accis.	Aktör — tris.
Ackompanjera — nje- ment.	Alfabet.
Ackord — dera.	Alkof.
Ackreditera,	Allé.
Ackurat.	Allegori.
Adjunkt.	Allians.
Adress.	Almanack. Almnacka.
Advokat.	Amang.
Affekt — era — erad — tation.	Amatör.
Affisch.	Ambässad — dör.
Affär.	Amfibie.
Akademi.	Amfiteater.
Akt — uarie.	Amnesti.
Aktie.	Anagram.
Aktif.	Anakronism.
	Analog — gisk.
	Analys — lytisk.

Anarki — kisk.
 Anekdot.
 Anomali,
 Anonym.
 Antagonist.
 Antik — tiker.
 Antipati — patisk.
 Antipod.
 Antites.
 Apati — patisk.
 Apell.
 Apokryfisk.
 Apologi.
 Apostat — stasi.
 Apostill.
 Apostrof.
 Apotek.
 Apoteos.
 Appretör.
 Aptit.
 Arabesk.
 Arbiträr.
 Aristokrat.
 Arkad.
 Arkebusera.
 Arkif — varie.
 Arkitekt.
 Arkli.
 Arlekin.
 Armé.
 Artikel.
 Artilleri.

Artist.
 Assekurera — rana.
 Assistans.
 Atmosfer.
 Atom.
 Atrapp.
 Attack.
 Attitud.
 Attraktion.
 Audiens.
 Auditör.
 Auktion.
 Auktor *eller* Autor —
 itet.
 Auskultant.
 Autentisk.
 Axiom.

B.

Backant — kanalisk.
 Bagatell.
 Bagett.
 Bajonett.
 Balans — lansera.
 Baldakin.
 Balett.
 Balkon.
 Ballad.
 Balustrad.
 Bank.
 Bankrut.
 Barack.

Barock.
 Batalj — era.
 Batteri.
 Berlock.
 Bibliotek — arie.
 Bigott — teri.
 Biljard.
 Biljett.
 Biografi — isk.
 Bisarr — eri.
 Blasfem.
 Blessur.
 Blockera — kad.
 Blond.
 Boett.
 Bravur.
 Bresch.
 Brevett.
 Brigad.
 Brilljera — jant.
 Broderi.
 Brokad.
 Brons.
 Bruljeri.
 Brunett.
 Brutal.
 Bukett.
 Burlesk.
 Bust.
 Butelj.
 Byrå.

C.

Censur.
 Ceremoni.
 Certifikat.
 Chalong.
 Charad.
 Charm.
 Chartek.
 Chiffer.
 Chikan — ör.
 Chimer — isk.
 Choklad.
 Chäs.
 Cirkulera.
 Cisselör.
 Citadell.
 Cittra.

D.

Daktyl.
 Dam. (*Dame*).
 Damaskera.
 Dansör — sös.
 Debatt.
 Debutera — butt.
 Dedikation.
 Deduktion.
 Dekanat.
 Deklamera — matör.
 Deklinera.
 Dekokt.
 Dekoration.

Dekreditera.
 Dekret.
 Delatör.
 Delikat — *ess.*
 Demarkation.
 Demaskera.
 Demokrat.
 Dentist.
 Depesch.
 Deplojera. (*Krigsterm.*)
 Øeresonera.
 Desertör.
 Deshabiljé.
 Despot — *tism.*
 Detalj.
 Dialekt.
 Dialog — *era.*
 Didaktisk.
 Diftong.
 Diktator — *tur.*
 Diktera — *tamen.*
 Diplom.
 Direkte.
 Direktör — *tion.*
 Dissipel — *plin.*
 Diskant.
 Diskordant.
 Diskrett.
 Diskurera — *kurs.*
 Disparat.
 Dispens.
 Disput — *abel.*

Dissonans.
 Distinktion.
 Distraction.
 Distrikt.
 Dogm — *atisk.*
 Doktor.
 Dokument.
 Dóm.
 Domestik.
 Dram.
 Duell.
 Duett.
 Dukat.
 Durkmarsch.

E.

Edikt.
 Effekt.
 Egoist — *ism.*
 Ekliptika.
 Eklog.
 Eko.
 Ekonom — *i — isk.*
 Elef.
 Elegans — *gant.*
 Elegi — *gisk.*
 Elektricitet — *trisk.*
 Ellips.
 Elysé.
 Emalj — *erad.*
 Emblem.
 Embuskad.

Emfas — fatisk.
Enterprenera — nör.
Entusiast — asm.
Envoje.
Epigram.
Epilog.
Episod.
Epitet.
Epok.
Epope.
Eskader.
Eskort.
Espjegel.
Essens.
Estamp.
Estetik — tisk.
Estrad.
Eter.
Etikett.
Eturdi — deri.
Etymologi — log.
Evakuera — kuation.
Exakt.
Exekution.
Exellens.
Exercis.
Exerg.
Existens.
Exklamation.
Exklusion — klusif.
Exkursion.

Expektant.

Extas.

F.

Fabrik — ör.
Facil.
Fadd. **Fadäs**.
Fajans.
Faktion.
Faktor — i.
Faktura.
Fakultet.
Familj — är — aritet.
Fanatism.
Fantasi — tast.
Fars — ör.
Fasad.
Fascin.
Fason.
Favör — er.
Fé.
Febus. (Retorisk term.)
Fenomen.
Ferm — etet.
Fidekommis — arie.
Figur.
Fiktion.
Filantrop — i.
Filosof — i.
Filuteri.
Finans.
Fiskal.

Fjär.
 Flank — era — onad.
 Flegm — atisk.
 Florett.
 Flottilj.
 Foje.
 Fontän.
 Formulär.
 Fortifikation.
 Frank — era.
 Fras. (*Phrase.*)
 Frisera — sur — sör.
 Frondera — dör.
 Frontispis.
 Furage.
 Furir.
 Furnera.
 Fysik — sisk.
 Fysionomi.
 Fätölj.

G.

Galant — eri.
 Galimatias.
 Galla. (*Gala.*)
 Galleri.
 Galljas. Galljon.
 Galär.
 Garanti.
 Gardi — et.
 Garnitur.
 Gasett.

Geni.
 Gestikulera.
 Gondol.
 Granadör.
 Gratifikation.
 Gravör — vur.
 Gredelin.
 Grimas.
 Grossör.
 Grotesk.
 Grupp.
 Guvernör.

H.

Haj. (*Haie.*)
 Harang — era — ör.
 Harmoni.
 Harpy — er.
 Hekatomb.
 Hemisfer.
 Hemistik.
 Heroid.
 Heterodox.
 Heterogen.
 Hexameter.
 Hierarki.
 Hieroglyf.
 Historiograf.
 Homogen.
 Hord.
 Horoskop.
 Hotell.

Humör.
 Hymn.
 Hyperbol.
 Hypokonder — dri.
 Hypotes.
 Håboe.

J. I.

Jalusi.
 Jamb — isk.
 Januari.
 Idé.
 Idiot — ism.
 Idyll.
 Indirekt.
 Indiskrett.
 Individ. (*Individu.*)
 Infam — i.
 Infanteri.
 Ingeniör.
 Ingrediens.
 Inkaminera.
 Inklinaton.
 Inklusif.
 Inkompetent.
 Inkorporera.
 Inkorrupibel.
 Inmatrikulera.
 Inqvisitör.
 Insekt.
 Inskription.
 Inspektor.

Instans.
 Instinkt.
 Instruktion — tif.
 Intellektuel.
 Interlokutör.
 Intermed.
 Intervall.
 Intolerans.
 Intresse — sera — sant
 —sent.
 Intrig — ör.
 Invalid.
 Invektif.
 Inviolabel.
 Invit.
 Ironi.
 Juli.
 Juni.
 Juridik.
 Jurisdiktion.
 Jurnal — ist.

K.

Kabal — era.
 Kabinett.
 Kadans — era.
 Kadett.
 Kaffe.
 Kakofoni.
 Kalender.
 Kalesch.
 Kalesonger.

Kaliber.	Kapris. (<i>Nyck.</i>)
Kalkul — era — latör.	Kapson.
Kalott.	Karafin.
Kamerer.	Karakter.
Kamlott.	Karamell.
Kampanje.	Karat.
Kampera.	Karavan.
Kamrat.	Karbin.
Kanal.	Karbunkel.
Kanapé.	Kardinal.
Kandelaber.	Kardus.
Kandi.	Karess — era.
Kandidat — ur.	Karkass.
Kanel.	Karmin.
Kanfas.	Karmosin.
Kanister.	Karnaval.
Kanon — era — isera.	Kaross.
Kansli — ler.	Karott.
Kantat.	Karrikatur.
Kantik.	Karta.
Kantin.	Kartel.
Kanton — nera.	Kartesch.
Kantor.	Karusell.
Kaos.	Kasern.
Kapabel.	Kasimir.
Kapell.	Kask.
Kapellan.	Kaskad.
Kapital.	Kassa — sera — sör.
Kapitel.	Kastell.
Kapiten.	Kastor.
Kapitulera — lajon.	Kasuist.
Kapriol — era.	Katafalk.

- Katalog.
 Katarr — ral.
 Katastrof.
 Kateder.
 Kategori — gorisk.
 Katekes.
 Katolik — tolsk.
 Kattun.
 Kaution.
 Kavaljer.
 Kavalkad.
 Kavalleri.
 Kavera.
 Kerub.
 Kirurg.
 Klarinett.
 Klass — isk.
 Klaver.
 Klavessin.
 Klerk.
 Klient.
 Klimat.
 Kodicill.
 Koeffur — fera.
 Kofferdi.
 Koffert.
 Koftan.
 Kokard.
 Kokett — eri.
 Kolerisk.
 Kolik.
 Kollation.
 Kollationera.
 Kolleg — ger. (*Collega.*)
 Kollekt.
 Kollektiv.
 Kollektör.
 Kollision.
 Kolludera — lusion.
 Kolon. (*Interpunkt.*)
 Koloni.
 Kolonn — ad.
 Kolorit.
 Koloss — al — alisk.
 Kolportör.
 Komedi — ant — ant-ska.
 Komet.
 Komisk.
 Komma. (*Interpunkt.*)
 Kommando — dera — dant.
 Kommendör — deri.
 Kommentera — tarie — tatör.
 Kommers — seRåd.
 Komminister.
 Kommiss- (*Kläde, bröd.*)
 Kommission — missarie.
 Kommod. (*Möbel.*)
 Kommunícera — nika-tion — nikatif — ni-on — nikant.

Kompakt. (Adjekt.)	Konklaf.
Kompani.	Konkordans.
Kompanjon.	Konkret.
Komparera. (Rätteg. t.)	Konkurrera — rens — rent.
Kompass.	Konkurs.
Kompetent — tens.	Konnossement.
Kompilera — latör.	Konselj.
Komplett — era.	Konserf — ver.
Komplexion.	Konsideration.
Kompliment — ör.	Konsolidera.
Komplott.	Konsonant.
Komponera — sitör.	Konsort.
Kompress.	Konspirera — ration.
Koncentrera.	Konstellation.
Koncept — cipera.	Konstituera — tution — tutorial.
Koncert.	Konstruera — struktion.
Koncis.	Konsul — at.
Konditeri.	Konsumtion.
Kondition.	Kontant — tantera.
Kondolans.	Kontemplatif.
Konduktör.	Kontenans.
Konfederation.	Konterfej.
Konfekt.	Kontext.
Konferens — ferera.	Kontingent.
Konfiskera.	Konto.
Konfrontera.	Kontor — ist.
Konfus — ion — fun- dera.	Kontraband.
Kongress.	Kontradans.
Kon — isk.	Kontrakt — trahent.
Konjunktur.	Kontramandera.
Konklaf.	

Kontramandera.	Korvett.
Kontramark.	Kosinopolit.
Kontraorder.	Kossak.
Kontrast.	Kostum.
Kontribution.	Kotteri — tiserä.
Kontroll — ör.	Koturn.
Kontrovers.	Krachan.
Kontumacie dom.	Kredit — ör — er — era.
Kontur.	Kreditif.
Kontusion.	Krepin.
Konvenans.	Krevera.
Konvention — el.	Kriminal- (process, mål.)
Konversation.	Kris.
Konvex.	Kristall.
Konvoj.	Kritik — ticera.
Konvolut.	Krokodil.
Konvulsion — är.	Kronisk.
Kopia.	Kronolog — i — isk.
Kopulation.	Krucifix.
Korall.	Kub — isk.
Kordon.	Kuliss.
Kornett.	Kultur.
Kornisch.	Kuplett.
Korollar.	Kupp.
Korporal.	Kurage.
Korrekt — if — tur.	Kurant.
Korrelat.	Kurassier.
Korrespondent — dans.	Kurator.
Korridor.	Kurbett.
Korruption.	Kur — era.
Korsar.	Kurförste.
Korsett.	

Kurialist — lisk.

Kurir.

Kurs.

Kurtage.

Kurtin.

Kurtisera.

Kusin — age.

Kutter.

Kuvert — era.

L.

Labyrint.

Lakej.

Lakonisk.

Lakun.

Lansett.

Lasarett.

Latitud.

Legend.

Lektion.

Lektor.

Lektör.

Lemonad.

Levé.

Lexikon — ker.

Liktör.

Likör.

Litterat — tur — tör.

Livri. (*Livrée.*)

Logik — ika.

Logomaki.

Lokal.

Longitud.

Lornjett — jera.

Löjtnant.

M.

Machin — ist.

Madam.

Magi.

Magnificens. (Titel.)

Maj.

Makulatur.

Mamsell.

Manchett.

Manifest.

Manufaktur — ist.

Manuskript.

Manöver.

Marjonett.

Mark — ör. (I spel.)

Markis — sinna — at.

Marodör.

Marokin.

Marott.

Marsch.

Mask — rad — skera.

Massaker.

Maxim.

Medalj — jon — jör.

Mediatör.

Medicin — kament.

Mekanik — ist — isk

— ism.

Melankoli — sk.

Melodi.

Menuett.

Merit.

Merkur.

Mesallians.

Metafor.

Metamorfos.

Meteor — isk.

Meter — trisk.

Metié.

Metod.

Migrän.

Mikroskop.

Milis — itär — tarisk.

Millionär.

Min. (*Mine.*)

Miniatur.

Minister.

Minör — era.

Mirakel.

Misantrop — i.

Missif.

Missionär.

Mockera.

Mod. (*Mode.*)

Modell.

Modern.

Modest.

Modifikation.

Monark — i.

Monolog.

Monopol — isk — ist.

Monoton — i.

Moral.

Mortalitet.

Mosaik.

Moské.

Moär.

Mulater.

Musik.

Muskus.

Musköt — skötteri.

Musslin.

Mustasch.

Mätress.

Möbel.

N.

Negotiatör.

Nektar.

Nipp — er — era.

Nisch.

Nomad.

Nomenklatur.

Not. (*Note.*)

Notifikation.

Nuans.

Nuvellist.

Nymf.

O.

Öbelisk.

Objekt.

Oblik.

Officer.
 Oktaf.
 Oktant.
 Oktober.
 Oktroj.
 Okulera.
 Okulist.
 Operatör.
 Orakel.
 Orangeri.
 Order.
 Ordinär.
 Ordonnans. (milit. term.)
 Ordonnatör.
 Organ — isk.
 Originalitet.
 Orkan.
 Ortodox.
 Ossifikation.

P.

Paket.
 Paljett.
 Pallisad — era.
 Panasch.
 Panisk.
 Pantalonger.
 Pantomim.
 Papiljott.
 Papism.
 Parad.
 Paradox.

Parafraſas.
 Paragraf.
 Paraply.
 Parasit.
 Parasoll.
 Parentes.
 Parker. (*les Parques.*)
 Parodi.
 Paroll. (milit. term.)
 Paroxysm.
 Parterr — ist.
 Partikel.
 Pasqvill.
 Passvolans.
 Pastell.
 Patetisk.
 Patriark.
 Patriot — ism.
 Patrull.
 Paus.
 Pedagog — i.
 Pedanteri — tism.
 Pendl.
 Pensionär.
 Periferi.
 Perifras.
 Period.
 Peristil.
 Perpendikel — kulär.
 Persifflör.
 Perspektif.
 Petrifikat.

- Picknick.
 Pjédestal.
 Pjes. (*Piece.*)
 Pik — a — ant.
 Piket.
 Pittoresk.
 Plakat.
 Plenipotentjär.
 Pleonasm.
 Pluralitet.
 Plym.
 Plörös.
 Poem.
 Poesi.
 Pokäl.
 Polis. (*Police.*)
 Politi.
 Politikus.
 Pollett.
 Populär.
 Por — ös.
 Porfyr.
 Portal.
 Portchäs.
 Porträtt.
 Posthum.
 Postiljon.
 Postlin.
 Postskript.
 Praktik — tisk — ti-
 kabel — tikus.
 Prebende.
 Precis.
 Predikat — kament.
 Prefektur.
 Prejudis.
 Prekaution — kavera.
 Preliminär.
 Prelud. (*Prelude.*)
 Prémiss.
 Prerogatif.
 Presentabel.
 Preskription.
 Pretext.
 Princip.
 Pris. (Eröfring, nypa.)
 Priskurant.
 Probabilitet.
 Problem.
 Procedur.
 Process.
 Produktion.
 Profan.
 Profet — tsi — tisk.
 Program.
 Projekt.
 Proklama — mera —
 mation.
 Prolog.
 Promenad.
 Prompt.
 Prosa, Pros.
 Prosektor.
 Proskription.

Prosodi — disk,
 Protektor.
 Protokoll — ist,
 Proverb, (Dramat. term.)
 Publik — ation,
 Pultron — neri,
 Punktör,
 Pupill,
 Purist — rism,

Q.

Qvadratur,
 Qvadrilj.
 Qvalitet.
 Qvantitet,
 Qvittens.

R.

Rabatt,
 Raffinad- (Socket.)
 Rajeri — jör,
 Ranson.
 Rapell.
 Raportör,
 Rapsodi.
 Ratifikation,
 Reaktion.
 Realitet.
 Rebell,
 Recept,
 Recett, (Teatr. term.)
 Recidif,

Reciprok.
 Redaktion — daktör.
 Reduktion.
 Redutt.
 Reflektera — xion.
 Reformatör,
 Refreng.
 Regal.
 Registratur.
 Rekapitulera.
 Reklamera.
 Rekommendera — da-
 bel — dation,
 Rekonvention,
 Rekryt.
 Rektor,
 Replik.
 Represalj — er.
 Repris.
 Reproduktion.
 Reptil.
 Republik — an — a-
 nism,
 Reserf.
 Residens.
 Reskript.
 Reson — abel.
 Respekt — abel — tif.
 Resurs.
 Rest.
 Restans — er.
 Restriktion — tif.

Retorik.
 Retraktera.
 Retroaktiv.
 Reträtt.
 Retuchera.
 Retur.
 Revelj.
 Reverens.
 Revolt.
 Rigorist — rism.
 Risk. (*Risque*).
 Riturnell.
 Rival.
 Ról.
 Romans.
 Rondå.
 Rubrik.
 Ruin.
 Rulad.
 Ruptur.
 Rutin.
 Rytm.

S.

Sakerstia.
 Sakrament.
 Salvagardi.
 Sandal.
 Sankt — tion — nera.
 Sarkasm.
 Sarkofag.
 Satir — isk.

Satisfaktion.
 Satrap.
 Scen.
 Schism — atisk.
 Sefir.
 Sekel.
 Sekret — er — *eller*.
 — are.
 Sekt — erisk.
 Sekund — ant — dera.
 Sentens.
 Seraf — im.
 Seralj.
 Serenad.
 Servet.
 Servis.
 Sfer — isk.
 Signatur.
 Simpel.
 Simulaker.
 Sirén.
 Skala. (Teknisk term.)
 Skandal — ös.
 Skelett.
 Skola — stik — liast.
 Skrupel — pulös.
 Skulptur — ör.
 Societet.
 Soffa.
 Sofism — fisteri.
 Soldatesk.
 Solecism.

Solid.	Substans — tiel.
Solitär. (Demant.)	Subtil — itet.
Solvabel.	Suckurs.
Somnambul.	Sufflera — lör.
Sonnett.	Supé.
Sordid.	Superkarg — ör.
Sottis.	Suplik — ant — ation.
Spasm.	Surdin.
Speciel — cifik — a-	Surpris.
tion — ficera.	Surtut.
Spektakel — tatör —	Survivans.
takulös.	Suverän — itet.
Spekulation — tör —	Syllogism.
— tif.	Symbol.
Spirituös.	Symetri.
Spondé — daisk.	Sympati.
Stans.	Symtom.
Statistisk.	Synodal.
Statur.	Synonym.
Statuter.	Syntax.
Staty.	
Stratagem.	T.
Strof.	Tablatur.
Struktur.	Taburett.
Styl.	Taktik.
Subaltern.	Talang.
Subjekt.	Talar. (Drägt.)
Sublim.	Tant.
Subrett.	Tariff.
Subsistans.	Tavtologi.
Subskribent — skrip-	Té.
tion,	Teater — tral — tralisk.

Teknisk.
 Teleskop.
 Temperatur.
 Teolog.
 Teori — retikus.
 Terrass.
 Terin.
 Term.
 Termometer.
 Tés.
 Tigr.
 Tick.
 Tirad.
 Titel — ulär.
 Tolerans.
 Tom. (*Volume.*)
 Tonsur.
 Tortur.
 Trafik.
 Tragedi — gisk.
 Trakassera — seri.
 Traktat — tabel — a-
 mente — tör.
 Transportör.
 Tribun.
 Triumf — era — ator.
 Trivial.
 Trop.
 Tropik.
 Trumpet.
 Trumå.
 Tub.

Tumult.
 Turlupinad.
 Typ.
 Typograf — i.

U.

Uniform.
 Urbanitet.
 Usurpatör.
 Uvertur.

V.

Vakans — kant.
 Vanilj.
 Vapör.
 Variant.
 Vas — er.
 Vasall.
 Vegetabilier.
 Vehikel.
 Ventil.
 Verifikation.
 Versifikation — katör.
 Vestal.
 Vikarie — riat.
 Viktualie — lier.
 Visionär.
 Visir.
 Visit.
 Vokal.
 Vokalmufik.
 Vokation.

Volang.

Volkan.

Volontär.

Volt.

Volum — inös.

Z.

Zenit.

Zodiak.

RÄTTELSE:

- Sid. 11. r. 6. står: *gillt-ig* — läs: *gillt-igt*.
— 20. r. 28. står: *prästerskap* — läs: *presterskap*.
— 25. r. 12. står: *jämte* — läs: *jemte*.
— 33. r. 24. står: *knorra* — läs: *knorra*.
— 43. r. 3. står: *snürrt*, — läs: *snerrt*.
— 43. r. 26; 66. r. 1, och 68. r. 13 och 25. står: *präst*
— läs: *prest*.
— 101. r. 29. och 202. r. 14. står: *nominativt* — läs;
nominativen.
— 149 r. 5. står: *selle* — läs: *snell*.
— 203. r. 27. står: *somlige* — läs: *somliga*.
— 209. r. 7, 9. står: *familier* — läs: *familjär*.
— 210. r. 20, 21. står: *physionomi* — läs: *fysionomi*.
— 224. r. 17. står: *biljet* — läs: *biljett*.
— 238. r. 23. står: *ackompaniera* — läs; *ackompanjera*.
— 252. r. 25. står: *Galljas, Galljon* — läs: *Galjas,*
Galjon.
— 253. r. 26. står: *Inmatrikulera* — läs: *Imnatrikulera*.
-

